

Anu Leppiman

Arjen elämyksiä

- Leiri- ja elämispohjainen Arkipäivät-perhepalvelu
sosiaalisen kokemuksen tuottajana

Akateeminen väitöskirja, joka Lapin yliopiston
yhteiskuntatieteiden tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi
Lapin yliopiston Eelin salissa
perjantaina 18.6.2010 kello 12

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Copyright: Anu Leppiman

Jakelu: Lapin yliopistokustannus
PL 8123
FI-96101 Rovaniemi

puh. + 358 (0)40 821 4242, fax + 358 16 362 932
julkaisu@ulapland.fi
www.ulapland.fi/lup

Painettu
ISBN 978-952-484-371-3
ISSN 0788-7604

pdf
ISBN 978-952-484-414-7
ISSN 1796-6310
www.ulapland.fi/unipub/actanet

Andolle, Jaaville, Naarlille, Annille ja Karl-Erichille

Tiivistelmä

Leppiman Anu

ARJEN ELÄMYKSIÄ – Leiri- ja elämypohjainen Arkipäivät-perhepalvelu sosiaalisen kokemuksen tuottajana

Rovaniemi: Lapin yliopisto 2010, 289 s., Acta Universitatis Lapponiensis 182

Väitöskirja: Lapin yliopisto

ISSN 0788-7604

ISBN 978-952-484-371-3

Osallistuvan toimintatutkimuksen elementtejä sisältävän etnografisen tutkimukseni kohteena on sosiaalinen kokemus. Tehtävänä on kuvata ja analysoida perheleirejä sosiaalisen kokemuksen uudenslaisena elämysten ja sosiaalisen tuen ympäristönä sekä niitä elementtejä, joiden kautta sosiaalista kokemusta ja sosiaalista tukea tarjoavaa elämyksellistä perheleirimallia voidaan kehittää.

Lastensuojelun ja perhepalvelujen kentällä on tarve tutkia erilaisia ennaltaehkäiseviä interventio menetelmiä, joiden tavoitteena on nostaa lapsiperheiden elämänhallinnan tasoa. Tutkimus kiinnittyy palvelujen ohella sosiaalityön metodien tutkimukseen; tutkimus sijoittuu sosiaalityön tutkimuksen aihealueilla hyvinvointipalveluiden kenttään ja interventiotutkimukseen, ja sen tavoitteena on tuotekehitys.

Tutkimus on otteeltaan monitieteellinen ja asettuu yhteiskuntatutkimuksen esiin nostamiin keskusteluihin yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta muutoksesta. Tutkimuksessa on kyse teoria- lähtöisestä analyysitavasta. Tutkimusaineisto on koottu Arkipäivät-perheleireillä ja se edustaa syrjäytymisriskissä tai syrjäytymisuhan alla eläviä lapsiperheitä. Aineistoni koostuu leirillä tekemistäni havainnoista, päiväkirjamerkinnoista, perheiden haastatteluista, keskusteluista, leiridokumenteista, videotaltioinneista sekä elämänhallintaa mittaavasta lomakekyselystä ja leirin päätteeksi tehdyistä lomakekyselyistä.

Tutkimuksessa analysoin viiden Virossa järjestetyn Arkipäivät-perheleirin toteutusta riskejä kohtaavien lapsiperheiden sosiaalisten resurssien tuottajana kehittämällä työmallia perheiden tukemiseksi. Teoreettisessa analyysiprosessissa vahvistuivat ja syventyivät käsitteet toiminnallisuus, yhteisöllisyys ja elämyksellisyys. Tutkimus tuo erilaista tietoa sosiaalista tukemista ja elämysten tuottamista koskeviin keskusteluihin. Tutkimukseni tarjoaa perheille uuden yhteisösosiaalityön muodon: leiripohjaisen elämisperhetyön hyvinvointipalveluna. Työmalli on yksi mahdollisuus kehittää lastensuojelun asiakasperheiden arkielämän toimintaa korjaavaksi ja tukeväksi yhteisöllisen työn muodoksi, jossa elämänhallinnan tukeminen tapahtuu perheleirillä yhteistyössä kaikkien toimintaan osallistujien kanssa.

Avainsanat: perhe, lastensuojelu, avohuolto, hyvinvointipalvelu, perhetyö, sosiaalinen kokemus, sosiaalinen tuki, elämys, palvelumuotoilu, yhteisösosiaalityö

Abstract

Leppiman Anu

Everyday Experiences – Camp- and Experience-Based Arkipäivät (Weekdays) Family Service as a Producer of Social Experiences

Rovaniemi: University of Lapland, 2010, 289 pp., Acta Universitatis Lapponiensis 182

Dissertation: University of Lapland

ISSN 0788-7604

ISBN 978-952-484-371-3

The subject of my ethnographic research, which contains elements of participatory action research, is social experience. The purpose of the study is to describe and analyse family camps as a novel environment for experiences and social support, and to examine elements through which the model of a family camp that offers social experience and social support could be developed.

In the field of child welfare and family services there is a need to examine various preventative intervention methods aimed at improving the level of life management of families with children. This study is linked to research in services and social work methods. In the field of social work research it is associated with welfare services and intervention studies, and it aims at product development.

The study relates to the discussions that social research has raised about societal and economic change. The approach is multidisciplinary and theory-driven. The research material was collected in Arkipäivät (Weekdays) family camps, and it represents families that are living under the risk of social exclusion. The material consists of my observations in the camps, journal entries, interviews with the families, discussions, camp documents, video recordings, a survey about life management, and surveys at the end of the camp.

The study analyses how well five Arkipäivät family camps organized in Estonia promoted social resources for at-risk families with children and developed a working model for supporting the families. The theoretical analysis reinforced and deepened the concepts of functionality, communality and experiences. The study provides new knowledge for discussions about social support and the production of experiences. It offers families a new form of community social work: camp-based experiential family work as a welfare service. The working model offers a possibility to develop the everyday activities of families that are clients of the child welfare system, improving and supporting their lives through community social work; assistance with life management is provided in family camps with the cooperation of all participants.

Keywords: family, child welfare, open care, welfare services, family work, social experience, social support, experience, service design, community social work

Sisällys

KIITOKSET SUOMEN JA VIRON TUTKIMUSYHTEISÖLLISYYDESTÄ	9
1 MURROSYHTEISKUNNASTA SOSIAALISTA TUKEA VAI RISKEJÄ	13
1.1 Perheiden tuen tarpeista tutkimukseen.....	13
1.2 Perheet murrosyhteiskunnassa ja yhteiskunta perheissä.....	18
1.3 Perheiden hyvinvointi ja pääoma	38
2 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET	46
2.1 Perhetyö.....	46
2.1.1 Perhetyön luonne	46
2.1.2 Asiakaslähtöisyys	53
2.1.3 Moniammatillisuus ja monikulttuurisuus	57
2.2 Sosiaalinen tuki	60
2.2.1 Määritelmiä ja luokitteluja	60
2.2.2 Lapsi- ja perhelähtöinen tuki sosiaalisena tukena	65
2.2.3 Sosiaaliset tukiverkostot	68
2.2.4 Sosiaalisen tuen vaikutus	69
2.3 Sosiaalinen kokemus.....	73
2.3.1 Sosiaalisen kokemuksen muodostuminen	73
2.3.2 Elämyksistä sosiaalisia resursseja	81
3 SOSIAALISEN KOKEMUKSEN TUTKIMINEN	91
3.1 Tutkimuksen valinnat	91
3.1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähtökohdat	91
3.1.2 Tutkimuksen metodologiset sitoumukset	95
3.2 Tutkimussuhteen muotoutuminen	101
3.2.1 Lähestymistapani sosiaaliseen kokemukseen	101
3.2.2 Tutkijan rooli ja asema	104
3.3 Tutkimuksen toteuttaminen.....	107
3.3.1 Perheleireille osallistuneet	107
3.3.2 Aineistot ja niiden keruu.....	112
3.3.3 Aineistojen analyysi ja tulkinta	123
3.3.4 Eettisyys perhetyön tutkimuksessa.....	129
4 TOIMINNALLISUUS	132
4.1 Arkipäivät-perheleiriprojekti	132
4.1.1 Tavoitteet	132
4.1.2 Toiveet	135
4.1.3 Perheiden voimavarat	140
4.2 Perheleirin toiminnallisuuden merkitys	147
4.2.1 Leiri toimintaympäristönä	147
4.2.2 Toimiminen tiimeinä.....	151
4.2.3 Vastuualueet	155
4.2.4 Turvallisuus	158

5	YHTEISÖLLISYYS	166
5.1	Sosiaalista tukea perheleiriyhteisöstä	166
5.1.1	Yhdessä oleminen ja tekeminen tukena	168
5.1.2	Vuorovaikutus tukena	171
5.1.3	Vastavuoroisuus tukena	175
5.2	Monikulttuuriset verkostot	178
5.2.1	Verkostojen ominaisuudet	180
5.2.2	Verkostojen tasot	183
6	ELÄMYKSELLISYYS	190
6.1	Perheleiri elämysten ympäristönä	190
6.1.1	Perheiden vastaanotto ja luottamus	190
6.1.2	Elämykselliset yhteistoiminnot	192
6.1.3	Kontrastisuus	196
6.2	Elämyksiä sosiaalisella tuella	199
6.2.1	Itsensä ylittäminen	199
6.2.2	Asioiden näkeminen uudella tavalla	207
7	PERHEPALVELUN MUOTOILU	213
7.1	Arkipäivät-ideasta tuotteeksi	213
7.2	Tuotteesta Arkipäivät-perheleiripalveluun	221
8	TULOKSIA JA ELÄMYKSIÄ	231
	Lähteet	246
	Liitteet	277

Kuvioluettelo

Kuvio 1.	Kaksijakoinen perheen idea yhteiskunnassa	25
Kuvio 2.	Perheen voimavarat	42
Kuvio 3.	Sosiaalisen tuen muodot	63
Kuvio 4.	Perheiden yhteiskunnasta saama sosiaalinen kokemus	76
Kuvio 5.	Uuden sukupolven sosiaalisen kokemuksen synty	79
Kuvio 6.	Elämyskokemuksen muodostuminen	84
Kuvio 7.	Tutkimuksen teoreettinen tausta	90
Kuvio 8.	Perheleirin toiminnallis-menetelmälliset periaatteet	94
Kuvio 9.	Tutkimusaineistojen paikantuminen	115
Kuvio 10.	Arkipäivät-perheleirin rakenne	150
Kuvio 11.	Arkipäivät-elämisperhepalvelun muotoilu	215
Kuvio 12.	Arkipäivät-perheleirin malli	223
Kuvio 13.	Arkipäivät-leiripohjaisen elämyksellisen perhetyön malli	236

Taulukkoluetelo

Taulukko 1.	Työttömyysprosentti alueittain	31
Taulukko 2.	Vuosina 1999–2001 Narva–Joensuussa Arkipäivät-perheleireihin osallistuneet perheet	109
Taulukko 3.	Viiden leirin työntekijät	112
Taulukko 4.	Viiden leirin tutkimusaineistot	114

KIITOKSET SUOMEN JA VIRON TUTKIMUS- YHTEISÖLLISYYDESTÄ

Innostuin perhepalvelututkimukseen vuonna 1999 Arkipäivät-perheleirin aikana. Kymmenen vuotta olen kulkenut tutkimuspolkuja monien ihmisten kanssa. Heille haluan antaa lämpimät kiitokseni yhteistyöstä, tuesta, innostuksesta, kommenteista, kysymyksistä, uusien näkökulmien avaamisesta, opettamisesta ja mahdollisuuksista tehdä työtä, jota rakastan.

Lapin yliopiston sosiaalityön laitoksen johtaja ja tämän väitöskirjan ohjaaja, sosiaalityön professori Anneli Pohjola on tutkijana antanut uusia näkökulmia sosiaalityön etiikan kysymyksiin sekä tarjonnut ohjaamiseni kautta arvokasta tiedollista ja tutkimuksellista tukea virolaisen sosiaalityön tutkimuksen kehittämiseen. Minua kiinnostivat uudenlaiset yhteisölliset ja elämykselliset palvelumuotoilunäkökulmat. Kiitos, että olet niiden monitieteellistä tutkimista kannustanut, auttanut omalla viisaalla ja kuuntelevalla tavallasi, kommentoinut perusteellisesti tekstejäni useita kertoja. Samoin olet tukenut tutkimuksen rahoituskysymyksissä sekä tutkijan arjessa ja lepoetkien mahdollistamisessa. Kiitos Anneli keskusteluilloista, kärsivällisyydestä ja tutkimuskulttuurien erilaisuuden ymmärryksestä. Olet antanut paljon arvokasta aikaa ja osaamista työni loppuun saattamiseksi.

Turun yliopiston kasvatustieteen professori ja PsT Soili Keskinen on tämän työn sekä myös lisensiaatintyön toisena ohjaajana, antanut perheleiriprojektin tutkimukselle ja tutkijalle uusia tietoja sosiaalisesta tuesta ja projektijohtamisesta sekä motivoinnista. Kiitos, että olet järjestänyt monenlaista tukea tutkimukseni toteuttamiseksi, sekä antanut ihmeteltävän esikuvamallin äitinä ja tutkijana olemisesta. Kiitos monien vuosien tutkimusyhteistyöstä, ystävällisyydestä ja läsnäolosta tutkimuksessani myös sen hiljaisilla hetkillä. Kiitos mukavista ja antoisista keskusteluista Turussa ja sen saaristossa.

Minulla oli kunnia saada tutkimukseni esitarkastajiksi kaksi tutkijaa, joiden tavasta tehdä tutkimusta olen viehättynyt ja joiden työtä olen arvostanut. Sosiaalityön professori Katja Forsséniä ja yliopistonlehtori, YTT Johanna Hurtigia haluan kiittää asiantuntevista, perusteellisista ja rakentavista kriittisistä kommentaareista ja korjausohjeista. He olivat tärkeitä selkiyttäessään ja tukiessaan viimeistelytyötäni. Johanna Hurtigille iso kiitos myös vastaväittäjäksi lupautumisesta.

Lapin yliopistosta väittänyt Viron ensimmäinen sosiaalityön tohtori, professori Taimi Tulva on jatko-opintojani ja kansainvälistä yhteistyötä Lapin yliopiston kanssa järjestämällä ja mahdollistamalla, opettamalla ja ohjaamalla graduani ja lisensiaatintutkimustani, antanut esimerkkejä ja innostusta. Kiitos, että olet tukenut ja antanut mahdollisuuksia. Ilman Taimia ei olisi Viron sosiaalityötä ja minua sen tutkijana.

Kiitos Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan dekaanille professori Juha Perttulalle innostavista luennoista, keskusteluista ja tuesta. Olet ollut yksi elämystutkimuksen esikuvistani ja sen kautta Lappi-magneeteistani.

Lapin yliopiston sosiaalipolitiikan emeritusprofessori, lisensiaatintyöni vastaväittäjä ja Tallinnan yliopiston kunnia-tohtori Kyösti Urponen on ollut perustamassa Viron sosiaalityön opetusta sekä kehittämässä Viron sosiaalipolitiikkaa. Kiitos muistutuksista tutkimuksen käännepaikoissa sekä suunnan antamisesta sosiaalisen kokemuksen tutkimiseen.

Kiitos kaikille Lapin yliopiston tutkijoille ja mukaville kollegoille kannustuksesta ja ystävällisestä työympäristöstä. Sosiaalityön professori Merja Laitista haluan kiittää käsikirjoitukseni kommentteista, jotka saivat miettimään laadullisen tutkimuksen tekemistä uudella tavalla. Samoin kiitos keskusteluista, joiden jälkeen käsitteellistäminen avautui ja selkiytyi. Monesta rakentavasta keskustelusta haluan kiittää Ulla-Maija Rantalaihoa, Marjo-Riitta Mattusta, Sanna Väyrystä, Liisa Hokkasta ja Arja Kilpeläistä. Toimistosihteerini Ritva Lahtista kiitän korvaamattomasta kielenhuollon avusta ja väitöskirjan taitosta. Kiitos Touko Issakaiselle, jonka viron kielen taito on ollut suureksi avuksi, kun työni alkuvaiheessa muunsin työtäni suomenkieliseksi. Kiitos Esa Posiolle tutkimuksellisesti tärkeistä keskusteluista, teknisestä avusta ja inhimillisestä ystävydestä. Häntä, Kirsi Päyköstä ja Michael Hurdia kiitän abstraktin käännöksestä.

Tutkimusprosessin aikana olen saanut rahoitusta työlleni monista eri lähteistä. Työtäni ovat tukeneet Lapin yliopiston rehtori, kansainvälisen henkilövaihdon keskus CIMO, Turun yliopisto ja Tallinnan yliopisto, joille esitän kiitokseni.

Kiitos Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskukselle tutkimukselle tärkeistä elämiskoulutuksista ja mukavasta yhteistyöstä. Joseph Pine ja Sanna Tarssanen ovat opettajina ja tutkijoina avanneet ovet elämystalouteen ja sen kautta tuotekehitykseen.

AMC:n ystävät Rovaniemellä ovat tarjonneet tutkimusmaratonilla yhteisöllisyyttä ja itsensä ylittämistä. Kiitos professori Tarja Orjasniemi,

että olet kannustanut tutkimustyötäni kutsumalla minut juoksuyhteisöön. Kiitos Olli Tiuraniemi, Lilja Hiltunen, Irma Vepsäläinen, Tuija Ohtonen, Jukka Pekka Selin ja kaikki maratoonarit yhteisistä kilometreistä ja kahvi-hetkistä. Kiitos Maarit Simoskalle ikimuistoisesta ensimmäisestä Levin ruskamaratonielämyksestä.

Lämmin kiitos Arkipäivät-kansainväliselle tiimille. Kiitos Sirkka Puustinen-Niemelälle mukavista ja tuloksellisista yhteistyövuosista, tapaamisista, kirjoitushetkistä, tutkimusmatkoista ja keskusteluista. Kiitos, että olet kulkenut mukana projektityöskentelyn arjessa ja tutkimuksessa. Haluan kiittää kaikkia leireille osallistuneita vapaaehtoistyöntekijöitä. Tutkimukseni eri vaiheissa minua ovat avustaneet projektihenkilöt: Katrin Arendi, Marina Melnikoval ja Kerttu Nykopensius, heille kiitokseni. Lämmin kiitos erityisesti Arkipäivät-perheille: olette olleet tutkimukseni keskiössä tuotekehittäjinä. Unohtumattomat arjen elämykset ovat syntyneet yhteistyössä perheiden ja tiimin kanssa.

Kiitän tutkimukseni aikana tukena olleita. Emeritusprofessori Pirkko Niemelää monipuolisesta tuesta tutkimukseni toteutumiseen, keskusteluista ja ystävällisyydestä. Opettaja Helena Nuutinen on antanut korvaamatonta henkistä tutkimustukea. Irene ja Ari Kangasniemelle kiitos, että olette opettaneet rakastamaan Lappia. Yhteiset keskustelut ja käsitöiden tekeminen aidossa miljöössä on hiljentänyt tutkijan kiirettä ja auttanut jäsentämään teoreettisia näkökulmia, lisäksi olen saanut kokea elämyksiä. Alar Tamm Viron lastensuojelun liitosta on tukenut perheleiritutkimusta sen toiminnan mahdollistamisen kautta. Kiitän työ-kavereitani Tallinnan Teknologianyliopiston taloushallinnon instituutista kannustuksesta ja tuesta sekä kaikkia Lapin ystäviä. Tutkimusmatkallani ovat olleet mukana lukuisat ihmiset, joita kaikkia on mahdoton tässä mainita, mutta haluan kiittää heitä jokaista.

Perheettä kiitän kärsivällisyydestä ja tuesta sekä teidän oman elämäne hallinnasta. Olen saanut tehdä tutkimusta ollessani tietoinen, että pärjätte. Lämmin kiitos kuuluu puolisolteni Jyrille. Kiitos pojilleni Andolle ja Taaville perheineen, kiitos pikku Kaarel, Anni ja Karl-Erich, että olette.

Elämyksien Lapissa, Rovaniemellä 10.4.2010

Anu Leppiman

1 MURROSYHTEISKUNNASTA SOSIAALISTA TUKEA VAI RISKEJÄ

1.1 Perheiden tuen tarpeista tutkimukseen

Viro on uuden itsenäisyyden aikana vuodesta 1991 edennyt vauhdikkaasti sosialismista markkinatalouden tieto- ja elämisyhteiskunnaksi. Eläminen murrosyhteiskunnassa ja muutosten ajassa asettaa nyky-Viron perheille suuria haasteita. Lapsiperheiden tilanteet ja asema yhteiskunnassa ovat muuttuneet, ja tuonut mukana paljon riskejä. Murrosyhteiskunnassa selviytymiseen tarvitaan tukea. Lastensuojelullinen perhetyö on Virossa kehittymässä, ja sen syventämiseksi tarvitaan uusia perheiden tukimuotoja. Esimerkiksi projektimuotoinen toiminta näyttää olevan nopea ja joustava keino tulevaisuuden haasteisiin.

Marju Medarin (2004) analyysin mukaan muutosten taustalla ovat yhteiskunnan kehityksestä johtuvat tendenssit: Eurooppaan integroituminen, suuntautuminen demokratian ja markkinatalouden sekä yksilön vastuun korostumiseen, tietoyhteiskunnan kiihkeä kehitys, kasvavat sosiaaliset ongelmat ja kolmannen sektorin voimistuminen. Kyösti Urponen (1994) hyvinvointipalvelujen historiallisesta analyysistä ilmenee, että yhteiskunnan tuotanto- ja elämäntapojen murros liittyy verkostoitumiseen. Jokainen yhteiskunnallinen murros, saa aikaan muutoksia sosiaalista tukea tuottavien toimijoiden suhteissa. Aikalaistulkinta sosiaalisten ongelmien synnystä on perustunut ajatukseen, että ihmiset itse ovat aiheuttaneet ongelmansa. Tutkimusten pohjalta on tullut selväksi, että yhteiskunnan tarjoamat ratkaisut ovat osoittautuneet liian kapeiksi teollistuvassa yhteiskunnassa ja uudentyypisten sosiaalisten ongelmien tilanteessa. (Urponen 1994; Jalava & Virtanen 1995; Eronen ym. 1995.)

Keskeinen virolaisen yhteiskunnan ongelma on ristiriita perheisiin kohdistuvien odotusten, elämänhallinnan vaatimusten ja perheiden sosiaalisten kykyjen sekä yhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien välillä. Yhteiskunta vaatii perheiltä paljon, mutta ei pysty tarjoamaan riittävästi sosiaalista tukea.

Viron uudelleen itsenäistyminen ja Euroopan unioniin liittyminen ovat laajentaneet ihmisten toiminta- ja liikkumismahdollisuuksia. Puhutaan sosiaalisen pääoman arvostuksen kasvusta sekä perheiden subjektiivisen

ja itsenäisen toimintakyvyn tukemisesta (Heidmets ym. 1999). Toisaalta Viron perheet kärsivät yhä suuremmista ja myös uudentyyppisistä sosiaalisista ongelmista. Sosiaalinen syrjäytyminen, pitkäaikaistyöttömyys, etnisten vähemmistöjen integroitumisongelmat, huumeiden väärinkäyttö ja hiv-tartunnat ovat kasvussa (Medar 2004). Murrosyhteiskunnan asettamat muuttuvat vaatimukset kohtaavat arvojen ja kulttuurisen ympäristön muutokset. Työttömyyttä, sairastumisia, pätkätöitä, ulkomaille töihin siirtymisiä ja muita sosiaalisia riskitekijöitä kohtaavat perheet ovat vaarassa menettää itsenäisen elämänhallinnan mahdollisuudet. Esko Kumpusalo (1991, 19) korostaa omassa tutkimuksessaan, että perheen sisäisen sosiaalisen tuen väheneminen voi huomattavasti altistaa erilaisille riskitekijöille.

Heikommin toimeentulevat ja riskejä kohtaavat perheet tarvitsevat tukea. Sosiaalista tukea, toisin sanoen saatua konkreettista tukea ja perheiden tunnetta siitä, että toiset tukevat heitä, on pidetty yhtenä tärkeimmistä ihmisten välisten suhteiden ja selviytymisen osatekijöistä (Buunk 1995; 1996). Useiden tutkijoiden (Cobb 1976; House 1981; House & Kahn 1985; Kumpusalo 1991; Rautiainen & Keskinen 1999; Laidmäe 1999) näkökulmien perusteella sosiaalisen tuen voi määrittellä ihmisten väliseksi kanssakäymiseksi, jonka puitteissa ihmiset antavat ja saavat henkistä, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea. Sosiaalinen tuki on hyvinvointiin liittyvä käsite (tarkemmin käsitteen määrittelystä luvussa 2.2).

Perheiden psykososiaalinen hyvinvointi riippuu sosiaalisesta, poliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta, jotka heijastuvat ihmisten elämänhallinnassa ja terveydessä. Virossa sosiaalisella tuella on ymmärretty lähinnä valtion tarjoamaa aineellista tukea. Perheiden kanssa työskennellessä on kuitenkin käynyt ilmi yhä kasvava psykososiaalisen tuen tarve. Ihmisten kyky ja mahdollisuus vaikuttaa elämäntilanteisiinsa ja niiden määräytymisen ehtoihin luo Petri Kinnusen (1998, 28) mukaan hyvinvointia. Toimijoiden elämäntilanteiden muuttamisen mahdollisuuksiin sekä yksilölliseen osaamiseen ja kykyyn tehdä ratkaisuja liittyy oleellisesti sosiaalinen tuki ja resurssit. Sosiaalisen tuen takaaminen edellyttää yhteiskunnan luonnollisten tukirakenteiden vahvistamista ja uudenlaisien tukimuotojen kehittämistä (Kumpusalo 1991, 128).

Nykytilanteessa ei kuitenkaan riitä sosiaalisen tuen tärkeydestä puhuminen. Virossa on tarpeellista keskittyä perheille suunnattujen palveluiden kehittämiseen ja kolmannen sektorin voimavarojen hyödyntämiseen. Tärkeää on myös edistää perheiden hyvinvointia tutkimustyön avulla sekä kehittämällä sosiaalipalveluja siten, että käytetään hyväksi tutkittua tietoa, jolloin mahdollisuudet tuen saamiseen paranevat. Suomessa sosiaalista tukea on tutkittu kauan, mutta Virossa sen tutkiminen perheytyön yhteydessä on ollut tähän saakka vähäistä.

Arkipäivät-perheleiriprojekti sai alkunsa Viron perheiden tuen tarpeesta. Se syntyi vuonna 1999 yhteistyössä, jota tein Tallinnan yliopiston lastensuojelun lehtoraatin johtajana Savonia ammattikorkeakoulun Iisalmen tulosalueen kanssa. Projektin yleistavoitteena oli innovatiivisen, verkostoituvan toimintaideologiaan perustuvan hyvinvointipalvelumallin kehittäminen lapsiperheiden tueksi. Hahmotelimme Sirkka Puustinen-Niemelän kanssa yhteisen perheleirin toteuttamisen lastensuojelun asiakkaille sekä Virossa että Suomessa. Ennaltaehkäisevän lastensuojeluprojektin avulla pyrittiin tukemaan perheiden omia voimavaroja selviytyä elämässä, löytämään ratkaisuja ongelmiin monikulttuurisen tuki-verkoston avulla ja kehittämään luovuutta.

Arkipäivät-toiminnan yleistavoite oli perheiden hyvinvoinnin, vuorovaikutuksen ja terveyden tukeminen leirimuotoisen perhetyömallin avulla. Perheleirin ideana oli yhteistoiminnallisuuden tukeminen perheiden sisällä ja vuorovaikutuksessa toisten perheiden kanssa. Tavoitteena oli myös merkityksellisten elämänhallintaa tukevien sosiaalisten kokemusten mahdollistaminen kaikille toimijoille, erilaisuuden ymmärtäminen ja kunnioittaminen kulttuurien välisen kohtaamisen kautta sekä yhdessä toimiminen. Projekti on sisältänyt seitsemän päivän intensiivisiä perheleirejä, tutkimusta ja koulutusta perheille, sosiaalialan ammattilaisille, opiskelijoille ja vapaaehtoisille työntekijöille. (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2005, 109–110; 2006a, 8.)

Etnografisen perheleiritutkimukseni tehtävänä on kuvata ja analysoida perheleirejä sosiaalisen kokemuksen uudenlaisena elämysten ja sosiaalisen tuen ympäristönä sekä niitä elementtejä, joiden kautta sosiaalista kokemusta ja sosiaalista tukea tarjoavaa elämyksellistä perheleirimallia voidaan kehittää. Hyödynnän omassa työssäni myös sosiaalityön tutkimuksen lähitieteenalojen, kuten psykologian, sosiologian, taloustieteen

ja kasvatustieteen, piirissä tehtyä tutkimusta. Pidän monitieteistä tutkimusta tärkeänä uusien perhetyömuotojen kehittämisessä nopeasti muuttuvassa tieto- ja elämysyhteiskunnassa. Pysin tutkimuksessani luomaan katsauksen Viron lastensuojeluun ja perhetyöhön vaikuttaviin tekijöihin sekä teoriassa että käytännössä. Oma tapani on käsitteiden visuaalinen jäsentäminen. Sillä olen tutkimuksessa käyttänyt monia graafisia esittämistapoja ja jäsennyksiä. Itselle ne ovat havainnollistaneet ja selvittänyt uusia teoreettisia käsitteitä.

Tutkimuksen tavoitte on perhetyön uusien muotojen kehittäminen. Suunniteltaessa uusia perheille suunnattuja tukimuotoja ja tarjottaessa leirien kautta sosiaalista tukea on ilmennyt, että perheiden avun tarpeesta ja perheiden sosiaalista tukea koskevista käsityksistä kaivataan kipeästi lisää teoreettista tietoa.

Valtio tarjoaa perheille jonkinlaista aineellista tukea ja erilaisia palveluita, mutta vaikuttaa siltä, että lähtökohtana ovat lähinnä tuen tarjoajan intressit ja byrokratian vaatimukset. Viranomaiset uskovat tietävänsä, millaista tukea ihmiset tarvitsevat, mutta usein unohdetaan kuunnella tuen saajien mielipiteitä ja käsityksiä. Nykypäivän Viro on monikulttuurinen maa, joten myös perheiden lähtökohdat ja tarpeet ovat hyvin erilaisia.

Kun yhteiskunta tarjoaa ennen kaikkea aineellista tukea, tutkijoiden ja sosiaalityön kehittäjien tehtävä olisi löytää riskejä kohtaaville perheille toisenlaisia tukimuotoja. Sosiaalisten taitojen kehittämiseksi ja psykososiaalisen tuen tarjoamiseksi suunniteltavat toimintamuotoiset ja elämykselliset perheleirit voisivat toimia mikro- ja makrorakenteiden välisenä tilannekohtaisena välitysmekanismina ja osana uudentyypistä perheiden tukemista.

Perhetyö ja perhepalvelut ovat yksi mahdollisuus tarjota tukea perheille. Perhetyön taustalla ovat Mervi Uusimäen (2005, 4) näkemyksen mukaan yhteiskunnalliset muutokset ja Kimmo Jokisen (2007) mielestä uudenlainen sosiaalisuus, jotka ovat haastaneet palveluiden tuottajia vastamaan lapsiperheiden muuttuneisiin tarpeisiin. Viron perhetyö muuttuu monikulttuuristein perheiden sosiaalisten ongelmien moninaisuudesta johtuen yhä monikulttuurisemmaksi ja moniammatillisemmaksi. Tärkeiksi nousevat perhesosiaalityön uusien muotojen kehittäminen sekä lapsi- ja perhelähtöisyyteen liittyvät eettiset kysymykset.

Tietoyhteiskunnan kehitys ja sen edellyttämät taidot ovat nousseet viime aikoina Virossa keskeisiksi tekijöiksi. 2000-luvun erityispiirteiksi ovat rakentumassa elämykset ja elämyksellisyys. Taloudessa on edetty tilanteeseen, jossa puhutaan elämysyhteiskunta-ilmioistä. Nykymaailmassa, jossa tietoyhteiskunnan rinnalle on kehittynyt elämysyhteiskunta, perheille tulisi tarjota sosiaalista tukea yhä enemmän onnistumisen elämyksiä tarjoavan toiminnan kautta. Tavoitteena olisi osallistuminen leiriyhteisössä, jossa yhdessä perheiden ja tiimien kanssa luodaan elämysten kautta uusia sosiaalisia kokemuksia. Myös perhepalveluiden vaatimukset ovat muuttuneet. Nykyään kyse on usein monikulttuuristen asiakkaiden tukemisesta moniammatillisen työn kautta.

Olen kerännyt tutkimukseni aineistot vuosina 1999–2001 Itä-Viruun, Narva-Jõesuun Arkipäivät-perheleireillä. Aineisto koostuu tekemistäni havainnoista, päiväkirjoista, videotaltioinneista, haastatteluista, keskusteluista perheiden kanssa, leiridokumenteista sekä elämänhallintaan liittyvästä lomakekyselystä ja leirin päätteeksi tehdystä lomakekyselystä.

Suorittamani haastattelut ja keskustelut perheiden kanssa ennen leiriä sekä lomakekyselyt elämänhallinnasta ja kysely leirin päätteeksi ovat tutkimuksen primaariaineistoa. Siihen kuuluvat myös leiridokumentit perheiden tiedoista, leirin toteuttamisesta ja henkilökunnan työnjaosta. Lisäksi perheiden leirin aikana kirjoittamat päiväkirjat ja leirien toimintaa kuvaavat päiväohjelmat ovat primaariaineistoa. Perheleiritoiminnan kehittämiseksi tehty työntekijöiden ja tutkijan oma havainnointi sekä muistiinpanot muodostavat toisen aineiston. Pitkän tutkimusprosessin aikana eri vaiheissa kirjoittamani tieteelliset artikkelit (Leppiman 2004a; 2004b; 2004c; 2006; 2007a) sekä oppikirjat perheleirin metodiikasta (Leppiman & Ratnik 2004) ja moniammatillisesta perhetyön oppimisesta (Leppiman & Pustinen-Niemelä 2006a) ovat aikaisemman analyysin tuotoksia. Niissä raportoiduilla tuloksilla on kuitenkin ollut oleellinen merkitys tutkimuksen kokonaisuudessa hahmottumisessa.

Kyseessä ei ole vertailututkimus, vaikka sekä Viro että Suomi ovat osallistuneet Arkipäivät-perhetyöprojektiin. Molempien maiden yhteiskunnallisten muutosten taustalla on osin samankaltaisia ongelmia. Yhteiskunnassa perheiden tukeminen kuuluu valtiolle ja kunnille, mutta jos resurssit eivät ole riittäviä, voidaan projektityön avulla nopeasti ja tehokkaasti auttaa lapsiperheitä (Leppiman 1999, 17) ja ehkäistä ongel-

mien kasvua. Tämä lähestymistapa voi toimia niin Virossa kuin Suomesakin, ja näiden maiden erilaisten tukitoimenpiteiden ja toimintamallien kuvaaminen voi tuoda tärkeää tietoa käytännön lastensuojelutyöhön. Tässä tutkimuksessa keskityn kuitenkin erityisesti leirimuotoisen perheyön kokemuksiin Virossa.

1.2 Perheet murrosyhteiskunnassa ja yhteiskunta perheissä

Viron perheet elävät murrosyhteiskunnassa, muuttuvassa Euroopassa ja globalisoituvassa maailmassa. Perheet ovat osa makromaailmaa, joka vaikuttaa niiden elämään ja toimeentuloon. Merle Malvetin ja Matti Mikkolan (1998, 27) mukaan Viro on itsenäistymisen jälkeen siirtynyt maailmanennätysvauhdilla maatalouteen ja kaivostalouteen perustuvasta yhteiskunnasta palvelu- ja tietoyhteiskunnaksi. Virossa on omaksuttu uusliberalistinen hyvinvointimalli ja yhteiskuntarakenne, missä korostuvat yksilön vastuun ja itsesäätelyn periaatteet sekä asioihin puuttumista välttävä valtio (Heidmets ym. 2005, 31–33; Leppiman & Tulva 2005). Samalla Viro on siirtymässä riskiyhteiskuntaan sekä elämys-, kilpailu- ja mielikuvayhteiskuntaan, missä sosiaaliset siteet ja verkostot muuttuvat. Perheet elävät arkeaan tässä yksilöllistymisen ilmapiirissä, ja yhteisöllisyys on osittain sivuutettu. Tutkimusteemani näkökulmasta on kiinnostavaa pohtia, luoko nyky-yhteiskunta perheille sosiaalisen tuen edellytyksiä, vai ovatko nämä edellytykset suorastaan vähentyneet. Tarkastelen tässä tutkimusilmion kontekstia kuvaavassa luvussa, miksi virolainen yhteiskunta erilaisine muutoksineen luo tuen tarpeita perheille ja mitä ovat yhteiskunnan tarjoamat tuen ja avun mahdollisuudet.

Viro murrosyhteiskuntana

Viron tasavallan itsenäisyys palautettiin 20. elokuuta 1991 jatkuvuusperiaatteen ja vuoden 1938 perustuslain pohjalta. Uusi perustuslaki hyväksyttiin kansanäänestyksessä 28.6.1992, ja sen myötä oikeusvaltion periaatteet astuivat voimaan. Perustuslaki takaa myös perheille perus-

luonteiset ihmisoikeudet ja -vapaudet, jotka vastaavat maailmassa tunnustettuja periaatteita ja normeja.

Virolaiset asuvat Itämeren itärannikolla sijaitsevassa, 1.5.2004 Euroopan unionin jäsenmaaksi tullessa Viron tasavallassa, jonka pinta-alaltaan on samaa suuruusluokkaa kuin Alankomaat, Sveitsi ja Tanska eli hieman alle puolet Lapin läänistä. Asukasluvultaan Viro kuuluu maailman pienimpien valtioiden joukkoon: vuonna 2008 Viron asukasluku oli (Eesti Statistika 2009) 1 340 935 (virolaisia 70 %). Asukkaista alle 14-vuotiaita lapsia oli vain 199 744 (virolaisia 76 %). Viron asukkaista 30 % on muita kansallisuuksia: venäläisiä 25,6 %, ukrainalaisia 2,1 %, valkovenäläisiä 1,2 %, suomalaisia 0,8 % ja muiden kansallisuuksien edustajia 0,3 %. Asukastiheys on vain 30 asukasta neliökilometrillä, joten Viro näyttäisi tarjoavan perheille väljän ja monikulttuurisen kasvuympäristön.

Viron tilastokeskuksen (Eesti Statistika 2008) tietojen mukaan Virossa oli vuonna 2007 kaikkiaan 379 493 perhettä, joista 70 %:ssa oli lapsia. Lapsiperheet jakautuvat tarkemmin seuraavasti: 51 % avioparia lapsineen, 14 % avoparia lapsineen, 32 % yksinhuoltajaäitiä lapsineen, 3 % yksinhuoltajaisää lapsineen. Ulkopuolista tukea ja palveluja tarvitsevien perheiden määrä oli suurin Itä-Virumaalla, jossa Arkipäivät-perheityöhanke aloitettiin vuonna 1999. Narvan kaupungin sosiaalitoimiston vuoden 1999 tietojen mukaan alueella oli 3 244 lapsiperhettä, joista yhden huoltajan perheitä oli 40 % ja joissa apua tarvitsevia lapsia 962. (Melnikova 1999.)

Perhepolitiikka on yksi niistä yhteiskuntapolitiikan lohkoista, jota kohtaan kiinnostus on lisääntynyt. Viron sosiaalipolitiikalla on kuitenkin lyhyt historia. Lauri Leppik (1999a) katsoo, ettei sosiaalipolitiikalla ole ollut kylliksi aikaa varttua itsenäiseksi. Hänen mukaansa keskeinen tekijä maan sosiaalipolitiikan (sisältäen sosiaaliturvapolitiikan) eurooppalaistumisessa on ollut liittyminen Euroopan Neuvoston jäsenvaltioksi vuonna 1993. Tuolloin Viro pääsi myös sosiaalihuollon osalta keskusteluyhteyteen muiden eurooppalaisten valtioiden kanssa. Malvet ja Mikkola (1998, 16) lisäävät, että sosiaalisten oikeuksien näkökulmasta toinen tärkeä virstanpylväs oli, kun Viro allekirjoitti Euroopan Neuvoston Sosiaaliosituksen sopimuksen vuonna 1998.

Viro on ollut YK:n jäsen vuodesta 1991. Lastensuojelun kannalta oleellista on, että tuolloin maa sitoutui vuonna 1989 hyväksytyyn Lap-

sen oikeuksien julistukseen, jossa määritellään lapsen oikeus elämään, kasvatukseen, turvaan ja perheeseen sekä oikeus osallistua kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Vuonna 2000 Petra Lanz-de Bernardis (2000, 5), YK:n vakituinen edustaja Virossa, painotti seuraavaa yleisesti hyväksyttyä käsitystä: lapset ovat maamme ja kaikkien kansakuntien tulevaisuuden tärkein voimavara, ja toimintamme tärkeimpänä tavoitteena tulisi olla turvallisen kasvuympäristön ja täysipainoisen elämän edellytysten turvaaminen jokaiselle lapselle. Tavoitteen saavuttaminen vaatii, että asialle omistautuvat kaikki asianosaiset: lainlaatijat, kansalaisyhteiskunnan edustajat, yhteisöt ja perheet. Jokainen lapsi on arvokas ja jokaisella lapsella on oikeus valtion tukeen riippumatta vanhempien tuloista ja elinoloista. Sosiaaliministeriö (Laste õiguste tagamise strateegia 2006) on asettanut Viron perhetukijärjestelmän tavoitteeksi korvata perheille lasten hoitamisesta, kasvattamisesta ja koulutuksesta aiheutuvia kuluja.

Yhteiskunnalliset muutokset ovat tuoneet uudenlaisia hyvinvointimalleja tarjolle myös Viroon. Jari Heinonen (1999, 39) tukeutuu brittiläisen taloushistorioitsija Karl Polanyin *The Great Transformation* -tutkimukseen vuonna 1944 ja katsoo, että markkinayhteiskunta synnytti muodostuessaan yhteiskunnallisen itsepuolustuksen ja vastarinnan, kuten esimerkiksi hyväntekeväisyyden, ay-liikkeen ja sosiaalilainsäädännön, joiden pohjalta moderni hyvinvointivaltio rakentui. Sen muotoja on luokiteltu liberaaleihin, korporatiivisiin ja pohjoismaisiin malleihin. Esimerkiksi Suomessa toteutuu pohjoismainen tai universaali malli: maan koko väestö on laajasti sosiaaliturvan ja palvelujen piirissä. (Esping-Andersen 1990; 2002; Heinonen 1999, 48–50.) Se on kehittynyt useamman vuosikymmenen aikana.

Sen sijaan Viroon luotiin 1990-luvulla nopeasti uusi lainsäädäntö ja palvelurakenne. Tuloksena oli hyvinvointimalli, joka poikkeaa paljon muiden EU-maiden järjestelmistä. Asiantuntijaryhmien analyysin lähtökohtana on ollut Viron yhteiskuntarakenne, joka on nähty asioihin puuttumista välttävän valtion mallina, missä korostuvat niin sosiaalitoimessa kuin muillakin aloilla yksilöiden itsemääräämisoikeuden, itsesääntelyn ja yksilön vastuun periaatteet (Heidmets ym. 2005, 31–33). Viron mallia on luonnehdittu myös liberaaliksi, amerikkalaistyyppiseksi (residuaalimalli, tarveharkintavaltio) hyvinvointivaltiojärjestelmäksi, jonka taustalla on uusliberalistinen ja monetaristinen talousajattelu (Malvet & Mikkola

1998, 14–19; Heinonen 1999, 47–50; Palola 2004). Tarveharkintaiseen apuun ja suhteellisen pieniin tulonsiirtoihin tai sosiaalivakuutuksiin perustuva liberaali hyvinvointimalli vaikuttaa ennen muuta syrjäytyviin ja huono-osaisiin, joiden etuudet pidetään pieninä työhön kannustamiseksi. Se aiheuttaa suhteellisen pysyvän jaon yhteiskunnan tuesta riippuvien syrjäytyvien ja markkinoilla menestyvien välille. Samalla elintilaa löytävät muutoksiin mukautuva korruptio ja alkeellinen monopolistinen kapitalismi, jotka osaltaan asettavat perheiden selviytymiselle uusia haasteita (Urponen & Vabar 1997, 45).

Viro kartoittaa parhaillaan siirtymäyhteiskunnasta seuraavaan vaiheeseen johtavia kehityksen vaihtoehtoja. Heikon kontrollin malli on aktivoitunut yhteiskuntaa ja ottanut yksilöiden resurssit käyttöön, mutta samalla sillä on ollut tuhoisa vaikutus sosiaaliseen sitoutumiseen. Inhimillisen pääoman uudistuminen on kärsinyt ja inhimilliset voimavarat ovat heikentyneet. Tähän haasteeseen yhtenä vastauksena ja Viron kehitysmahdollisuutena nähdään sosiaalinen kumppanuus. Sosiaalisen kumppanuuden malli merkitsisi verkostoyhteiskuntaa, jossa toimii monenlaisia subjekteja ja subjektien ryhmittymiä, jotka pyrkivät toimimaan omien tavoitteidensa mukaisesti. Samalla toimijat tiedostavat, että päämäärien saavuttamiseksi on otettava huomioon myös toiset toimijat. Sosiaalisen pääoman kasvu edistää inhimillisen pääoman tehokkaampaa käyttöä ja sen laadun paranemista ja edelleen sosiaalisten siteiden voimistumista. (Pruulmann-Vengerfeld 2004; Heidmets ym. 2005, 36–37.) Pauli Niemelä (2004, 17) on todennut, että inhimillisten voimavarojen, kuten inhimillisen ja sosiaalisen pääoman, kehittäminen tulee ottaa huomioon valtion kehittämisstrategioissa.

Analyttikoiden arvio Viron tämänhetkisestä tilanteesta ei ole sen paremmin ”kunnollinen ja menestyvä” kuin ”köyhä ja avuton”, vaan pikemminkin ”toistaiseksi selviytynyt” (Heidmets ym. 2005, 41). Kansalaisten ja perheiden näkökulmasta arvio muistuttaa virolaisista perheistä käytyä keskustelua, jossa on painotettu ajoittain hyviä puolia ja ajoittain köyhyyttä. Vaikka tähänastista perheiden tukemista jatkettaisiin, niiden selviytymismahdollisuudet siirtymäyhteiskunnan uhkatekijöiden varjossa eivät välttämättä parane tai edes pysy ennallaan.

Siirtymäyhteiskunnan eri puolet

Kuten Ulrich Beck (1999) on todennut, länsimaat ja myös Viro ovat siirtymässä riskiyhteiskuntaan (Taylor-Gooby 2004; Esping-Andersen 2009). Gerhard Schulze (1992) puhuu elämisyhteiskunnasta (Erlebnisgesellschaft) ja Rolf Jensen (1999) unelmayhteiskunnasta (Dream society), joka hänen mukaansa on tietoyhteiskunnan seuraava kehitysvaihe. Jensen (1999, 24, 42, 49, 175) toteaa, että tulevaisuus on olemassa vain ajatuksissamme ja unelmissamme, ja materialismin hallitsemasta maailmasta on siirrytty postmaterialistiseen aikaan. Hän nimeää unelmayhteiskunnan Disneylandiksi, teemapuistoksi, jossa tarinat ovat muuttuneet todellisuudeksi. Siirtyminen palvelu- ja informaatioyhteiskunnasta elämys- ja mielikuvayhteiskuntaan on nähtävissä yhä selkeämmin (Pine & Gilmore 1999, 9; Jensen 1999, 24; Veijola 2002, 97; Saarinen 2002, 5–7; Kupiainen & Suoranta 2002, 27; Karvonen 2004, 61–64; Inkinen 2004, 31; Pine & Gilmore 2007; Tarssanen 2008). Hyvinvointiyhteiskunnan kestokulutustavaroiden aikakausi tuntuu olevan lopussa myös Virossa, ja 2000-luvun alku on tuonut mukanaan globaalit markkinat, informaatioteknologian, kilpailun ideat ja muuttuneen sosiaalisuuden, mitkä puolestaan tuovat esiin uudenlaista tuen tarvetta.

Luovan talouden mielikuvayhteiskunnan (Image Society) käsite sisältää brändi-, elämys-, design ja muutostalouden muodot. Voidaan sanoa, että elämme elämystalouden aikaa, johon brändit vaikuttavat, mutta lisäksi alkaa näkyä merkkejä uudesta muutosten- ja designtaloudesta. (Pine & Gilmore 1999; Florida 2002; Tarssanen 2008.) Muutosta kuvataan Jarkko Saarisen (2002, 7) mukaan siirtymisenä modernista fordistisesta massatuotannosta postmoderniin, jälki-fordistiseen yksilölliseen tuotantoon ja palveluun.

Elämystaloudessa yhteiskuntaa luonnehtii Reijo Kupiaisen ja Juha Suorannan (2002, 120) mukaan yksilöitymisen prosessi ja hierarkkisten rakenteiden korvautuminen horisontaalisilla valinnoilla. Ulrich Beck (1995, 29) toteaa: ”Yksilöllistyminen on pakkoa, mutta yksilön on pakko tuottaa oman elämäkerran ohella näyttämölle myös siihen liittyvät sitoumukset ja verkostot, jotka muuttuvat kunkin omien mieltymysten ja elämänvaiheiden muutosten myötä.”

Viron perheet elävät arkeaan tässä yksilöllistymisen yhteiskunnassa, jossa Kupiaisen ja Suorannan (2002, 120) mukaan ”minä” on muuttu-

nut keskeiseksi, yhteisöllisyys on ajettu taka-alalle ja minus on määritelty jostakin kaukaa. Yhteiskunnan muuttumisesta on koitunut perheille monenlaisia seurauksia. Elämisyhteiskunnan tuotteilla voidaan tyydyttää uudenlaisen sosiaalisuuden, sosiaalisen arvostuksen ja ryhmään kuulumisen tarpeita tai korostaa omaa kuulumattomuutta mihinkään ryhmään (ks. Keller & Kalmus 2004, 202). Kaikilla perheillä ei ole mahdollisuuksia ostaa elämyksiä ja aineettomia hyödykkeitä, kuten kalliita aurinkomatkoja, kylpyläpalveluita, merkkipaatteita ja niin edelleen. Enemmistö Viron lapsiperheistä joutuu huolehtimaan päivittäisen ruoan hankkimisesta.

Tietoyhteiskunnassa syntynyt ympäristö, joka helpottaa elämää ja tarjoaa palveluita, kätkee sisälleen uudenlaisia uhkatekijöitä perheille. Heidän riippuvuutensa ympäristöstä on sitä suurempaa, mitä enemmän se ”helpottaa” elämää. Esimerkiksi mitä enemmän automaatio korvaa rutiininomaista työtä sitä vähemmän työpaikkoja on tarjolla. Palvelut ovat suuressa määrin siirtyneet sähköiseen muotoon, mutta työttömät vanhemmat eivät pysty hankkimaan tietokoneita ja tietoliikenneyhteyksiä. Yhteiskunta odottaa kaikilta – myös riskiperheiltä – subjektiivutta, kykyä toimia ja tehdä päätöksiä itsenäisesti (Heidmets ym. 1999, 7). Virossa tulee usein vastaan tilanteita, joissa yhteiskunta aikakauden ominaisuutensa pohjalta vaatii yksilön vastuuta myös ihmiseltä, joka ei enää pysy yhteiskunnan muutosten vauhdissa. Tilanteessa, jossa perinteisten suhdeverkostojen (perheen, suvun, ystävien) tarjoama sosiaalinen tuki heikkenee, on vaikea selviytyä yksin. Kuvitelma modernista, elämäänsä hallitsevasta toimijasubjektista on Suvi Ronkaisen (1999, 85) mukaan porvarillinen harha, joka pirstoo ihmiset yksittäisiksi yksilöiksi, eikä kehenäkään yksinään ole muutosvoimaksi. Tämä on perheille haastavaa.

Individualisoituminen uudessa elämys-, kulutus- ja tietoyhteiskunnassa sekä uudet normit ja arvot ovat muuttaneet Viroa. Perheissä on sekä menestystä että syrjäytymistä ja valtaistumisen tunteen menettämistä. Siirtymäkulttuuri on suurten poliittisten ja sosiaalis-taloudellisten muutosten seurauksena syntynyt pirstaleinen ja mosaiikkimainen kulttuuri, joka sisältää sekä ”vanhalle” yhteiskunnalle tyypillisiä symboleita, normeja ja arvoja että ”uusia” virtauksia (Kalmus & Vihalemm 2004, 31; Keller & Kalmus 2004, 215; Lauristin 2004b, 281–283). Arvot ovat kuitenkin keskeinen kulttuurin osa, ja arvojen muuttuminen kuvastaa yhteiskunnan muutoksia. Viron globaalikapitalismia kuvaa (Annist 2006) talouskasvun

pakkoidea. Uusliberalistisessa kilpailuyhteiskunnassa arvostetaan talouskasvua enemmän kuin hyvinvoivia perheitä. Esimerkiksi vuoden 2006 syyskuun alussa lehtien palstat täyttyivät vuoden ennätystaloukasvun (12 %) esittelystä. Samaan aikaan yhteiskunnallisesti sensitiivinen runoilija Sven Kivisildnik ja toimittaja Karin Paulus (2006) kiinnittivät Eesti Ekspress-lehden sivuilla huomiota toisenlaiseen ihmeeseen:

*”Eesti majandus kasvas kaksteist protsenti
000000000000000
need pole oo-d vaid nullid
ja need nullid
on kellegi teise pangaarvel.”
(Kivisildnik ”Ood majanduskasvule.”)*

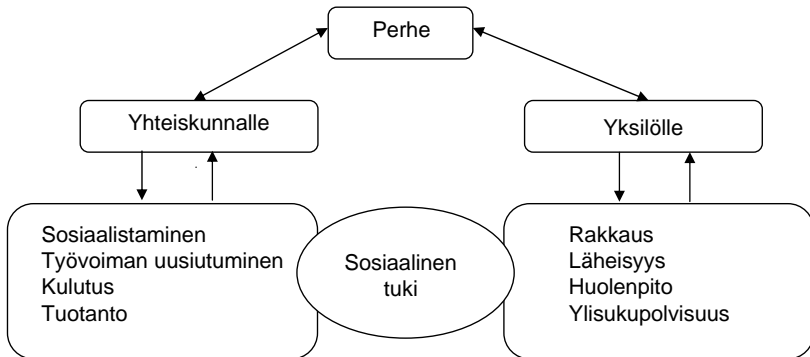
*”Viron talous kasvoi kaksitoista prosenttia
000000000000000 (oho)
ne onkin nolliä
mutta ne nolliä
on jonkun toisen tilillä.”
(Kivisildnik: ”Oodi talouskasvulle.”)*

Viron raju kehitys on ollut piirteiltään samanlainen kuin Saksan talousihme toisen maailmansodan jälkeen. Paulus (2006) muistuttaa, että jotkut ovat kuitenkin joutuneet maksamaan hyvinvoinnista, ja niinpä tulosvastaullisen Viron talousihmeestä ovat jääneet osattomiksi lapsiperheet, vanhuksat, etniset vähemmistöt ja terveysongelmista kärsivät ihmiset, jotka tarvitsisivat yhteiskunnalta suurempaa tukea. Kuten Tuula Helne (2009, 22) on todennut, sosiaalinen on jäänyt talouden jalkoihin myös Virossa.

Perheiden asema siirtymässä

Perhe kuuluu yhteiskunnan tärkeimpiin instituutioihin. Se on kansakunnan pysyvyyden ja kehittymisen sekä yhteiskunnan perusta, ja perheen velvollisuus on huolehtia apua tarvitsevista jäsenistään (Viron perustuslaki 1992, 27 §). Perhe on kulttuuristen arvojen, normien ja käsitysten siirtäjä, missä vanhemmat välittävät lapsilleen omia arvojaan

ja perhemallejaan sekä toiminnallisia ratkaisujaan (Forssén ym. 2002). Perhe onkin Viron lapsille merkittävä sosiaalisen kokemuksen muodostaja. Siinä kiteytyvät erilaiset toiminnalliset, yhteisölliset ja elämykselliset ulottuvuudet. Perhe on siis yhteiskunnallisesti tärkeä yksikkö. Eriikka Oinonen (1999) on havainnut, että yhteiskunnassa perheen idea on kaksijakoinen. Olen Oinosen erotteluun tukeutuen hahmotellut näkökulmaa siitä, miten tärkeä perheiden saama sosiaalinen tuella on yhteiskunnalle ja yksilöille (ks. kuvio 1). Sosiaalinen tuki on välittäjänä yhdistämässä perheen osaksi ristiriitaisia tehtäväalueita. Yhteiskunnalle perhe on tärkeä sosiaalistamisen, työvoiman uusiutumisen, kulutuksen ja tuotannon yksikkö. Yksilölle perhe edustaa rakkautta, läheisyyttä, huolenpitoa ja sukupolvien jatkumoa (Oinonen 1999, 163; Hurtig 1999, 20; Uusimäki 2005, 8).

Kuvio 1. Kaksijakoinen perheen idea yhteiskunnassa.

Perheen yhteiskunnallista merkitystä tarkastellaan sen tehtävien kautta, jolloin keskeisimmiksi nousevat lasten hankkiminen sekä perheen tuotanto-, kulutus- ja sosiaalisuustehtävä (Turnbull & Turnbull 1986, 68; Laukkanen 2002, 12). Historiassa perheellä on ollut lukuisia yhteiskunnan sanelemissa tehtäviä jäsentensä ja perheen kokonaisuuden tarpeiden tyydyttämisessä. Nyt, kun perhe instituutiona on muuttunut yhteiskunnan muuttuessa, perinteinen perheen määritelmä on Virossa jäänyt liian yksinkertaiseksi. Neuvostoajana Viron perheille oli tyypillistä isovanhempien ympärille muodostunut, laajentunut perheyhteisö, jota yhdisti paitsi yhteinen kulttuuriperintö, myös yhteinen vihannesmaa ja puutarha. Nykyisessä sosiologisessa keskustelussa painottuu perhemallien

moninaisuus (Paadam 1995, 95–96; Malvet & Mikkola 1998, 28; Pall 2004, 105–106; Hansson & Kelam 2004, 25–26). Esimerkiksi Viron Tilastokeskus määrittelee perhekunnan pääasiallisesti ruokakunnan kautta (Tiit & Käärik 2000, 84; Reinomägi 2004, 130; Tiit 2004, 18–20). Perhe on Viron lapsen oikeuksien turvaamisen strategian mukaan (Lapse õiguste tagamise strateegia 2003):

1. biologinen yksikkö, jonka jäseniä yhdistävät verisiteet, jossa vanhempien suhde on tavallisesti virallistettu avioliiton solmimisen kautta, joka pohjautuu yhdenvertaisuusperiaatteelle ja joka ilmentää äidin, isän ja lasten yhteenkuuluvuutta
2. sosiaalinen yksikkö, jonka jäsenet kuuluvat samaan ruokakuntaan ja jakavat yhteisiä velvollisuuksia
3. psykologinen yksikkö, johon kuulumista määrittävät sen jäsenten väliset emotionaaliset siteet.

Nykyisin perhemalli ei ole enää yksiviivainen. Virossa on yksinhuoltaja-, lapsi-, uus- ja sijaisperheitä ja erityyppisten perheiden yhdistelmiä (Vasama 2003, 31; Hansson & Kelam 2004, 26; Reinomägi 2004 130–131; Hansson 2006, 29). Perinteisen ydinperheen ohella yhteiskunnassa on nykyään runsaasti erityyppisiä, epätyypilliseksi kutsuttuja perheitä (Pall 2004). Viimeisten kymmenen vuoden aikana epätyypillisten perheiden osuus on Virossa kasvanut. Avioliitot alkoivat yleistyä jo neuvostoajana, ja uudeksi perhetyyppiä ovat muodostuneet aiemmin lailla kielletyt samaa sukupuolta olevien avioliitot. Suurinta osaa epätyypillisistä perheistä ei voi kuitenkaan kutsua epätavallisiksi, vaan käsitteen käyttö kuvaa sitä, miten perhemallien muutoksessa on vaikea pysyä mukana. Vuoden 2000 väestönlaskennan perusteella lähes viidennes yhdessä asuvista pariskunnista eli avioliitossa. Nuoremman sukupolven edustajilla ei ole kiire virallistaa parisuhdettaan. Ene-Margit Tiit (2004, 12) on lisäksi huomauttanut, että aviovaimon aseman arvostus on vuosikymmenien mittaan laskenut ja yksinhuoltajaperheet ovat yleistyneet. Katre Pall kuitenkin korostaa (2004, 105), että pluralistisesta näkökulmasta katsottuna mikään perhetyyppi ei sinänsä ole toista parempi tai huonompi. Perhettä luonnehtivat käsitteet ovat Mervi Uusimäen (2005, 9) mukaan suhdekäsitteitä: perhe on tarinallinen kokonaisuus, niiden ihmisten keskinäinen suhde, jotka

pitävät itseään ja toisiaan perhejäseninä. Tämä määrittely kuvaakin parhaiten Viron moninaisia perhemalleja.

Viron perhepolitiikka

Perhepolitiikka on tärkeä osa sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkaa. Katja Forssen (2000, 30–31) on erottanut Anne H. Gauthierin vuonna 1996 julkaistun OECD-maiden perhepolitiikkaa käsittelevän raportin pohjalta neljä erilaista mallia: 1) syntyvyyttä korostava, 2) perinteitä korostava, 3) tasa-arvoa korostava sekä 4) perhettä korostava, mutta asioihin puuttumista välttävä perhepolitiikan malli. Viimeksi mainittu kuvaa parhaiten virolaista näkemystä, joka ymmärtää perheen itsenäisenä, tarpeitaan yksityispalvelujen avulla tyydyttävänä ja valtion vain vähän tukemana järjestelmänä. Vaikka puhutaan perheiden elämään puuttumisesta institutionalisaation ja lainsäädäntöön kautta (Reinomägi 2004, 131–134), on Viron perhelainsäädännön (Perekonnaseadus 1994) mukaan vanhempien velvollisuus huolehtia lasten kasvatuksesta ja huollosta. Mielestäni perheitä tukeva laki luo tämän velvollisuuden kautta perheille tuen tarvetta. Vuonna 1999 Tartossa toteutettiin 20–35-vuotiaiden nuorten aikuisten parissa kyselytutkimus (n=954), jossa tiedusteltiin, onko perheiden selviytyttävä lasten kasvattamisesta itse vai onko valtiolla velvollisuus huolehtia asiasta. Vastajista lähes puolet oli sitä mieltä, että lasten kasvattaminen kuuluu perheelle, mutta valtion on taattava vähintään keskitasoinen toimeentulo. Kolmannes oli sitä mieltä, että valtion on taattava vähimmäistoimentulo, ja vain yhdeksän prosentin mielestä perheiden on selviytyttävä itse. (Kandla ym. 2000, 136–137.)

Viron perhepolitiikka on korostanut perheiden pysyvänä ominaisuutena itsenäisyyttä, perheteroimuutta. Todellisuudessa toimeen tulevat vain ne, jotka itse pystyvät tekemään päätöksiä ja määrittämään paikkansa yhteiskunnassa. Suvi Ronkainen (1999) tuo esille, että ristiriita palautuu modernin subjektin määrittelyyn. Tämä subjekti on yksilötoimija, hänellä on vapaa tahto ja tietoisuus ja hän on rationaalinen ja autonominen. Tällaiselle toimijalle on kuviteltavissa paikka tiedon, yhteiskunnallisen muutoksen, oman elämänsä määrittäjänä, valinnoistaan tietoisena valitsijana ja merkitysten lähteenä – mutta onko tällainen toimijasubjektius

mahdollinen (mt., 84). Toinen kysymys koskee valintoja. Onko kaikilla ihmisillä ja kaikilla perheillä ylimalkaan valinnan mahdollisuuksia? Kenties toimijuus Viron yhteiskunnassa olisi syytä nähdä monen tasoisena, milloin laajempana, milloin rajallisempänä tilana. Konstruoitaessa perheen vastuun käsitettä siirtymäyhteiskunnassa lähtökohtana voisivat olla toimijuuden eri asteet. Perhevastuun käsite on Katrin Paadamin (1995, 91) mielestä mutkikas ja myös ristiriitainen. Muut sosiaaliset instituutiot ovat omaksuneet perheen ja perheen jäsenten tehtäviä, jolloin ei voi enää olettaa, että perheet selviytyisivät ilman valtiollisia tuki- ja sääätelyjärjestelmiä sekä perheille tarjottavia palveluita. Puhuttaessa sosiaalisesti riskialttiista perheistä on siis syytä kysyä, ovatko kyseessä yksilöiden vai yhteiskunnan ongelmat. Kysymys on sekä eettinen että suhteellinen.

Sosiaalipoliittiset päätökset vaikuttavat perheiden elämään, olipa kyse yhteiskunnallisen tilanteen muuttumisesta, uusista laeista tai valtion kehitysohjelmista. Historia, instituutiot ja perinteet ovat kaikki vaikuttaneet nykyiseen Viron perhepolitiikkaan. Esimerkiksi Viron uudelleen itsenäistyttyä 1991 on lopullisesti ja kulttuurisensitiivisesti ratkaisematta miehityskaudella maahan muuttaneiden venäläisten asema. Virossa keskityttiin vuosina 2000–2007 venäjänkielisen väestön integroimiseen virolaiseen yhteiskuntaan, ja painopisteenä oli viron kielen opettaminen. Arkipäivät-leireillä kuitenkin ilmeni, että pakollinen integroiminen on antanut heikkoja tuloksia kielitaidossa. Viron venäläisten identiteetti on sekoitus venäläisyyttä, virolaisuutta ja neuvostoliittolaisuutta (Vasama 2003, 24). Monietnisten perheiden tukeminen ja kohtaaminen ihmisenä, perheinä, ei jonkin kulttuurin edustajina on erittäin tärkeä (ks. myös Jäppinen & Hurtig 2007, 143). Poliittiset päätökset vaikuttavat suuresti perheiden elämään, sillä ne ohjaavat välillisesti myös syntyvyyttä, avioliittojen ja -erojen määrää, työllisyyttä ja perheiden tuloja (Paadam 1995, 90–91; Ainsaar 2000, 168). Tärkeäksi trendiksi Virossa on nousemassa syntyvyyden kasvuun tähtäävä perhepolitiikka. Esimerkiksi vanhempainlisää koskevan lain (Vanemahüvitise seadus 2004) toivottiin näkyvän suoraan syntyvyyslukuissa. Syntyvyys on jonkin verran kasvanut, mutta pieni- ja suurituloisten perheiden välinen kuilu toimeentulossa on syventynyt ja viimeksi mainittujen taloudelliseksi eduksi.

Valtion politiikka ei myöskään ota huomioon perhetyyppien muuttumista, sillä Virosta puuttuvat vaihtoehtoisia yhteisasumisen muotoja

koskevat lait. Vaikka asumismuodot ovat muuttuneet ja avioliiton ulkopuolella syntyy enemmän lapsia kuin avioliitossa, valtion politiikka pysyy konservatiivisella linjalla. Se tukeutuu perinteiseen perhemalliin ja suosii kahden vanhemman avioliittoon pohjautuvaa perhettä (Lastekaitse kontseptsioon 2004, 14; Pall 2004, 109–114). Niinpä avoparit ja yksinhuoltajat ovat jääneet lainsäädännölliseen tyhjiöön, joka koskee muun muassa valtion tarjoamia etuuksia, yhteisomaisuuden jakoa erotilanteessa ja perimisoikeutta. Kaikki mainitut tekijät vaikuttavat taloudellisesti lapsiin, joiden perheet eivät sovi lainsäädännön raameihin. Näin erilaisessa perhemuodossa syntyneet lapset ovat eriarvoisessa asemassa.

Viron lapsi- ja perhepolitiikkaan kuuluvat valtion toimet, jotka edistävät lasten ja perheiden hyvinvointia. Mare Ainsaar (2000, 153) ja Andra Reinomägi (2004, 133–134) mainitsevat erilaiset perhetuet ja perheille suunnatut sosiaalipalvelut perhepolitiikan tavoitteina. Stakesin tutkija Elina Palola (2004, 53) näkee kuitenkin Viron sosiaalipolitiikan keskeisenä ongelmana sen, että sosiaalipolitiikkaa ei ole. Siirtymävaiheen talousongelmat ovat olleet suuria, eikä sosiaalipalveluiden kehittämiseen ole panostettu. Näen, että perhepoliittisia ohjelmia suunniteltaessa tulisi korostaa Viron monikulttuuristen perheiden tarpeista lähteviä hankkeita. Se, millaisia sosiaalisia kokemuksia perheellä on sosiaalipolitiikasta, kulttuurisensitiivisyydestä ja eri instituutioiden tarjoamasta tuesta, vaikuttaa siihen, paljonko perhe on valmis panostamaan yleisen hyvinvoinnin edistämiseen.

Sosiaaliset ongelmat

Viron siirtymäyhteiskuntaan kuuluvat muutoksesta johtuvat sosiaaliset riskit: köyhyys, työttömyys, avioerot, yksinhuoltajuus ja hintojen nousu. Kyselytutkimusten Eesti 1998 ja Eesti 2003 vastausten mukaan isoimmat sosiaaliset ongelmat olivat työttömyys, rikollisuus ja päihteet sekä hiv ja lainsäädännön puutteellisuus (Heinla 2004, 163–164). Näiden myötä lisääntyvä uudenlainen turvattomuuden tunne ja riittämättömät sosiaalipalvelut ovat nyky-yhteiskunnan negatiivisia tunnusmerkkejä. Virossa väestö ikääntyy nopeammin kuin Suomessa, ja syntyvyys on vain 60 % Suomen tasosta. Alhainen tulotaso, lasten turvattomuus, alkoholi-

ongelmat ja vanhempien kyvyttömyys huolehtia perheestään ovat yleistyneet. Jos perheiden elämää hankaloittavat erilaiset sosiaaliset ongelmat, lapsilla on riski ajautua kaduille ja rikollisuuteen. Alkoholismin, psyykkisten ongelmien ja muiden syiden vuoksi monet vanhemmat eivät pysty takaamaan lapsilleen riittäviä eväitä itsenäiseen elämään. Lastensuojelutyössä erilaisista vakavista ongelmista kärsiviin perheisiin on kiinnitetty huomiota jo 1990-luvulla moniongelmaisina perheinä (Tulva 1996, 9). Moniongelmaisuus on syntynyt pitkän ajan kuluessa, kun perheet ovat jääneet ilman apua.

Viron Lastensuojelun ohjelmassa (Lastekaitse kontseptsioon 2004, 14) todetaan, että perhetukien osuus BKT:sta vähenee, joten lapsiperheet eivät pääse osallisiksi talouskasvusta. Vuoden 2002 Lasten oikeuksien turvaamisen strategian tietojen mukaan köyhyysriskissä eli koko maassa lähes puolet lapsista (Laste õiguste tagamise strateegia 2003). Vuonna 2006 suhteellisessa köyhyydessä eli 19 % virolaisista ja 21 % ei-virolaisista. Suhteellinen köyhyys oli koko maassa 19 % ja tämän tutkimuksen alueella Koillis-Virossa jopa 33 % (Eesti Statistika 2008). Virossa ei ole tehty poliittista päätöstä absoluuttisesta köyhyysrajasta, vaan siellä käytetään Euroopan tavoin suhteellisen köyhyyden rajamäärittelyä tulojen mediaanista (Tiit 2006). Esimerkiksi vuonna 2002 köyhyysvyöhykkeen alaraja oli 1593 Viron kruunua eli noin 100 euroa. Lapset ovat taloudellisesti riippuvaisia vanhempien tuloista ja varallisuudesta.

Vuonna 2001 perhesosiologian työryhmä keskittyi tekemään perustutkimusta erilaisten perhetyyppien selviytymismahdollisuuksista, toisin sanoen erityyppisten perheiden käytössä olevista voimavaroista ja näiden voimavarojen käyttöä helpottavista tai vaikeuttavista tekijöistä. Tutkimuksen tuloksena suurimmassa osassa perheitä kummankin puolison pysyvä työpaikka on taloudellisen toimeentulon kannalta tärkein resurssi. Yhden palkansaajan perheet kokivat suuria vaikeuksia, ja niiden taloudellinen toimeentulo riippui suurelta osin virallisten ja epävirallisten tukijärjestelmien olemassaolosta ja tehokkuudesta. (Hansson & Heinla & Kelam ym. 2005.) Lastensuojelun asiakastyössä kohdattava perhe on myös Virossa usein yksinhuoltajaäiti lapsineen, ja myös Viron köyhyyden kuvana nähdään ”yksinhuoltajaäiti lapsineen” (Forssén 1993; Hurtig 1999, 21; Heinla & Derman 2004, 56–60; Tulva 2005, 58; Derman 2006, 50).

Todelliset työllistymismahdollisuudet ovat heikkoja. Tilastokeskuksen (Eesti Statistika 2010) mukaan työttömyyttä vuonna 2005 oli 8 %, vuonna 2007 enää noin 4 %, mutta vuonna 2008 alkaneen laman aikana se on noussut ja ylittää vuonna 2010 15 %.

Taulukko 1. Työttömyysprosentti alueittain.

	1995	2000	2005	2009
Koko Viro	9,7	13,6	7,9	13,8
Pohjois-Viro	8,4	11,5	7,5	12,9
Keski-Viro	6,7	14,9	5,1	14,9
Koillis-Viro	14,6	21,1	16,2	18,1
Länsi-Viro	5,8	11,8	5,7	11,5
Etelä-Viro	12	13,4	6,3	13,8

Lähde: Eesti Statistika 2010.

Työttömyys on eriytymässä Virossa alueittain, ja eri alueiden välillä vallitsevat jyrkät sosiaaliset ja taloudelliset erot. Itä-Virumaan (Koillis-Viron) korkea rakenteellinen työttömyys vaikutti siihen, että Tallinnan yliopistossa päätettiin tukea riskiperheitä perheleirien avulla juuri siellä alueella. Työttömien työnhakijoiden määrä suhteessa uusiin työpaikkoihin oli vuonna 1998 monietnisellä Itä-Virumaalla 2,5 kertaa suurempi kuin Virossa keskimäärin (Inimarengu Aruanne 1999). Venäjänkielisen Koillis-Viron alueelta puuttuu usein viiron kielen taitoista työvoimaa (Vasama 2003, 25).

Lähes kaikki Viron kouluikäisistä lapsista käy koulua; esimerkiksi vuonna 1998 koulussa oli 97 % kaikista 8–14-vuotiaista. Tämä merkitsee sitä, että yli 4 000 lasta ei käynyt koulua (Tiit & Eglon 2000, 19–20). Heidän joukossaan oli lapsia riskiperheistä, ja osa on neuvostoarmeijan poistuessa Vieroon jätettyjä lapsia, osa on katulapsia.

Lastensuojelulain (Lastekaitseadus 1992) perusteella muina kuin vanhempien huollettavina lapsina pidetään lapsia, joiden hoitaminen, kasvattaminen ja elatus on järjestetty valtion taholta. Tällaisten lasten määrä on Viron Tilastokeskuksen tilastojen (Eesti Statistika 2007) mukaan 1,4% kaikista lapsista. Esimerkiksi vuonna 2006 otettiin huostaan 1 680 lasta, joista 44 oli orpoja.

Viron syntyvyys on laskenut. Kun EU-maissa yhtä naista kohti syntyy keskimäärin 1,5 lasta, Virossa luku on vain 1,3. Viron historiassa lapsia on syntynyt eniten vuonna 1989, noin 25 000. Sen jälkeen syntyvyys on vähentynyt jyrkästi, kuten muissakin siirtymävaiheen yhteiskunnissa. (Tiit 2004, 16.) Viron Tilastokeskuksen (2008) mukaan vuonna 2007 lapsia syntyi 15 775, hieman enemmän kuin edellisenä vuonna (14 877). Väkimäärä kuitenkin väheni 2 439:llä.

Vaikka syntyvyys on alhainen, päivähoitopaikkoja ei ole riittävästi. Vuonna 2000 kaikista Viron 1–6-vuotiaista lapsista 67 % kävi päiväkodissa. Syntyvyyden laskiessa ja työttömyyden kasvaessa alle kouluikäisille lapsille tarkoitettujen päiväkotien määrä väheni 1990-luvulla lähes kolmanneksella. Nykysuuntauksena on saada lapset mahdollisimman pian päivähoitoon, joten uusien päivähoitopaikkojen perustamiselle on tarvetta. Tämä johtuu siitä, että äidit pelkäävät jäävänsä muuten työelämän ulkopuolelle.

Kymmenen vuoden aikana avioliittojen määrä on vähentynyt puolella, sillä vuonna 1990 avioliittoja solmittiin 11 774 ja vuonna 2000 enää vain 5 485. Avioerojen määrä oli vuonna 2000 ennätyksellinen 4 230, ja samalla se oli 77 % kyseisen vuoden aikana solmituista avioliitoista. Vuoden 2007 avioliittojen määrästä (7 022) näkyy, että avioliitot ovat taas tulossa suosioon ja avioeroprosentti (54 %) on jonkin verran laskussa. (Eesti Statistika 2008.) Virossa lukuihin vaikuttaa kaksi avioeroriskiä suurentavaa tekijää: siirtymäyhteiskunnille tyypillinen korkea avioerojen määrä ja toisaalta sijainti Pohjois-Euroopassa, missä avioliitot purkautuvat huomattavasti useammin kuin katolisessa ja perhekeskeisessä Etelä-Euroopassa (Tiit 2004, 15). Ilmiö voi johtua myös sosiaalisesta kokeemuksesta, sillä avioeroja on ollut Virossa huomattavan paljon jo monen sukupolven ajan.

Uudet riskit

Viimeisten vuosikymmenten aikana länsimaisessa keskustelussa on siirtynyt 1980-luvun ”lapsuuden lopusta” 1990-luvun ”aikuisuuden katoamiseen”. Myös Virossa lapsuus päättyy usein noin 10-vuotiaana, sillä 10–50-vuotiaat pukeutuvat ja käyttäytyvät samalla tavalla ja harrastavat samoja asioita. Vanhemmuus on joillakin hävinnyt työelämään ja uraan.

Aikuiset käyttäytyvät kuin teinit ennen, ja lapset joutuvat ottamaan aikuisen vastuun, koska vanhemmat eivät sitä ota. Puhutaan uudesta ikämäärittelystä ja niin sanotusta samanikäisyyden kulttuurista sekä aikuisuuden katoamisesta tai himmenemisestä (Hoikkala 1993; Honkasalo 2001; Kupiainen & Suoranta 2002; Hansson 2006; Jokinen 2007).

Viron perheiden tulot voivat nykyään muodostua hyvin eri tavoin. Monet ihmiset muuttavat työskentelemään toisiin eurooppalaisiin hyvinvointivaltioihin perheensä tulotason nostamiseksi. Merle Malvetin ja Matti Mikkolan (1998, 29–30) havaintojen mukaan siirtymäajan yhteiskunnassa virolaisten miesten roolina on edelleen elatuksen hankkiminen perheelle. Työskentely ulkomailla tai muuten kaukana kotoa vieraannuttaa heidät perheen arkielämästä. Samalla Viroon on tulossa ”työorpojen” ongelma. Kyse on sukulaisten ja isovanhempien huostaan jätetyistä lapsista vanhempien siirtyessä ulkomaille töihin.

Viron 2000-luvun alun nopeat ja koko yhteiskuntaan vaikuttavat muutokset ovat synnyttäneet monia uusia mahdollisuuksia, joita muuttamat hyvätuloiset osaavat taitavasti käyttää hyväkseen ja joita toiset heikkommat pelkäävät (Heidmets ym. 1999, 7). Lisääntyneet paineet omaksumaan ajan tasalla pysymiseen vaadittavia uusia taitoja aiheuttavat stressiä ja kasvattavat viimeksi mainituille syrjäytymisriskiä. Voidaan puhua niin sanotun neljännen maailman ihmisistä, joita alkaa olla näkyvissä kaikkialla Virossa. Kyse on ihmisistä, jotka ovat antautuneet ja luopuneet elämisen taistelusta. Siirtymäyhteiskunnan varjopuolet, kuten esimerkiksi sosiaalisen pääoman puute, vaikuttavat myös hyvin toimeentuleviin. Jatkuva paine liikkuu elämässä yhä nopeammin eteenpäin on tuonut mukana isoja lainoja. Tästä johtuva lisääntynyt työ jättää vanhemmille vähemmän aikaa lasten kanssa olemiseen ja vanhempien roolien täyttämiseen, mikä muodostaa riskin perheiden hyvinvoinnille.

Yhteiskunnan ratkaisut

Viron johtavat yhteiskuntatieteilijät ovat yhtenä ratkaisuna laatineet Kestävä Viro -kehitysstrategian (Säästev Eesti 21 lyhennettynä SE 21), jonka tavoitteena on määritellä valtion toiminnan suuntaviivat vuoteen 2030 saakka. Se käsittelee myös perheiden selviytymistä – fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia edellytyksiä arkielämästä selviytymiseen (Heidmets ym. 1999).

Sosiaalisen laadun käsite liittyy kestävän kehityksen käsitteeseen. Vuonna 1997 Amsterdamin julkilausuman keskeisenä käsitteenä tuotiin esille (Malvet & Mikkola 1998, 19–20) Euroopan sosiaalinen laatu, mikä liittyy vuonna 1992 Rio de Janeiron UNCTAD-kongressin Agenda 21 -asiakirjassa lanseerattuun kestävän kehityksen käsitteeseen. Julkilausuman mukaan kansalaisilla tulisi olla mahdollisuus tietyntäsoiseen taloudelliseen turvallisuudentunteeseen, sosiaaliseen hyväksyntään, yhteiskunnan vakauteen, yhteiskunnan tarjoamaan tukeen ja sosiaalipalveluihin.

Yhteiskunnan keskeisenä tehtävänä on saada perhe toimimaan yhteiskunnan hyväksi. Koska perheiden ongelmia on Virossa käsitelty yksilöiden ongelmina, niitä on myös pyritty ratkaisemaan tätä kautta. Ketkä Virossa ovat vastuussa, kun perheet kokevat ongelmia? Sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion taustalla olevan peruskäsityksen mukaan sosiaaliset ongelmat nähdään yhteiskunnallisesti tuotettuina, siksi ongelmat tulisi myös ratkaista yhdessä (Jokinen & Saaristo 2006, 113).

Uudenlaisen yhteiskunnan sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi valtio puuttuu Virossa lastensuojeluun ja huoltajuuteen liittyviin kysymyksiin lähinnä lainsäädännöllä (Vasama 2003, 35; Reinomägi 2004, 132–133). Vuonna 1992 voimaan tullutta Viron lastensuojelulakia pidetään kuitenkin luonteeltaan liian toteavana ja niin lastensuojeluviranomaisten kuin muidenkin lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten kannalta riittämättömänä työvälineenä. Jo vuonna 1996 keskusteltiin uuden lastensuojelulain välttämättömyydestä. Vuonna 2001 Viron eduskunta päätti, että uuden lastensuojelulain säätäminen on tarpeen, ja totesi, että etusijalle on asetettava lapsen oikeudet (Lastekaitse kontseptsioon 2004). Uuden valmisteilla olevan lain yksi keskeinen päämäärä on, että sitä voidaan tehokkaasti soveltaa käytännön lapsityössä. Tavoitteena on luoda kokonaisvaltainen järjestelmä lapsen oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi. Lain valmistumisesta ja täytäntöön panosta ei ole kuitenkaan vielä varmuutta.

Tällä hetkellä Virossa perheille maksetaan tukia ja vanhemmille myönnetään veronkevennyksiä (Riiklik peretoetuste seadus 2001). Perhetukia ovat syntymätuki, lapsilisä, hoitomaksu, yksinhuoltajalisä, varusmieslisä, holhottavan tai lastenkodissa kasvaneen nuoren aikuisen tuki, holhottavan ja perheeseen sijoitetun lapsen tuki, adoptiolapsen tuki sekä vähintään seitsemän lapsen perheen vanhempaintuki. Valtio maksaa perhetukia kaikista alle 16-vuotiaista lapsista. Peruskoulussa, lukiossa ja peruskoulu-

pohjaisessa ammattioppilaitoksessa opiskelevilla on oikeus saada tukea 19-vuotiaaksi saakka. Yksinhuoltajalisää maksetaan, kun lapsen syntymätodistuksessa ei mainita isää tai lapsen äiti itse esittää vaateita isää kohtaan tai jos toinen vanhemmista on tunnistettu etsintäkuulutetuksi. Lapsiperheiden veronkevennyksiä toteutetaan kahdella tavalla. Virossa asuvat voivat vähentää verotuksessa alle 26-vuotiaan oman tai huollettavan lapsen koulutuskulut mukaan lukien opintolainan korot. Lisäksi yksi vanhemmista tai huoltajista saa tehdä vuosituloista vähennyksen jokaisesta alle 17-vuotiaasta lapsesta.

Syntyvyyden nostamiseksi Virossa alettiin maksaa vanhempainlisää vuonna 2004 (Vanemahüvitise seadus 2004). Tavoitteena on auttaa vanhempia yhdistämään työ- ja perhe-elämä. Vanhempainlisä on minimipalkan tasoinen (vuoden 2009 minimipalkka on kuukaudessa 4 350 EEK = noin 273 EUR). Kaikki työttömät vanhemmat saivat oikeuden vähimmäislisään, mutta suuripalkkaisten vanhempien saamaa tukea rajoitettiin enimmäismäärällä (vuonna 2009 yläraja on kuukaudessa 30 729 EEK = noin 1 920 EUR). Oikeus vanhempainlisään päättyy, kun äitiyslomalle jäämisestä on kulunut 575 päivää.

Sosiaaliministeriön (Hoolekande kontseptsioon 2004) mukaan kuntien menoista katetaan lastenhuollon alaan kuuluvia kuluja, kuten syntymätuki, koulutustuki, turvakotikulut, tuki valtion lastenkodeissa tai sijaisperheissä asuville lapsille, päiväkeskusten toiminta sekä kuntien lastensuojeluviranomaisten ja koulujen sosiaalityöntekijöiden kulut. Perheille maksetaan kertaluonteista tukea esimerkiksi silmälasien, lääkkeiden tai opiskelutarvikkeiden hankkimiseen. Lisäksi maksetaan neuvontapsykologin sekä sopeutumishäiriöisten lasten kuntouttamisen kulut ja liikuntavammaisten lasten invakuljetukset.

Kunnallisille tuille on luonteenomaista epätasaisuus niin alueittain kuin palvelu- ja tukikohtaisesti. Monissa kunnissa on tarjolla näistä tuesta vain muutamia, eikä niitäkään myönnetä kaikille tuen hakijoille tai tarvitsijoille. Valtion tukien hyviä puolia ovat maksuvarmuus ja tukien suuntaaminen täsmällisesti määritellyille kohderyhmille. Valtion sosiaalipalvelujen rahoitus on kuitenkin riittämätöntä. Rahoituksen lisäämisen ohella tarvitaan joustavaa sosiaalipalvelujärjestelmää (Leppik 1999b). Sosiaalihuollon kohtaamat ongelmat eivät kuitenkaan johdu yksinomaan rahan puutteesta, vaan myös yhteiskunnassa vallitsevasta suhtautumisesta, poliittisesta päätöksenteosta ja sopivien toimintamethodien, kuten esimerkiksi vaadittavan ammatillisen osaamisen, puuttumisesta.

Viron perhetyöstä ja -palveluista

Lastensuojelulain (Lastekaitseeadus 1992) mukaan Viron lastensuojelua koordinoi sosiaaliministeriö, joka on viime aikoina edistänyt lasten hyvinvointia monin tavoin. Perhetyö on merkittävä osa lastensuojelua. Tärkeimpänä tekijänä perhetyön kehittämisessä pidän valtakunnallisen lastensuojelun suunnitelman ja ohjelman laatimista (Lastekaitse kontseptsioon 2004, 4–5). Se sisältää kaksi toiminnallista paradigmaa: lapsen erottaminen perheestä ja perheiden tukeminen. Virossa on tavoiteltu enemmän jälkimmäistä, eli perhettä autetaan selviytymään omassa roolissaan ja tarjoamaan lapsille riittävän hyvä kasvuympäristö. Lähtökohtana on (mt., 5) neljä periaatetta. Ensinnäkin subsidiariteetti, jonka mukaan avun, päätöksenteon ja vastuun on oltava ihmisten lähellä, ja valtion rooli on tukea paikallisia ja alueellisia instituutioita. Toiseksi korostetaan palveluiden porrastamista, jolloin palveluita tarjotaan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Lapsen huostaanotto on viimeinen keino. Kolmantena periaatteena on kumppanuus, jolloin perheet otetaan mukaan ratkomaan ongelmiaan, ja kukin perhe nähdään omien ongelmiansa parhaana asiantuntijana. Neljänneksi toiminta nojaa mainittuun palveluohjaukseen ja verkostotyöhön, joiden keskiössä on asiakas ja hänen tarpeensa. Yhteistyö tapahtuu verkostossa ja siitä vastaa sosiaalityöntekijä.

Kolmannen sektorin toimijat osana perhepalveluiden tuottamista

1990-luvulla Virossa alkoi kolmannen sektorin nopea laajeneminen. Tällä hetkellä sosiaali- ja perhepalveluita tuottaa ja tarjoaa yli kaksi sataa kolmannen sektorin toimijaa. Jo vuonna 1999 oli rekisteröitynyt 103 lasten oikeuksien ja tarpeiden puolustamiseen tähtäävää organisaatiota (Palu 2000, 24). Perheiden tukemiseksi Virossa on toteutettu monenlaisia kolmannen sektorin hankkeita. Joulukuussa 1996 ruotsalainen Rädda Barnen -lastensuojelujärjestö perusti Tallinnaan Lapse Hääl -keskuksen. Kyseessä oli välitön reaktio Estonia-onnettomuuden vaatimaan lasten kriisiavun käynnistämiseen ja työntekijöiden kouluttamiseen. Hanke on jo päättynyt.

1990-luvun puolivälistä lähtien Virossa on puhuttu katulapsista (Korp & Leppiman & Enn 1999). Yhä enemmän alettu käyttää termiä ”riski-

lapsi”. Riskilasten ja heidän perheidensä tukemiseksi on Tallinnan Lasten Tukikeskus ja kaupunginhallitus vuonna 2000 käynnistänyt Riskilapsi-kumppanuusohjelman (Leppiman 2002, 49). Sen päämääränä on järjestelmällinen yhteistyö riskilasten kanssa työtä tekevien järjestöjen kesken ja Tallinnan riskilapsiin liittyvien ongelmien ratkaiseminen. Virossa pyrittiin myös tukemaan lasten tietoyhteiskunnassa selviytymistä aloittamalla erityinen Tiigrihüppe – Tiikerinloikka-projekti, jossa panostettiin tietotekniikan opetukseen (Heidmets ym. 1999, 2). Esimerkiksi puheessaan Lapin yliopistossa kesällä 1999 Lennart Meri, Viron tuolloinen presidentti, totesi: ”Otimme kunnia-asiaksemme kaikkien Viron valtion koulujen yhdistämisen Internetiin ja nimitimme suunnitelmaamme hiukan amerikkalaisittain ’tiikerinloikaksi’” (Meri 1999, 69–70). Tällöin saatiin hankittua yksi tietokone noin viittäkymmentä oppilasta kohti.

Vanhimpia lastensuojeluun keskittyviä virolaisia organisaatioita ovat Eesti Lastefond (perustettu 1988) ja Eesti Lastekaitse Liit (perustettu 1989). Viron lastensuojeluliitto (Lastekaitse Liit, LKL) on yhteistyökokemusteni perusteella toiminut kaikkein innovatiivisimpana perheiden tukipalveluiden ja perhetyön kehittäjänä siirtymäyhteiskunnan paineissa. LKL:n perhetyösuunnitelman (Lastekaitse Liidu peretöö kontseptsioon 2007) mukaan vastuu lapsen kasvattamisesta ja hyvinvoinnista kuuluu lapsen vanhemmille, jolloin perhe on lasta kannattelevan verkoston tärkein osa. LKP:ssä lasta ja hänen ongelmiaan tarkastellaan perheen kontekstissa ja lapsen tarpeista lähtien. Perhetyössä lähdetään liikkeelle perheitä tukevasta periaatteesta (Dunst & Trivette & Deal 1994; Powell & Batsche ym. 1997; Gilligan 2002). Luotetaan siihen, että perheillä on voimavaroja, joita he käyttävät oman elämänsä hallinnassa. Tällä hetkellä lapsiperheille tarjotaan perheleirien, iltapäiväryhmien ja tukihenkilöiden palveluita. Tutkimani Arkipäivät-perheleiri on LKL:ssä yksi perhepalvelun vaihtoehto, jossa perheitä tukeva lähestymistapa integroituu sosiaalisen tuen viitekehykseen.

Kuitenkin perheiden hyvinvointijärjestelyt on rakennettu siirtymäyhteiskunnassa pääosin kansalaisyhteiskunnan kolmannen sektorin varaan. Virossa tätä toimintamallia on käytetty perhepalveluiden tarjoamiseen, mutta ongelmallista siinä on tasa-arvoisuuden ja kattavuuden takaaminen. Elina Palolan (2004, 52) mukaan juuri murrosvaiheissa tarvitaan juuri voimakasta valtiota luomaan, sääntelemään ja toimeenpantamaan rakenteellisia uudistuksia. Elämme yhteiskunnassa, missä jokai-

selta toimijalta vaaditaan yhä enemmän autonomiaa, joustavuutta, luovuutta ja sitoutumista – korkeatasoista inhimillistä ja sosiaalista pääomaa (Kajanoja 2005, 238–239). Virossa on löydettävä perhetyön mahdollisuudet muutosten ja riskien edessä ja ratkaisut perheiden tukemiseksi, jotta perheiden voimavarat saataisiin käyttöön.

1.3 Perheiden hyvinvointi ja pääoma

Hyvinvoinnin käsite on keskeinen yhteiskuntatieteissä. Olennaista tämän tutkimuksen kannalta on sen kytkeytyminen yhteiskuntarakenteeseen ja toisaalta ihmisen toimintaan. Makrotasolla puhutaan hyvinvointivaltiota ja hyvinvointiyhteiskunnasta, mikrotasolla ihmisten hyvin voimisesta, mikä on sosiaalityölle erittäin merkittävä. Onhan sosiaalityön (Niemelä 2006, 67) tavoitteeksi määritelty ihmisen hyvinvoinnin lisääminen.

Perhe on yksi hyvinvoinnin keskeisistä lähteistä, joten lapsen omien resurssien ohella hänen vanhempinsa ja koko perheen voimavarat ovat erittäin tärkeitä (Forssén ym. 2002; Forssén 2006). Lapset voivat juuri niin hyvin, kuin heidän perheensä voi. Viron Lasten oikeuksien turvaamisen strategiassa (2003) ymmärretään hyvinvointi taloudellisena, sosiaalisena ja psyykkisenä selviytymisenä, jonka indikaattoreita ovat riittävä taloudellinen toimeentulo, terveys ja terveyspalveluiden saatavuus, kelvolliset asumisolot, työ ja työolosuhteet, koulutus, sosiaaliset suhteet, virkistymismahdollisuudet, turvallisuus ja niin edelleen. Määritelmä on laaja, ja sisällöllisesti hyvinvointia pidetään strategiassa elämänlaadun synonyymina. Hyvinvointi ja siihen liittyvät käsitteet on tarpeen ymmärtää Anne-Mari Laukkasen (2002, 17) mukaan moniulotteisesti.

Pauli Niemelä (2006, 67–68) näkee toiminnan teorian valossa hyvinvointiajattelun kehityksessä kolme jaksoa. Jo 1950-luvulta lähtien Yhdistyneet Kansakunnat pyrki hyvinvointia määrittelemään ihmisten tarpeen tyydytyksen tilana. Hyvinvointi tarkastuksen keskeisenä on tarveperustainen ja resurssipohjainen elintasoluokittelu. Toiseksi klassisen aseman saavuttaneessa Erik Allardtin (1976) hyvinvointikäsitteistössä on integroidu molemmat edellä mainitut tarkastelutavat. Siinä painotetaan sekä hyvinvoinnin subjektiivisia että objektiivisia tekijöitä. Allardtin (mt., 37–38) hyvinvointia koskevan ”having-loving-being” teorian mukaan

voidaan erottaa kolme perusluokkaa. Having edustaa resurssiperusteista elintasoluokitusta (tulot, terveys, asuminen, työllisyys ja koulutus). Loving (perhe, ystävyys ja yhteisyysuhteet) ja being (oleminen, status, vapaa-ajan toiminta) edustavat pääosin tarveperusteisia elämänlaadullisia kategorioita. Allardt toteaa, että tietty aineellisten resurssien taso on kaiken hyvinvoinnin edellytys, mutta elintasolla ei voi korvata elämänlaatua (ihmissuhteita, perhettä, itsetuntoa). Kolmantena, EU:n ohjelmissa on uusiksi hyvinvoinnin jäsentäjiksi nousseet osallistumisen, inklusion ja toisaalta syrjäytymisen, eksklusion käsitteet. Kyse on osallistuvan toiminnan mukanaan tuomasta hyvinvoinnista, käsitteenä doing (Niemelä 2006, 68; 2009, 217–218). Toisaalta Niemelä toteaa, että Allardtin luokituksessa doing eli toiminta on sijoitettu pääosin being-kategorian sisään.

Perheleiritutkimuksessa näen hyvinvoinnin kannalta tärkeänä osallistuvan toiminnan kautta perheiden tyydytyksen ja resurssien lisääntymisen. Hyödynnän Pauli Niemelän (2009) toiminnallisuuden teoriaa ja siihen perustuvaa hyvinvointikäsitystä. Hänen (2009, 231) mukaansa hyvinvointi voidaan käsitteellistää tasoittain hyvänä olona (well-being), hyvänä toimintana (well-doing) sekä hyvänä omistuksena (well-having). Inhimillisen toiminnan tason hyvinvointiresurssina Niemelä (mt., 218) pitää taloudellista, sosiaalista ja inhimillistä pääomaa, mitä pidän perheleiritutkimuksen kannalta tärkeänä.

Vaikka omassa tutkimuksessani käsitteelen perheiden hyvinvointia perheiden elämänlaadun ja toiminnan näkökulmasta voimavarasuuntautuneesti, tarkastelen silti hyvinvoinnin muotoutumista yhteiskunnallisessa kehyksessä. Silloin taloudelliset, kulttuuriset, poliittiset ja muut tekijät muovaavat osaltaan perheiden hyvinvoinnin kokemuksia. Toisaalta Tuula Hellen (2009, 22) mukaan hyvinvoinnista ei saa tänä päivänä keskustella kytkemättä sitä talouteen. Myös Virossa on sosiaalinen jäänyt talouden jalkoihin.

Kestävä Eesti -strategian (Strateegia Säättev Eesti 2005, 14) mukaan hyvinvointi on ihmisen aineellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen tarpeiden täyttämistä, ja siihen kuuluvat ihmisten mahdollisuudet toteuttaa itseään ja saavuttaa tavoitteitaan. Tämä yksilölähtöinen näkökulma on tärkeä myös yhteiskunnallisella tasolla. Virolaiset perheet vertaavat hyvinvoinnin tasoaan lähinnä Pohjoismaiden oloihin. Lisäksi hyvinvoinnissa koetut puutteet liitetään ennen kaikkea taloudelliseen tilaan

ja turvallisuuden puutteeseen (Hansson 2004; Derman 2006). Viron talouskasvun aikakaudella 2006 puhuttiin myös palkkojen noususta eri aloilla. Toisaalta Viron Tilastokeskuksen mukaan (Eesti Statistika 2009) keskimääräinen tilastollinen bruttokuukausipalkka vuoden 2009 alussa kuitenkin pieneni 1,5 % edellisestä vuodesta aiemmasta ja on 12 147 Viron kruunua (775 euroa). Palkansaajat ovat kuitenkin perillä siitä, mitä ”keskimääräinen” tarkoittaa. Viron BKT henkeä kohti on edellä mainitun strategian mukaan noin 40 % EU:n keskiarvosta, mutta se supistui vuoden 2009 ensimmäisellä neljänneksellä 15 % edellisen vuoden luvuista. Viron tilanteen ristiriitaisuus ja virolaisten tyytymättömyys johtui jo kymmenen vuotta sitten olleen laman aikana Lauri Leppikin (1999b) mukaan siitä, että virolaisten vaatima hyvinvoinnin taso vastaa Euroopan keskitasoa, mutta taloudellisen kehityksen taso on vain neljännes Euroopan vastaavasta.

Virosta puhutaan hyvinvoinnin kontekstissa myös ihannoiden sosiaalisen sitoutumisen (Strategia Säästev Eesti 2005) yhteiskuntana. Määrittelyä sosiaalinen sitoutuminen (sotsiaalne sidusus) käytetään Virossa sosiaalisen osallistumisen tilanteissa. Hyvinvoinnin menettäminen nähdään sosiaalisen sitoutumisen heikkenemisenä ja sosiaalisena syrjäytymisenä. Viron pyrkimys sosiaalisen sitoutumisen kautta hyvinvointiyhteiskunnaksi on yhtenä EU:n ohjelmissa uusiksi hyvinvoinnin jäsentäjiksi nousseet osallistumisen ratkaisu syrjäytymisen estämiselle. Kyse on kuitenkin pyrkimyksestä hyvinvointiin osallistuvan toiminnan kautta. Esimerkiksi Kestävä Eesti -strategia (Strategia Säästev Eesti 2005, 19–21) korostaa, että kaikki Viron yhteiskunnan jäsenet osallistuisivat (olisivat sidoksissa) kukin voimiensa mukaan erilaisten etuisuuksien tuottamiseen ja voisivat myös nauttia niistä oikeudenmukaisesti. Käytännössä se merkitsee sosiaalituista sopimista myös niillä yhteiskunnan alueilla, joilla on ilmennyt eriarvoistumista, köyhyyttä sekä ulkomaalaisten ja periferia-alueiden asukkaiden syrjäytymistä esimerkiksi Koillis-Virossa. Toisaalta näiden nähdään tuottavan sosiaalisten siteiden katoamista, mikä ilmenee ihmisen vaikeutena käyttää yhteiskunnan tarjoamia palveluita ja pysyä mukana yhteiskunnan muutoksissa. Strategiassa hahmotellaan toivotunlainen sosiaalipolitiikan kehitys vuoteen 2030. Sen mukaan esimerkiksi heikommin selviytyville ryhmille luotaisiin toimivat tukijärjestelmät, jotka kompensoisivat perheympäristöjen heikkouksia ja opettaisivat sosiaalista selviytymistä.

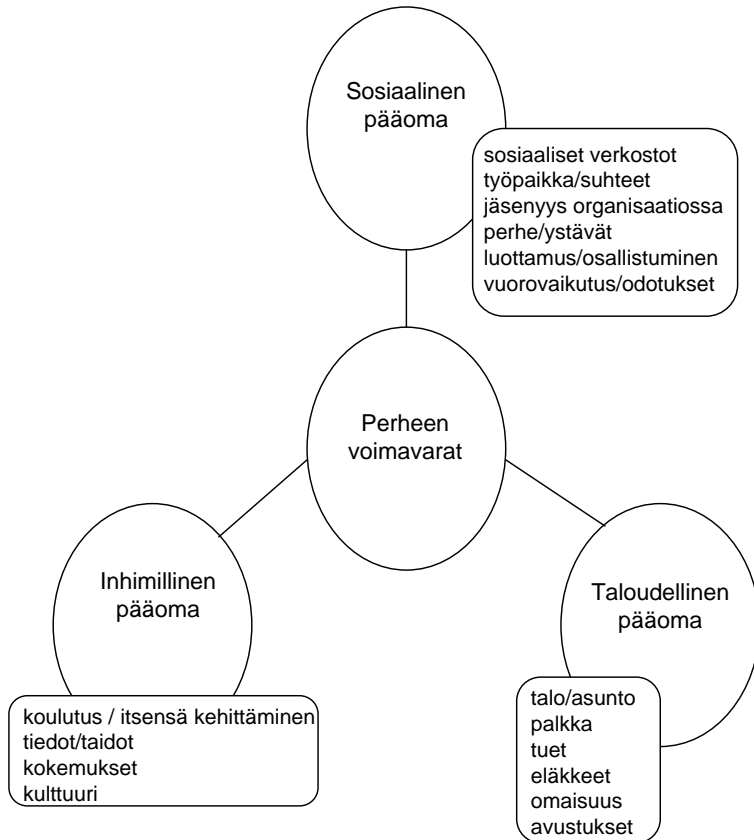
Tarkasteltaessa Kestävä Eesti (Strateegia Säästev Eesti 2005) -strategian sosiaalisen sitoutumisen indikaattoreita, kuten sosiaalista osallistumista, alueellista tasa-arvoa ja vahvaa kansalaisyhteiskuntaa, voidaan todeta, että kolmannen sektorin, esimerkiksi Viron lastensuojeluliiton tarjoama perheleiritoiminta auttaisi hyödyntämään sosiaalisia resursseja paremman sosiaalisen sitoutumisen saavuttamiseksi. Strategian (mt., 15) mukaan hyvinvoinnin tavoitteet jakautuvat Virossa kolmeksi komponentiksi: taloudellisen hyvinvoinnin indikaattoreita ovat tulojen ja menojen suuruus perheenjäsentä kohti, turvallisuuden indikaattoreita ovat terveys, sairastumisen riski, työn menettämisen riski ja stressin lisääntyminen ja sosiaalisten vuorovaikutusmahdollisuuksien indikaattoreita ovat viihtyvyys, mahdollisuudet perheiden yhteiseen ajankäyttöön ja hyvinvointipalvelut.

Pääoma voimavarana

Kyösti Urponen (2004) katsoo, että hyvinvointi on sidoksissa inhimilliseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen pääomaan. Kun yhteiskunnassa on edelleen mainittua pääomaa runsaasti, köyhyyttä on vähän. Sosiaalisen ja taloudellisen pääoman vähetessä sosiaaliset uhkatekijät voimistuvat. Sosiaaliselta kannalta riskiperheille tai arkielämän voittamattomia ongelmia kohtaaville perheille on yleensä tyypillistä heikko sosiaalinen ja taloudellinen pääoma. Tällaisia olivat myös perheitä, jotka osallistuivat Arkipäivät-perheleirille. Heikko sosiaalinen pääoma perhesuhteissa ja muissa ihmissuhteissa merkitsee perheiden voimavarojen vähäisyyttä. Nämä perheet ovat yleensä myös köyhyysriskivyyhykkeellä, jolloin perheet eivät ole vielä köyhiä, mutta niillä on suuri riski köyhtyä ja ne ovat erityisen haavoittuvia erilaisia vastoin käymisiä kohdatessaan.

Käsittelin edellä perheiden aineellista tukea, palkkaa ja sosiaalietuuksia, joista perheiden taloudellinen pääoma muodostuu. Sosiaalisen kokemuksen tutkijana kiinnostukseni kohteena on myös se, millaisia inhimillisiä voimavaroja virolaisilla perheillä on, minkälaista tilannetta virolaiset perhetilastot kuvaavat (avioliitot ja -erot, syntymät, työttömyys) ja millaiset tekijät sosiaalisessa pääomassa (sosiaaliset verkostot, asuinpaikka, ihmissuhteet) vaikuttavat perheiden voimavaroihin.

Inhimillistä pääomaa ovat koulutus, tiedot ja taidot, kokemukset sekä kulttuuri. Inhimillinen pääoma ja sosiaalinen pääoma yhdessä käsitetään usein niin sanotuiksi inhimillisiksi voimavaroiksi erotuksena fyysis-aineellisesta pääomasta (Niemelä 2004, 10; Kajanoja 2005, 237). Inhimillinen pääoma on ominaista subjektille ja sosiaalinen pääoma subjektien väliselle suhteelle.

Kuvio 2. Perheen voimavarat.

Perheiden voimavarat koostuvat inhimillisen pääoman, sosiaalisen pääoman ja taloudellisen pääoman kokonaisuudesta. Omassa tutkimuksessa on olennaista huomioida inhimillinen pääoma, joka on omi-

naista kaikille perheen yksilöille, heidän tiedoilleen ja taidoilleen, sekä sosiaalinen pääoma, jota luodaan ihmisten välisessä yhteistoiminnassa ja joka kuvaa perheiden erilaisia mahdollisuuksia. James Coleman (1990) on tuonut esille, että riskiperheiden voimavarat eivät ole vain suhteessa koulutukseen, tietoihin ja taitoihin vaan myös perhejäsenten terveyteen, perhemuotoon, lasten määrään, opiskelumahdollisuuksiin, työpaikkaan, verkostojen laatuun, aineellisten resurssien olemassaoloon ja saatavilla olevaan sosiaaliseen tukeen.

Kestävään sosiaaliseen kehitykseen pyrkivä Viron sosiaalipolitiikka on inhimillisiin resursseihin kehittävästi suhtautuva (Leppik 1999b). Mati Heidmets ym. (1999, 1) ovat todenneet, että tiedolla ja osaamisella on nyky-yhteiskunnassa suurempi merkitys kuin luonnonvaroilla, suurilla tehtailla tai paksulla lompakolla. Kuitenkin tämänhetkinen kehitys asettaa parhaillaan Virolle ja sen perheille kaikkien aikojen suurimman haasteen: varmistaa oma paikkansa maailmassa ja käyttää Viron suurinta uusiutuvaa luonnonvaraa, inhimillistä pääomaa. Kun ajattelen, että kestävä taloudellinen kehitys riippuu ennen kaikkea inhimillisen ja sosiaalisen pääoman laadusta, kuinka paljon maltetaankaan sijoittaa tämän pääoman tuleviin kantajiin, lapsiin.

Taloudellisen ja kulttuurisen pääoman ohella puhutaan yhä enemmän sosiaalisesta pääomasta. Se nähdään kokoelmaksi todentunteita tai potentiaalisia resursseja (sosiaalisia suhteita ja verkostoja), jotka ovat sidoksissa joukkoon institutionaalisia suhteita, jotka antavat tarvittaessa tukea (Bourdieu 1985; 2003; Pruulmann-Vengerfeldt 2004; Field 2004). Sosiaalisen pääoman käsitettä on käytetty Virossa laajasti 1990-luvun tie-teellisessä ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Modernisaation myötä liian pitkälle edenneen yksilöllistymisen ja sen vastapainona olevan yhteisöllisen sitoutuneisuuden välille etsitään taas tasapainoa (Jokinen & Saario 2006). Omassa tutkimuksessani sosiaalisen pääoman käsitteeseen liittyy ajatus siitä, että sosiaaliset suhteet ja verkostot voivat olla perheille elämänhallintaa tuottavia resursseja. Käsitelen sosiaalisen pääoman teoreettista hahmottamista sosiaalisen tuen ja perhetyön näkökulmasta.

Toisaalta sosiaalinen pääoma nähdään konkreettisena verkostopääomana, mitä saadaan vuorovaikutuksen, luottamuksen, ryhmään kuulumisen ja yhteisöllisyyden kautta (Coleman 1990; Niemelä 2004). Perhe ja yhteisötasolla se syntyy ihmisten välisistä institutionaalisista suhteista

ja on toiminnallinen voimavara. Sosiaalinen pääoma on resurssi, johon kuuluvat velvoitteet ja odotukset, informaatiokanavat ja sosiaaliset normit. Verkostot, joissa perheenjäsenet tuntevat ja luottavat toisiinsa ja jotka kykenevät muodostamaan normeja ja ylläpitämään niitä, tuottavat sosiaalista pääomaa. Näen, että esimerkiksi leirillä toimivat sosiaaliset perheverkostot sosiaalisena pääomana mahdollistaisivat vaikeista arjen tilanteista selviytymistä. Sosiaalisen pääoman kannalta perheiden tukemisessa on siten kyse inhimillisestä hyödystä, josta toimijat voivat saada etua kuulumalla tiettyyn sosiaaliseen verkostoon, missä toimivat vastavuoroisuuden normit ja luottamus. Tässä tutkimuksessa sosiaalisilla normeilla tarkoitetaan perheleirillä yhdessä sovittuja turvallisuutta ja eettisyyttä tukevia sääntöjä. Luottamuksesta on viime aikoina muodostunut yksi keskeisimmistä sosiaalisen pääoman asenteellisista piirteistä ja määrittävistä käsityksistä (Ellonen & Korkiamäki 2006, 234). Näen sen omassa tutkimuksessa perheiden kohtaamisen ja hyvinvointipalveluiden aikana keskiöön asettuvana, kuten luottamus syntyy vuorovaikutuksen ja kokemusten kautta.

Sosiaalinen pääoma nähdään myös luottamukseen perustuvan yhteisöllisyyden kautta (Putnam 2000; Fukujama 2000, 203–206; Kajanoja 1999; 2005, 237–238). Tässä tutkimuksessa määrittelen sosiaaliseen pääomaan kuuluvaksi perheiden sosiaaliset verkostot, vastavuoroisuuden normit ja luottamuksen, jotka helpottavat yksilöllisten intressien koordinoimista ja yhteisöä hyödyttävää yhteistyötä ja vaikuttavat perheyhteisön hyvinvointiin. Sosiaalinen pääoma mahdollistaa resurssien käyttämisen yhteiseksi hyväksi. Perhetyössä sosiaalinen pääoma on myös kyky työkennellä yhdessä yhteisten päämäärien hyväksi.

Lasten ja nuorten sosiaalisen pääoman ilmenemistä on tutkittu toiminnallisuuden, sosiaalisen tuen sekä osallistumisen ja sosiaalisen kontrollin kautta. Se on nähty rakenteellisten (vanhempien koulutus, sosioekonominen asema), asenteellisten (luottamus, yhteenkuuluvuus, turvallisuus) ja toiminnallisten (sosiaalinen tuki, osallisuus, sosiaalinen kontrolli) tekijöiden summana. Sosiaalisen pääoman on katsottu vaikuttavan lasten ja nuorten koulunkäyntiin, käyttäytymiseen, terveyteen ja myös yhteiskunnalliseen integraatioon. (Ellonen 2008; Ellonen & Korkiamäki 2006.) Noora Ellonen ja Riikka Korkiamäki (2006, 221–239) toteavat, että hyvinvointia tukeva sosiaalinen pääoma kiinnittyy sosiaaliin verkostoi-

hin, normeihin ja luottamukseen. Heidän mukaansa lasten ja nuorten sosiaalinen pääoma syntyy sosiaalisissa suhteissa tietyssä toimintaympäristössä, lähinnä perhepiirissä.

Miten edistää perheiden hyvinvointia ja kasvattaa sosiaalista pääomaa? Yhtenä mahdollisuutena voi pitää sosiaalisen tuen tarjoamista hyvinvointipalvelujen ja elämystuotteiden avulla. Omassa tutkimuksessani käsittelen perheiden hyvinvointia lisäävää sosiaalista pääomaa myös rakenteellisten, asenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden perspektiivistä. Näen sen toiminnallisuudessa syntyvänä verkostopääomana niistä sosiaalisista resursseista, joita saadaan vuorovaikutuksen, luottamuksen, ryhmään kuulumisen ja yhteisöllisyyden kautta monikulttuuriselta perheleiriltä. Sosiaalinen tuki olisi siis yksi sosiaalista pääomaa synnyttävistä tekijöistä. Millaisia perhetyön muotoja tulisi kehittää sosiaalista pääomaa kasvattavaa sosiaalisen tuen tarjoamiseksi? Kehittämisen ja suunnittelutyön taustalla ovat olleet pohdinnat perheistä yhteiskunnassa ja yhteiskunnasta perheissä.

2 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

Tässä luvussa tarkastelen perhetyön luonnetta. Pohdin, mikä on perhetyön tuote ja perhepalvelu ja miten asiakaslähtöinen, moniammatillinen ja monikulttuurinen perhetyö voisi tuottaa perheille sosiaalisia voimavaroja. Lisäksi pohdin sitä, millaisena tutkijat tulkitsevat sosiaalisen tuen määritelmiä, luokitteluja ja vaikuttavuutta sekä lapsi- ja perhelähtöistä sosiaalista tukea. Analysoin sosiaalisen kokemuksen muodostumista ja sosiaalisten resurssien tuottamista elämysten kautta. Perhetyö, sosiaalinen tuki ja sosiaalinen kokemus jäsentävät tutkimuksen kohteen. Niiden yhteissummana asettuu keskiöön sosiaalinen kokemus.

2.1 Perhetyö

2.1.1 Perhetyön luonne

Virossa lastensuojelutyöhön kuuluu sosiaalipalveluiden ja tukien tarjoaminen lapsiperheille, sosiaalinen neuvonta ja lasten oikeuksien turvaaminen (Lastekaitseeadus 1992; Lastekaitse kontseptsioon 2004). Perhetyö-termiä ei ole Viron lastensuojelulaissa eikä myöskään Suomen lastensuojelulaissa vuodelta 1983 (Uusimäki 2005, 5). Virossa perhetyöstä puhutaan vain Lastensuojeluliiton (Lastekaitse Liit) toimintasuunnitelmissa ja Lasten oikeuksien turvaamisen strategiassa (2006). Perhetyöstä on kuitenkin kehittynyt yksi lastensuojelun avoimuuden palvelumuodoista. Se on toimintatapa, jonka ideologia perustuu perhekeskisyyteen (mt., 3). Se on työtä perheenjäsenten kanssa tilanteen selvittämiseksi, perheen tukemiseksi ja lasten hyvinvoinnissa todettujen puutteiden ratkaisemiseksi (Heino ym. 2000; Hurtig 2003a, 11; Korkiakangas 2005, 24–25; Mäkinen & Tolonen 2006, 1).

Perhetyö on vahvasti aikaansa kuvaava termi. Sille ei ole yhtä täsmällistä määritelmää tai tiettyjä työmuotojen valikoimaa. Se tunnetaan usein moniammatillisena toimintatapana ja siihen liittyy monenlaisia käsitteitä: arkinen apu, kotipalvelu, ohjaava perhetyö, avoimuuden perhetyö, toiminnallinen avotyö, toiminnallinen perheleiri, tehostettu perhetyö, perhetukityö, keskustelullinen perhetyö, perheneuvonta, perhekuntou-

tus, perheterapia, perhekoti, perhekeskus ja niin edelleen (Hurtig 1999, 9–10; Heino ym. 2000, 10–13; Hurtig 2003a, 28–29; 2003b, 5; Uusimäki 2005, 3–5). Kehittämishankkeissa mainitaan perhetyönä vertaistuki, omahoitajatyö, kotikäynnit, lapsikohtaiset kasvatuskeskustelut, toiminnalliset perheillat, iltaryhmä- ja viikonlopputoiminta sekä leirit ja retket (Sauvola 2005, 12; Hiitola-Moilanen 2005, 20–21; Rantalaiho 2006, 53).

Lastensuojelun perhetyötä on jaoteltu myös sen toteutuspaikan perusteella. Tarja Heino ym. (2000, 10–13, 190) ovat ryhmitelleet perhetyön laitoshuoltoon, välimuotoiseen huoltoon ja avohuoltoon. Olennaista heidän mielestään on erottaa, kuinka vahvasti tuki tai kontrolli painottuu. Samoin perhetyötä on jäsennetty tapauskohtaisena, lähinnä korjaavana asiakasperhetyönä ja laajennettuna, ennalta ehkäisevänä perhetyönä (Turtiainen 1999). Toisaalta Mervi Uusimäen (2005, 179) tutkimustulosten perusteella perhetyö on moniammatillista ja -kulttuurista verkostojen koordinoitua sekä kaikkea toimintaa, jossa työtteenä on perhekeskeisyys tai -lähtöisyys. Omassa tutkimuksessani näen perhetyön osana avohuollon leiripalvelujärjestelmää, moniammatillisena ja -kulttuurisena sekä perhelähtöisenä yhteistyönä.

Perhetyöllä on monta osa-aluetta. Esimerkiksi perhetyötä on Virossa tehty kauan perheterapian muodossa. Myös päivähoido on tavallista, perheen tukemiseksi tehtävää, yleistä ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä. Virossa päivähoidoa ja varhaiskasvatusta koordinoi opetusministeriö, ja perhetyö mainitaan Lasten oikeuksien turvaamisen strategiassa (2006) perhepäivähoidon palveluna. Perhetyötä tekevät kunnallisten tahojen lisäksi erilaiset yhdistykset ja järjestöt. Esimerkiksi Lastensuojeluliitto (Leppiman & Ratnik 2004) edistää lapsen ja lapsiperheen hyvinvointia tarjoamalla perhetukipalveluita, ja luomalla osallistumismahdollisuuksia (esimerkiksi leirit) eri elämäntilanteissa.

Perhetyö on yksi sosiaalityön työmenetelmistä (Hurtig 2003a). Se on Mervi Uusimäen (2005, 74–75) mukaan kohtaamista, rinnalla kulkeamista, turvan ja lepo hetken antamista, kuuntelemista, keskustelemista, arkiaskareissa auttamista, rajojen asettamista ja neuvomista. Tutkimuksessa perhetyö nähdään myös perheen suhteiden järjestämisenä (ks. myös Hurtig 2003a, 28). Suhteiden hahmottamisen ja vuorovaikutuksen kautta voidaan saada aikaan perheiden selviytymismahdollisuuks-

sia parantavia muutoksia. Uusimäen tutkimus (mt., 74) tuo esille, että monille perheille viranomaisen saattaa olla ainoa keskustelukumppani. Tässä työmenetelmässä kuunteleminen ja keskusteleminen edellyttävät erityistaitoja. Vuorovaikutustaitojen opettajana pidän erittäin tärkeänä, että työntekijöille opetetaan asiakastyössä vaadittavia sosiaalisia taitoja. Toisaalta on otettava huomioon, että ihmisten kuunteleminen edellyttää työntekijältä myös omakohtaista motivaatiota ja runsaasti aikaa.

Myös verkostotyötä voi käyttää perhettä tukevana menetelmänä. Verkostometodia alettiin soveltaa Euroopan maiden lastensuojelutyössä 1990-luvun alussa ja Virossa 1990-luvun keskivaiheilla (Tulva ym. 2002, 20). Yhtenä verkostometodin tärkeimmistä virolaisista tutkijoista on toiminut Tallinnan Lasten Turvakeskuksen johtaja Erki Korp (Korp ym. 1999; 2004). Myös Arkipäivät-perheleiripalvelut hyödyntävät verkostometodia, jossa eri tahojen viranomaiset työskentelevät yhteisen päämäärän hyväksi yhdessä perheen kanssa.

Perhetyö voidaan Mervi Uusimäen tutkimuksen (2005, 188–190) perusteella jaotella neljälle tasolle: 1. kotipalvelu, 2. perhetukipalvelu, 3. ehkäisevä perhetyö, 4. korjaava perhetyö (mitä eniten on tehty Virossa). Interventio perheeseen vahvistuu tasoilla 2–4. Kaksi ensimmäistä tasoa voidaan yhdistää perhepalveluksi ja kaksi viimeistä perhetyöksi. Tutkimuksessani on sekä perhetyön että palvelun tasoja. Arkipäivät-perheleirien kohderyhmänä ovat lastensuojelun asiakkaat. Suurella osalla moniammatillisen tiimin työntekijöistä on sosiaalialan pätevyys, jolloin heillä on oikeus tehdä interventioita lastensuojelullisin perustein. Samalla perheille tarjotaan tukea, elämysellistä toimintaa, positiivisia kokemuksia ja kokemuksia selviytymismahdollisuuksien parantamisesta. Uusimäki (mt., 70–73) mainitsee tutkimuksessaan, että perhetyö ja perhepalvelu eroavat toisistaan työtapojen ja -muotojen sekä perhe- ja ongelmatilanteiden asenteiden mukaan. Perhetyössä on kyse vahvemmassa interventiosta, palvelussa perheen hyvinvoinnin tukemisesta. Virossa raja ei ole näin selkeä, se on vasta hahmottumassa (Leppiman & Ratnik 2004).

Edellä kerrotusta voi nähdä, kuinka laajalle perhetyön luonnehdinnat ja osa-alueet ulottuvat. Virossa nykyinen perhemallien, perheongelmien ja perhetyökäsitysten moninaisuus haastaa löytämään uusia hyvinvointituotteita ja -palveluita. Toisaalta haasteen asettaa myös tieto-, verkosto- ja elämysyhteiskunnassa eläminen. Kolmantena haasteena on innovatiivi-

suus, uusien toimintamuotojen etsiminen, pyrkimys parempaan elämään ja uusien käyttötarkoitusten löytäminen olemassa oleville tuotteille. Käsitteet muuttuvat toiminnan myötä, kuten myös perheiden tilanteet. Perhetyön määrittelemine on Mervi Uusimäen (2005, 192) mukaan ajasta ja paikasta riippuvaista, ja käsitykset sisällöistä, tavoitteista ja toimijoista vaihtelevat.

Omassa tutkimuksessani näen perhetyön prosessina, joka etenee syrjäytymisestä voimien keräämisen kautta selviytymiseen. Se, missä muodossa ja millaisin keinoin työtä tehdään, riippuu ennen kaikkea erilaisten perheiden tarpeista, ajasta, paikasta ja työntekijöiden osaamisesta. Tässä tutkimuksessa käsitelen perhetyötä perheiden hyvinvointia tukevana elämyspalveluna arkielämässään voittamattomia ongelmia kohdanneille perheille. Näen kuitenkin, että nykyisen, nopeasti muuttuvan yhteiskunnan perheitä voimme tukea sekä perhetyön, hyvinvointipalveluiden että -tuotteiden avulla. Pohdin seuraavaksi, mitä perheiden hyvinvointituotteilla ja -palveluilla tarkoitetaan. Omassa tutkimuksessani näen ne molemmat oleellisena perheiden tukemisessa. Voidakseni vastata kysymyksiin siirryn sosiaalityön lisäksi myös markkinoinnin maailmaan.

Perhetyön tuote

Tuotteen voi määritellä monin tavoin. Tuotteeksi kutsutaan sekä konkreettista tavaraa että tarjottavaa palvelua. Se on valmistusprosessinsa asettamissa puitteissa valmistettu esine, palvelu tai informaatio, joka tyydyttää jotain ihmisyyhteisön tarvetta. Tuote voidaan määritellä funktion, ulkomuodon, valmistusprosessin tai olemuksensa näkökulmasta. (Dictionary of business 1996, 397; Lipiäinen 2000, 290–291; Vihalem 2003, 124–126.)

Tuote ilmenee tietyssä muodossa. Se voi olla leikkikenttä, perheille suunnattu virkistystapahtuma, perheleiri, kirja, tietokonepeli, perheelle rakennettu talo tai selviytymistä helpottava idea, malli tai järjestelmä. Perhetyötuotteeksi voisi kutsua myös tämän väitöskirjan lopullista versiota. Julkisten organisaatioiden tuotteina voidaan Juhani Lemmikin (1999) mukaan pitää eri kansalaisryhmille suunnattuja sosiaaliturvan tuotteita (esimerkiksi eläkkeitä tai lapsilisä). Perheille tarjottavia tuotteita-

ta voivat lisäksi olla fyysiset objektit, joita ovat asiat, palvelut ja paikat. Esimerkiksi perheleiri voidaan nähdä paikkana, joka tarjoaa perheille elämyksiä, lepoa ja virkistystä. Tuote voi olla myös idea. Esimerkiksi yliopiston sosiaalityön oppiaineen piirissä voi syntyä tuotteena idea tarjota perheille perheleireillä sosiaalista tukea ja mahdollisuuksia yhdessäoloon sekä fyysisen ja henkisen aktiivisuuden nostamiseen. Myös tuote voi olla innovaatio, nykyisessä elämysyhteiskunnassa näkemys on kauppatavaraa (Jokinen 2007).

Myös Arkipäivät-leiriperhetyön malli on tuote. Tuotteita ovat myös Arkipäivät-perheleiripalvelu, perheleiristä kirjoitetut artikkelit, koulutusmateriaali sekä tämä tutkimus. Tuote on usein työväline jonkin toiminnan, esimerkiksi perhetyön, toteuttamiseksi ja jonkin palvelun tarjoamiseksi. Tutkija, sosiaalityöntekijä, perhetyön tekijä ja leirille osallistuva perheenjäsen ovat kaikki tuotteen tekijöitä ja sen kehittäjiä, luovia toimijoita.

Kun perhetyön yhteydessä puhutaan hyvinvointituotteesta, markkinoinnin näkökulma vaikuttaa läheiseltä, sillä siinä tuotetta analysoidaan ainoastaan asiakkaan tai kuluttajan odotuksista ja käsityksistä lähtien. Sekä sosiaalityössä että markkinoinnissa hyvinvointituotteita tarjotaan ihmisille heidän tarpeidensa ja halujensa tyydyttämiseksi. Markkinoinnin klassikko Philip Kotler (2001) pitääkin tuotteena kaikkea, mikä pystyy täyttämään kuluttajan tarpeet ja minkä tavoitteena on joko huomion herättäminen, kuluttaminen tai käyttäminen.

Perhetyössä erilaisia työmuotoja yhdistää pyrkimys tuotteistamiseen eli oman työtöteen ja asiakasvalinnan rajaamiseen, työn kuvaamiseen ja työprosessin systematisointiin (Hurtig 2003a, 29). Arkipäivät-perhetyön tuotteistuksesta on kyse, kun perheleiripalvelusta kehitetään palvelukokonaisuus, tai leiripohjaisen perhetyön mallista räätälöidään asiakaskohtaisia versioita. Tuotteistaminen on tuote- ja tuotekehitysstrategian käytännön toteutus (Sipilä 1999, 2).

Sanoja ”tuote” ja ”hyödyke” käytetään usein synonyymeina. Perhetyön näkökulmasta voi havaita eron, joka muistuttaa markkinoinnin lähestymistapaa. Tietty perheille suunnattu hyvinvointituote on asiantuntijoiden, erilaisten tutkijoiden tai opiskelijoiden luoma tuote. Perhetyön hyödykkeen, esimerkiksi Arkipäivät-perheleiristä sosiaalisen tuen avulla koetun elämyksen ja muutoksen, luovat työntekijät yhdessä asiakkaan

kanssa. Yliopistossa toteutuu leirin tuotekehitys, jossa tuotetaan ideoita ja malleja. Perheleirillä koetaan elämyksiä ja mahdollisuuksia muutokseen – unelmien toteutumiseen. Tuote on tuote valmistajannäkökulmasta ja muuttuu hyödykkeeksi, kun sitä tarkastellaan asiakkaan näkökulmasta (Lipiäinen 2000, 295–296).

Hyvinvointituotteesta tulee hyvinvointihyödyke, kun asiakas on kokenut sen ongelmanratkaisun välineenä. Perhetyössä se tarkoittaa vuorovaikutusta, perheiden näkökulmasta kiinnostumista, perheiden äänen kuuntelemista ja perheiden ottamista kumppaniksi ja aktiiviseksi toimijaksi. Perheet eivät ”osta” tuotteita vaan ratkaisuja ongelmiin ja unelmien toteutumiseen. Perhetyöntekijän tulee ymmärtää, kuka ja millaisessa tilanteessa asiakas on ja miten räätälöidä asiakaslähtöisesti tuotteet mahdollistamaan elämyksiä ja muutosta.

Perhepalvelu

Nykyisessä perhetyössä voisi markkinointinäkökulman mukaisesti ryhmitellä perheille tarjottavat tuotteet kahteen ryhmään: fyysisiin tuotteisiin sekä palveluihin, joista palveluita pidetään kehittyneissä maissa fyysisiä tuotteita merkittävämpänä. Palvelut ovat aineettomia: niitä ei voi omistaa eikä luovuttaa toiselle. Anneli Pohjola (1999b, 117) muistuttaa, että palveluissa on aina kysymys suhteesta ja yksinkertaiselta kuulostava kohtaamissuhde voi rakentua aivan vastakohtaisilla tavoilla – asiakaslähtöisesti tai palvelujärjestelmälähtöisesti.

Palvelulla tarkoitetaan tiettyä tavoitteellista toimintaa tai hyödykettä, jota yksi toimija tarjoaa tai osoittaa toiselle. Palvelu on toiminta ja aina kahdenvälinen: sillä on tarjoaja ja vastaanottaja. Palvelun tarjoamiseksi ja vastaanottamiseksi solmitaan toimijoiden välinen sopimus. (Kotler 2001; Lovelock & Wirtz 2003.) Laajemmin ottaen palveluihin kuuluvat kaikki ihmisten toimet, keinot ja välineet, joiden avulla tyydytetään ihmisten tarpeita ja tarjotaan ongelmaratkaisuja (Cowell 1989; Perens 1998; Berry & Parasuraman 1991; Grönroos 2000; 2001; Kotler 2001; Vihalem 2003; Tooman 2003; 2007; Gummesson 2005; Baron ym. 2009). Nykyisiin hyvinvointipalveluihin kuuluvat myös perhetyöntekijöiden valmius sekä kyky vastata asiakkaiden tarpeisiin ja odotuksiin ottamalla asia-

kas mukaan palvelun tarjoamisen prosessiin. Taimi Tulvan ym. mukaan (2002, 19) palvelun tehtävä on tukea sosiaalista selviytymistä.

Perhepalvelut jaetaan Virossa ensinnäkin ajallisesti rajattuihin ja tiettyjä tavoitteita soveltaviin palveluihin (neuvonta, vertaistuki, kaduilla tehtävä työ, teknisten apuvälineiden tarjoaminen). Toiseksi erotetaan pitkäkestoiset tukipalvelut (perhekeskukset, tukihenkilöpalvelut, kotihoito, edunvalvonta ym.). Kolmantena ovat erityispalvelut (lastenkodit, nuorisokodit, kuntoutuspalvelut ja sosiaalinen kuntoutus). (Korp & Rääk 2004, 81–90.) Kuntoutuspalvelut voisivat tarjota perheille eniten luovuutta, itsenäistä selviytymistä ja elämyksiä, kuten esimerkiksi Arkipäivät-perheleiripalvelun tavoitteena on. Tarja Heino ym. (2000, 190) jakavat perhepalvelut normaaliin ja kohdennettuun sosiaalipalveluun. Normaalia palvelua käytetään sosiaalisissa riskitilanteissa ennaltaehkäisevänä työnä, jolloin perheelle tarjotaan tukea. Perheellä on resursseja ja luottamus omiin mahdollisuuksiinsa, ja se on motivoitunut saamaan tukea. Kohdennettua perhetyötä käytetään lähinnä kriisityöhön suunnattuna sosiaalipalveluna. Perheellä on luottamus omiin mahdollisuuksiinsa, mutta lisävoimavaroja, tukea ja kontrollia toivotaan.

Näen Arkipäivät-perheleirityön uutena, nykyaikaisena elämyksiä mahdollistavana palveluna. Kun palvelussa on keskeistä se mitä asiakkaalle tarjotaan, elämysten suunnittelussa on tärkeintä asiakaslähtöisyys ja se miten perheet kohdataan (Tarssanen & Kylänen 2009, 9). Puhuttaessa perheille tarjottavista uusista hyvinvointipalveluista on pidettävä mielessä niiden edut ja riskit. Perhepalvelut ovat toimintoja, jotka ovat tarjolla asiakkaalle rajoitettuna aikana ja tietyssä paikassa. Ne eivät ole pitkäkestoista perhetyötä. Perheleiritoiminnassa hyvinvointipalveluiden tuottaminen ja niiden käyttäminen tapahtuvat samanaikaisesti. Siksi ajan, paikan ja henkilökunnan valinta ovat palvelun laadun kannalta hyvin tärkeitä. Laatu on palvelutoiminnan keskiössä (Parasuraman ym. 1985, 1990; Grönroos 2001; Gummesson 2005; Pine & Gilmore 2007; Tarssanen & Kylänen 2009; Baron ym. 2009). Pidän perhepalveluiden laatua myös palvelueettisyytenä. Filosofisessa mielessä laatu on poikkeus normaalitilanteeseen, ja sen saavuttamiseksi on aina ponnisteltava. Perhetyössä sen pitäisi olla tavoitteena. Viron Lastensuojelun suunnitelman mukaan (Lastekaitse kontseptsioon 2004) lasten parissa työskentelevien määrä ja koulutus vaikuttavat laatuun. Esimerkiksi Virossa vuonna 2004

toimineista 139 lastensuojeluviranomaisesta vain 91:llä oli alan koulutus. Lastensuojelutyöntekijöitä on sen vuoksi järjestelmällisesti koulutettava yliopistossa.

Perhepalveluita tarjottaessa on vaikea taata tasalaatuisuutta, koska palvelun laatu riippuu työntekijöistä, heidän tiedoistaan, taidoistaan, motivaatiostaan ja herkkyydestään. Siksi olisi tarpeellista kouluttaa hyvinvointipalveluiden tarjoajia uuden yhteiskunnan asiakkaiden tarpeet huomioon ottaen. Mielestäni on oleellisena puhua perhetyöstä ja palveluista asiakaslähtöisenä, ja siksi tutkimuksella on selvitettävä, keitä nyky-yhteiskunnan asiakkaat ovat sekä millaisia ovat heidän käsityksensä, odotuksensa ja tarpeensa.

2.1.2 Asiakaslähtöisyys

Tutkimuksen kannalta on tärkeä pohtia, kuka on Viron lastensuojelussa asiakas, jolle apua tarjotaan. Myös muuttuvasta virolaisesta perhetyöstä käytävään keskusteluun on noussut kysymys asiakkaasta lastensuojelussa, ja toinen vahva diskurssi on asiakaslähtöisyys. Palveluita suunniteltaessa on muistettava asiakkaan näkökulma ja se, mitä asiakaslähtöisyys merkitsee perhetyössä. Asiakkaiden omat kokemukset on nähty yhä vahvemmin palvelujen lähtökohtina ja voimavarana. (Hurtig 1999; Veijola 2004; Airtto ym. 2005, 235; Tooman 2007, 20) Jo vuonna 1993 Anneli Pohjola toi esiin David Howenin vuoden 1987 käsityksiä asiakkaan ja työntekijän asemasta, onko toimintaa suunniteltava yhdessä asiakkaan kanssa (with him) vai häntä varten (for him). Samalla hän painottaa, että yhteinen toiminta edellyttää asiakkaan resurssien täysmittaista hyväksymistä ja halua nähdä asiakas oman elämänsä asiantuntijana ja työntekijä työprosessin asiantuntijana. (Pohjola 1993, 72.) Tämä lähestymistapa on keskeinen nykyisessä asiakaspalvelussa, jossa puhutaan kumppanuussuhteesta (Niskala 2008, 77). Perhetyössä pyritään asiakkaan ja työntekijän tasa-vertaiseen suhteeseen, jossa ei ole arvoasetelmia (Pohjola 1993; Mattus & Määttä 1997, 24; Anttila & Brummer 2004, 137; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006, 14).

Paula Määttä (1999, 96–100) ja Marjo-Riitta Mattus (2001) käyttävät käsitettä perhekeskeinen työ, joka perustuu vanhempien ja työn-

tekijöiden kumppanuuteen pohjautuvaan yhteistyöhön. Mirja Korkiakankaan (2005, 45) lisensiaatintutkimuksen mukaan perheenjäsenten tasavertaisuus on perhelähtöisen työorientaation lähtöajatus. Toimintatavalle on keskeistä jaettu asiantuntijuus eli kumppanuus perheen kanssa, kokonaisvaltaisuus ja perheen voimaantumisen (empowerment). Tällöin työskentely tapahtuu perheen tarpeista lähtien ja yhteisesti asetettujen tavoitteiden mukaisesti käyttäen dialogista eli keskustelevaa vuorovaikutusta, jossa ihmiset ajattelevat yhdessä ja heidän välillään vallitsee luottamuksellinen suhde.

Kumppanuus merkitsee ammatti-ihmisten vastuullisuutta vanhempien suuntaan. Tällöin heidän ajattelussaan vanhemmat muuttuvat passiivisista tuettavista aktiivisiksi palvelujen käyttäjiksi. Kumppanuudessa vanhemmat ja ammatti-ihmiset ovat tasavertaisia keskenään ja heillä on yhteiset tavoitteet (Niskala 2008, 77). Molemmilla on olennaista tietoa perheen tilanteesta, ja tätä tietoa kunnioitetaan. Vanhemmat ovat aktiivisia palvelujen käyttäjiä, ja ammatti-ihmiset opastavat heitä ”auttamaan itse itseään” (Määttä 1999, 99–100). Perhelähtöisen työn ja kumppanuuden perustaksi voisi tulla myös näkemys siitä, että ”kaikilla perheillä on vahvuuksia” (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006, 18).

Perhetyössä asiakkaan on oltava lähtökohtana. Pidän tärkeänä, että asiakastyötä tehtäessä mieltisimme tosissamme, minkä ikäinen asiakas on, mitä hän odottaa, tarvitsee ja haluaa ja miten hänen käsityksensä ja arvonsa eroavat omistamme. Esimerkiksi asiakkaana olevan lapsen tarpeiden pohtiminen ja lapsen oikeus ilmaista omat mielipiteensä liittyvät keskusteluun lapsen oikeuksista ja lapsilähtöisestä perhetyöstä. Käytännössä törmätään usein aikuisen ajattelutapaan ”minä tiedän, mikä sinulle on parasta”, eikä lapsen ääntä kuunnella.

Perhetyö lasten auttamisen välineenä tarvitsee sellaista toiminnallista osaamista, jossa yhdistyvät taito kohdata lapsi, kyky arvioida tilannetta lasten näkökulmasta sekä taito säädellä omaa toimintaa tilanteen mukaan (Hurtig 2003a, 181). Perhetyön tekemiseksi ja lasten oikeuksien turvaamiseksi tarvitaan lisäksi lasten omia näkemyksiä.

Lapsen asemaa on lastensuojelututkimuksissa lähestytty kahdesta suunnasta. Ensinnäkin on tutkittu konkreettisesti lasten elämää, huostaan otettujen lasten kokemuksia ja lasten arkea sosiaalipalveluiden piirissä. Toisaalta tutkijat ovat olleet kiinnostuneita abstraktimmasta lapsen ase-

masta sosiaalityön prosessissa. Tällöin on tarkasteltu lähinnä lasten kuuntelemisen ja yksilöllisyyden kunnioittamisen konteksteja. Lapsen asemaa on jäsenetty eri näkökulmista: lapsen oikeuksien, intressien, edun, lapsen oman näkökulman ja lapsen roolin kannalta. Lapsen oikeudet on usein nähty kapeahkona, lähinnä juridisessa käytössä olevana käsitteenä, mutta sosiaalityössä tarvitaan lisäksi konkreettisia (oikeus tulla kuulluksi) ja abstraktimpia (oikeus saada tukea, oikeus olla itsenäinen toimija) oikeuden määritelmiä (Hurtig 2003a, 32). Nämä käsitteet tiivistävät Anneli Pohjolan (1996, 55) esittämät ammatillisen toiminnan elementit, jotka sisältävät sekä juridisen, eettisen että toiminnallisen ulottuvuuden. Eri asiantuntijat painottavat, että kaikkia lapsen aseman määritelmiä yhdistää lapsen näkeminen itsenäisenä yksilönä oikeuksineen (Hurtig 2003a, 33; Keränen 2004; 12–16; Leppiman 2007a, 352; Leppiman & Leppiman 2007, 128).

Kuka Viron lastensuojelun asiakas on? Taimi Tulvan ym. (2002, 82) tutkimuksessa lastensuojelutyöntekijöistä runsas puolet näki lapsen ensisijaisena asiakkaana. Viidenneksen mielestä asiakkaana oli ennen kaikkea lapsiperhe, ja 8 %:n mielestä lapsen vanhemmat. Lapset ja lapsilähtöisyys ovat viime vuosien kiinnostusta herättäneitä aiheita sosiaalityössä. Positiivisia asioita ovat yhteiskunnallinen huoli lasten asemasta sekä uuden sukupolven suhtautuminen lapsiin tutkimuksellisesti ja tavoitteena ammattikäytäntöjen kehittäminen. Tuen lapsilähtöistä näkökulmaa joka suhteessa, sillä perhetyössä on lähdettävä lapsen tarpeista ja oikeuksista. Myös Hannele Forsbergin ym. (2006) toimittamassa kirjassa *Lapset ja sosiaalityö* tuodaan esille näkökulmia lapsiasiakkuudesta. Monien instituutioiden vuorovaikutuskäytännöissä lapsen osallisuus on pieni ja lapsen kerronta on yksi ääni muiden joukossa (ks. Forsberg 1998; Hurtig 2003a; 2003b; Forsberg ym. 2006; Leppiman 2007a; Leppiman & Leppiman 2007). Lapsen osallisuus ei merkitse tässä yhteydessä ainoastaan lasten kuuntelemista vaan myös heidän sanomansa huomioon ottamista, toisin sanoen vaikuttamisen ja osallistumisen mahdollisuuksien tarjoamista lapsille.

Omat perheleirikokemukseni osoittavat, että lastensuojelun asiakkaana ei voi olla yksinomaan lapsi vaan koko perhe. Myös Mervi Uusimäen (2005, 37) perhetyön luonnetta käsittelevässä tutkimuksessa todettiin, että perhetyön kohteena on koko perhe – yksilön välityksellä tai suoraan.

Anneli Pohjola nostaa omassa äititutkimuksessaan (2004) esiin vielä erään erittäin oleellisen perhelähtöisyyden piirteen. Lapset ovat lapsiperheiden äideille elämän keskeisiä määrittäjiä. Työssäkäyvät perheenäidit eivät osaa edes kaivata omaa tilaa, paikkaa ja aikaa. Koko perhe tarvitsee kuuntelemista ja tukea lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Perhelähtöisen työmenetelmän – leiripohjaisen perhetyön – kehittäminen pyrkii juuri perhelähtöisyydellä takaamaan lasten hyvinvoinnin. Kaikkien ääntä on kuunneltava, ja sitä periaatetta pidän perheiden tukemisessa hyvin tärkeänä.

Perhe- ja lapsilähtöisyyttä ei voida myöskään Johanna Hurtigin (2003b, 87) havaintojen mukaan asettaa lastensuojelutyössä toistensa vastakohdiksi. Perhetyö on tasapainoilua lapsen ja perheen huomioimisen välillä ja oleellisinta on kysyä, miten näkemyksiä yhdistävää työtä voitaisiin tehdä. Voiko lasten toimijuus liittyä perheen toimijuuteen? Lapsen ja tämän oikeuksien ottaminen lähtökohdaksi lastensuojelu- ja perhetyössä liittyy erottamattomasti perhetyön asiakaslähtöisyyden periaatteisiin.

Pulmana on, miten asiakkaan näkökulma saadaan selville. Sosiaali-toimistojen standardilomakkeen kysymyksiin vastaaminen ei kohtaa usein asiakkaan tarpeita. Asiakkaat, joilla on erityyppisiä sosiaalisia kokemuksia, eivät useinkaan osaa tai uskalla vastata haluamallaan tavalla. Viron Lastensuojelun suunnitelmassa (Lastekaitse kontseptsioon 2004) on rakentavaa kritiikkiä: siinä todetaan, että usein auttamistoimissa lähtökohtana ovat avun muodot eivätkä asiakkaan tarpeet, ja että asiakkaat eivät ole välttämättä tietoisia tarjottavista palveluista eivätkä osaa etsiä apua. Siksi asiakaslähtöisyys ei ole ainoastaan palveluiden tarjoajien muotisana, vaan perhesensitiivisten sosiaalityöntekijöiden on suorastaan välttämätöntä suunnata oikeat palvelut oikeille kohderyhmille.

Asiakaslähtöisyys perustuu kohtaamiseen. Tiina Notko (2007, 235) huomauttaa, että asiakaslähtöisesti toimiva työntekijä pyrkii ymmärtämään asiakasta ja syventymään hänen elämäntilanteensa positiivisiin ja negatiivisiin kokemuksiin. Asiakkaan tarpeet, odotukset ja unelmat saa selville luottamuksellisessa vuorovaikutussuhteessa. Perheleiri tarjoaa vuorovaikutuksen tarvitseman ympäristön. Arkipäivät-leiripohjaisen perhetyön tavoitteena on tehdä mahdolliseksi vuorovaikutteinen asiakaslähtöisyys.

Leiripohjaisella perhetyöllä voisi toimintatapana olla toinenkin etu. Notko (2007, 236) tuo asiakaslähtöisyyden tavoitteena esille asiakkaan elämänhallinnan keskittämisen ihmiselle itselleen. Leiripohjaisessa perhetyössä tähän tarjotaan mahdollisuuksia. Ihmistä autetaan sosiaalisen tuen avulla valtaistumaan (empowerment) eli löytämään ja ottamaan saamiensa positiivisten elämysten avulla omat voimavaransa käyttöön.

Tässä tutkimuksessa asiakkaana on perhe, ja mielestäni on tärkeä tukea koko perhettä. Asiakaslähtöisyyden koen välittämisenä, kunnioitukseksi, luottamukseksi, hyväksymisenä ja ymmärtämisenä, mikä on myös Arkipäivät-asiakassuhteen lähtökohtana. Asiakaslähtöisyys on perhepalvelutyön ydin. Yhteisen ymmärryksen piiriin voi tulla auttajan myötäelämisen, kunnioituksen ja kärsivällisyyden sekä moniammatillisen ja monikulttuurisen yhteistyön kautta.

2.1.3 Moniammatillisuus ja monikulttuurisuus

Moniammatillisuus on noussut keskeiseksi asiaksi virolaisessa perhetyössä, kun perheiden ongelmat ovat monimutkaistuneet. Perheiden tukemisessa tarvitaan yhä enemmän moniammatillista osaamista. Virolaisessa yhteiskunnassa asiakkaiden monikulttuurinen tausta ja venäjänkielisyys vaativat ammattilaisilta sekä kulttuurista sensitiivisyyttä että kulttuuri-osaamista, jolla pyritään edistämään perheiden hyvinvointia.

Moniammatillisen perhetyön tarkoituksena on löytää erilaisia tuen muotoja ja voimavaroja, joilla perhettä voidaan tukea. Moniammatillista yhteistyötä voidaan kuvata sosiaali- ja terveysalan asiakastyössä eri asiantuntijoiden (sosiaalityöntekijät, psykologit, opettajat) työskentelynä, jossa pyritään huomioimaan asiakkaan elämäntilanteen kokonaisuus (Veijola 2004; Isoherranen 2005; Laitila-Ukkola 2005; Isoherranen ym. 2008). Yhteisessä tiedon prosessoinnissa eri asiantuntijoiden tiedot ja taidot integroidaan yhteen asiakaslähtöisesti. Vuorovaikutusprosessissa rakennetaan tapauskohtainen yhteinen tavoite ja pyritään luomaan yhteinen käsitys tarvittavista toimenpiteistä tai ongelman ratkaisusta. Arkipäivät-perheleirillä tarvittiin asiakkaiden kulttuuritaustasta ja erilaisista tarpeista johtuen moniosaamista. Moniammatillisuus tarkoitti Arkipäivät-asiakastyössä ennen kaikkea erityisosaamista (ks. myös Hurtig

2003b, 15). Leirityöskentelyyn osallistuivat sosiaalityöntekijät, psykologit ja terveydenhuollon, liikunnan sekä kasvatuksen asiantuntijat ja opiskelijat. Sen moniammatillisessa yhteistyössä korostuivat asiakaslähtöisyys, tiedon ja eri näkökulmien kokoaminen yhteen, vuorovaikutustieto, rajojen ylitykset ja verkostojen hyödyntäminen (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006, 14).

Nykyään asiantunteva ja ammattitaitoinen perhetyö nähdään yhä enemmän moniammatillisena verkostona, jossa ratkaistaan asioita yhdessä. Moniammatillisuuden katsotaan myös olevan jaettua asiantuntijuutta (Karila & Nummenmaa 2001), jossa asiantuntijuuden rajojen ylitykset ovat valaisevia. Jaetussa asiantuntijuudessa huomio suuntautuu yksilöllisten tiedon rakenteiden tai subjektiivisten merkitysten sijasta osallistumisrakenteisiin, jaettuun kognitioon ja yhteisöjen toimintaperiaatteisiin (Eteläpelto & Tynjälä 1999; Veijola 2004). Jaetun asiantuntijuuden käsitteen avulla voidaan ymmärtää myös perheleiriprosessia, jonka aikana useat ihmiset jakavat tietoon, suunnitelmiin ja tavoitteisiin liittyviä älyllisiä voimavaroja saavuttaakseen jotakin, jota yksittäinen ihminen ei pystyisi yksin toteuttamaan (Leppiman 2006, 96).

Anneli Pohjolan (1999a, 112) mukaan todellinen moniammatillisuus on vaativa työskentelymuoto, se merkitsee erilaisten todellisuuksien ja kielten yhteensovittamista, toisten ammattitaidon ja erityisosaamisen kunnioittamista ja yhteisen toiminnan näkemistä voimavaroina sekä parhaimmillaan asiakkaan ottamista mukaan oman asiansa asiantuntijana. Tutkimuksessani kumppanuudessa onkin kyse paitsi asiakkaan, myös kollegoiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Se edellyttää erityishuomion kiinnittämistä omaan kognitiiviseen ja kulttuuriseen kompetenssiin.

Nykypäivän monikulttuurinen perhetyö edellyttää kulttuurikohtaisia tietoja ja taitoja sekä sensitiivisyyttä (vrt. Jäppinen & Hurtig 2007). Arkipäivät on monikulttuurinen projekti, jonka piiriin kuuluvat perhetyö ja selviytyminen (Leppiman 1999, 16). Arkipäivät-perheleirin kohdeyryhmänä oli pääosin kulttuurisesti syrjäytyneitä Viron venäläisiä perheitä. Monikulttuurinen perheleiri voisi toimia yhtenä postmodernin ajan haasteisiin vastaavana uutena yhtäläisyyksiä huomioivana sosiaalityön toimintamuotona. Monikulttuurisessa perheleiriympäristössä voidaan tuntea turvattomuutta, joka on kaikille jäsenille yhteinen nimittäjä. Turvattomuus vaikuttaa jäseniin myös yhdistävästi. Se vetää jäseniä puoleensa ja pakottaa ratkaisemaan asioita yhdessä (Leppiman & Puustinen-Niemelä

2005, 110). Kulttuurisesti sensitiivinen perhetyöntekijä ymmärtää erilaisista kulttuurisista konteksteista saapuvia perheitä. Esimerkiksi perheleireille osallistuneet venäjänkieliset riskiperheet mainitsevat itse olevansa Viron venäläisiä (vrt. Vasama 2003, 24). Arkipäivät-perheleirityössä oli tärkeää tiedostaa oma kulttuurinen sijainti ja identiteetti, jotta toisista kulttuureista saapuvien ihmisten kokemusten ja näkemysten ennakkoluuloton kohtaaminen ja samuus olivat mahdollisia. Arkipäivät-perheleirillä viidestä eri kansallisuudesta (venäjä, viro, inkerisuomi, karjala, uzbek) koostuvien venäjän- ja vironkielisten asiakkaiden kanssa työskenteli viittä eri kansallisuutta (viro, venäjä, suomi, saksa, amerikka) edustava henkilökunta, jolloin kulttuurinen sensitiivisyys oli erityisen tärkeää. Monikulttuurisessa nyky-yhteiskunnassa kulttuuritietoisuus, osaaminen ja sensitiivisyys ovat nähdäkseni tekijöitä, jotka helpottavat elämistä, työnteosta ja selviytymistä (Jäppinen & Hurtig 2007, 147–149; Leppiman 2007a, 359). Se on keskeistä myös etsittäessä vastauksia Virolle tärkeisiin perheiden integraatiokysymyksiin.

Kulttuurinen kompetenssi on Pirjo Kosken (2007, 17) näkemänä kognitiivinen prosessi, joka tekee mahdolliseksi toista kulttuuria tai etnistä ryhmää edustavan asiakkaan mahdollisimman tehokkaan tukemisen. Se edellyttää monikulttuurisen perhetyön tekijöiltä kulttuurista sensitiivisyyttä, tietoa, ongelmaratkaisutaitoa ja erilaisesta kulttuurista asiakkaiden kohtaamisosaamista. Prosessin aikana huomioidaan asiakkaiden ja työntiimin omia arvoja, elämäntapoja, ongelmanratkaisukeinoja, käytäntöjä ja temperamentteja, jotka juontuvat erilaisista kulttuuritaustoista, kulttuurien erityispiirteistä ja sosiaalisesta kokemuksesta. Pidän kulttuurikompetenssia erittäin tärkeänä Viron pienessä, mutta nopeasti muuttuvassa ja monietnisessä valtiossa. Sen ovat osoittaneet myös niin sanotun Pronssisoturin ympärille keskittyneet tapahtumat, jotka ilmentävät perheiden ja eri sukupolvien sosiaalista kokemusta.

Kulttuuriosaamiseen kuuluu myös kyky kehittää kulttuuriin omaan liittyviä tuotteita, kuten kulttuurista lukutaitoa, eli miten ymmärrämme ja osaamme käyttää osaamistamme oman ja toisten etnisten, alueellisten ja organisatoristen kulttuurien suhteen (Wilenius 2004, 14). Kulttuuriosaaminen lisää perhetyön asiantuntijoiden yksilöllistä osaamista ja ymmärrystä ja auttaa verkottumaan globaalissa työelämässä. Lisäksi se sisältää luovuuden ja organisaatiossa piilevän inhimillisen pääoman hyödyntämisen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Inkinen 2006, 20).

Monikulttuurinen perhetyö aiheuttaa tekijöilleen eriasteisia kulttuurisokkeja, joiden käsitteleminen edellyttää kulttuuriosaamista. Pirjo Koski (2007, 18–19) esittelee kolme kulttuurisen tiedostamisen astetta. Aluksi voi esiintyä kulttuurisokeutta, jonka vuoksi perhetyöntekijä selittää epäonnistumisen herkästi kohderyhmän ymmärtämättömyydellä. Myöhemmin hän alkaa tutustua myös kohderyhmän elämäntapaan, ja kolmannelle tasolla hän pyrkii vapautumaan omasta kulttuurisidonnaisuudestaan. Myöskään Arkipäivät-perheleireillä työntekijät eivät voineet välttyä sokkivaiheelta. On luonnollista, että eri kulttuureista tulevat ihmiset ajattelevat ja toimivat arjen tilanteissa eri tavoin (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2005, 107; Jäppinen & Hurtig 2007, 147; Leppiman 2009)

Omassa tutkimuksessani näen moniammatillisuuden ja -kulttuurisuuden voimavaroina riskejä kohtaavien monietnistien (vrt. Jäppinen & Hurtig 2007, 142) perheiden tukemisessa. Se liittyy vahvasti myös Arkipäivät-perheleirin moniammatilliseen yhteistyöhön, jossa sosiaalialan, psykologian, liikunnan, taiteen sekä hoitoalan työntekijöiden ja vapaaehtoisten opiskelijoiden resurssit saadaan yhdistettyä, ja ne tulevat sovelletuiksi Arkipäivät-perhepalvelun kautta tarjottavan tuen tilanteissa.

2.2 Sosiaalinen tuki

2.2.1 Määritelmiä ja luokitteluja

Sosiaalisista verkostoista saatava sosiaalinen tuki on perheille tärkeä sosiaalisen pääoman lähde. Sosiaalista tukea ilmiönä tutkittiin Yhdysvalloissa jo 1940-luvulla. Käsite ”sosiaalinen tuki” (social support) otettiin käyttöön 1970-luvun Yhdysvalloissa kuvaamaan ihmisen ja hänen lähipiirinsä sosiaalisia suhteita. Pioneeritöihin kuuluvat John Casselin (1976), Sidney Cobbin (1976), B. H. Kaplanin ym. (1977) empiiriset tutkimukset. Sosiaalisen tuen käsitteen syntyminen kertoo inhimillisen tuen tutkimisen tarpeellisuudesta. Viron perhetyön ja tämän tutkimuksen kannalta keskeiset kysymykset sosiaalista tukea hahmotettaessa koskevat sosiaalisen tuen luonnetta. Virossa sosiaalisella tuella on ymmärretty pääosin aineellista tukea. Siksi päädyin analysoimaan, mitä sosiaalinen tuki on, miten se ilmenee ja mihin se vaikuttaa.

Tutkimuksissa pyritään määrittelemään sosiaalisen tuen käsitettä monin tavoin. Sosiaalinen tuki nähdään toisiinsa liittyvinä sosiaalisina kokonaisuuksina, jotka antavat ihmisille mahdollisuuksia saada palautetta itsestään sekä arvioida toisiin kohdistuvien odotuksiensa paikkansapitävyyttä (Caplan 1974, 4). Tukea antavat ihmiset tarjoavat toisille informaatiota ja kognitiivista opastusta, konkreettisia resursseja ja apua sekä tarvittaessa emotionaalista välittämistä. Sosiaalisella tuella tarkoitetaan (Cobb 1976, 300) vuorovaikutuksessa välittyvää tietoa, joka saa yksilön uskomaan, että hänestä välitetään, että häntä rakastetaan ja arvostetaan ja että hän on molemminpuolisiin velvoitteisiin sitoutunut verkoston jäsen. Sosiaalinen tuki määritellään myös henkilöiden, heidän lähiyhteisöjensä ja julkisten palveluiden väliseksi toiminnoiksi (Kahn & Antonucci 1980; Cohenin & Syme 1985; Antonucci 1985; Morgan 1990; Kumpusalo 1991; Kinnunen 1998; Kaunonen ym. 1999; Ellonen & Korkiamäki 2006), joihin kuuluu yksi tai useampia seuraavista avaintekijöistä: vaikuttaminen, vahvistaminen ja auttaminen. Niiden kautta luodaan edellytyksiä kasvattaa elämänhallinnan autonomisuutta ja pyritään vähentämään toimintakyvyn vajauksia. Sosiaalista tukea voi siis luonnehtia myös selviytymisresursseiksi ja ihmissuhteista saatavaksi energiaksi. Pekka Ruohotie (1997, 71) painottaa lisäksi, että sosiaalinen tuki tarkoittaa myös yksilön omiin havaintoihin perustuvia käsityksiä siitä, missä määrin hän saa ulkopuolista tukea uraratkaisuille ja millaisia koetut riskit ovat.

Sosiaalinen tuki nähdään ihmisten välisenä vuorovaikutuksena ja toimintana, jonka avulla annetaan ja saadaan mentaalista, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea (Caplan 1974; Thoits 1982; Gottlieb 1983; House 1981; House & Kahn 1985; Cohen & Syme 1985; Dean 1986; Morgan 1990; Kumpusalo 1991; Rautiainen & Keskinen 1999; Laidmäe 1999). Sosiaalisen tuen käsite merkitsee niitä erilaisia tukimuotoja, joita vuorovaikutustilanteissa voi tuottaa tai ottaa vastaan.

Tarkastelin eri tutkijoiden näkemyksiä sosiaalisen tuen kategorioista löytääkseni keinoja suunnitella entistä paremmin sosiaalisen tuen tarjoamista perheleireillä. Lasten ja perheiden sosiaalista pääomaa tuottava sosiaalinen tuki nähdään tutkimuksissa monella tavalla. Noora Ellosen ja Riikka Korkiamäen tutkimuksessa (2006, 235) tutkijat tarkastelivat vanhempien osallistumista lastensa koulunkäyntiin ja aktiviteetteihin, sekä heidän rohkaisemistaan ja heidän kanssaan keskustelemista. Myös lasten ja vanhempien yhteisen ajanvieton (Jokinen 2007) ja ylimalkaan yhteisen

tekemisen tärkeys nousivat tutkimuksissa esille. Monissa sosiaalisen tuen tutkimuksissa esiintyvät samat kategorioiden nimitykset: emotionaalinen tuki, arvostustuki, ryhmätuki, konkreettinen tuki, aineellinen tuki ja tietotuki (Wilcox & Vernberg 1985, 5; ks. myös Wilcox 1981).

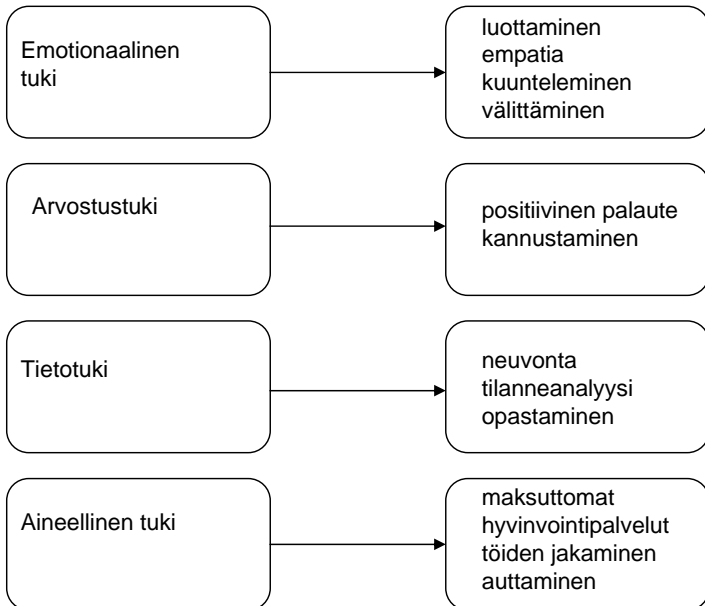
Sosiaalisen tuen kategorioilla nähdään olevat seuraavat ominaisuudet: 1) sosio-emotionaalinen, johon kuuluvat rakkauden, arvostamisen, empatian, sympatian ja ryhmään kuulumisen ilmeneminen, 2) välineellinen tuki merkitsee palveluiden tai aineellisten välineiden antamista, jotka mahdollistavat arkisiin haasteisiin vastaamisen esimerkiksi taloudenpidon, lasten kasvattamisen, rahankäytön tai työssäkäynnin saralla, 3) tiedollinen tuki tarkoittaa sellaisten näkemysten ja neuvojen välittämistä, joita yksilö tarvitsee kulloisessakin elämäntilanteessaan. Siihen kuuluvat neuvonnan ja yksilöllisen palautteen antaminen sekä tietojen jakaminen esimerkiksi työvoima- tai terveyspalveluista tai muista vastaavista mahdollisuuksista, jotka helpottavat yksilön elämäntilannetta. (Cobb 1976; House 1981; Kaplan ym. 1977; Thoits 1985, 53; Kumpusalo 1991, 14, 129; Laidmäe 1999.)

Sosiaalisen tuen moniulotteisen luonteen hahmottaminen on tarpeellista monelta kannalta. Monissa tutkimuksissa on pyritty kartoittamaan niitä vuorovaikutuksen muotoja, jotka antavat tukea ja auttavat selviytymään (Gottlieb 1978; Wilcox & Vernberg 1985; Bierhoff 1996). Ei ole yllättävää, että empiirisen tutkimuksen kautta muodostetut kategoriat ovat luonteeltaan varsin samanlaisia aiemmin esitettyjen käsitteellisten ja teoreettisten kategorioiden kanssa. Selviytymistä helpottavia tekijöitä ovat luottamuksen, empatian ja huolenpidon osoittaminen sekä turvallisuudentunteen luominen. Näillä keinoilla on todettu olevan voimavaroja kartuttava vaikutus (Pearlin ym. 1981). Emotionaalinen tuki vahvistaa omia selviytymisvalmiuksia ja itsetuntoa. Ihminen, jolla on selkeä käsitys itsestään ja voimavaroistaan, pystyy paremmin hyödyntämään uusia selviytymiskeinoja. Selviytymistä voi helpottaa myös muiden sosiaalisen tuen muotojen avulla.

Monissa tilanteissa aineellinen tuki, kuten rahallinen tukeminen, tuki työtehtävissä tai muut suorat toimenpiteet, auttaa selviytymään esimerkiksi silloin, kun kyse on materiaalistien resurssien vähäisyydestä. Tietotuki, esimerkiksi neuvonta, opastaminen ja informaation välittäminen joko suoraan tai sosiaalisen vertailun kautta, voi helpottaa selviyty-

mistä rohkaisemalla kognitiivisten ja behaviorististen selviytymiskeinojen käyttöön. Arvostustuki, kuten asianmukainen itsearvioinnin avuksi annettu palaute, voi parantaa ihmisen itsetuntemusta ja siten helpottaa selviytymistä monin tavoin. (House 1981; Wilcox & Vernberg 1985, 7; Laidmäe 1999.)

Monet kirjallisuudessa esitetyt sosiaalisen tuen määritelmät ovat luonteeltaan kehämäisiä: ”sosiaalinen tuki on tukea tarjoavaa toimintaa”. Ne ovat usein myös edellisiä ylimalkaisempia, joten niitä ei voi juuri soveltaa käytännön sosiaalityössä ja perheleirityössä. Monikulttuurisen perheleirin kannalta analysoituja määritelmiä yhdistää se, että sosiaalinen tuki nähdään moniulotteisena konstruktiona (Wilcox & Vernberg 1985, 5; Pierce ym. 1990). Vaikka tutkijat eivät aina ole onnistuneet kuvaamaan tätä moniulotteisuutta millään yksittäisellä sosiaalisen tuen mittarilla, he ovat valmiita hyväksymään ja arvioimaan monia erityyppisiä sosiaalisen tuen kategorioita.

Lähde: Muokattu James House 1981, 23.

Kuvio 3. Sosiaalisen tuen muodot.

Käytän tutkimuksessani soveltaen James Housen (1981, 23) sosiaalisen tuen muotoja. Hänen (1981, 39) mukaansa sosiaalinen tuki tarkoittaa tunnetta toiselta ihmiseltä saadusta tuesta, joka ilmenee kahden tai useamman ihmisen välisenä emotionaalisen tuen, aineellisen tuen, tietotuen tai arvostustuen vaihtona. Pidän sopivana perheiden tukemisen tilanteessa myös Petri Kinnusen (1998, 29) määrittelyn, jonka mukaan sosiaalinen tuki on toiminnallinen käsite ja tarkoittaa niitä vuorovaikutteisia toimintakäytäntöjä, joilla erilaisiin hyvinvoinnin toteutumisiin päädytään.

Perheleiritutkimuksessa näen tärkeänä sosiaalisen tuen jaottelun siten, että perheille on oleellista sekä reaallinen tuki että tunne tarvittaessa saatavilla olevasta tuesta. Sosiaalinen tuki voi olla joko saatua tukea tai havaittua eli saatavilla olevaa (Kahn 1979; Kahn & Antonucci 1980; House 1981; Sarason & Sarason 1985; Sarason ym. 1990; Rautiainen & Keskinen 1999). Perheleirillä tarjottavaa sosiaalista tukea voi kuvata kumpaankin kategoriaan kuuluvaksi ja tarkastella molempia. Saatu sosiaalinen tuki merkitsee tukea, jonka ihminen on todella ottanut vastaan. Saatavilla oleva tuki viittaa yksilön käsityksiin siitä, kuinka paljon hän uskoo tarvitessaan saavansa tukea. Vaikka kokemukset tuen saamisesta vaikuttavat suoranaisesti siihen, kuinka ihminen arvioi saavansa tukea, nämä tuen tyypit ovat toisistaan erilliset (Dunkel-Schetter & Bennett 1990).

Monissa tutkimuksissa on etsitty vastauksia kysymyksiin tehokkaasta tuen järjestämisestä sekä siitä, millaisessa suhteessa yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet ovat vastaanotettuun tukeen. Tärkeä kysymys on myös se, onko järjestettyä sosiaalista tukea tarjottava kaikille vai vain niille, jotka kokevat sitä tarvitsevansa. (Sarason & Sarason 1985, 40.) Tutkimukset (Sarason ym. 1990; Rautiainen & Keskinen 1999, 22) osoittavat, että tietoisuus mahdollisuudesta saada tarvittaessa tukea on ihmiselle usein tärkeämpi kuin tosiasiaassa vastaanotettu tuki. Vain havaitulla eli saatavilla olevalla tuella on yhteyttä hyvinvointiin (Sarason ym. 1990). Perheleirillä eri toimintamuodot ja tietopuolinen koulutus luovat ihmisille uskoa avun saatavuuteen. Havainnot saatavilla olevasta tuesta vaikuttavat oleellisesti siihen, miten paljon ongelmia erilaisten tilanteiden koetaan aiheuttavan (Cohen & Wills 1985, 357) ja kuinka valmiita ollaan arvioimaan tilanteita uudelleen.

Sosiaalisen tuen keskeisenä lähtökohtana nähdään olevan sosiaalisten suhteiden olemassaolo ja suhteista muodostuva yksilöllinen sosiaalinen verkosto, joka tarjoaa sosiaalista tukea (Dunkel-Schetter & Bennett 1990, 268). Yksilölliset erot voivat vaikuttaa suuresti vastaanotettuun tukeen. Toiset tarvitsevat tukea ja etsivät sitä aktiivisesti, toisille riittää pelkkä tietoisuus tuen saatavilla olosta. Vastaanotettu ja saatavilla oleva tuki ja etenkin tuesta saadut positiiviset kokemukset ovat merkittävässä roolissa siinä mutkikkaassa prosessissa, jolla ihmiset arvioivat omaa tyytyväisyyttään tuen laatuun ja määrään. Arkipäivät-perheleiriprojektissa pyrimme erilaisten toimintojen kautta aktivoimaan vanhempia etsimään ja ottamaan vastaan tukea sekä puhumaan tarpeistaan ja tukea koskevista odotuksistaan.

2.2.2 Lapsi- ja perhelähtöinen tuki sosiaalisena tukena

”Tunnesiteet antavat ihmiselle koko elämän ajaksi voimia selviytyä. Ihmissuhteita meille voivat opettaa vain ihmiset, eivät asiat.” Näin kirjoitti esseessään Tallinnan yliopiston sosiaalityön opiskelija Merle Saidla (2005). Lapsi- ja perhelähtöinen sosiaalinen tuki ei ole yhtenäinen rakennelma. Mielestäni se on yksi sosiaalisen tuen muoto. Perheongelmia, joiden taustalla ovat itsetunnon laskeminen ja yksilön epäonnistumiset, ei voida helpottaa pelkän aineellisen tuen avulla. Emotionaalinen ja arvostustuki voivat kuitenkin auttaa stressistä selviytymistä. Perheleirille osallistuneiden mukaan heille oli aikaisemmin tarjottu ainoastaan aineellista tukea sosiaaliavustuksina.

Robert Gilliganin ym. (2002, 14) muistuttavat, että lapsilähtöiseen perheiden tukemiseen tulisi kuulua strategioita ja lähestymistapoja, jotka edistävät lapsen kehitystä ja turvallisuutta ja tukevat lapsen elämää hänen omassa perheessään. Tuen pitäisi myös auttaa selviytymään perheissä tapahtuvista suhteiden särkyemisistä. Kotona ja muissa sosiaalisissa verkostoissa tapahtuvat käänneet vaikuttavat lapsen ja koko perheen sosiaaliseen kokemukseen ja myöhempään elämään. Lapsen hyvinvointi ja kehitys ovat sidoksissa perheessä esiintyviin stressitekijöihin. Tutkimukset osoittavat, että sosiaalisen tuen tarjoamat kumuloituvat suojatekijät voivat suojata lasta näiltä (Runyan ym. 1998). Perhetuki voi auttaa vähentämään stressitekijöitä sekä täydentämään lapsen elämää suojaavia tekijöitä.

Perhetuki on keskeistä myös siksi, että perhe ja perhesuhteet ovat lapselle erittäin tärkeitä – myös niille lapsille, jotka ovat omassa perheessään kokeneet tuskaa sekä rakkauden ja huolenpidon puutetta. Huonosti kohdellut lapset voivat kaikesta huolimatta olla lojaaleja (Gilligan ym. 2002, 16) vanhempiaan kohtaan. ”*Lapsen voi ottaa pois perheestä, mutta perhettä ei voi ottaa pois lapsesta*” (Gilligan 1995b). Perhetuki kohentaa lapsen turvallisuutta ja kehitystä helpottamalla lapsen ja perheen elämään vaikuttavia stressitekijöitä ja parantamalla lapsen ja vanhempien luottamusta omiin kykyihinsä. Perheen tukeminen voi toteutua luonnollisella tavalla suvun, ystävien, naapurien ja muiden epävirallisten tukijärjestelmien avulla. Siihen saattaa osallistua virallisia ja puolivirallisia toimijoita ja organisaatioita. Virallisen perhetuen voi jakaa kolmeen kategoriaan: kehittävään, kompensoivaan ja suojaavaan perhetukeen (Gilligan 1995a; Gilligan ym. 2002, 14–16).

Kehittävän perhetuen tavoitteena on vahvistaa lasten ja aikuisten selviytymisvalmiuksia perheen piirissä (Gilligan ym. 2002, 15). Tuki- ja muodoiksi sopivat henkilökohtaisen kehittymisen ryhmät, virkistysprojektit, nuoriso-ohjelmat sekä vanhemmille suunnatut perhe-elämää ja -suhteita käsittelevät koulutusjaksot. Tällainen perhetuki ei ole ongelmakeskeistä ja se on avointa kaikille, jotka joutuvat tekemisiin perhe-elämään ja lasten kasvatukseen liittyvien kysymysten kanssa.

Kompensoivan perhetuen tehtävänä on tasapainottaa perheenjäsenten elämässä sattuneiden vastoinkäymisten aiheuttamaa työ- tai toimintakyvyttömyyttä (mt., 15). Toimintamuotoja ovat muun muassa alle kouluikäisille epäsuotuisissa kotiooloissa eläville lapsille tarkoitettut päivähoito-ohjelmat, koulusta paljon poissa oleville ja koulun keskeyttäneille riskinuorille suunnatut ohjelmat. Kompensoivaa perhetukea voi pitää tärkeänä strategiana silloin, kun pyritään rajoittamaan sosiaalisen syrjäytymisen yksilöille, perheille ja yhteiskunnalle aiheuttamia vaikutuksia.

Suojaavan perhetuen tehtävänä on parantaa lasten ja vanhempien joustavuutta ja selviytymisvalmiuksia perheen sisäisten uhkien suhteen (mt., 14–16). Suojaavaa perhetukea ovat esimerkiksi päihderiippuvaisten vanhempien lasten huoltaminen, turvakotien ja tukiryhmäpalveluiden tarjoaminen perheväkivallasta kärsiville naisille sekä tukipalvelujen mahdollistaminen vanhemmille, jotka eivät selviä lastensa käyttäytymisongelmista. Siihen kuuluvat edelleen tukipalvelujen kohdentaminen huonosti

kohdelluille tai kiusaamisen kohteeksi joutuneille lapsille heidän itse-tuntonsa ja sosiaalisten valmiuksiensa parantamiseksi. Toimintamuotona on perhetyöntekijöiden ja tukihenkilöiden palveluiden tarjoaminen. Suojaavan perhetuen keinoihin kuuluu huomion kiinnittäminen ihmisuhteisiin, rutiineihin (esimerkiksi perheleirillä nukkumaanmeno- ja ruuanlaittoaikoihin) ja rituaaleihin (esimerkiksi syntymäpäivät ja joulut). Näiden avulla luodaan stressiä synnyttävissä perheoloissa elävän lapsen arkeen vakautta ja selkeämpiä rakenteita.

Arkipäivät-toiminnan kautta voidaan tarjota sekä suojaavaa että kompensoivaa perhetukea osallistamisen ja osallistumisen kautta. Leiripohjainen malli voisi tarjota myös kehittävää perhetukea kaikille perheille, joita kiinnostaa tietää enemmän omista vahvuuksistaan, kumppanuudesta ja uusien verkostojen luomisesta. Myös Viron kestävän kehityksen ohjelmassa (Heidmets ym. 2005, 37) on kiinnitetty huomiota siihen, että osallistuminen ja kumppanuus vaikuttavat myönteisesti ihmisten hyvinvointiin. Perheiden on helpompi selvitä viime aikoina yleistyneistä taloudellisista vaikeuksista, jos tarjolla on sosiaalista tukea sekä hyvin toimivia, laadukkaita perheiden hyvinvointipalveluja. Sosiaalinen tuki perheitä vahvistavana toimintana voidaan Carolyn E. Cutronan (1986; 2002, 103) mukaan määritellä toiminnaksi, joka auttaa elämässään stressiä aiheuttavista olosuhteista kärsiviä perheitä selviytymään ongelmistaan tehokkaammin. Perheleirillä välineellinen sosiaalinen tuki voi olla asialähtöistä neuvontaa, kuljetuksen tarjoamista lääkärissäkäyntiä tai yhteistä vaellusta varten tai tarvittavien resurssien lainaamista. Emotionaalinen sosiaalinen tuki voi olla tärkeää ongelmatilanteen herättämien tunteiden käsittelemisessä, jos itse tilannetta ei voida heti ratkaista. Tällaista tukea ovat empaattinen kuunteleminen, rohkaiseminen sekä huolehtiva suhtautuminen. Myös Cutronan (2002, 104) ”hoivatueksi” kutsuma sosiaalisen tuen muoto on tärkeä tuettaessa vanhempia kasvattamaan hyvinvoivia lapsia ja omaksumaan hyvän vanhemman rooli. Perheleirillä lapsi- ja perhelähtöistä sosiaalista tukea tarjottaessa on kuitenkin kaikkein tärkeintä kuunnella kaikkia perheenjäseniä (Weick & Saleebey 1995), olla perillä perheen elämään vaikuttavista kulttuurisista tekijöistä ja ottaa huomioon etnisten ja sosiaalisten ryhmien erot myönteisessä hengessä (Gilligan ym. 2002, 28).

2.2.3 Sosiaaliset tukiverkostot

Sosiaaliset verkostot, joihin kuuluvat ihmisen elämään vaikuttavat ihmisuhteet, ovat tärkeä voimavara perheille. Sosiaalista tukea voidaan pitää sosiaalisista suhteista ja verkostoista saatavana voimavarana (Rautiainen & Keskinen 1999, 20). Yhteys sosiaalisten suhteiden olemassaolon ja perheiden hyvinvoinnin välillä on tunnettu jo kauan. Riitta Viitalan (2006, 13) mukaan hyvinvoinnin perustekijänä ovat luonnolliset tukiverkostot, se että elämään kuuluu muitakin ihmisiä. Sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen verkosto ovat siten sosiaalisen tuen vastaanottamisen ja tarjoamisen lähtökohta. Kuunnellessani perheleirillä vanhempia havaitsin, että he olivat (kuten Wills [1991] on tutkimuksissaan kuvannut) kokeneet kahdenlaista yksinäisyyttä: läheisten ihmissuhteiden puuttumisesta johtuvaa emotionaalista yksinäisyyttä ja suhdeverkoston puuttumisesta seuraavaa sosiaalista yksinäisyyttä. Sosiaalinen tuki antaisi mahdollisuuden välttää yksinäisyyttä ja kokea sen sijaan osallisuuden, lämmön ja arvonnannon tunteita. Lisäksi sosiaalinen tuki mahdollistaa yksilön avautumisen sekä psyykkisen läheisyyden kokemuksen (Wills 1991; Pennington ym. 1999, 234–236).

Sosiaalisen tuen nähdään olevan riippuvainen suhteiden olemassaolosta ja niiden ylläpitämisestä. Tuen antamiseen ja vastaanottamiseen vaikuttavat sekä auttajan ja autettavan väliset sosiaaliset suhteet että verkoston yleinen rakenne (Vahtera & Pentti 1995, 9). Ne kytkeytyvät yksilön sosiaaliseen verkostoon. Esimerkiksi perheleirillä vuorovaikutuksessa olevien osallistujien (yksilöiden, perheiden) toisilleen tarjoamaa apua voi pitää sosiaalisena tukena, ja se muodostaa uuden sosiaalisen Arkipäivät-tukiverkoston.

Sosiaalisella verkostolla sanotaan olevan kaksi perusfunktiota (Suominen 1993, 20). Toisaalta ihminen luo käsityksensä identiteetistään sen kautta. Toisaalta sosiaalista tukea on mahdollista saada sen välityksellä (Cohen & Syme 1985). Sosiaalinen verkosto mahdollistaa perheleiritutkimuksen kannalta tärkeän yhteenhakeutumisen. Se merkitsee taipumusta etsiä toisten ihmisten seuraa riippumatta siitä, mikä suhde näihin ihmisiin on (Hewstone ym. 1996, 606). Ihmiset hakeutuvat yhteen lähinnä neljästä syystä: a) vähentääkseen turvattomuudentunnettaan, b) saadakseen myönteisiä virikkeitä kiinnostavien kontaktien kautta,

c) saadakseen kiitosta ja huomiota sekä d) saadakseen emotionaalista tukea (Buunk 1996, 346, 347; Hawker & Cowley 1996, 9). Yhteenhakeutuminen liittyy läheisyyden tarpeeseen sekä tunteiden ilmaisemiseen (Wiemann & Giles 1996, 331).

Auttaako yhteenhakeutuminen vähentämään epävarmuutta ja kartuttamaan voimavaroja ja selviytymiskeinoja? Olisiko sitä parempi välttää, jos tuntee voimakasta ahdistusta? Esimerkiksi monet vanhemmat pyrkivät perheleireillä peittelemään alkoholismiaan leirihenkilökunnan ollessa paikalla. Toisaalta yhteenhakeutumisessa on nähty ahdistusta helpottavaa vaikutusta. Miellyttävien ja tuttujen ihmisten seurassa oleminen vähentää ahdistuneisuutta ja kohottaa mielialaa. Esimerkiksi vaativaa tehtävää suoritettaessa jo ystävän läsnäololla on vaikutusta, vaikka tämä ei sanoisi tai tekisi mitään, mutta vieraan ihmisen läsnäololla ei ole samaa tehoa (Buunk 1996, 351).

2.2.4 Sosiaalisen tuen vaikutus

Perheleiritutkimuksessa olisi tärkeä miettiä, mihin ja miten sosiaalinen tuki vaikuttaa yleisesti. Se nähdään tekijänä, joka lievittää ongelmia aiheuttavien elämäntilanteiden negatiivisia seurauksia (House 1981; Cohen & Wills 1985; Himle & Jayaratne 1991). Sosiaalisen tuen vaikutusmekanismista on kaksi erilaista näkemystä: perusvaikutusteoria ja puskurivaikutusteoria. Perusvaikutusteorian mukaan sosiaalinen tuki vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin riippumatta siitä, kokeeko hän tietyt tilanteet ongelmalliseksi vai ei. Sosiaalinen tuki tai sen saamisen kokemus on ihmisen itsetuntoa nostava tekijä, ja nousseella itsetunnolla uskotaan puolestaan olevan hyvinvointia edistävä vaikutus. (Cohen & Syme 1985; Cohen ja Wills 1985.) Positiivinen yleisvaikutus syntyy siten, että ihminen, jolla on laaja sosiaalinen verkosto, saa jatkuvasti positiivisia kokemuksia siitä, että hänellä on vakaa ja sosiaalisesti palkitseva rooli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa niin työyhteisössä kuin kotonakin. Tällainen sosiaalinen tuki parantaa perhesuhteita (Cohen & Wills 1985, 311). Omassa tutkimuksessani näen, että sosiaalinen tuki voi mahdollistaa itsetunnon nousun ja että sillä on parantava vaikutus perhesuhteisiin ja hyvinvointiin.

Puskurivaikutusteorian mukaan sosiaalinen tuki suojaa ihmistä ongelmien tuottamalta stressiltä ja toimii avuttomuuden tunteen vähentäjänä ja itsetunnon nostajana. Sen ansiosta olosuhteita pystytään arvioimaan uudelleen, niitä ei koeta enää niin vaikeina, ja tuen avulla ongelmia pystytään ratkaisemaan paremmin (Cohen & Wills 1985, 312). Sosiaalisen tuen vaikutus tunnetaan puskurivaikutuksena (Pennington ym. 1999, 234), jolloin vuorovaikutuksessa oleminen luo mahdollisuuksia saada tukea, mikä vaikeissa olosuhteissa vähentää jännittyneisyyttä (Cohen & Syme 1985). Puskurivaikutustutkimuksista ilmenee, että ne, jotka kokevat saavansa tukea, eivät ole niin suuressa määrin ongelmien vaikutuksille alttiina kuin ne, jotka kokevat jääneensä ilman sosiaalista tukea (Hewstone ym. 1996, 607).

Sosiaalisen tuen toimiminen puskurina ongelmatilanteissa riippuu kuitenkin monista tekijöistä. Se riippuu metodista, tuen antajasta ja vastaanottajasta sekä käsiteltävästä ongelmasta. Sama mutkikkuus ilmenee myös perheleirityössä. Perhetyöntekijän on oltava asiantuntija ja asiakkaan tarpeet on selvitettävä. Myös perheleirin ympäristö on tärkeä tekijä. Tutkimukset, joilla on pyritty testaamaan puskurivaikutushypoteesia, ovat olleet samalla kertaa sekä valaisevia että asiaa jossain määrin hämärtäviä (Wilcox & Vernberg 1985, 10). Tämän tutkimuksen kannalta ei ole tärkeää, kumman mekanismin kautta sosiaalinen tuki vaikuttaa, vaan se, että sosiaalisen tuen positiivinen vaikutus auttaa perheitä selviytymään paremmin erilaisissa elämäntilanteissa.

Sosiaalinen tuki selviytymisen edistäjänä

Sosiaalinen tuki puskurina voi johtaa perheiden avuttomuuden tunteen vähenemiseen ja itsetunnon kohoamiseen sekä tilanteen ja resurssien arvioinnin mahdollisuuksien paranemiseen. Perheleirillä ongelmien objektiivinen tarkastelu eli kognitiivinen arviointi on keskeisessä roolissa selviytymisessä. Kognitiivinen arviointiprosessi jaotellaan usein ensisijaiseksi ja toissijaiseksi arviointiksi. Kuvailtavammin näitä prosesseja kutsutaan tilannearviointiksi ja resurssiarviointiksi. Tilannearviointiin kuuluu perheiden ympäristön uhkien, ongelmien ja haasteiden roolin arviointi. Resurssiarviointi taas käsittää perheiden selviytymismekanismien

arvioinnin. Tilannearvioinnin tulokset suhteutetaan niihin selviytymiskeinoihin, joita ihminen kokee itsellään olevan. Ihmisen kokeman sosiaalisen tuen tarjoamat resurssit ovat ikään kuin taisteluvalmiutta kohdattavia uhkia ja vaaroja vastaan. Tämä on selviytymisprosessin ensimmäinen etappi, johon sosiaalinen tuki vaikuttaa (Wilcox & Vernberg 1985, 5).

Saatavilla olevan sosiaalisen tuen avulla uhkaavalta vaikuttanut tilanne voidaan todeta jatkossa vähemmän ongelmalliseksi (mt., 6). Vaikka tällainen arviointi ei muutakaan itse ongelman luonnetta, se voi lievittää ihmisen emotionaalista ensireaktiota vaikeaa tilannetta kohtaan. Sidney Cobbin (1976) mukaan sosiaalinen tuki on prosessissa pääosassa saattamalla ihmisen tunnetilat tämän hallintaan, jolloin ihminen voi keskittää voimavaransa niihin toimiin, joita tilanteesta selviytyminen edellyttää. Perheleirillä sosiaalisen tuen hakeminen ja vastaanottaminen tai yksinkertaisesti saaminen ilman erityistä etsimistä kuuluu epäilemättä tärkeimpiin selviytymiskeinoihin.

Sosiaalisen tukiprosessin luonteeseen vaikuttavat sekä tuen tarjoajat että tuen vastaanottajat. Auttaminen on toista osapuolta hyödyttävää toimintaa (Lahikainen & Pirttilä-Backman 2000, 180), jonka avulla tämän hyvinvointia pyritään edistämään (Rüütel ym. 2001, 11). Anneli Pohjola (2009, 82) muistuttaa, että vaikka auttaminen nähdään tyyppillisesti apua tarvitsevan ja auttajan kahdenvälisenä kauppana, suhteeseen kulkeutuvat kuitenkin mukaan molempien toimijoiden taustat ja kokemukset sekä yhteiskunnalliset moraaliset ja kulttuuriset tulkintavalikoimat.

Ihmiset antavat toisilleen sosiaalista tukea kolmessa tilanteessa: 1) välittäessään toisesta osapuolesta ja tuntiessaan vastuuta tästä, 2) hyötyessään auttamisesta itse ja 3) ollessaan sosiaalisessa roolissa, joka velvoittaa auttamaan muita (Hobfoll 1988). Sosiaalityössä auttaminen toteutuu sekä ammatillisena työnä että vapaaehtoispuolelta (Hokkanen 2003). Arkipäivät-projektissa apua tarjottiin juuri vapaaehtoisuutena tavoitteena auttaminen ja oppiminen. Eha Rüütelin ym. (2001) mukaan auttamisessa voi erottaa kolme astetta. Alimmalla asteella annettava apu ei vastaa avun tarvetta. Toisella asteella apua on pyydetty, mutta avun tarvitsija kokee sen vastaanottamisen kiusalliseksi. Kolmannella asteella apu keskittyy sosiaalisten taitojen opettamiseen ja auttaa avun saajaa selviytymään itse. Näistä lähtökohdista olemme alkaneet kehittää Arkipäivät-leirimallia ja keinoja tarjota perheille sosiaalista tukea.

Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että kaikki sosiaalisen tuen lähteet eivät toimi kaikkien ongelmien suhteen yhtä tehokkaasti. Ihmisten välisessä toiminnassa ja suhteissa voi nähdä sukupuolikohtaisia eroja kaikissa elämänvaiheissa; miehet ja naiset ottavat osaa sosiaaliin suhteisiin eri tavoin. Miesten sosiaalista toimintaa hallitsevat autonomisuus, itseluottamus ja itsenäisyys, eikä tunteiden ilmaisemista korosteta. Naisten kanssakäymisessä painottuvat sanallinen viestintä sekä ihmissuhteet, lämpö ja läheisyyden etsiminen. (Olson & Shultz 1994; Matud ym. 2003, 1920.) Sukupuolikohtaiset erot voivat johtua miesten ja naisten erilaisista sosiaalisista rooleista. Erot voivat pohjautua sosiaalistumiskokemuksiin, joihin puolestaan vaikuttavat sosiaaliset ja työkohtaiset roolit (Matud ym. 2003, 1926).

Varhaisempien tutkimusten valossa matalalla sosioekonomisella asemalla ja heikolla sosiaalisella tuella on nähty selkeä yhteys. Sakari Suominen (1993, 120) kiinnitti omassa tutkimuksessaan huomiota siihen, että vahva sosiaalinen integroituminen, korkea koulutus ja sosioekonominen asema sekä aktiivinen vapaa-ajan käyttäminen liittyvät toisiinsa ja samalla elämänhallintaan. Koulutustaso ja sosiaalinen asema ovat merkittäviä sosiaalisen tuen vastaanottoon vaikuttavia tekijöitä. Ines Laidmäe (1999) sekä Anu Narusk ja Leeni Hansson (1999) ovat tutkimuksissaan tuoneet esille, että korkeasti koulutettujen ihmisten tärkeänä voimavarana on parempi sosiaalinen tuki. Olen perheleirityössä saanut samansuuntaisia kokemuksia. Mitä matalampi on yksilön sosiaalinen asema, sitä todennäköisempää on, että hänellä ei juuri ole läheisiä ihmisiä perheen ulkopuolella eikä hän ole tekemisissä sukulaisten, ystävien, naapureiden tai työtovereiden kanssa.

Tuen antajan ja saajan roolit, havainnot vastavuoroisuudesta ja tasa-vertaisuudesta vaikuttavat siihen, onko saadulla sosiaalisella tuella positiivista merkitystä (Gohen & Syme 1985; Rautiainen & Keskinen 1999). Kaksisuuntaisella vuorovaikutuksella on kaksi erilaista vaikutusta: vastavuoroisuus toimii positiivisena sosiaalisena tukena ja sen puute negatiivisena (Antonucci 1985; Kumpusalo 1991; Vahtera & Pentti 1995; Hewstone ym. 1996, 617). Vastavuoroinen antaminen ja saaminen (Hawker & Cowley 1996, 420; Niskala 2008, 129) oli Arkipäivät- perheleirissä perustukena, jolloin jokainen perheenjäsenistä oli myös antajan roolissa.

Näen tässä tutkimuksessa sosiaalisen tuen kaikissa neljässä muodossa (emotionaalinen tuki, arvostustuki, tietotuki, aineellinen tuki) perheleirin vuorovaikutuksessa välittyvänä tunteena, joka saa perheet uskomaan, että heistä välitetään ja että heidän tietojaan ja taitojaan arvostetaan. Perheleirillä sosiaalisena tukena ovat toisten ihmisten tarjoamat emotionaaliset ja aineelliset selviytymisresurssit, ja sosiaalisista suhteista saatavat voimavarat ovat tärkeitä sosiaalisen kokemuksen muodostumisessa.

2.3 Sosiaalinen kokemus

2.3.1 Sosiaalisen kokemuksen muodostuminen

Virossa ”sosiaalisesta” on tullut muotikäsite. Puhutaan sosiaalisesta pääomasta, sosiaalisesta verkostosta, sosiaalisesta kompetenssista, sosiaalisesta käyttäytymisestä, sosiaalisesta stressistä, sosiaalisesta isovanhemmuudesta ja tietenkin sosiaalisesta kokemuksesta. Omassa tutkimuksessani olen jo paneutunut kahteen ensimmäiseen, tässä luvussa pyrin määrittelemään viimeksi mainittua.

Kun kaikki puhuvat sosiaalisesta kokemuksesta, haluan selvittää, mitä se on perheleiritutkimuksessa. Latinankielinen sana *socialis* tarkoittaa seurallista, yhteiskunnallista, yhteisöön tai yhteiskuntaan liittyvää, yhteisön vähempiosaiten intressit ja tarpeet huomioon ottavaa (Eesti Entsüklopeedia 1995, 607). Toisaalta Raivo Palmarun (2005, 45) mukaan se voi olla vahva voima, joka pakottaa ihmisiä tekemään asioita, joita he muuten eivät tekisi. Tämän tutkimuksen kannalta toinen tärkeä käsite, elämyskokemus, liittyy mielestäni myös sosiaaliseen kokemukseen. Perheleiritilanteissa koetut onnistumisen elämykset voivat vaikuttaa uuden sosiaalisen kokemuksen kautta perheiden selviytymiseen. Tarkastelen, kuinka kulttuuri ja elämykset vaikuttavat sosiaaliseen kokemukseen.

Kiinnostuin sosiaalisen kokemuksen luonteesta Lapin yliopistossa vuonna 2005 professori Anneli Pohjolan ja professori Kyösti Urposen tutkimusseminaarissa. Toisena lähtökohtana oli vuonna 1996 tarkastettu lisensiaatintyöni. Siinä keskityin yhteen sosiaaliseen kokemukseen vaikuttavaan ilmiöön, sosiaalisen sukupuolen muodostumiseen. Se on suorassa yhteydessä ihmisen ympäristössä vallitseviin rooliodotuksiin ja

normeihin (Leppiman 1996). Käsitukset, kyvyt ja asenteet, jotka lapsi on omaksunut vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa, muodostavat sosiaalisen kokemuksen, joka tutkimusten mukaan ilmenee sosiaalisen sukupuolen kehittymisenä eri vaiheissa jo ennen kouluikää. Tutkimukseni vahvisti näkemystä, että ihmisen kasvuympäristön sosiaalisista tekijöistä tärkeimpiä ovat erilaiset kulttuuriset oletukset ja käsitykset siitä, mitä odotetaan tytöiltä, mitä pojilta. (Leppiman 1996; 2002.)

Tällainen tieto oli tarpeen, jotta perheleirejä suunniteltaessa pystyin hahmottamaan entistä paremmin tyttöjen ja poikien sekä miesten ja naisten erilaiset tarpeet sosiaalisen tuen suhteen. Perheleireihin osallistuneilla äideillä ja isillä oli varhaisempia sosiaalisia kokemuksia ja niistä juontuvia käsityksiä vanhemmuudesta. Sosiaalinen rooli on vakiintuneiden oikeuksien ja velvollisuuksien puitteissa toimiva käyttäytymismalli, jota keskinäisissä vuorovaikutussuhteissa olevat ihmiset soveltavat ja jota yhteiskunta tai sosiaalinen ryhmä suosii. Niinpä myös perheleireille osallistuneiden monikulttuuristen vanhempien taustalla vaikuttivat vielä neuvostoaikaiset sekä uuden itsenäisyyden ajan kokemukset sosiaalisen roolin edellyttämästä kiellelystä ja sallitusta käyttäytymisestä. Vanhemmat omaksuivat ja tuottivat käsityksiään yhteiskunnan tarjoamissa puitteissa. Raivo Palmaru (2005, 49) muistuttaa, että yhteiskunta on episteeminen yhteisö, jonka jäsenet ilmaisevat maailmaa koskevia käsityksiään kielellisesti ja noudattavat niitä sosiaalisessa toiminnassaan uusintaen käsityksiä vastaavaa todellisuutta. Niin sosiaalisen kokemuksen uusiutuminen voi johtaa selviytymisvaikeuksia kokevat perheet sosiaalisten vaikeuksien noidankehään.

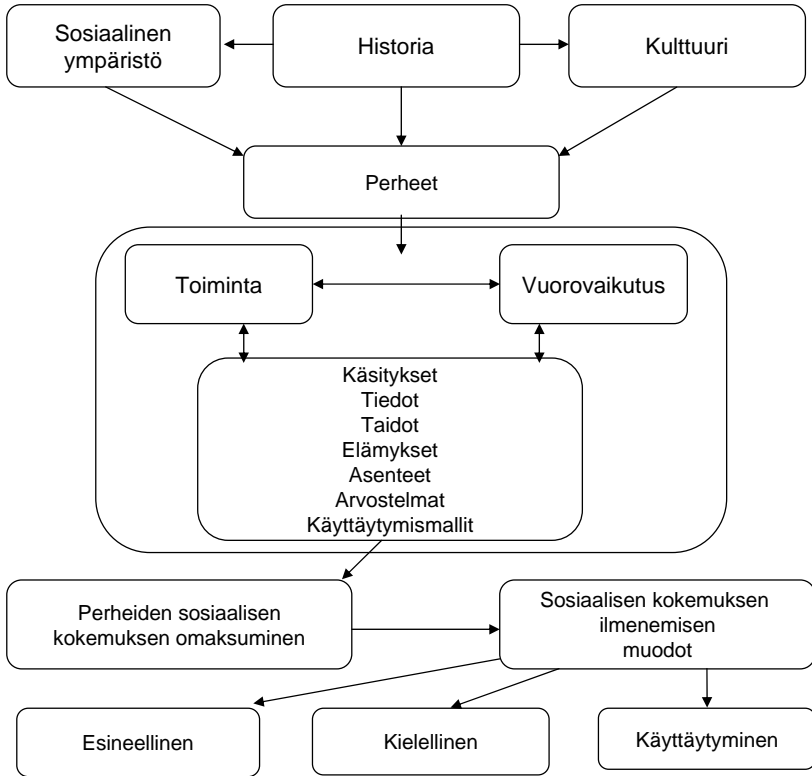
Sosiaalisen kokemuksen kuvaamiseen käytetään englanninkielistä termiä *social experience*, joka on pohjana tässäkin tutkimuksessa. Tutkimuksessa käytän myös käsitteitä *kokemus* ja *elämys*. Kokemukseen liittyvien filosofisten oppisanojen kantoja ovat Ilkka Niiniluodon (2002, 10–11) tutkimusten mukaan kreikan *empeiria* (kokenut) ja latinan *experientia* (verbistä *experiri* – kokea, kokeilla). Brittiläinen termi kokemukselle on latinaan pohjautuva *experience* (saksaksi *Erfahrung*), mikä voi viitata kokemukseen prosessina tai tiedostamisen tuloksena. Jälkimmäinen merkitys painottuu termissä *elämys* (engl. *experience*, saksaksi *Erlebnis*).

Matkailuntutkimuksessa Soile Veijola (2002, 97) kuvaa kokemuksen kahta ulottuvuutta: kokemusta kokeneisuutena tai havaintona (saksaksi

Erfahrung), kun kuvataan ”jo tietämistä, jo koettua – menneisyyttä nykyisyydessä” ja elämyskokemuksena (saksaksi Erlebnis), ”ennen kokemantonta – tulevaisuutta nykyhetkessä”. Naistutkimuksessa käsite kokemus (experience) oli keskeinen 1970–80-luvuilla, ja sen kritiikin kautta tuli Suvi Ronkaisen (1999, 43) tutkimuksesta ilmi, että erilainen elämämpiiri antaa myös toisenlaista tietoa sekä synnyttää toisenlaisia ajattelun ja arvottamisen tapoja. Tätä seikkaa pidän keskeisenä, kun tutkin, mitä käsityksiä erilaisista elämäntilanteista perheleirille tulleilla perheillä on sosiaalisesta tuesta.

Kokemuksesta sen tutkimisen ja merkitysten yhteydessä puhuvan Juha Perttulan (2005, 13; 2007) mukaan kokemus on rakenteeltaan suhde, joka edellyttää tajunnallisen subjektin ja elämäntilanteen olemassaoloa, johon subjekti on suhteessa. Yleensä kokemuksen subjekti on Jussi Kotkavirran (2002, 15) mukaan yksilö, mutta voidaan puhua myös tiimikokemuksesta. Toimijuuden ja subjektiviteetin kontekstissa puhuvan Suvi Ronkaisen (1999, 44) mukaan subjekti-yksilö ei ole kokemuksen lähde, vaan yksilö muotoutuu sen kautta. Sama voisi pitää paikkansa myös tiimin kohdalla. Kokemus on jotakin, mikä karttuu ajan myötä, sanoo Jussi Kotkavirta (2002, 15), se on näkemystä asioista ja valmiutta hallita käytännön tilanteita. Se voidaan pukea sanoiksi, ja siihen pohjautuvia näkemyksiä ja ajatuksia voidaan vaihtaa. Kokemuksesta voi siis puhua myös sosiaalisena, yhteisesti jaettuna ilmiönä.

Antropologisessa näkökulmassa sosiaalisessa kokemuksessa korostetaan kulttuurin analysoinnin sekä sosiaalisen ajan ja paikan merkitystä (Stoller 1996, 758–759). Eesti Entsüklopeedian (1995, 607) määritelmän mukaan sosiaalinen kokemus käsittää toiminnassa ja vuorovaikutuksessa omaksuttujen käsitysten, tietojen, taitojen, asenteiden, arvostelmien ja käyttäytymismallien kokonaisuuden, joka ilmenee esineellisesti ja kielellisesti sekä käyttäytymisessä. Voidaan erottaa omakohtainen eli yksilöllinen sosiaalinen kokemus, joka syntyy jokapäiväisessä käytännön toiminnassa, ja välillinen sosiaalinen kokemus, joka omaksutaan tai siirretään sosiaalisesta ympäristöstä sekä historiallisesta ja kulttuurisesta kontekstista.

Kuvio 4. Perheiden yhteiskunnasta saama sosiaalinen kokemus.

Kuviossa 4 olen kuvannut perheiden sosiaaliseen kokemukseen vaikuttavia tekijöitä Eesti Entsyklopeedian (1995) määritelmään pohjautuen. Raivo Palmaru (2005) keskittyy tutkimuksessaan vain sosiaalisen kokemuksen kielelliseen ilmenemiseen. Perheiden elämähallintatilanteessa tärkeitä ovat myös esineelliset ja käyttäytymisessä näkyvät ilmenemis muodot.

Mitä sosiaalisen kokemuksen käsite kattaa perhetyössä? Perheiden sosiaalinen kokemus on yhteiskunnasta saatua (ks. myös Lauristin 2004b, 283). Sen ulottuvuus voi olla ahdistavasta, negatiivisesta sosiaalisesta kokemuksesta neutraaliin tai positiiviseen. Perheet elävät sosiaalisessa ympäristössä kulttuurisen ja historiallisen taustan vaikutuspiirissä. Niinpä

kukin perhe elää erilaisessa sosiaalisessa tilanteessa, ja perheiden toimintamahdollisuudet eroavat toisistaan. Vuorovaikutustilanteissa perheenjäsenille kehittyy käsityksiä, merkityksenantoja ja käyttäytymismalleja, jotka yhdessä ilmenevät vanhempien ja lasten kielenkäytössä, käyttäytymisessä, itseilmaisussa ja elämänhallinnassa. Kieli, käyttäytymisnormit ja arvot eivät ole yhden ihmisen luomia vaan yleisiä, sukupolvien kautta yhteiskunnasta omaksuttuja. Palmaru (2005, 48) korostaa, että tapamme ymmärtää maailmaa on historiallisesti ja kulttuurisesti määräytynyt. Se koskee ehkä myös sitä, miten tulemme maailmassa toimeen. Perhetyössä on tärkeä muistaa perheiden sosiaalisen kokemuksen tausta, sen suomat erilaiset mahdollisuudet ja vaikutukset perhe-elämään. Siksi olenkin käyttänyt näin paljon sivuja kuvatakseni perheitä murrosyhteiskunnassa ja murrosyhteiskunnan vaikutuksia perheisiin.

Kulttuuri muodostaa normeja

Kulttuurilla tarkoitan tässä tutkimuksessa ilmiökokonaisuutta, jolla on perheille sosiaalista merkitystä ja joka on tiedostettu, arvostettu ja omaksuttu tietystä konkreettisesta yhteisössä. Kulttuuriolentona ihmisen kokemusmaailmalla on Ilkka Niiniluodon (2002, 13) mukaan myös olennaisesti sosiaalinen luonne. Perheleireille osallistuneiden vanhempien sukupolvi on omaksunut sosiaalisen kokemuksensa neuvostoaikaisessa yhteiskunnassa, ja se joutuu selviytymään transmodernissa yhteiskunnassa. Viron uudelleen itsenäistyessä virolaisilta puuttui sekä henkilökohtainen että sosiaalinen kokemus demokraattisessa markkinatalousyhteiskunnassa elämisestä ja siten käsitys siitä, millaiseen yhteiskuntaan tulisi pyrkiä. He olivat varttuneet Neuvostoliiton ajassa ja saaneet toisaalta vanhemmiltaan paljon rakkautta, toisaalta yhteiskunnalta neuvostohenkisen kasvatuksen. Virolaisten perheiden identiteetti merkitsi reaali maailmassa samastumista kollektiivisiin muistoihin, sekä tunne- ja mielikuvarakenteisiin, jotka ilmenivät äidinkielessä, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja niihin liittyvässä kulttuurissa (Vasama 2003, 21–23; Palmaru 2005, 48–49).

Sosiaalista kokemusta ei ole perhetyössä siten syytä nähdä erillisenä, objektivoituna vaan pikemminkin konstruoituna järjestelmänä. Perhei-

den sosiaalinen kokemus rakentuu merkitysten ja käsitysten maailmasta – toisin sanoen kulttuurin maailmasta. Paikalliset kulttuuriset olosuhteet ovat opittuja malleja, joiden mukaan ajatellaan ja toimitaan erilaisilla elämäanalueilla ja jotka kuvastavat näiden sosiaalisia rakenteita. Ne määräävät tavanomaiset käsityksemme hyvinvoinnista ja selviytymisestä sekä omasta roolistamme selviytymisessä. Siten on syytä ajatella, että myös ei-selviytymisen kokemus on kulttuurisesti määräytynyt.

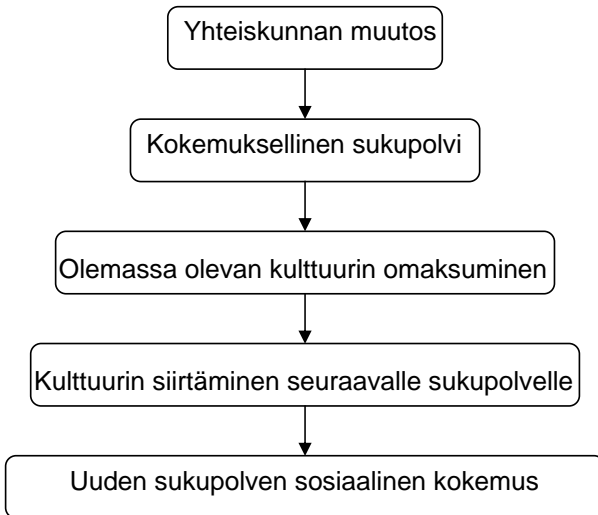
Sosiaalinen kokemus ilmenee kulttuurissa myös sen kautta, miten tunnetta ja koemme oman kehomme ja kuinka näyttäydymme toisille. Esimerkiksi Euroopan historiassa lujaan korsettiin vangittu naisen keho on sekä tuottanut että ilmentänyt tiettyä näkemystä naisesta ja naisen yhteiskunnallisesta roolista (Kleinman 2006). Saman tyyppisen kulttuurinormiin perustuvan ilmiön voi nähdä äidin roolin ja perhemallien kohdalla. Sosiaalinen kokemus voi ilmentyä myös yksilön käsityksissä omasta itsestään ja tekemisistään. Teenkö itse asiassa yhtä tiettyä työtä vai toista? Olenko oikea ihminen oikeassa maassa? Perheleireille osallistuneet vanhemmat korostivat yhä uudelleen olevansa Viron venäläisiä.

Malcolm Gladwell (2005) puhuu ankeiden ajatusten voimasta. Amerikkalaistutkimuksessa afrikkalais-amerikkalaiset vastasivat puolet huommin pääsykoetehäviin silloin, kun heitä pyydettiin aluksi ilmoittamaan etninen taustansa, kuin silloin, kun taustaa ei kysytty (mt.). Hänen mukaansa mustiin liitetyt stereotyyppiä huonoista koulutaidoista aktivoituvat kokelaissa kohtalokkaasti. Perheleireillä havaitsin toistuvasti tällaista sosiaalista kokemusta. Suurin osa vanhemmista oli Virossa asuvia venäläisiä. He kertoivat, että etnisen taustan tiedustelemineen on häirinnyt keskittymistä esimerkiksi viron kielikokeessa, mikä puolestaan on vaikeuttanut kokeessa onnistumista ja heikentänyt työnsaantimahdollisuuksia.

Erilaisia kulttuurikäsityksiä yhdistävä piirre on ajatus sosiaalisen perimän siirtymisestä sukupolvelta toiselle (Leppiman 1996; 2002). Se edellyttää, että on olemassa uusi sukupolvi, jolla on subjektiivista ja toimijuutta. Tähän liittyy Matti Virtasen pohdiskelu kokemuksellisesta sukupolvesta. Hänen mukaansa (1999, 82) ihmislaajilla suuri osa perimää välittyy kulttuurin eikä geenien kautta. Virtasen artikkeli on huomionarvoinen mietittäessä, miksi ja millaista sosiaalista tukea siirtymäyhteiskunnan sukupolven vanhemmat voisivat tarvita. Tuen tulisi auttaa heitä subjekteina ja toimijoina. Artikkelin on laadittu sosiaalisen pääoman

näkökulmat huomioon ottaen, ja nähdäkseni se sopii hyvin syventämään käsityksiä murrosyhteiskunnan sukupolvien sosiaalisesta kokemuksesta.

Virtanen on erottanut biologisen ikäpolven ja kokemuksellisen sukupolven. Tässä mallissa juuri viimeksi mainittu tuottaa sosiaalista kokemusta. Hänen mukaansa sukupolven elämänkaari kiinnittyy ensin olemassa olevaan kulttuuriin sisältäen myös elämänhallintakulttuurin omaksumista ja sen siirtämistä seuraavalle polvelle. (Virtanen 1999, 81–83.) Olen laatinut edellä käsitellyn uuden sukupolven sosiaalisen kokemuksen syntymisen malliksi, mistä näky myös yhteiskunnan muutosten vaikutus.

Kuvio 5. Uuden sukupolven sosiaalisen kokemuksen synty.

Perhetyön kannalta on tärkeää huomata, että (mt., 83) mitä tiheämpiä ja syvempiä yhteiskunnan muutokset ovat, sitä useampia erilaisia kokemuksellisia sukupolvia syntyy. Perheleiritutkimuksen näkökulmasta pidän tätä havaintoa keskeisenä myös siksi, että sen kautta voi ymmärtää siirtymäyhteiskunnan perhetyön tärkeyden ja suuret vaikutusmahdollisuudet. Kokemukselliset sukupolvet omaksuvat uuden elämänhallintakulttuurin ja siirtävät sen seuraavalle sukupolvelle, jolloin syntyy uusi perusta sosiaaliselle kokemukselle.

Virtasen (mt., 83) mukaan yhteinen kokemusmaailma muovaa monin tavoin sukupolven mieltymyksiä ja käyttäytymistä. Tämän saattoi

huomata myös, kun vanhempia haastateltiin perheleiriä suunniteltaessa ja ensimmäisten leiripäivien aikana. Arkielämässään vaikeuksia kohtaavia perheitä on usein syytetty omasta kyvyttömyydestään selviytyä ja perheyötä on suunniteltu yksilöllisten ongelmien helpottamiseksi. Uusi sukupolvinäkökulma auttaisi ymmärtämään paremmin murrosyhteiskunnan ihmisten sosiaalisen kokemuksen muodostumista ja suunnittelemaan hyvinvointipalveluita yhteiskunnan muutokset huomioon ottaen.

Kun kulttuuri siirtyy sukupolvelta toiselle sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, tarvitsemme uusien toimintamallien oppimiseksi ja toteuttamiseksi uudenlaista sosiaalista ympäristöä, esimerkiksi toimintamuotoinen perheleiri. Sosiaalinen tila vaikuttaa etenkin perheiden sosiaaliseen kokemukseen, toiminnan motiiveihin ja niiden arviointiin. Voidaan erottaa makroympäristö, yhteiskunnan taloudelliset ja poliittiset suhteet sekä instituutiot ja ihmistä välittömästi ympäröivä mikroympäristö, jossa korostuvat suhteet pienryhmiin ja yksilöihin (Layder 1993, 72).

Toimijuus vaikuttaa sosiaaliseen kokemukseen

Nykyiset sosialisaatioteoriat korostavat ihmisen luonnetta toimivana, ajattelevana ja tuntevana, mikä tarkoittaa ”subjektiivisen tekijän” olemassaoloa ja yksilön oman aktiivisuuden tärkeyttä hänen kehityksessään. Subjektiiutta on tarkasteltava vaihtelevantasoisena ilmiönä, jossa voi olla enemmän tai vähemmän liikkumatilaa (Laukkanen 2002, 26).

Toimijuus, perheiden kyky toimia, voidaan ymmärtää toimijoiden ja toimintatilanteen vuorovaikutuksessa syntyvänä (Keränen 2004, 17). Tässä tutkimuksessa korostan toimintakyvyn saavuttamista sosiaalisella tuella elämysten avulla. Liitän toimijuuden perheiden sosiaaliseen pääomaan ja lähtökohtana on käsitys, että henkilökohtaisten voimavarojen lisäksi olosuhteet mahdollistavat perheiden toimijuuden toteutumisen.

Toimijuudesta voi puhua silloin, kun yksilöllä on mahdollisuus toimia toisinkin. Elämyksellinen perheleiri voisi tarjota tällaisen mahdollisuuden. Sen kautta tarkastelen toimijuutta konkreettisesti ajallisessa ja tilallisessa kontekstissa ja pohdin sen ilmenemismuotoja perheleirin puitteissa. Perheleirin toimintatilaa ja vuorovaikutustilanteita voi pitää sosiaalisen todellisuuden ja tilan laajentajina. Uusien selviytymiskäsitys-

ten muodostuminen perheleireissä toimimisen avulla voi tarjota perheille valintojen ja päätösten prosessin.

Raivo Palmaru (2005, 45) käsittelee toimijana niin yksilöä, organisaatiota kuin sidosryhmääkin. Hänen mukaansa toimijalla on käsitys itsestään ja siitä, millaisena hän tahtoo näyttäytyä muille. Onkin huomattava, että toimijuus ei ole yksilön ominaisuus, vaan se on yhteiskunnan määrittelemä ja yhteisöllisesti rakentunut. Ihminen elää yhteiskunnassa sen normien ja arvojen keskellä. Sosiaalinen kokemus määrittelee positiomme ja identiteettimme muodostumista, joihin myös toimijuus ja subjektiutus liittyvät (Lauristin 2004b, 252–253).

Toimijuuden voikin siten määritellä suhteena, joka muodostuu voimavarojen, ympäristön ja mahdollisuuksien välille. Subjektiutus antaa perustan tiettyyn toimijuuteen (Ronkainen 1999; Keränen 2004; Palmaru 2005). Esimerkiksi vanhempana oleminen sekä antaa tiettyjä oikeuksia että rajoittaa toisia.

Subjektiviteetti on olemassa ja saa muotonsa toiminnassa. Toimijuudesta puhuttaessa on ensiksi tarkasteltava tilanteen olemassaoloa. Perheleiri tarjoaa tietyn tilanteen, johon subjekti voi asettua äitinä, isänä, naisena tai miehenä. Klaus Weckroth (1988, 31) korostaa, että toiminta on subjektin olotila. Perheleirityö on toimintakeskeistä, joten subjektin toimintamahdollisuudet ovat sen oleellinen osa. Toimijuudesta ei voi puhua pakkona, vaan jonakin mikä tarjoaa mahdollisuuksia muuttaa, parantaa tai vaikuttaa. Perheleirin toiminnat ja sen tarjoama sosiaalinen tuki ei ole kellekään pakollista, mutta se antaa mahdollisuuden muuttumiseen.

Toisaalta emme voi tarkastella toimijuutta välittömästi. Toimijuuden voisi määritellä subjektin position kautta, joka on myös sosiaalisesti konstruoitu rooli ja joka rakentaa perheiden sosiaalista identiteettiä. Esimerkiksi perheleirin vuorovaikutusprosessissa subjekti konstruoi omia käsityksiään, joihin myös sosiaalinen ulottuvuus vaikuttaa. Raivo Palmaru (2005, 45) muistuttaa, että ihminen tarkkailee sosiaalista ympäristöään, toimii siten kuin toisetkin toimivat ja uskoo siihen, mihin toisetkin uskovat.

2.3.2 Elämyksistä sosiaalisia resursseja

Pohdin tässä aluvuussa mitä elämys on, mikä on sen rooli perheiden elämäntilanteessa. Lisäksi pohdin elämyksellisyyden sovelluksia sekä keino-

ja, jolla sitä voi taata. Perheleirissä tuotetaan sosiaalisia resursseja ja uutta sosiaalista kokemusta perheleirin toimintojen ja yhteisöllisyyden kautta. Onnistumisen elämykset ovat myös tärkeitä perheiden uuden sosiaalisen kokemuksen muodostumisessa.

2000-luvun tietoyhteiskunnan kehitys ja osaamisintensiivisyys ovat nostaneet erityispiirteiksi elämyksellisyiden ja tunteet. Tietoyhteiskunnan rinnalle on kehittymässä elämysyhteiskunta (Schulze 1992; Jensen 1999, 3–9; Pine & Gilmore 1999, 1–4; Veijola 2002, 97; Karvonen 2004, 61–64). Sen ydinkäsitteitä ovat elämys, symbolisuus, status, tarina, tunne ja tieto (Schulze 1992; Jensen 1999; Pine & Gilmore 1999; Tarsananen & Kylänen 2009).

Elämys on ollut käsitteenä käytössä pitkään. Jarkko Saarinen (2002, 5) muistuttaa, että Mikael Agricola käytti jo 1500-luvulla sitä merkityksessä ”elämä, elämän sisältö”. Filosofisena käsitteenä se tunnetaan noin 1800-luvun lopusta (Väytynen 2010, 21–25). Englanninkielinen experience ei erota elämystä kokemuksesta. Elämyksen ja kokemuksen nähdään liittyvän toisiinsa (Kostiainen 2002, 17; Perttula 2007, 56). Elämys syntyy kokemuksen aikana (Tarssanen & Kylänen 2009, 9). Se on siis samalla myös kokemus, mutta erilainen. Elämykskokemus on merkityssuhde ihmisen tajunnallisen toiminnan ja elämäntilanteen välillä ja elämyksellisyudessa muodostuva, henkilölle itselleen erityisen tärkeä kokemus (Perttula 2007, 54–56).

Tunneälytutkimuksessa elämys on mentaalinen prosessi, jolla on merkitys ihmiselle itselleen (Isokorpi 2003, 27). Nykysuomen sanakirjan (1985) mukaan elämys on ”kokemus, tapahtuma tai muu sellainen, joka tekee voimakkaan vaikutuksen”. Viron ensyklopedia (1987, 504) jakaa sen yleiseksi ”kaikki koettu, mistä ihminen on tietoinen” ja kapeammaksi ”erittäin merkityksellinen, erilainen, voimakkaasti vaikuttava kokemus”. Sanalla viitataan (Saarinen 2002, 5) pääsääntöisesti positiivisiin kokemuksiin. Elämystaloudessa (Pine & Gilmore 1999) niistä puhuttaessa viitataan yleensä ikimuistoiisiin, merkityksellisiin, voimakkaisiin tärkeisiin kokemuksiin ja tapahtumiin. Elämyskolmioon pohjautuen se voidaan määritellä (Tarssanen & Kylänen 2007a, 138–139; 2007b, 101–103; 2009, 11) moniaistiseksi, positiiviseksi ja kokonaisvaltaiseksi tunnekokemukseksi, joka voi johtaa kokijan henkilökohtaiseen ja maailmankuvan muuttumiseen. (Vrt. Pine & Gilmore 1998; 1999, 12, 18.)

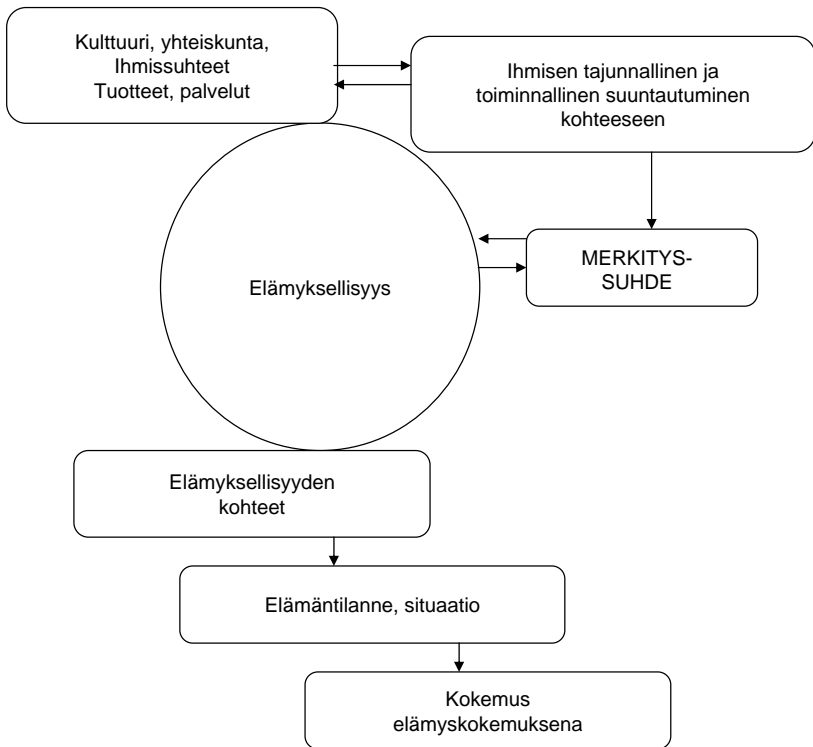
Elämyskokemus ei koostu vain tunteista. Juha Perttulan tutkimus (2007, 63–67) toi esille, että kaikki elämykset eivät ole vain tunteita, monet matkailuelämykset olivat myös tietoa. Se on hänen mukaansa aina rakenteeltaan kokemus, tietämisen aihe vain voi olla läpikäynyt monta perättäistä etäännyttämistä. Tieto edellyttää (Perttula 2005, 128) kykyä etäännyttää kehkeytyneitä kokemuksia eli perheiden kykyä nähdä asioita kauempaa. Ihmisillä on kulttuurisena ja sosiaalisena kokemuksena olemassa sosiaalisen oppimisen kautta syntynyt tietokokemus siitä, miten yhteiskunnassa toimitaan ja selviydytään. Myös intuitio on ihmiselle todellinen ja elävä (mt., 127) kokemus. Se voi vahvistaa (Perttula 2007, 72) esimerkiksi ihmisten välistä yhteisymmärrystä. Perheleirielämys voisi toimia intuitionä, kun kokemus ulottuu perheleiritapahtumasta ihmiseen elämäntilanteeseen. Esimerkiksi perheleirielämykset voivat tarjota henkisiä itsensä kehittämisen voimavaroja.

Unkarilaissyntyisen luovuustutkija Mihaly Csikszentmihalyin (1990) tutkimustuloksien mukaan kyse on myös motivaatiosta. Elämys, joka muodostuu kokonaisvaltaiseksi ja jossa yksilö menettää keskittymisen myötä ajan ja paikan tajun, voidaan määritellä flow-kokemukseksi (Csikszentmihalyi 1990). Omana perheleirikokemuksena on, että elämyksistä puhuessa on kyse toiminnallisesta ilmiöstä. Perheleirissä toiminta on elämyskokemuksen pohjana. Tässä tutkimuksessa näen elämyksen eri leiritoinnoista saatuna tunnekokemuksena, tietokokemuksena ja motivaatiokokemuksena, mitkä kehittyivät kuitenkin yhteisöllisen vaikuttavan kokemuksen seurauksena.

Elämysten rakentumisesta on monenlaisia näkökulmia: sosiaalisessa konstruktionismissa sen nähdään rakentuvan sosiaalisen kielen, merkitysrakenteiden ja jaettujen arvojen kautta. Timo Latomaa (2007, 21) puhuu elämyksestä, merkityksestä ja kokemuksesta yksilön mielen sisäisenä toimintana ja hänen lähestymistapansa on semioottinen. Fenomenologia tunnistaa kokemuksen sellaisena kuin yksilö sen havaitsee (Perttula 2007, 54; Tarssanen & Kylänen 2007b, 105).

Juha Perttulan (2007, 54) lähestyminen elämyksiin on eksistentiaalisen fenomenologinen, jossa huomioidaan henkilön kokema elämäntilanne ja kokeva ihminen. Hänen mukaansa elämyksellisyyttä ei löydy suoraan kulttuurista, yhteiskunnasta, ihmissuhteista ja koulusta. Ne ovat asioita, joihin ihminen on tai voi olla merkityssuhteessa. Jos suhde on olemassa, ne kuuluvat ihmisen elämäntilanteeseen. Siten Perttulan mukaan

voi ajatella, että elämyksellisyys on ihmisessä ainoastaan tajunnallisuuden asia. Elämyksellisyydessä muodostuu elämyskokemus. Henkilölle ovat olemassa täsmälleen ja vain ne asiat, joihin hänen tajunnallinen toimintansa suuntautuu (Perttula 2005, 116–117; 2007, 54). Omassa tutkimuksessani oleellinen aspekti on toiminnallisuus. Pidän sosiaalityötä toiminnallisena muutostyönä, missä toiminta on elämyskokemuksen pohjana. Ymmärrän, että jos toiminta on ihmiselle merkityksellinen, se mahdollistaa elämyksellisyyttä. Tässä yhteydessä se on sekä tajunnallinen että toiminnallinen ilmiö. Olen koonnut Perttulan ja omia ajatuksiani soveltaen elämyskokemuksen muodostumisen kuviossa 6.

Kuvio 6. Elämyskokemuksen muodostuminen.

Elämyksellisyyden kohteet ovat monenlaisia. Kohde voi olla jokin toiminta, perheleirin työntekijä esikuvana tai tietyn työn tekijänä tietyssä

paikassa tai myös keksitty hahmo jostakin tarinasta. Elämyksellisyyden kannalta on samantekevää, onko kohde aistein havaittava vai keksitty. Näistä kohteista muodostuu ihmisen todellisuus ja rakentuu hänen elämäntilanteensa (Perttula 2007, 55).

Kieliopissa elämyksellisyys on laatusana eli adjektiivi ja elämys substantiivi. Tutkimuksessa elämyksellisyyden määrittelen rakenteeltaan suhteena, kommunikaationa perheleiripalvelun ja sen kokevan ihmisen välillä. Elämyksellisyys on kuin ärsyke, jonkun palvelun tai tuotteen merkitys ihmiselle joka mahdollistaa elämyskokemuksen syntymistä. Esimerkiksi joku tuote tuntuu yhdelle elämyksellisenä, toiselle ei, yhdessä se herättää positiivisia tunteita, toisessa ei. Ajattelen, että elämyksellisyys liittyy ihmiseen aikaisempaan sosiaaliseen tai henkilökohtaiseen kokemukseen. Esimerkiksi ihmisellä on kokemus luotettavasta ja kunnioittavasta asiakaspalvelutilanteesta. Silti ajattelen, että se on samoin suhteessa ihmisten sisäisen motivaation elementteihin, siihen onko esimerkiksi tajuttava tuote suosittu, turvallinen, tunnustusta mahdollistava ja statuksellinen. Elämyksellisyys on myös liikkeellepaneva voima ja mahdollisuus esimerkiksi itsensä ylittämiseksi.

Sosiaalityössä on tärkeä huomioita elämyksen yhteisölliset aspektit. Elämyksien välityksellä saatu kokemus voisi kuulua yhtenä osana perheiden sosiaaliseen kokemukseen, jota perheet käyttävät elämässä selviytyäkseen. Se on siten hyvin tärkeä tekijä sosiaalisen kokemuksen muodostumisessa.

Olen samaa mieltä Perttulan perusväittäämästä, että elämys on yksilöllinen. Kuitenkin perheleirillä päämääränä on luoda jaettu näkemys ihmisten elämyskokemusten ja -käsitysten pohjalta. Perheleirielämys edellyttää sitä, että kokemus on rakentunut perheleiriksi kutsuttavassa sosiaalisessa elämäntilanteessa, mutta leiri- ja elämyspohjaista perhetyötä suunniteltaessa täytyy miettiä sitä, mikä tekee perheleiritilanteesta perheelle tapahtuman. Toisaalta, vaikka psykologia tieteenalana tulkitse asioita yksilöiden kautta sen näkökulmia voi soveltaa sosiaalityön tutkimuksessa. Esimerkiksi Perttula kysyy (2007, 67) artikkelissaan, voiko koettu olla yleistä, vaikka elämykset ovat yksityisen ihmisen kokemuksia. Hän tarjoaa vastaukseksi, että esimerkiksi matkailuelämykset ovat sekä tunteita että tietoa, ja tietona ilmenevät elämykset ovat kokemuksina enemmän ihmisiä yhteen liittäviä. Myös perheleirikokemukset koostuivat niin tun-

ne- kuin tietopohjaisistakin tekijöistä, jotka molemmat yhdistivät perheitä ja henkilökuntaa. Tiedot rakentuvat kielellisen ajattelemisen tuotamana, eikä kieli ole koskaan yksityisen ihmisen luomaa. Tähän myös Perttula viittaa arvioidessaan, että tässä mielessä elämysten koettu puoli voi ilmentää yleistä, vaikka kokija on yksityinen ihminen. Yleinen elää erityisesti tiedollisessa elämäntilanteemme ymmärtämisessä (Perttula 2007, 68; 2005, 128–133). Elämys on merkittävä kokemus sosiaalisesta tilanteesta tai vuorovaikutuksesta, se voi olla myös kollektiivinen kokemus ja ryhmällä on perhetyössä tärkeä rooli elämyksen voimakkuuteen.

Usein puhutaan siitä, miten esimerkiksi kulttuuri, ihmissuhteet tai koulu tuottavat elämyksiä. Perttulan (2007, 56–57) mielestä elämyksiä on fenomenologisesta näkökulmasta periaatteessa mahdotonta ”tarjota, tuottaa saati tuotteistaa”, sillä elämys on fenomenologiassa henkilökohtainen, subjektiivinen kokemus. Myös Raija Komppula ja Matti Boxberg (2002, 29) huomauttavat, että elämyksiä ei itse asiassa voidakaan taata, vaan korkeintaan voidaan luoda sopivat edellytykset palvelukonseptin ja -prosessin avulla. Toisaalta Jarkko Saarisen (2002, 9) mukaan elämysten tuottamisessa on kyse mahdollisuuksien tarjoamisesta elämysten kokemiseen jossakin tilassa ja ajassa. Sosiaalisuus ja yhdessä tekeminen sekä oleminen ovat niitä. Esimerkiksi perheleiristä saatu sosiaalinen tuki, asiakkaan tarpeista huolehtiminen ja aito, luottamusta synnyttävä toimintaympäristö luovat edellytyksiä elämysten syntymiseen. Myös Sanna Tarssanen ja Mika Kylänen (2007b, 112–113) pohtivat, miten elämyksiä tarjotaan. Elämys riippuu asiakkaan odotuksista ja arvoasetelmista, eikä niitä voida takuuvarmasti kenellekään tuottaa, voi vain luoda puitteet elämyskokemuksille. Juha Perttula (2007, 56) näkee, että elämyksen kriteeri on pelkästään koetun tärkeydessä. On luonnollista ihmetellä, miten joku voi kokea tavalliset arkiasiat elämyksinä. Perheleiritutkimuksessa on aina muistettava, että se mikä on yhdelle elämys, ei ole sitä toiselle. Arkipäivät-perheleiriprojektin konseptin ja prosessin kautta olemme pyrkineet luomaan sopivia edellytyksiä ja aitoa luottamuksellista sosiaalista ympäristöä, joiden puitteissa perheet voivat itse moniaistisesti kokemalla saada uusia elämänhallinta-elämyksiä. Silti perheet määrittävät elämyskokemuksensa itse.

Elämyskokemuksen ymmärtäminen

Rolf Jensen (1999) on todennut, että elämisyhteiskunnassa tunteet ovat keskeisiä. Tunteet ovat tärkeä osa elämyskokemusmaailman ymmärtämisessä, ne liittyvät olennaisesti vuorovaikutukseen ja vaikuttavat ihmisen hyvinvointiin (Isokorpi 2003, 26). Usein elämukseen liittyy tunne itsensä ylittämisestä (Tarssanen & Kylänen 2009), kun tehdään ja koetaan jotain sellaista, jota aikaisemmin ei uskallettu. Tunne elää nykyhetkissä (Perttula 2005, 124–125), ja niitä herättävät erilaiset kulttuuriset ja rakenteelliset prosessit.

Tunteella tarkoitetaan kokemusta ja emootiolla tunnekokemuksen fysiologista vastetta. Ne ilmenevät tunnekokemuksina, sanattomana tietona ja toimivat ihmisen identiteetin siteenä (Isokorpi 2003, 51). Daniel Goleman (1995; 1997, 341–342) määrittelee tunteet kaikenlaisiksi elämysellisiksi mielenliikkeiksi ja niihin liittyviksi ajatuksiksi, psykologiksiksi ja biologisiksi tiloiksi sekä yllykkeiksi toimintaan.

Sosiokulttuuristen teorioiden mukaan tunteita tarkastellaan yksilön sisäisen elämyskokemuksen sijaan sosiaalisena ilmiönä ja sosiaalisen toiminnan osana välittyvinä merkityksinä. Tunne ei voi olla yksilöllinen, vaan ilmiö liittyy ihmisen elämään (Forsberg 2007, 9). Tunteilla on sosiaalinen alkuperä (Goleman 2006, 83), ne syntyvät vuorovaikutuksessa (Isokorpi 2003, 120) ja niille on ominaista sosiaalisuus. Tieto tunteiden sosiaalisuudesta, ”Tämä ei olekaan vain minusta kiinni”, voi auttaa kestämään työn (Forsberg 2007,9) ja elämän paineita. Tunteille on myös ekspressiivinen eli ilmaisullinen ulottuvuus, jolloin ihmisen kokemat tunteet vaikuttavat hänen käyttäytymiseensä (Goleman 1995; Isokorpi 2003, 50).

Sosiaalisella tuella elämyksellisestä perheleiristä saatu tunne voi ohjata ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä. Tunteiden kautta omaksutaan tieto omista voimavaroista ja tahto elämänmuutokseen (ks. liite 1). Arkipäivätperheleirillä pyritään elämysten kautta vaikuttamaan tunnetasolla. Tunteilla on voimaa, jolloin ne ovat tärkeässä osassa toiminnan välittöminä motivoivina tekijöinä, tilanteiden arvioinneissa, onnistumisessa, sitoutumisessa toiminnan toteuttamiseen, ja ne aktivoivat ihmisen muutoksen (Isokorpi 2003, 50–51). Osaamis- ja uskomusjärjestelmä koostuu taidosta ja tahdosta, missä ovat mukana affektiiviset voimavarat, uskomukset ja

asenteet (Lehtonen 2006, 18). Tunteet myönteisinä elämyskokemuksina voivat saada aikaan positiivisen muutoksen ja ohjata selviytymistä.

Arkiajattelun tutkija Marjaana Lindeman-Viitasalo (1995, 35–36) puhuu intuitiivisesta (vaistopohjaisesta) ja analyttisestä (järkipohjaisesta) tiedonkäsittelyjärjestelmästä ja huomauttaa, että kaikki ihmiset käyttävät arkipäiväisiä päättelykeinoja. Oleellista lienee se, millaista tiedonkäsittelyjärjestelmää kunkin elämässä vastaan tulevan tilanteen ratkaisemiseksi käytetään. Jos pitää tulla toimeen muiden ihmisten kanssa, reagoida sosiaalisessa tilanteessa, niin siihen intuitiivinen järjestelmä on ehkä paras väline. Lindemann-Viitasalo (1995) muistuttaa, että yksilö voi sitä huonommin, mitä vähemmän hänellä on positiivista voimaantumisen tunnetta. Tätä seikkaa olisi syytä pitää nykyistä tärkeämpänä myös yhteiskunnan tasolla.

Perttula jakaa elämyskokemuksen ymmärtämisen kahtia: aiheeseen uppoutuneeseen ja rakentavaan ymmärtämiseen (Perttula 2005, 120–123; 2007, 55). Perheleirillä olleiden ihmisten kokemukset kuuluvat kumpaankin luokkaan. Kokemuksen tutkijana hän luonnehtii kokemuksen eri laatuja tunteena, intuition, tietona, tahtona ja uskona. Tunteminen ja intuitiivinen ymmärtäminen tarkentavat aiheeseen uppoutunutta, tietäminen ja uskomisen puolestaan tarkentavat rakentavaa ymmärtämistä (Perttula 2005, 123). Ihmisen tiedon ja osaamisen käyttöä ohjaavat tukeminen, asenteet ja uskomukset (Lehtonen 2006, 18).

Elämykset vaikuttavat

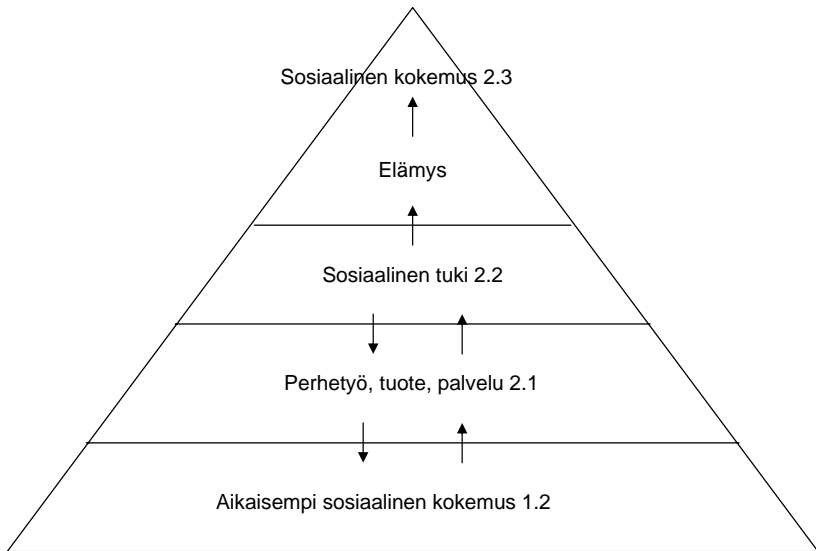
Elämykset ovat vahvistavia ja tarinat tekevät ”identiteettityötä” (Jensen 1999; Kotkavirta 2002, 16). Elämystä käsittelevissä tutkimuksissa painotetaan sen positiivista luonnetta. Auvo Kostainen (2002, 17) ja Juha Perttula (2007, 57) tuovat kuitenkin esille, että elämys voi ensin olla kokijalle myös kielteinen. Tämä on erityisen tärkeää ottaa huomioon perheleiritutkimuksessa. Esimerkiksi liikuntaa pidetään sekä terveellisenä että elämyksellisenä toimintana. Perheleirillä tajusin, että liikunta voi kuitenkin tuntua myös pelottavana. Perttula korostaa, että kun elämyskokemuksia ryhmitellään vastakohtien avulla, jako myönteisiin ja kielteisiin ei välttämättä toimi. Kun ihminen liittyy tiettyihin aktiviteetteihin aikaisemman

negatiivisen sosiaalisen kokemuksen, ei tarjottava voi tuntua ensi silmäyksellä positiiviselta. Tähän liittyy ajattelu voimakkaasta tosielämyksestä, mikä syntyy sosiaalisella tuella itsensä ylittämällä. Juuri tällaisessa tilanteessa, missä pelko ylitetään sosiaalisella tuella ilmenee sosiaalisen tärkeys. Ihminen tarvitse uudenlaisessa tai pelottavalta tuntuvasa tilanteessa elämyksen kokemisen tueksi toista ihmistä. Tämän jokainen on joutunut kokemaan. Samoin perheleirillä sosiaalisen tuen avulla oli mahdollisuus ylittää esimerkiksi pelko ja kokea onnistuminen. Pidän sosiaalisella tuella itsensä ylittämisen elämystä vaikuttavammaksi kuin esimerkiksi viihteen avulla koettua elämystä.

Puhuessaan tietoyhteiskunnan asettamista ehdoista Reijo Kupiainen ja Juha Suoranta (2002, 115–119) arvioivat mediavälitteisen elämyksellisyuden ja elämyskulttuurin olevan yhä suurempi vaikuttaja. Positiivisten vaikutusten lisäksi Suvi Latva (2004, 61) huomioi, että jatkuva elämysten tulva ”alkaa jo kannibalisoida itseään” ja tuo mukanaan riskin tunnemaailman turtumiseen ja tunnereaktioiden latistumiseen, jolloin empatia- ja eläytymiskyky voivat heikentyä. Olen samaa mieltä siitä, että kehittyäkseen tasapainoisesti ihmisen on koettava sekä suruja että iloja. Samalla on muistettava, että riskiperheiden jäsenet ovat kohdanneet elämässään valtavasti negatiivisia asioita, ja heidän empaattiset tunnereaktionsa ovat sen vuoksi saattaneet heiketä. Nyky-yhteiskunta tarjoaa perheille myös sellaista ”elämyskulttuuria”, jolta heikkoja sosiaalisia taitoja omaavia perheitä on pakko alkaa suojaamaan. Toisaalta Jarkko Saarinen (2002, 5–6) toteaa, että elämyksen aiemman tarinallisuuden on nykyaikana monin osin korvannut tilannesidonaisuus ja hetkellisyys. Tämän päivän laatukäsitys ”hyvä tuote halvalla ja nopeasti” viittaa kiireeseen ja pinnalliseen suhtautumiseen. Myös Hannele Forsberg (2007, 9) tuo esille ristiriidan, jossa aikamme suosii nopeutta, rationaalista valmista tietämistä, mutta jotkut vaikeat asiat ratkeavat hitaasti. Perheleirin tarjoamissa yhdessäolon ja -toimimisen puitteissa voimme etsiä nyky-yhteiskunnassa tarvittavia selviytymiskeinoja ja tosielämyksiä, mikä mahdollistaa perheille muutoskokemuksen.

Elämyskokemuksia ei synny vain kaupallisissa palveluissa vaan myös kulttuuri- ja sosiaalipalveluissa. Perheleirin aktiviteeteista saadut elämykset voivat osaltaan olla muodostamassa uudenlaisia sosiaalisia kokemuksia. Uusia perheille suunnattuja palveluita kehitettäessä on toisaalta muistettava, että perhepalvelujen massatuotannon aika alkaa loppumaan.

Ehkä perhetyöstä tulee nyky-yhteiskunnassa yhä enemmän kehittäjä-asiakastoiminta (Niskala 2008, 160).

Kuvio 7. Tutkimuksen teoreettinen tausta.

Tutkimuksen keskeiset käsitteet muodostavat yhdessä teoreettisen mallin, jonka mukaan näen, että sosiaalinen kokemus perustuu niihin sosiaalisiin resursseihin, mitä on saatu perhetyöllä Arkipäivät-perheleiristä.

3 SOSIAALISEN KOKEMUKSEN TUTKIMINEN

Keskityn tässä luvussa sosiaalisen kokemuksen tutkimuksen toteuttamiseen. Pohdin kysymysten asettelua ja tuon esille metodologiset sitoumukset. Kuvaan tutkimukseen osallistuneet perheet, kerätyt aineistot ja niiden erilaiset keruumetodit sekä aineistojen tuottaman tiedon analysointitavat. Pohdin lähestymistapaani sosiaaliseen kokemukseen, tutkijan roolia sekä asemaa ja käsittelen eettisiä kysymyksiä perheleiritutkimuksessa.

3.1 Tutkimuksen valinnat

3.1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähtökohdat

Tämän tutkimuksen keskeinen lähtökohta nousee yhtäältä siitä, että systemaattisia tutkimuksia ei ole vielä tehty perheiden sosiaalista kokemusta ja tukea koskevista käsityksistä sekä toisaalta tarpeesta luoda uusia, nykyaikaisia palveluita perheiden tukemiseen. Väestö Euroopassa on ikääntymässä ja syntyvyys laskee ja näyttää siltä, että lapsi ja lapsuus aletaan kokea yhä arvokkaampina. Lastensuojelutuen tarpeessa olevien lapsiperheiden ennaltaehkäisevässä työssä tarvitaan yhä enemmän tutkimuksia sosiaalisesta tuesta ja perhepalveluista.

Perhepalvelujärjestelmien rakenne ja toimivuus ovat tulevaisuuden tärkeitä haasteita. Jo monessa tutkimuksessa, esimerkiksi Lapsi virolaisessa yhteiskunnassa 1998–2001 (Laps Eesti ühiskonnas 1998–2001) Taimi Tulva ym. (2002, 6; 2006, 49) painottivat, että siirtymäkaudella Viron lastensuojelujärjestelmässä on syntynyt polttava muutosten tarve. Tarvitaan myös tutkimuksia, jotka nojautuvat tieteellisesti perusteltuun kuvaan lastensuojelusta ja jotka ottaisivat huomioon Viron sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset olot sekä lapsi- ja perhepolitiikan.

Taustaltaan tutkimus kiinnittyy monitieteisen yhteiskuntatutkimuksen esiin nostamiin keskusteluihin yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta muutoksesta. Virolainen yhteiskunta tuo tuen tarvetta lapsiperheille, mutta tuen ja avun mahdollisuudet sekä tiedot tuen tarpeista ovat vähäiset. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustuu perhetyön, sosiaalisen tuken, elämyksen ja sosiaalisen kokemuksen käsitteisiin. Haasteena on

kehittää uuden, vanhemmuutta ja lasten hyvinvointia tukevan perheiden palvelukokonaisuuden toimintametoja käytännön työn tueksi.

Tämän tutkimuksen taustalla on havainto siitä, että aiemmat lastensuojelu- ja perhetyötutkimukset (esimerkiksi Tulva 1996, 9) ovat tuoneet ilmi moniongelmaisten perheiden kyvyttömyyden löytää ja vastaanottaa sosiaalista tukea sekä selviytyä arkielämästä ja lasten kasvattamisesta. Uudenlaisen leiri- ja elämispohjaisen perhetyön kehittämistä edisti myös rajat ylittävä yhteistyö Savonia-ammattikorkeakoulun kanssa. Perheille tukea tarjoava monikulttuurinen Arkipäivät-hanke oli mahdollista käynnistää, kun kahden maan tutkijoilla oli innovatiivinen pyrkimys etsiä uusia keinoja perhepalveluiden tarjoamiseen. (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006a.)

Tutkimuksen kontekstina on lastensuojelullinen virolais-suomalaisena yhteistyönä toteutettu perhetyöprojekti Arkipäivät. Tutkijana ja opettajana olen suunnitellut yhdessä työryhmän kanssa perheleirejä sekä ohjannut sosiaalialan opiskelijoita aidossa oppimis- ja kehitysympäristössä avun tarpeessa olevien asiakkaiden kanssa. Arkipäivät-perheleirit ovat tuoneet runsaasti aineistoja ja kokemusta leiriperhetyöstä vuodesta 1999 lähtien (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2005, 110). Näiden pohjalta pyrin kehittämään työmallia perheiden tukemiseksi. Työmalli olisi yksi mahdollisuus kehittää lastensuojelun asiakasperheiden arkielämän toimintaa korjaavaksi ja tukevaksi työmuodoksi, jossa elämänhallintaan auttaminen tapahtuu perheleirillä yhteistyössä kaikkien toimintaan osallistujien kanssa.

Tutkin viiden Viron Arkipäivät-perheleirin (1999–2001) toteutusta riskejä kohtaavien lapsiperheiden sosiaalisten resurssien tuottajana. Perhetilanteita ja perhetapahtumiin liittyvää inhimillistä merkity maailmaa tulkitseva tutkimukseni keskittyy sosiaaliseen kokemukseen. Tutkimuskysymyksiäni ovat:

- Miten perheleiri uudenlaisena elämysten ja sosiaalisen tuen ympäristönä tarjoaa riskiperheille sosiaalista kokemusta?
- Millaisia elementtejä sosiaalista kokemusta ja sosiaalista tukea tarjoavan elämyksellisen perheleirimallin kehittäminen tuottaa edellyttää?

Tutkimuskysymykseeni sisältyy kiinnostus moniammatillisen ja monikulttuurisen Arkipäivät-perheleiritoiminnan luonteeseen ja prosessiin, jossa korostuvat toiminnallisuus ja yhteisöllisyys. Kun perhetyön ongelmat mutkistuvat, tarvitaan uutta tutkimus- ja kokemuspohjaista tietoa, eettistä tietoa ja hiljaista tietoa. Pyrin saamaan tätä tietoa leiripohjaisesta perhetyöstä asiakkaiden, työryhmän jäsenten ja tutkijan sosiaalisia kokemuksia yhdistämällä.

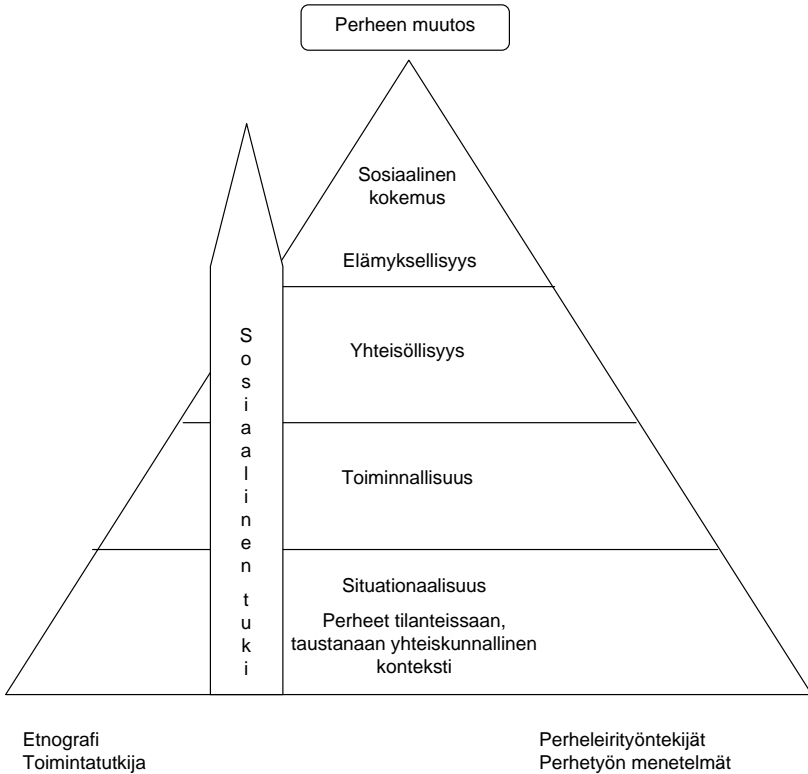
Tutkimuksen lähestymistapana on kiinnittää huomio perheiden sosiaaliseen kokemukseen ja sitä kautta hahmottaa heidän sosiaalinen todellisuutensa. Sen elementtejä ovat Derek Layderin (1993, 7–8) mukaan yksilöllinen toimijuus, tilanteeseen liittyvä toiminta, ympäristöyhteys ja näitä kaikkia yhdistävä aika. Niin mikrotason yksilöllisen sosiaalisen kokemuksen kuin makrotasonkin jaetun sosiaalisen kokemuksen muutokset ovat ajallisia ilmiöitä, jotka vaikuttavat käyttäytymiseen ja voivat myös vaikeuttaa ihmisten sosiaalista toimintaa. Anneli Pohjolan (1994, 22–23) mukaan yhteiskunnalliset toimijat heijastavat ulkopuolella tapahtuvia yhteiskunnallisia muutoksia. Tutkimukseni keskiössä ovat perheet toimijoina ja tutkimuskohteina, perheet sosiaalisissa tilanteissa sekä niiden sosiaalinen osallistuminen ja sosiaalinen kokemus. Jäsenän näitä elementtejä hyödyntäen Layderin (1993, 72) ajatuksia Arkipäivät-perheleirin kontekstissa.

Perheleirin tilannesidonnainen toiminta perustuu vuorovaikutuksen dynamiikkaan kasvokkain kohdattaessa. Sitä kuvaa sosiaalinen toiminta, uusien merkitysten syntyminen vuorovaikutustilanteessa sekä muutokset toimintaympäristössä ja arjen tilanteissa. Perheiden sosiaalista kokemusta tuottavat sosiaalisella tuella yhteisistä tilanteista saadut elämykset, käsitkset, tiedot, taidot, asenteet, arvostukset ja käyttäytymismallit.

Yhteisöllisyys perheleirissä tapahtuu ryhmissä asumisen ja toimimisen, tukihenkilöiden, tasa-arvoisuuden, vuorovaikutuksen ja sovittujen sääntöjen kautta. Perheiden toiminnallisuutta takaavat luova toiminta, sosiaalisten taitojen harjoitukset, arkirutiinit, päiväohjelmat ja liikunta. Leirillä vaikuttavat sosiaalisen toiminnan perheleiriympäristö ja perheiden aikaisempi sosiaalisissa organisaatioissa toimiminen sekä työttömyyteen liittyvät kokemukset.

Oleellista tutkimuksen kannalta on Viron konteksti, sen makrotason sosiaaliset muodot, osallistuvien perheiden yhteiskuntaluokka, sosiaali-

nen sukupuoli ja etninen ryhmä. Arvot, perinteet ja perhemuodot ovat taustana perheiden situationaalisuudelle. Perheiden toiminnallisuuden ja yhteisöllisyyden muodostavat sosiaaliset verkostot, työmarkkinoilla oleminen, harrastukset, sosiaalipalvelut, elämäntilanteet ja perhesuhteet. Perheleirillä situationaalisuuden keskeisiä elementtejä ovat toiminnallisuudessa ja yhteisöllisyydessä syntyvät suhteet ja sosiaaliset kokemukset.

Kuvio 8. Perheleirin toiminnallis-menetelmälliset periaatteet.

Kehys johtaa ajatukseen, että perheiden selviytyminen yhteiskunnassa ta-
pahtuvista muutoksista sekä sopeutuminen uudensoihin sosiaaliin olo-
suhteisiin eivät riipu ainoastaan objektiivisista mahdollisuuksista selviytyä
ongelmista. Taustana on yhteiskunnallinen konteksti, kun perheiden til-
lanteet nousevat yhteiskunnasta. Toiminnallisuuden ja vuorovaikutuksen

kautta syntyvästä yhteisöllisyydestä, ihmisten välisistä suhteista ja sosiaalisella tuella koetusta elämyksellisyydestä perheet voivat saada uudenlaista sosiaalista kokemuksellisuutta. Perheleiri on siten sosiaalisia kokemuksia tarjoava kehitysympäristö ja tilanne, mikä voi johtaa muutokseen.

Uudenlaisen sosiaalisen kokemuksen tarjoamisessa tärkeitä tekijöitä ovat paitsi tukea tarjoavat ihmiset ja koetut elämykset myös aika ja paikka. Selviytyminen riippuu perheiden situationaalisuudesta, aikaisemmasta kokemuksesta omasta elämäntilanteestaan sekä myös siitä, minkälaista sosiaalista tukea perheet ovat saaneet ja minkälainen sosiaalisen kokemuksen representaatio perheleirissä koetun pohjalta on syntynyt.

3.1.2 Tutkimuksen metodologiset sitoumukset

Tutkimuksen metodologia on etnografinen ja sen lähestymistapa toiminnallinen. Etnografinen tutkimusote on viime vuosina tullut yhä suosittumaksi. Yksistään suomalaisten sosiaalitieteiden tutkijoiden sähköpostilistalla on yli 310 etnografisen tutkimuksen tekijää (ks. www.ethnography@hanken.fi). Virossa etnografista tutkimusta esiintyy vielä suhteellisen vähän. Mare Leino (2002) sovelsi sosiaalipedagogisessa väitöskirjatutkimuksessaan kouluetnografiaa. Sosiaalityössä etnografiaa ovat käyttäneet Jane Väli (2005), Kristel Pau (2005) ja Marju Selg (2007). Omassa tutkimuksessani tavoittelen subjektiivista tietoa (ks. myös Giddens 1991; 1993). Pysin siirtymään traditionaalisesta virolaisesta pelkkään kyselyyn perustuvasta tutkimisesta perheiden käyttäytymisen analysoimiseen ja ymmärtämiseen. Subjektiiviseen todellisuuteen syventyminen eri näkökulmista on tässä tutkimuksessa tie, mitä kautta tapahtuu ”objektiivisuuden” saavuttaminen. Erityispiirteenä on, että tutkin perheiden toimintaa toisaalta uudessa kehitysympäristössä mutta kuitenkin perheleirin jokapäiväisen arjen tilanteissa. Etnografisen lähestymistavan olen valinnut siksi, että murrosyhteiskunnan tutkimus noudattaa kokonaisvaltaisempaa perheiden tilanteen ymmärtämistä. Myöskään tutkimusongelma ja vastaukset tutkimuskysymyksiin eivät ole yksiselitteisiä eivätkä itsestään selviä. Tutkimuksen toteutustapaa mahdollista tutkijan monenlaista osallistumista, toisaalta se ohjaa tutkimusaineistojen valintamahdollisuuksia. Oma tutkimussitoumuksellisuus on etnografian avulla tiedon tuottaminen ja toimintatutkimuksellisen perhepalvelumallin kehittäminen.

Etnografia sosiaalisen kokemuksen tutkimuksessa

Tämä etnografinen perheleiritutkimus rakentuu kenttätyöstä, kerätyn perheleiriaineiston kuvauksesta ja analyysistä. Tavoitteena oli havainnoida ja kysymällä saada aidossa perheleiriympäristössä esiin käsityksiä sosiaalisesta tuesta ja kokemuksesta. Omassa tutkimuksessani yhdistyvät Maritta Törrösen (1999), Hannele Forsbergin (1998) ja Mari Käyhkön (2006) soveltama sosiaali-antropologinen, Johanna Hurtigin (2003a) perhetyön etnografia ja oma, perheleirityön sosiaali-etnografinen näkökulma. Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998, 104) määrittelevät etnografian (kreikan *ethnos* 'kansaa', *graphein* 'kuvata') havainnoinnin muotona, mikä tapahtuu kauttaaltaan sosiaalisen todellisuuden luonnollisissa olosuhteissa. Tutkimukselliset vaikutteet ovat käytännöllisen etnografian alueelta (ks. myös Forsberg 1998, 69). Siksi pyrin seuraavassa valottamaan monimuotoista metodologiaa sekä etnografian teoriapohjan että siinä käytettyjen tiedonkeruu- ja analyysimenetelmien kannalta.

Etnografia ymmärretään tutkimusprosessia jäsentävänä teoriana ja metodologiana, jossa tutkijan tapa käsitteellistää ja teoretisoida tutkittavaa ilmiötä on sekä subjektiivista todellisuutta näkyväksi tekevä että eettinen (Geertz 1988; Forsberg 1998; Skeggs 1999; Lappalainen 2007a; Hakala & Hynninen 2007; Gordon ym. 2007). Tutkimuksessani näen etnografian monipuolisena metodologiana, jonka avulla on mahdollista tarkastella ja tehdä näkyväksi Viron yhteiskunnallisten muutosten seuraamuksia ja perheiden toimijuutta rajoittavia tekijöitä jokapäiväisen leirielämän kautta. En ajattele sitä pelkkänä tutkimusmenetelmänä vaan enemmän tutkimusstrategiana laajemmassa merkityksessä.

Etnografia voidaan nähdä jonkin vieraan kulttuurisen maailman ymmärrettäväksi tekemisenä (Geertz 1988; Atkinson 1990; Hammersley 1991; Alasuutari 2001; Gordon ym. 2001; Hurtig 2003a). Toisaalta, vierauden lisäksi etnografian tutkimuskohteena nähdään arkisuus: ihmisten arkielämä ja elinolot sekä ihmisryhmien toiminta (Hammersley 1990, 1–2; Törrönen 1999; Gordon ym. 2001; Hurtig 2003a, 50). Molemmissa lähestymistavoissa lähdetään yleensä oletuksesta, että kulttuuri ja sen merkitykset ovat yhteisesti jaettuina, ja että yhteisöt ovat ratkaisevia arjen rakentumiselle. Etnografian ominaisina piirteinä nähdään kenttätyö, aineistojen, menetelmien ja analyttisten näkökulmien monipuolisuus,

tutkimuksen suorittaminen olosuhteissa, missä tutkimukseen osallistuvat elävät sekä osallistumisen, havainnoinnin keskeinen merkitys (Atkinson ym. 2001; Skeggs 2001; Hurtig 2003a; Pelkonen 2003; Pau 2005; Rantala 2005; Lappalainen 2007a).

Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut sekä vierauden että arjen etnografiasta. Subjektiivisuus on näiden käsitteiden kautta tässä tutkimuksessa. Monikulttuurisella perheleirillä olin dialogisessa suhteessa perheiden kanssa, tutkimuksessa pyrin tekemään ymmärrettäväksi aidot jokapäiväiset leiritoinnit ja suhteet. Vierauden etnografian ymmärrän myös konkreettiseen vieraaseen (venäläiseen) kulttuuriin menemisenä ja havaintojen tekemisenä siellä ulkopuolisen tutkijan silmin. Etnografisen tutkimuksen ydin nähdään (Suojanen 1996; Törrönen 1999; Pau 2005) kulttuurin kokijassa. Etnografi koostaa tutkimusaineistonsa (puheen, tekstit, videot) havainnoimastaan tapahtumakentästä yhdessä informantinsa kanssa, ja siihen sisältyvät sekä arvosidonnaisuus että kunnioittava retorisuus. Arjen etnografiassa arvostan ennen kaikkea kokemuksen kautta tapahtuvaa arvosidonnaista oppimista, kun tutkija viettää tutkimassaan yhteisössä määrätyn pituisen jakson osana yhteisön arkielämää. Tavoitteena on oppimalla ymmärtää ja arvostaa kyseisen perheleiri-yhteisön kulttuuria sekä sen ajattelu- ja toimintatapoja sisältäpäin, kulttuurin edustajan näkökulmasta. Tärkeimpänä näen tutkimuksen tekemisen perheiltä oppimalla. Pidän etnografisen kenttätönnön menetelmällisenä vahvuutena sitä, että se antaa tutkijalle mahdollisuuden tutustua monikulttuuristen perheiden kanssa ja oppia tutkimusprosessin aikana.

Kunnioittava kieli on merkityksellisessä asemassa, sillä se rakentaa sosiaalista todellisuutta tulkitsemisen ja ymmärtämisen prosessin kautta (Forsberg 1998, 78). Perhetyön tutkimuksessa ymmärrän sekä puheen että nonverbaalisen kommunikaation eettisenä sosiaalisena käytäntönä, kuten puhuminen on kontekstisidonnaista toimintaa ja kielen käytöllä tai puheen tavalla voi olla monenlaisia seurauksia. Pyrin tutkimuksessani tekemään eettisesti näkyväksi Arkipäivät-perheiden sanallisia ja sanattomia sosiaalisia ja kulttuurisia tottumuksia ja tapoja, jotka muokkaavat perheiden sosiaalista kokemusta ja selviytymiskäyttäytymistä.

Sosiaalisen kokemuksen tutkimisen metodeja valitessani keskityin aiempien tutkijoiden kokemuksiin ja Suomessa harjoitettuun etnografiseen tutkimukseen (Forsberg 1998; Törrönen 1999; Hurtig 2003a; Pel-

konen 2003; Rantala 2005; Lappalainen 2007). Laadullisten tutkimusmenetelmien avulla on mahdollista saada tarkempaa tietoa ihmisten kokemuksista ja siitä, mikä heille on arvokasta ja voimavaroja kartuttavaa toimintaa. Laadullinen tutkimusprosessi on Pertti Alasuutarin (1993, 10) mielestä aina jossain määrin ainutkertaista, perussääntöjä luovasti soveltavaa ja usein uusia sääntöjä rakentavaa työtä. Taina Rantala (2005, 5) on todennut, että kokemuksia voi tutkia vain kvalitatiivisesti ja että kokemuksen etnografia antaa mahdollisuuden osallistua toimintaan ja tarjoaa uuden näkökulman todellisuuteen. Näen perheleiritutkimuksessa etnografisen lähestymistavan mahdollisuutena avata ovia kokonaisvaltaisempaan asiakasymmärrykseen. Osallistuttuani perheleirillä lasten ja heidän vanhempiansa leirielämään erilaisine työtehtävineen pystyin paremmin ymmärtämään perheiden käsityksiä ja reaktioita. Etnografinen ote muistuttaa tapaa, jolla ihmiset arkielämässään keräävät informaatiota ja tekevät johtopäätöksiä. Kyse on kuitenkin myös johtopäätöksen edelleen kehittämisestä, missä suhteessa tutkijan ja tutkittavien tavoitteet ovat erilaisia (Hammersley & Atkinson 1995; Hammersley 1990, 104; Pau 2005).

Etnografiassa ei ole yleistä, prototyyppistä menettelytapaa tai yksimielisyyttä (Törrönen 1999). Taina Rantala on väitöskirjassaan käyttänyt luonnehdintaa ”kokemuksen etnografia”, jonka hän (2005, 115) määrittelee tutkimusotteeksi, jossa teorit, kokemukseen liittyvät kysymyksenasettelut, tutkimusongelmat ja metodologia yhdistyvät. Kutsun lähestymistapaani ”kokemuksen etnografiaksi”, sillä perheleirin yhtenä toimijana en ole voinut toimia pelkkänä sivustakatsojana.

Etnografiaa kuvataan myös yhteisymmärrykseksi (Forsberg 1998, 69; Opas 2004, 174–177; Käyhkö 2006, 34), joka on saavutettu neuvottelemalla ja yhdessä kokemalla. Etnografiset tutkimusotteet muodostuvat tutkijan ja tutkittavien vuorovaikutussuhteessa. Feministisessä sosiologiassa Dorothy Smith (1988) korostaa subjektiuden (vrt. Hurtig 2003a, 32) tärkeyttä. Perheleirillä tapahtuva sosiaalisen tuen prosessin dialogisuus on perheen toiminnan ja tutkijan vuorovaikutusta (Leppiman 2006, 94–95), sillä leirillä olimme jatkuvassa vuorovaikutuksessa lasten ja heidän vanhempiansa kanssa.

Feministinen etnografia on Beverly Skeggsille (1999) tapa nähdä toisin. Kouluetnografiasta puhuessaan Tuula Gordon ym. (2001, 187) sekä

Kristel Pau (2005) mainitsevat samansuuntaisen tärkeän seikan: tutkijoille on tyypillistä, että tuntematon ilmiö on tehtävä tunnetuksi. Kuitenkin koulu on meille kaikille tuttu ympäristö, tavallisesti vieraita kulttuureita tarkastelevalle etnografiselle tutkimukselle onkin tärkeää nähdä tuttu ilmiö entuudestaan tuntemattomana (Leino 2002; Pau 2005; Gordon ym. 2007, 43; Lahelma & Gordon 2007). Sama periaate pätee sosiaalityön tutkimukseen. Perheet, perheleirit ja perhetyö ovat meille tuttuja käsitteitä, mutta sosiaali-etnografian tehtävänä on tarjota uusia näkökulmia perhetuen saamiseen. Toisaalta tutkijan roolissa on tärkeä kyetä kyseenalaistamaan itsestään selviltä tuntuvia asioita ja käsityksiä, jotta voi nähdä uusia mahdollisuuksia ja uutta todellisuutta. Sekä vierauden että arjen näkökulmat sosiaali-etnografiassa voivat olla käyttökelpoisia tutkittaessa perheiden saamaa sosiaalista kokemusta. Ne sisältävät eettisiä (Skeggs 2001; Hakala & Hynninen 2007) ja kulttuurisensitiivisiä (Jäppinen & Hurtig 2007) elementtejä sekä ”tutun arjen tuntemattomaksi tekevän” näkökulman.

Toimintatutkimuksellisia elementtejä intervention kontekstissa

Leiripohjaisen perhetyön kehittämiseksi ja vanhempien tukemiseksi käynnistetty etnografinen tutkimus sisältää osallistuvan toimintatutkimuksen elementtejä. Sekä tutkittavat että tutkijat osallistuvat tutkimusprosessiin. Toimintatutkimuksellisuuden näen tässä tutkimusmetodien perheenä, joka pyrkii sekä käytännön muutokseen että tutkimuskohteen ymmärtämiseen. Se on siten lisääntyvän ymmärryksen myötä muotoutuva prosessi, joka on osallistuva ja kvalitatiivinen (Dick 1999). Sosiaalityö on tiedettä, joka kumpuaa käytännöistä ja todellisuudesta (Hokkanen 2009, 316). Toimintatutkimuksessa tutkija on osa yhteiskunnallista todellisuutta, toteaa Arja Kuula (1999, 69).

Perheleiritoiminnassa tavoitteena on intervention kautta parantaa perheiden valmiuksia selviytyä arkielämästä. Muutoksien perustana on käytännöllisen ja tutkimuksellisen lähestymistavan vuorovaikutussuhde. Toimintatutkimuksen mahdollisuutena nähdään vuorovaikutuksen ja yhteisen toiminnan kehittyminen (Heikkinen 2001, 23–24; Veijola 2004, 39–40). Toimintatutkimuksellisten elementtien käyttäminen täs-

sä tutkimuksessa tapahtuu tutkijan roolin kautta, tavoitteena ei ole vain tutkia sosiaalista kokemusta, vaan myös synnyttää sitä.

Osallistuva tutkimus korostaa keinojen monipuolisuutta. Se pitää sisällään sekä teoreettista analyysiä että toiminnan kuvailevaa kartoittamista. Lähestymistapaa on pidetty hyvänä keinona reaali maailman tilanteiden kuvaamiseen, mikä edellyttää toiminnan ja tutkimuksen yhdistämistä (Roberts 1997, 22; Denscombe 2000, 58; Heikkinen 2001, 137; Isokorpi 2003, 97; Veijola 2004, 37). Toimintatutkimusta pidän tutkimuksellisenä interventiona, joka sijaitsee tutkimuksen ja toiminnan kehittämisen välimaastossa. Sen tavoitteena ei ole ainoastaan tuottaa tietoa tutkimuskohteesta vaan saada aikaan toivotunlaisia muutoksia kohteessa saadun tiedon avulla (Jalava & Virtanen 1996, 83; Veijola 2004, 41). Arkipäivät-hankkeen puitteissa toteutettiin sekä ennaltaehkäisevää toimintaa että tukea antavaa interventiota eli suoraa asioihin vaikuttamista. Ennaltaehkäisyyn kuuluvat sosiaalityö ja muut palvelut, kuten perhetyö. Niiden tavoitteena on ongelmatilanteiden ennakointi ja niiden synnyn ehkäiseminen erilaisten strategioiden avulla.

Toimintatutkimusta käytetään usein metodina kehittämishankkeissa. Wendell French ja Cecil Bell (1990) kuvaavat toimintatutkimusta prosessiksi, tapahtumien ja tekojen sarjaksi, jonka kuluessa kohteesta koetaan systemaattisesti tietoja jonkin tavoitteen tai tarpeen näkökulmasta. Toimintatutkimuksessa tutkijan tekemillä interventioilla pyritään syventämään toimijoiden arkiajattelua, ja organisaatioon voidaan luoda kulttuuri, jonka puitteissa käsityksiä ja arvostuksia on mahdollista kehittää ja siten saada aikaan muutoksia (Argyris & Schön 1978; Dick 1993; Kuula 1999; Heikkinen 2001; Veijola 2004). Arkipäivät-hankkeessa pyrin toimintatutkimuksellisen otteen avulla kehittämään myös työmallia lapsiperheiden tukemiseksi.

Toimintatutkimukselle leimallisia piirteitä ovat lisäksi tutkijan aktiivisuus, toimintaan ja interventioon osallistuminen, uuden tiedon luominen yhdessä tutkimuksen kohderyhmän kanssa, aineiston kokoaminen erilaisista lähteistä ja tutkimusprosessin pitkäaikaisuus (Engeström 1995, 110). Tutkijan roolini on samanaikaisesti osallistuja, arvioija sekä muutosmahdollisuuksia luova toimija (Kuula 1999; Denscombe 2000; Isokorpi 2003; Veijola 2004). Työssäni olen osallistunut kaikkien viiden leirin (1999–2001) suunnitteluun ja toiminnan koordinointiin sekä työskennellyt opiskelijoiden opettajana ja käytännön perhetyössä. Uuden

tiedon saamiseksi olen sekä leirien aikana että niiden jälkeen koonnut ja analysoinut projektiin osallistuneiden perheiden ja vapaaehtoisten opettajien ja opiskelijoiden tuottamaa tutkimusmateriaalia.

3.2 Tutkimussuhteen muotoutuminen

3.2.1 Lähestymistapani sosiaaliseen kokemukseen

Nykyään ihmiskäsitys on kolmiulotteinen. Ihminen voidaan nähdä fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena, toimivana olentona. Ihmisen toiminnallisuus on sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. (Niemelä 2009, 209–213.) Etnografisessa tutkimuksessa olen lähtenyt toiminta-teoreettisesta näkökulmasta, kuten sosiaalityö, tukea ja auttaa ihmistä ongelmisissaan edistämällä hänen tai hänen perheensä selviytymistä elämän toiminnoissa.

Tutkimuksessani kohtaavat toiminnallisuuden sosiaalinen ja yksilöllinen ymmärtäminen. Molemmilla on mielestäni oleellinen asema perhetyön käytännöissä. Sekä sosiaalityö että psykoterapia kuuluvat niiden ammattitehtävien joukkoon, joissa tavoitteena on tukea ja auttaa ihmistä. Viime mainitussa ihmistä tuetaan käsittelemällä tajunnallisia asioita (Niemelä 2009, 209), kuten keskustelemalla ja elämyksiä analysoimalla, mikä oli leirillä perhetyön kannalta tärkeä.

Sosiaalityön näen toimintatieteenä, missä tärkeää on sosiaalinen ymmärtäminen. Timo Latomaa (2005, 11) kutsuu subjektiivista kokemusta tutkivaa tiedettä ymmärtäväksi psykologiaksi ja yhteistä, jaettua kokemusta tutkivaa tiedettä ymmärtäväksi sosiologiaksi. Sen perusteella voisi subjektiivista sosiaalista kokemusta tutkivan tieteen nimetä ymmärtäväksi sosiaalityötieteeksi, sillä sekä tässä tutkimuksessa että perheleirillä asiakkaiden ja perhetyötiimin ihmisten toiminnan merkitysten ymmärtäminen oli keskeistä. Viimeiset viisitoista vuotta olen työskennellyt paitsi yliopiston lehtorina myös vuorovaikutuskouluttajana. Lukuisten sosiaali-psykologisten ryhmäharjoitusten myötä olen perehtynyt sekä psykologiseen että sosiaalisen ymmärtämisen lähestymistapoihin ja käytäntöihin. Olen käyttänyt perhetyössä, perheleirityön johtamisessa ja tutkimuksessani joustavasti kummankin tarjoamia lähestymistapoja tilanteesta riippuen. Silti sosiaalista kokemusta tutkiessani olen ottanut huomioon

sosiaalityön tutkimuksen näkökulmat. Perheleirille jokainen ihminen tuo mukanaan kokemuksensa omasta elämäntilanteestaan, jolloin on tiedostettava ihmisen tilannekohtainen sosiaalinen kokemus. Edelleen on pidettävä mielessä, että asiakkaiden elämäntilanteet muuttuvat.

Etnografisen tutkimuksen kuvaa maailmasta voisi kutsua sosiaalikonstruktivistiseksi, jolloin tutkittavia ihmisiä tarkastellaan ”subjekteina” (Niemelä 1983, 15–16; Törrönen 1999; Pau 2005; Selg 2007), jotka luovat kokemastaan maailmasta tulkintoja. Pauli Niemelän (2009) näkemys sosiaalityöstä toimintatieteenä on keskittynyt toimivaan subjektiin. Eriyisesti tekemisen (doing) ja omistamisen (having) tasoilla on kyse vaihtoista kytkennöistä yhteiskuntaan (mt., 231).

Käsitys subjektiivisesta todellisuudesta liittyy etnografisessa tutkimuksessa myös toimivaan subjektiin. Menemällä lähelle ihmisten arkea ja kysymällä heiltä voidaan kuitenkin nähdä, että kullakin on oma totuuteensa (Hammersley & Atkinson 1983; Hammersley 1998; Hurtig 2003a; Pau 2005). Ihmiset perheleirillä ovat samanaikaisesti toimintaan osallistujia ja sen tarkastelijoita. Siten sekä tutkittavien subjektien antamat selitykset että tutkijan tulkinnat ovat kuvailtavan maailman representaatioita. Juha Perttula (2006) muistuttaa lisäksi, että kun ihminen kuvaa kokemustaan toiselle, kokemus muuttuu toiseksi, koska silloin kokemukselle luodaan uusi tulkinta. Siksi tutkijana oli erittäin tärkeää ymmärtää näitä kuvauksia ja niiden syntykonteksteja sekä muistaa, kuka ne on luonut ja kenelle, ja kysyä ja kuunnella edelleen. Perheleiritutkimuksessa on pitänyt muistaa leirillä vallinneet kirjoittamattomat lait ja merkityskokemuksen tutkimisen erityispiirteet sekä oma rooli tutkijana. Perheet ovat oman elämänsä parhaita asiantuntijoita (Määttä 1999; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006) ja ihminen on oman kokemuksensa (Perttula 1996, 93) paras asiantuntija. Mutta sekä perheenjäsenten että tutkijan kokemukset on saatu yhteiskunnasta.

Tutkimukseni kohde on sosiaalinen kokemus. Pyrin tarkastelemaan, millaisia käsityksiä perheillä on perheleirin tarjoamasta sosiaalisesta kokemuksesta. Tähän liittyy toinen iso kysymys. Vaikka perhe nähdään yhtenäisenä kollektiivina, se koostuu yksilöistä, joilla on omat subjektiiviset näkemykset. He ovat eri sukupuolta, eri-ikäisiä, he edustavat eri kulttuurireja, perhemuotoja sekä erilaisia perheenjäsenten rooleja. Perhetyössä ei puhuta ainoastaan lapsista, äideistä ja isistä vaan myös eri kansallisuuksista ja sukupuolista, eri ikävaiheista ja erilaisista kulttuureista ja kodeista

tulevista ihmisistä. Tässä tutkimuksessa näen perheenjäsenen toimivana subjektina. Toisaalta myös kiinnittynyt ja sidoksissa toisiin eli sosiaalisena subjektina. Perhepalveluiden kehittämiseksi on selvitettävä perheiden näkemykset sosiaalisesta tuesta. Sitä varten on keskusteltava perheen jäsenten kanssa. Pidän tärkeänä perhepalveluita tarjoavien ihmisten taitoa kuunnella, sillä vuorovaikutuskouluttajana tiedän, että kuuntelutaidon kehittäminen sosiaalisena osaamisena on vaivan arvoista. Tasa-arvoisen kuuntelemisen näkökulmasta kenenkään ääni tai mikään kulttuuri ei ole muita tärkeämpi, sillä erilaisia ymmärtämisen tapoja, joita tavoittaa vain puhumalla ja kysymällä.

Tutkimusprosessissa heräsi kysymys, miten sosiaalista kokemusta ja sosiaalisen pääoman ilmiötä, kuten sosiaalista tukea on tutkittu? Hyvinvoinnin objektiivisia mittareita on Pauli Niemelän (2006, 67) mukaan etsitty sosiaalitieteissä elintasosta ja taloustieteessä bruttokansantuotteesta. Hyvinvoinnissa hänen mielestään (Niemelä 2009, 217) mittareiden kehitys on kohti elämän laadun ja elämän hallinnan käsitteitä. Tarton yliopistossa tehty tutkimus Minä. Maailma. Media (Mina. Maailm. Media, Kalmus ym. 2004) tarkastelee Viron yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia tiedotusvälineiden tarjoaman kokonaiskuvan kautta nähtynä. Tutkimus on kiinnostava oman tutkimukseni kannalta, kun se on Virossa ensimmäinen laatuaan missä käsitellään perinpohjaisesti kulttuurista, sosiaalista ja taloudellista pääomaa. Tutkiessani perheleireiltä saatavaa sosiaalista kokemusta ajattelen sen liittyvän perheiden sosiaalisen pääoman kasvuun. Olennaista oli siksi tuntee paitsi sosiaalisen tuen tutkimusta myös aiempia käsityksiä sosiaalisesta verkosto- ja osallisuuspääomasta. Tutkijana kysymys oli minulle tärkeä tutkimusmetodologia valitessani. Esimerkiksi sosiaalista pääomaa tutkittaessa olisi Pille Pruulmann-Vengerfeldtin (2004, 230) mukaan sovellettava kvalitatiivista tutkimusta. Hän katsoo, että sosiaalinen pääoma on luonteeltaan kaikkein haastavimpia ilmiöitä. Pruulmann-Vengerfeldt (mt., 217) korostaa, että ihmisten resurssija ei voi analysoida pelkästään tavanomaisilla sosio-demografisilla tekijöillä.

Perheiden selviytymisessä tärkeää sosiaalisen kokemuksen ilmiötä, sosiaalista pääomaa, voi tarkastella eri näkökulmista: sosiaalisen rakenteistumisen, sosiaalisen osallistumisen, sosiaalisten verkostojen, sosiaalisen turvallisuuden ja sosiaalisen tuen kannalta (Niemelä 2004; Ellonen & Korkiamäki 2006). Sitä analysoidaan yksilötasolla verkostossa – ystävyys-,

jäsenyy- ja kansalaisuussuhteissa – käytettäessä sosiaalisen verkostoitumisen ja sosiaalisen osallistumisen käsitteitä (Bourdieu 1985, 241–258; 2003; Putnam 2000; Pruulmann-Vengerfeldt 2004, 221–223). Toisaalta esitellään perhe- ja yhteisötason muuttujat: perheen koko, vanhempien läsnäolo kotona, odotukset lapsen kasvatuksesta, perheessä tapahtuvat muutokset ja uskonnollisiin yhteisöihin kuuluminen (Coleman 1990; Niemelä 2004, 27). Robert Putnamin (2000) mukaan sosiaalinen pääoma on yhteisön voimavara. Arja Kilpeläinen (2005, 14, 16) nojautuu omassa tutkimuksessaan Putnamin teoriaan, mutta hän jakaa sosiaalisen pääoman seuraaviin komponentteihin: verkostoituminen, luottamus, vuorovaikutus ja osallistuminen.

Ei ole olemassa vain yhtä tapa, jolla sosiaalista kokemusta voitaisiin ymmärtää. Minua kiinnostavat tässä sosiaalisen kokemuksen tutkimuksessa tieto perheleiryhteistoiminnasta saadusta sosiaalisesta tuesta ja tuen lähteistä sekä tieto perhepalvelujen suunnittelemiseksi ja tuottamiseksi. Omassa tutkimuksessani lähdekohtana ovat toiminnallisuuden teoria ja siihen perustuvan hyvinvointikäsitteen (Niemelä 2009, 218) mukaan inhimillisen toiminnan tasot: oleminen (being), tekeminen (doing) ja omistaminen (having). Analysoimalla hänen teoriaa näen erittäin merkittävänä tutkimukseni kannalta sosiaalisen ulottuvuuden. Tutkimuksessani pyrin selvittämään sosiaalisella tuella perheleiritoiminnan ja elämysten kautta saatua perheiden sosiaalista kokemusta. Elämyksellinen oppiminen, perheiden yhdessäolokulttuurin muuttuminen sekä kasvavat verkostot lisäävät perheiden selviytymistä sosiaalisen pääoman kasvun kautta.

3.2.2 Tutkijan rooli ja asema

Miten voisin perheleiritutkimuksessa osallistua toimintaan tutkijan ja kehittäjän rooliin sopivalla tavalla? Maritta Törrösen (1999) peruseriaatteena on aktiivisuus suhteessa tutkittaviin. Hän tuo esille tutkijan keskeisiä rooleja: luottamukselliset suhteet omaava, ryhmän jäsen vai rajoitettu havainnoija, joka ei ole ryhmän jäsen.

Refleksiivisyys on etnografisessa tutkimuksessa tärkeää, eli tutkijana olen osa tutkimaani sosiaalista maailmaa ja siten myös vaikutan siihen. En voi astua pois maailmasta tarkastelemaan sitä ulkopuolisena. Etnografina minun pitäisi olla asioille avoin, herkkä ja utelias, toisaalta kyseenalaista-

va, tilanteita ihmettelevä, systemaattinen ja analyttinen. Refleksiivisyys ja kyky analysoida sekä arvioida itseä kriittisesti, on nyky-yhteiskunnan tutkijan tärkeimpiä ominaisuuksia (Argyris & Schön 1974; Atkinson 1990; Hammersley & Atkinson 1995; Mezirow 2000; Fook 2001; Show & Gould 2001; Strömpl 2002; Pau 2005; Selg 2007).

Tärkeää on tiedostaa aiemmin luodut kulttuuriset käsitykset ja stereotyyppiat tutkittavasta aihepiiristä. Vasta sitten on mahdollista suhtautua tutkittavaan aiheeseen ”muukalaisen” tavoin, ikään kuin ei tietäisi ilmiöstä entuudestaan paljon. Tässä tutkimuksessa olen samanaikaisesti leirien suunnittelija, toteuttaja, työntekijä ja toiminnan tutkija, niiden analysoija, kuvaaja ja selittäjä. Ei ole helppoa olla monikulttuurisella perheleirillä monessa eri roolissa. Toisaalta tutkijan roolini on kaksitasoinen. Tutkimustehtävänä mukaisesti analysoin perheleiritoimintaa sosiaalisen kokemuksen ympäristönä ja kehitin perheleirimallia. Roolini kaksitasoisuus ja tutkijasubjektin merkitys näkyy myös tulosten analyysissä. Perheleirimallin kehittäessä tunnistin omien kokemusteni tulevan esiin rationaalisesti voimakkaina, leirin analyysissä tunnetaso oli joskus piilottamassa ilmiöiden näkemistä. Tietynlainen sisäpuolisuus on vaikuttanut työhöni tutkijana. Sitä olisi voinut reflektoida enemmän. Tietenkään tutkija ei voi sulkea tunteitaan ulkopuolelle tarkastellessaan tutkittavaa ilmiötä (vrt. Hurtig 2003a, 54), mutta on mahdollista sulkea omat ennakkoluulonsa ja itsestään selvinä pitämänsä käsitykset tarkasteltavista tapahtumista (Hammersley & Atkinson 1995).

Kuvatessani sosiaalista kokemusta olen tutkijana pyrkinyt ymmärtämään ilmiön positiivisina ja negatiivisina koettuja seurauksia. Tutkiessani saan tietoa ihmisen tunteista ja käsityksistä. Vapaa kuvaileminen haastattelun aikana antaa kokemuksesta riippumattomamman kuvan kuin lomakekysely, joka on kyselyn tekijän tiukemmin ohjaama ja konstruoima. Kuvattuja kokemuksia voi tarkastella joko ehdottoman tosina tai ei välttämättä lainkaan tosina, käsityksinä tietystä konkreettisesta tilanteesta. Refleksiivisen tutkijan on tiedostettava myös oma roolinsa tulkitsijana. Tutkijan on pidettävä mielessä, että siinä missä sosiaalinen toimija konstruoii todellisuutta, myös sosiaalisen analyysin tekijä luo todellisuutta suullisia tai kirjallisia tekstejä tulkitessaan (Atkinson 1990; Forsberg 1998; Pau 2005; Selg 2007; Nikander 2008).

Suhteessa todellisuuteen tutkimuksessa voi erotta erilaisia paradigmaattisia lähestymistapoja. Suomessa sosiaalityön tutkimuksen para-

digmakeskustelun nosti esiin Georg Walls jo vuonna 1981 (Walls 1981, 53) jolloin hän puhui havainnoija-, toimija- ja osallistujaparadigmoista tutkimuksessa. Pauli Niemelä (1983, 15) on todennut Erich Jantschin (1975) inhimillisen käsityskyvyn perusmallien pohjalta, että sosiaalityös-sä olisi erotettavissa kolme erilaista paradigmaa – ”minä-se”, ”minä-sinä” tai ”me”. Havainnoijaparadigmassa korostuu rationaalinen tarkastelutapa, jonka mukaan tutkija on tavallaan ulkopuolinen suhteessa objektiin (”minä-se”). Tulokset ilmaistaan määrällisin termein. Toimijaparadigmassa suhde tutkijan ja kohteen välillä perustuu suhteeseen (”minä-sinä”), jolloin tulokset kuvataan lähinnä laadullisin termein ja prosessin käsitteen avulla. Osallistujaparadigma kuvaa liittoa ”me”, jossa on kaksi subjektia. Tulokset esitetään osallisuuden termein, kehityksen ja kasvun käsitteillä. Osallistujaparadigmaa voidaan Niemelän (mt., 16) mukaan luonnehtia energian sääntelyyn perustuvaksi innovatiiviseksi eli kekseliäksi systeemiksi.

Niemelä on todennut Erich Jantschin (1975, 92, 98) niin sanottuun virtateoriaan viitaten, että rationaalisella tasolla havainnoidessamme me pyrimme olemaan elämän virran ulkopuolella, toimijoina mukana olemalla yritämme ohjata venettämme elämän virrassa, ja osallistumisen korostuessa olemme osa elämän virtaa. Tutkijana ja opettajana sekä perheleirin toiminnan suunnittelijana olen itse ollut mukana virrassa. Pidän tärkeänä myös kysymystä siitä, millä tavalla virrassa liikutaan, soutaen (tutkija perämiehenä) vai purjehtien (tutkija tiimissä) tuulien mukaan. Jälkimmäisessä kohtaavat sekä vierauden että arjen etnografi ja toimintatutkija. Toimintatutkimuksessa tutkija on osa sitä sosiaalista yhteisöä, jossa toiminta toteutetaan ja jota hän tutkii ja kehittää. Tutkijan tausta, kokemus ja koulutus vaikuttavat tutkimussuhteen muotoutumiseen. Hänen on perehdyttävä tutkittavaan kohteeseen ja hallittava substanssin piirteet (Heikkinen 2001, 23–24; Veijola 2004, 41–42).

Käytännön leiriympäristössä avuntarpeessa olevien perheiden ja sosiaalialan opiskelijoiden sekä työntekijöiden kanssa pyrin olemaan yhdessä oppimassa ja ohjaamassa, kuten purjeveniemi virrassa. Se tuottaa yhteisvastuuta, kulttuuriymmärrystä, itse koettuja elämyksiä ja aitoa yhdessäoloa arjen toiminnoissa. Aitoja leirikokemuksia pidän tutkimuksen kannalta erittäin tärkeänä. Samoin perheiden luottamuksen syntyminen yhdessä tekemällä ja toimimalla tuotti tutkimukselle tärkeitä aineistoja.

Toimintatutkijan rooliin liittyy pyrkimystä aitouteen ja tasavertaisuuteen, jolloin on kyse moraalisesti eheästä ja empaattisesta tutkijahahmosta, halukkuudesta yhteistyöhön sekä ammattitaidosta (Kuula 1999, 116; Veijola 2004, 42). Tutkijan moniroolisuuden heikkoutena näen liiallisen tunnesiteen vaikutuksen perhejäsenten ja työntekijöiden toiminnan analysoimisessa. Koin välillä vaikeana irrottautua leirien suunnittelijan roolista. Toimintatutkijana olen toiminut samanaikaisesti sekä osallistujana että tutkimuksen kannalta oleellisia muutosmahdollisuuksia tuottavana toimijana.

Olen kokenut, että etnografina voin saada syvällistä tietoa perheistä, toimintatutkijana kehitysprosessista. Tutkijana olen sitoutunut ja uppoutunut työhön aivan eri tavalla, kuin aikaisemmin määrällistä tutkimusta tehdessäni. Syvälinen ymmärtäminen etnografian kohdalla on tarkoittanut myös useampia työtunteja. Olen ymmärtänyt, että vaikka on tärkeä osata menetelmän teoreettinen puoli, vielä tärkeämpää on käytännön toteutus. On osattava lukea sekä ihmisiä ja tilanteita että tulkita ja analysoida, miksi ja mitä tilanteissa tapahtuu. Etnografiaa soveltavan perhetönn tutkijan tulee olla kokenut ammattilainen, jolla on sosiaalityön laaja tuntemus ja yhteiskuntatieteellinen akateeminen koulutus.

3.3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.3.1 Perheleireille osallistuneet

Kohderyhmänä olivat ensisijaisesti kaksinkertaisen syrjäytymisuhan alla elävät Itä-Virumaan lapsiperheet, joille oli luonteenomaista yksinhuoltajuus, työttömyys, taloudelliset ongelmat, vuokratästit, puutteellinen viron kielen taito, sosiaalisen verkoston puuttuminen, alkoholismi sekä huonot suhteet vanhempien ja lasten välillä. Vuonna 1999 valitsimme paikallisen sosiaalityöntekijän arvion pohjalta viisikymmentä perhettä pitäen mielessä sen, mikä on perheiden motivaatio osallistua perheleiri-toimintaan. Valinnan peruskriteeri oli kuitenkin perheiden halu tehdä muutoksia omassa elämässään. Sen jälkeen perheitä haastateltiin heidän toiveidensa mukaisesti joko kodeissa tai sosiaaliviraston tiloissa. Sosiaalityön opiskelijat Marina Melnikova ja Katrin Arendi valitsivat yhdessä

paikallisen sosiaalityöntekijän kanssa kaksitoista Narvan sosiaaliviraston asiakkaina olevaa perhettä, joilla vaikeuksista huolimatta oli edelleen motivaatiota oman elämän ongelmien ratkaisemiseen. Vuonna 2000 valitsimme toiselle leirille yli kahdeksankymmenen ehdokasperheen joukosta yksitoista yksinhuoltajaäitiä ja kolmannelle leirille kahdeksan yksinhuoltajaisää Narvan, Narva-Jõesuun, Jõhvin ja Kohtla-Järven sosiaalivirastojen asiakkaina olevien perheiden joukosta. Vuonna 2001 valitsimme sosiaalivirastojen ehdotusten pohjalta neljännelle leirille viisi yksinhuoltajaäitiä ja neljä yksinhuoltajaisää perheineen sekä viidennelle leirille kaksitoista yksinhuoltajaäitien perhettä.

Tutkimukseen osallistuivat kaikki perheleireillä olleet. Kutsun tutkimuksessa mukana olleita Arkipäivät-perheiksi. Mielestäni sanat ”haastateltavat” tai ”tutkittavat” eivät kuvaa perheleiriyhteisöön aktiivisesti osallistuneita ihmisiä. Myös leireillä olleet kymmenen alle koulunikäistä lasta olen ottanut tutkimukseen mukaan, sillä he ovat osallistuneet leiritointaan, piirtäneet perhepäiväkirjoihin sekä keskustelemalla antaneet arvokasta tietoa.

Olen numeroinut kaikki tutkimukseen osallistuneet perheenjäsenet ja perheleirin työntekijät. Viimeksi mainittuja koskevat tiedot ovat liitteessä 2. Tekstissä viitataan tutkimushenkilöihin mainitsemalla, onko tieto lähde äiti, isä vai lapsi, ilmoittamalla hänen koodinumeronsa ja leirille osallistumisvuoden sekä aineiston, mistä tiedot on saatu (esimerkki: äiti 95, 2001, haastattelu).

Viron venäjänkielisellä alueella Narva-Joensuussa vuosina 1999–2001 järjestettyihin viiteen perheleiriin (ks. taulukko 2) osallistui kaikkiaan 120 perheenjäsentä (N=120), joista 68 oli lapsia, 40 äitiä, 11 isää sekä yhden lapsen 17-vuotias isovelji, joka osallistui leirille isän sijasta tämän sairauden vuoksi. Tutkimuksen informanttien ryhmä koostuu itävirumaalaisista monikulttuurisista ja -ongelmaisista perheistä (N= 52), joiden mahdollisuudet vaikuttaa omaan tilanteeseensa ovat vähäiset. 98 % kaikista vanhemmista oli yksinhuoltajia, näistä 19 eronneita ja 3 leskiä. Koska perheleireillä on useiden vuosien aikana ollut mukana monenlaisia toimijoita, havainnollistan leireille osallistuneiden taustaa taulukoissa 2 ja 3.

Taulukko 2. Vuosina 1999–2001 Narva–Joensuussa Arkipäivät-perheleireihin osallistuneet perheet.

						yhteensä
Aika	23.–29.8. 1999	31.7.–6.8. 2000	7.–13.8. 2000	29.7.–4.8. 2001	6.–12.8. 2001	
Perheitä	12	11	8	9	12	52
Äidit	12	11	0	5	12	40
ikä	28–47	29–49		38–41	31–44	28–49
Isät	0	0	7	4	0	11
ikä			29–49	29–64		29–64
Isoveli			1			1
ikä			17			17
Lapset	13	13	11	12	19	68
tytöt	5	6	7	6	9	33
pojat	8	7	4	6	10	5
ikä	6–14	6–13	5–15	3–14	4–13	3–15
Osallistujien lukumäärä	25	24	19	21	31	120
Siviilisääty						
yksinhuoltajat	6	4	3	6	9	28
eronneet	6	5	4	3	1	19
lesket	0	2	1	0	0	3
avioliitossa	0	0	0	0	2	2
Kansallisuus						
virolainen	0	0	4	2	10	16
venäläinen	25	24	15	17	17	98
inkerin-suomalainen	0	0	0	2	0	2
uzbekki	0	0	0	0	2	2
karjalainen	0	0	0	0	2	2

Lähes 90 % leiriläisistä oli venäjänkielisiä: vanhemmista 43 oli venäläisiä, sen lisäksi kolme muuta puhui venäjää (inkerinsuomalainen, uzbekki ja karjalainen). Lapsista 55 oli venäläisiä, 1 inkerinsuomalainen, 1 uzbekki, 1 karjalainen ja 10 virolaista. Kaikkiaan viidelle leirille osallistui 98 venäläistä, 16 virolaista ja 6 muita kansallisuuksia edustavaa perheenjäsentä. Niistä kaksi kolmasosaa mainitsi olevansa Viron tai Venäjän kansalaisia, kolmasosa ei halunnut vastata kansalaisuutta koskevan kysymykseen.

Liisa Hokkanen (2009, 316) näkee sosiaalityön yhteiskuntatieteenä, jonka erityispiirre on marginaaleihin kiinnittyminen ja huomion kohdistaminen ihmisten, ihmisryhmien ja yhteiskunnallisten organisaatioiden välisiin suhteisiin ja näiden tuottamiin ilmiöihin. Pysin katsomaan tähän tutkimukseen osallistuvia perheitä yhteiskunnalliseen marginaaliin määrittävien ilmiöiden kautta ja ihmisiä heidän elämäntilanteissaan.

Perheleireille osallistuneista vanhemmista 78 % oli työttömiä. Heidän toimeentulotuesta, lapsilisästä ja työkyvyttömyyseläkkeestä koostuvat tulonsa olivat 350–3 995 kruunua kuussa. Heistä kuusi oli luokan II invalideja ja yksi oli eläkeläinen. Leireille osallistuneista vain viidennes oli ennen leirille tuloa ollut Viron itsenäistymisen jälkeen työmarkkinoilla ja he olivat olleet lähinnä matalapalkkaisessa työssä (tulot 1 500–5 600 kruunua kuussa). Työttömyyden syiksi mainittiin huono viron kielen taito, siirtymäaikana tapahtunut syrjäytyminen sisäiseksi maahanmuuttajaksi, teollisuuden työpaikkojen leikkaukset, huonot suhteet työpaikkaan ja erilaiset arvot johdon kanssa sekä heikentyneen terveydentilan. Itä-Virumaalla laittomasti asuvilla perheleirille osallistuneilla oli ongelmana virallisten dokumenttien puuttuminen. Työn saamista vaikeutti lisäksi toivottomuuden tunne, asioiden laiminlyöminen ja itsetunnon puuttuminen sekä pitkäaikaisen työttömyyden aikana omaksuttu avuttomuus.

Kuka minuakaan tarvitsisi? (isä 51, 2000, haastattelu)

Sosiaalityön edustaja kuvaili vuonna 2000 kuusi vuotta työttömänä olutta yksinhuoltajaisää: ”Velvollisuudentuntoinen – kunnallisverot ja vuokra on aina maksettu. Tahtoisi toimeen tulla omillaan, mutta into vähenee; toivoo jatkuvaa apua.”

Viidellä vanhemmalla oli korkeakoulututkinto, 34:llä keskiasteen koulutus ja viisi oli käynyt vain peruskoulun (seitsemän vanhemmista ei ilmoittanut koulutustaan). Lapsista 58 kävi koulua ja 10 oli lasten-

tarhassa. Huolimatta vanhempien verrattain hyvästä koulutustasosta suurin osa leireille osallistuneista venäjänkielisistä työttömistä, jotka olivat enimmäkseen kevyen teollisuuden ammattilaisia, ei ollut onnistunut löytämään työtä. Syynä olivat Itä-Virumaan suuryritysten saneeraukset ja työn loppuminen. Tutkinnan suorittamisesta venäläisessä korkeakoulussa saattoi olla useita vuosia ja ammattitaito oli näin ollen vanhentunut. Viidestä korkeakoulututkinnon suorittaneesta vanhemmasta neljä oli työttömänä ja vain yhdellä oli oman alan työtä.

Eesti 98 -kyselyn mukaan korkeakoulututkinnon suorittaneiden joukossa oli enemmän työssäkäyviä kuin matalamman tason koulutuksen saaneissa (osuudet 88 % ja 65 %) ja vähemmän niitä, jotka pitävät työn puuttumista vaikeana ongelmana (11 % ja 37 %) (Laidmäe 1999). Itä-Virumaan alueella työn löytäminen on alueen etnisen koostumuksen vuoksi vaikeaa koulutetuillakin.

Unelmana olisi saada arvostettu työpaikka. (korkeasti koulutettu työttön äiti 95, 2001, haastattelu)

Tulojen hankkimiseksi monet venäjän kansallisuuden (ns. ”harmaa passi”) omaavat äidit käyvät lastensa kanssa Venäjällä Ivangorodissa myymässä tavaroita torilla. Monet työttömät isät tekevät tilapäistöitä maataloilla.

Perheet ja henkilökunta

Pyrimme säilyttämään kaikilla leireillä työntekijöiden ja asiakkaiden suhteen samana. Periaattemme oli, että jokaista perheenjäsentä kohti olisi yksi tukihenkilö. Syitä henkilökunnan suureen määrään (ks. taulukko 3) olivat myös kulttuurisuuden huomioiminen ja sukupuolinäkökulma. Oli tärkeää, että perheet voisivat toimia samaa kieltä puhuvan ja samaa sukupuolta edustavan ihmisen kanssa ja että heillä olisi mahdollisuus tavata myös toista sukupuolta ja kulttuuria edustavia. Esimerkiksi vuoden 1999 ensimmäiselle leirille osallistuneiden 25 venäläisen perheenjäsenen kanssa teki työtä 14 naista ja 3 miestä (ks. taulukko 3), joista viisi oli virolaisia, kaksi venäläisiä, kahdeksan suomalaisia ja kaksi yhdysvaltalaisia. Heistä opettajia oli 8 ja opiskelijoita 9.

Taulukko 3. Viiden leirin työntekijät.

leiri	1	2	3	4	5
vuosi	1999	2000	2000	2001	2001
työntekijöitä	17	23	23	27	26
* opiskelijoita	9	18	18	22	21
* opettajia ja vapaaehtoisia	8	5	5	5	5
naisia	14	18	18	20	20
miehiä	3	5	5	7	6
virolaisia	5	7	7	7	7
venäläisiä	2	4	4	8	8
suomalaisia	8	11	11	11	11
saksalaisia	0	1	1	1	0
amerikkalaisia	2	0	0	0	0

Nämä ihmiset taustoineen ja suhteineen muodostavat tutkimuksen henkilökuntatiimin, jonka avulla tutkimusaineistoa ja tietoa on tuotettu. Viiden leirin työntekijöinä (ks. liite 2) oli 38 opiskelijaa (29 naista ja 9 miestä), näistä 8 virolaista, 8 venäläistä, 21 suomalaista ja 1 saksalainen. Kaikkiaan perhetyötä viiden leirin aikana teki yhteensä 48 henkilöä (36 naista ja 12 miestä). Heistä virolaisia oli 11, venäläisiä 9, suomalaisia, saksalaisia 1 ja amerikkalaisia 2. Kolmasosa kaikista työntekijöistä osallistui kaikkiin leireihin (ks. liite 2). Muut työskentelivät samana vuonna kahdella leirillä peräkkäin. Koordinoin työskentelyä yhdessä lehtori Sirkka Puustinen-Niemelän kanssa.

3.3.2 Aineistot ja niiden keruu

Triangulaation käsite on tutkimukseni toteutuksessa oleellinen. Sillä tarkoitetaan erilaisten metodien, empiiristen aineistojen, tiedonlähteiden tai teorioiden yhdistämistä tutkimuksessa (Denzin 1988). Norman K. Denzin ja Yvonna Lincoln (1998, 3–4) erottavat neljä erilaista triangulaatiotyyppiä: aineistolähtöinen (multiple data sets), tutkijalähtöinen

(multi investigator), teorialähtöinen (multiple theory) ja metodilähtöinen (multi method). Viimeksi mainitussa on kaksi alaluokkaa eli yhden metodin sisäinen ja metodien välinen (havainnointi, dokumentit, kysely) triangulaatio. Tutkimuksessa on käytössä metodilähtöisen triangulaation metodien välinen alaluokka, joka tarkoittaa sitä, että käytän tutkimuksessa sekä havainnointia, dokumenttiaineistoa että kysely- ja haastattelu-materiaalia. Lisäksi on käytössä leireillä kuvattu videomateriaali (ks. taulukko 4 ja kuvio 9). Perheleiriltä kerättyä tietoa käsitellen etnografisella tutkimuksella eri tavoin. Hyödynnän laadullisessa tutkimuksessa myös osittain kyselyaineistoja riskejä kohtaavien perheiden tarpeiden ja odotusten ja elämänhallinnan tarkasteluun. Näen sen taustakäytön laadullisen tutkimuksen tukena. Pille Pruulmann-Vegerfeld (2004) painottaa-kin, että pelkästään yhden tiedonkeruumenetelmän perusteella aineisto voi jäädä ohueksi.

Aet Annist (2006), joka tarkasteli väitöstutkimuksessaan ulkomaisen avun merkitystä Viron maaseudulle, havaitsi, että kyselyt eivät riitä selvittämään, miksi tietyn kulttuurin edustajat ymmärtävät maailman juuri sillä tavalla kuin he ymmärtävät. Kokemus toisten ihmisten elämästä merkitsee, että tutkija voi osallistumalla ymmärtää paremmin ihmisten käyttäytymisen syitä. Oman kokemuksen mukaan pelkästään osallistumalla perhetyön kehittämiseen ei saa riittävästi tietoja. Kyselyaineistoa olen koonnut vuonna 2000 perheiden elämänhallintaa koskevalla (N=19) lomakekyselyllä. Lisäksi tein vuonna 2000 avoimista kysymyksistä koostuvan lomakekyselyn (N=24) leirin päätteeksi. Ne auttoivat yhdessä haastatteluiden ja havaintojen kanssa kartoittamaan paremmin perheiden tuen tarpeita. Myös perheiden jäsenet osallistuivat innokkaasti kyselyyn, sillä sen kautta heillä oli konkreettinen mahdollisuus vaikuttaa perhepalveluiden kehittämiseen. Kolmas syy kyselylomakkeiden valikointumisessa tutkimusaineiston keräämiseen oli voimaantumisen (empowerment) tuottaminen tutkimukseen osallistumisen kautta. Perheleirillä olevilta perheiltä ei kukaan ollut aikaisemmin kysynyt mielipiteitä. Toisaalta Liisa Hokkanen (2009, 316) näkee, että sosiaalityö on enemmän hajontojen kuin keskiarvojen tiedettä, jolloin se on lähtökohtaisesti ymmärtävää, kyseenalaistavaa ja kriittistä.

Kvalitatiivisen aineiston olen koonnut vuosina 1999, 2000 ja 2001 Arkipäivät-perheleirin alussa haastatteluina (N=79) ja etnografisella

keskustelulla (N=36). Hankkeen aikana (1999–2001) suoritin yhdessä työntekijöiden kanssa osallistuvaa havainnointia ja lisäksi analysoin leiridokumentteja (leiritoiminnan päiväohjelmat, perheiden ja työntekijöiden päiväkirjat, videotaltioinnit yhteisistä tilanteista).

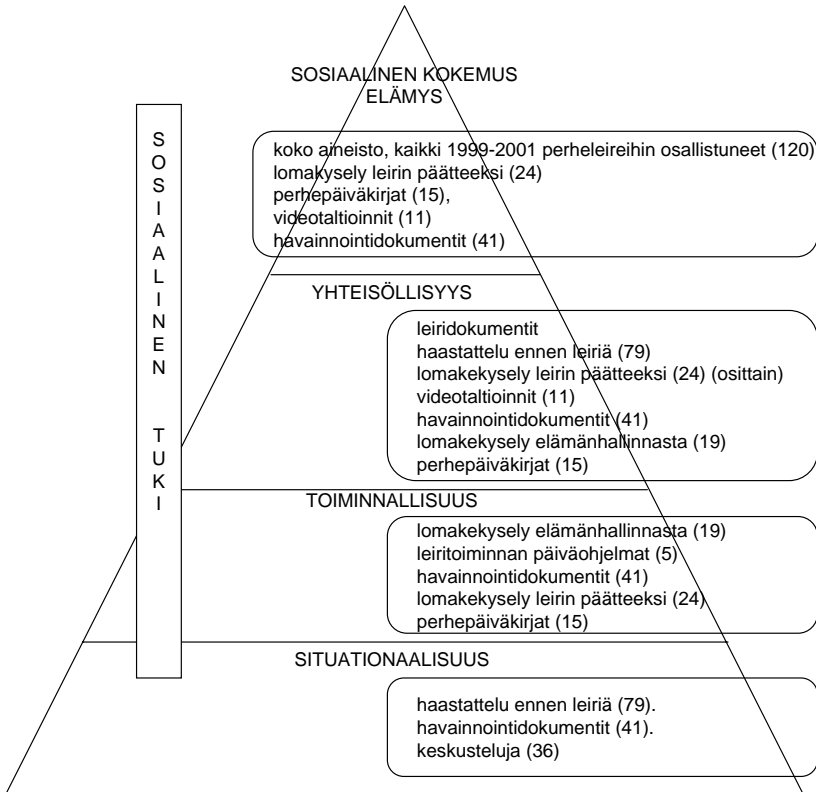
Taulukko 4. Viiden leirin tutkimusaineistot.

leiri	1	2	3	4	5	yhteensä
vuosi	1999	2000	2000	2001	2001	
haastattelut	23	14		15	27	79
keskustelut	4	8	8	4	12	36
kyselyt						43
*elämänhallinta		11	8			19
*leirin päätteeksi		9	15			24
havainnointidokumentit	16	6	7	6	6	41
päiväohjelmat	1	1	1	1	1	5
videotaltioinnit min	180	990	150	150	60	1530
perheiden päiväkirjat	5	10				15

Kuten etnografia ammentaa tietoa monentyyppisistä informaatiolähteistä, etnografian keräämä informaatio voi olla muistiinpanoja, valokuvia tai videonauhoituksia. Tietojen kokoaminen voi tapahtua ennalta tarkemmin määrittelemättömästi ja strukturoimattomasti. Tutkijana otin osaa ihmisten perheleiriarkeen ja vietin aikaa heidän kanssaan. Etnografi katselee, mitä tapahtuu, kuuntelee sitä, mitä puhutaan ja esittää kysymyksiä, kerää monenlaista aineistoa valaistakseen niitä asioita, joista on kiinnostunut (Hammersley & Atkinson 1996, 1; Törrönen 1999, 25; Pau 2005; Väli 2005). Itselle tutkijana on keskeisenä aineistoon liittyvänä ongelmana ollut epäsystemaattisuus. Aineiston epäsystemaattinen kerääminen johtuu siitä, että perheleirin aikana väitöskirjatutkimus ei ollut vielä suunnitelmassa. Tavoitteena oli ainoastaan tukea intervention avulla Itä-Viron perheitä ja kehittää tutkimuksen avulla Arkipäivät-projektin perheleiritoimintaa ja sosiaalityön opiskelijoiden käytännönopetusta. Toisaalta, tutkimuksen aineistot ovat aitoja viiden Arkipäivät-perheleirin dokumentteja, niitä ei ole suunniteltu eikä tuotettu väitöskirjatutkimuksen tarpeisiin. Aineiston synnyn kuvaaminen, tutkijan kenttäsuhteen

reflektoiminen ja oman tutkijuuden avaaminen rakentavat tuloksena esitettävän sosiaalisen todellisuuden (Pösö 1993, 29; Forsberg 1998, 82; Hurtig 2003a, 52).

Laadullisen tutkimuksen kannalta relevantin tiedon saamiseksi analysoidut tutkimusaineistot ovat tuottaneet monenlaista tietoa. Haastattelut ja keskustelut perheiden kanssa ennen leiriä avaavat perheiden situationaalisuuden ja yhteiskunnallisen kontekstin. Kyselyt antavat tietoja perheleirien toiminnallisuudesta, elämyksellisyydestä ja yhteisöllisyydestä, samoin leirien päiväohjelmat sekä omat ja työntekijöiden havainnointimuistitpanot. Koko aineisto tuottaa tietoja sosiaalisen kokemusellisuuden tuottamisesta.

Kuvio 9. Tutkimusaineistojen paikantuminen.

Eri aineistotyyppien kokoamiseksi tarvitsin erilaisia tiedonkeruun metodeja. Kuvaan niitä analysoimalla, mitä tietoja eri aineistot ovat tuottaneet ja miten ne paikantuvat.

Osallistuva havainnointi

Arkipäivät-leirin tutkijana havainnoinnit tapahtuivat osallistumalla leiri-yhteisön toimintaan. Etnografiaan liitetään yleensä kenttätyö, osallistuvan havainnoinnin hyödyntäminen ja keskustelut tutkittavien kanssa (Törrönen 1999; Pelkonen 2003; Pau 2005). Pertti Alasuutari (2001, 67–86) kysyy, onko etnografia osallistuvaa havainnointia, havainnoivaa osallisuutta vai etnografista ”kenttätutkimusta”.

Osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan intensiteettiä, jolla tutkija osallistuu ryhmäläisten elämään, toiminnan ja käyttäytymisen kuvaamista ja sen ymmärtävää tulkitsemista (Törrönen 1999; Leino 2002; Hurtig 2003a) sekä aineiston keruutapaa, jossa tutkija tavalla tai toisella osallistuu tutkimansa yhteisön toimintaan. Puhutaan neljästä osallistumisen asteesta: havainnointi ilman varsinaista osallistumista, osallistuva havainnointi, osallistuva havainnointi toimintatutkimuksen merkityksessä ja piilohavainnointi (Grönfors 1982, 87–88; Eskola & Suoranta 1998, 100–101).

Tämän tutkimuksen havainnointiaineiston olen koonnut osallistuvana havainnointina aidossa ympäristössä, mikä oli yksi systemaattinen tapa tuottaa tietoa. Se vaatii aikaa toimintaan ja ajatuksiin tutustumiseen sekä roolien ja suhteiden luomista osallistujiin. Toisaalta sen avulla on mahdollista tuottaa tietoa ja keskustella eri asioista muun tekemisen ohessa (Törrönen 1999). Perheleirillä keskeistä oli perheiden kanssa yhdessä toimiminen ja työntekijöiden tukeminen. Tietojen tuottaminen ei ollut ensisijaista. Vaikka olin havainnoimassa ja läsnä kaikilla leireillä, pidän tärkeänä että tutkijan lisäksi myös työntekijät suorittivat osallistuvaa havainnointia. He työskentelivät yhdessä Arkipäivät-perheiden kanssa ja pääsivät lähelle perheleirin arkea. Ruumiillinen ja emotionaalinen läsnäolo tekevät etnografisesta tutkimusprosessista erityisen (ks. myös Atkinson ym. 2001; Lappalainen 2007a).

Havainnoinnista kertyneitä muistinpanoja sekä omia ja työntekijöiden päiväkirjoja on 41 dokumenttia kaikista viidestä leiristä. Niissä on havainnoitu perheiden elämää ja toimimista tiimeinä. Muistiinpanot koskevat perheiden osallistumista elämystoimintoihin sekä erilaisia perhe- ja asiantuntijatapaamisia ja havaintoja perheiden arkitoiminnoista. Niitä analysoimalla sain tietoja perheiden sisäisistä suhteista, vuorovaikutuksesta ja tuen tarpeesta. Havainnoimalla saadut tiedot ovat tärkeitä perhepalvelun muotoilussa. Kaikki työntekijät pitivät leirillä päiväkirjaa. Työntekijöinä toimineet opiskelijat ovat tehneet sen huolellisesti. Leirin vetäjänä ja alkuvuosina päävastuuhenkilönä minun oli tärkeintä huolehtia perheiden ja työttöimien hyvinvoinnista. Jälkeenpäin muistinpanoja analysoimalla huomani, että oma leiripäiväkirjani muistuttaa enemmän ”vastuullisen johtajan” viikkokalenteria, missä ovat tärkeät tehtävät, näiden sisältö ja pieni tila tunteille. Osa omista elämyskokemuksistani palautui hyvin mieleeni käydessäni läpi video- ja valokuva-aineistoa sekä leiridokumentteja.

Havaintomuistiinpanoja olen tutkijana pyrkinyt tekemään mahdollisemman tarkkaan ja antamaan yksityiskohtaisesti ymmärrettävän kuvauksen kentän tapahtumista. Haastatteluihin verrattuna muistiinpanojen kirjoittaminen oli intensiivisen perheleirin aikana hankalaa ja aikaa vievää, se vaati uudelleen prosessointia ja tilanteiden läpikäyntiä muistelun avulla. Sitä ei voinut tehdä mekaanisesti, koska se olisi vähentänyt systemaattisuutta ja luotettavuutta, kun esimerkiksi perheleirikeskustelut eivät tallennu sellaisenaan. Siksi täydensin havainnointimateriaalia haastatteluilla, lomakekyselyillä ja videonauhoituksilla. Osallistuvaa havainnointia voi laajentaa myös videonauhoittamalla päivittäisiä kohtaamisia sellaisina kuin ne esiintyvät (Ochs ym. 2006, 388).

Havaintomuistiinpanot on tarkoituksenmukaista tehdä joko tilanteissa tai heti niiden jälkeen ja kirjoittaa kronologiseen järjestykseen tapahtumia, puhetta, toimintaa sekä eleitä, ilmeitä ja puheen sävyjä, joiden avulla voi purkaa muistiinpanot pidemmäksi tekstiksi (Pau 2005; Törrönen 2007, Lappalainen 2007b; 2007c). Perheleireillä oli monia tilanteita, joissa tutkijan jatkuva muistiinpanojen tekeminen häiritsi perheitä huomattavasti. Sellaisissa tapauksissa oli tarkoituksenmukaisempaa kirjoittaa muistiinpanot toisaalla, havainnoinnin jälkeen. Ei ole olemassa neutraalia tapaa kirjata havainnot niin, että tapahtumat ja näkökulmat olisi kuvattu täydellisesti ja selkeästi (Hammersley & Atkinson 1983, 157; Lahelma & Gordon 2007, 37).

Tapahtumien kuvailun lisäksi oleellinen osa omaa havainnointipäiväkirjaa on ollut leirin jälkeinen itsereflektointi: tutkijana on kirjattava omat tunteensa ja ajatuksensa sekä tutkimukselliset oivalluksensa (ns. sisäinen dialogi), jotka syntyvät havainnoinnin aikana (Hammersley & Atkinson 1995, 165). Tätä lähestymistapaa olen eniten käyttänyt omassa tutkimuksessani. Osallistumalla yhteiseen toimintaan ja kunnioittamalla sekä perheiden että vapaaehtoisten työntekijöiden panosta on syntynyt tämän tutkimustarinan havainnointiaineisto, jonka pohjalta on mahdollista analysoida perheleirin toteutumista, yhteisöllisyyttä sekä elämyksellisyyttä. Havainnointiaineiston käyttö tutkimuksessa on kyselyitä ja haastatteluja täydentävä sekä Arkipäivät-perheiden situationaalisuutta ja leirin kokonaisuutta ymmärtävä. Tutkimuksen kannalta havaintojen muistiinpanot ovat korvaamattomia, sillä ne on kirjoitettu aidossa tilanteessa. Myöhemmin olisi mahdotonta muistaa ja ymmärtää, miten ja miksi joku asia leirillä tapahtui, tai miksi vanhemmat vastaavat kysymyksen niin kuin he vastaavat. Muistiinpanot ovat myös auttaneet jäsentämään leiritoiminnan vaikutusta perheille. Aineiston heikkous on muistiinpanojen epätasaisuus, mutta toisaalta sieltä näkee sekä tutkijan että työntekijöiden havaintojen valinnan.

Haastattelut

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa eniten käytetty tutkimusmenetelmä, haastattelu, on ainutlaatuinen tiedonkeruumenetelmä, missä ollaan suorassa vuorovaikutuksessa perheiden kanssa (Forsberg 1998, 97; Hurtig 1999, 34; Pelkonen 2003, 36; Laitinen 2004, 62; Niskala 2008, 35–36). Siihen liittyy myös kohtaaminen ja sosiaalinen tuki (Väli 2005). Omassa tutkimuksessani haastattelun valitseminen aineiston hankinnan menetelmäksi perustui pääosin perheiden kuuntelemiseen. Perheille oli tärkeää sen avulla tuoda esille itseä koskevia asioita. Samoin perhejäsenet voivat kertoa itsestään sekä ongelmistaan laajemmin. Perheleiripalvelun muotoilun kannalta syventävien tietojen saaminen oli tärkeä. Perheleiriprojektin kehittämistyön alussa laaditut leiriohjelma, työn metodit ja toimintaperiaatteet olivat lähtökohtana haastattelujen suorittamiselle.

Ensimmäisen leirin järjestämistä edeltäneessä tutkimusvaiheessa (touko–heinäkuu 1999) keskityin itävirumaalaisten perheiden tarpeiden ja

odotusten sekä erilaisten perhetyön tuotemahdollisuuksien kartoittamiseen. Selvitin, millaisia perhepalveluita perheille tarjottiin. Leirityön rakentamiseksi kaksi sosiaalityön opiskelijaa haastatteli tutkijan ohjauksella kohderyhmään kuuluvia perheitä ensin Narvan sosiaalivirastossa ja myöhemmin saatuumme luvan perheiltä myös heidän kodeissaan. Toisena vuonna perheiden valikoiminen ja haastattelut tapahtuivat kesä-heinäkuussa 2000 yhteistyössä Narvan, Narva-Jõesuun, Jõhvin ja Kohtla-Järven sosiaalivirastojen sekä Narvan, Sillamäen, Kohtla-Järven ja Jõhvin yksinhuoltajien yhdistyksen (Üksikvanemate liit) kanssa. Kolmantena vuonna perheet haastateltiin samojen yhteistyökumppanien kanssa kesä-elokuussa 2001.

Arkipäivät-projektin opiskelija-työntekijät kysyivät teemahaastattelussa perheiltä heidän odotuksiaan, tarpeitaan, ruokailutottumuksiaan, harrastuksiaan ja muita taustatekijöitä. Leiriä edeltäneet haastattelut (kaikkiaan 79 vuosina 1999–2001, ks. kuvio 9) ja etnografiset keskustelut perheiden kanssa (kaikkiaan 36 vuosina 1999–2001, ks. kuvio 9) selvittivät perheiden odotuksia, tarpeita ja tavoitteita. Jokaista perheleiriä varten on ollut tärkeää tietää perheiden sosiaalinen tilanne.

Haastattelulla on myös ongelmallinen puoli. Se vei aikaa ja vaati molempien osapuolten mukanaolon. Kaikkien perheiden kohtaaminen sovitun aikaan sovitussa paikassa ei toteutunut ensimmäisellä kerralla. Useat haastateltavat saattoivat kokea haastattelun monella tavalla pelottavaksi tilanteeksi (Väli 2005). Haastattelussa oli sekä tästä että kulttuurisesta syystä käytössä soveltavana mix-menetelmänä sekä yksilökohtainen teemahaastattelu että keskustelu perheiden kanssa. Se oli tarpeen asiakkaiden kulttuurisen kunnioituksen ja myös haastattelun laadun kannalta. Venäjänkielisille perhejäsenille haastattelu oli uusi kokemus ja usein vastaukset olivat lyhyitä, joskus vastattiin yhdellä sanalla. Ihmiset eivät olleet tottuneet keskustelemaan vaan vastamaan. Siksi kehitimme leirin tarpeeseen kyselevän teemahaastattelumenetelmän (ks. liite 3), missä perheenjäsenet saivat vastata kysymyksiin. Haastattelutapaan liittyvä valinta tehdään tilanteen mukaan (Laitinen 2004, 64). Tutkimuksen kannalta mix-menetelmän tuottamat tiedot ovat tärkeitä, jotta voi ymmärtää perheiden todellisen tilanteen ja niiden käytettävissä olevat voimavarat. Haastattelut mahdollistivat sisällöllisesti tukea antavan elämyksellisen leirimallin rakentamista.

Kyselyt

Perhemuotojen muututtua ja yhteiskunnan globalisoiduttua ihmiset tarkastelevat asioita erilaisista näkökulmista. Asiat eivät ole aina sellaisia kuin perhetyön suunnittelijat ajattelevat, vaan jokainen perhe liittyy tarjottavaan tukeen yksilöllisiä merkityksiä, jotka työntekijöiden on otettava huomioon. Saadaksemme täsmällisempää tietoa eri osa-alueilta toteutimme haastatteluiden lisäksi kyselyt. Perheleiritutkimusta suunniteltaessa pohdin myös strukturoidumpia aineiston keruun muotoja. Perheiden alkutilanne ja loppukartoitus leirin päätyttyä edellyttivät kyselyä (Engeström 1995, 111; Tulva ym. 2002, 64–65; Hanson & Kelam 2004, 25; Heinla & Derman 2004, 47; Pall 2004, 116; Lauristin & Vihalem 2004, 23; Helavirta 2005, 89). Perheiden tilanteiden kartoitusta tarvittiin, jotta sosiaalista kokemusta voitaisiin käyttää hyväksi uusien perhepalveluiden suunniteltaessa. Kyselymenetelmän avulla sain kerättyä tärkeää tietoa myös perheiden tuen tarpeista, perheleiriodotuksista ja elämänhallinnasta sekä saadusta sosiaalisesta kokemuksesta. Aineisto voidaan kerätä lomakkeita käyttäen posti- tai kontrolloituna kyselynä. Arkipäivät-perheleirillä oli käytössä informoitu kysely, jossa opiskelija Katrin Arendin kanssa ja oimme lomakkeet henkilökohtaisesti. Samalla kerroimme tutkimuksen tarkoituksesta, keskustelimme perheiden kanssa ja vastasimme kysymyksiin. Perheenjäsenet täyttivät lomakkeet leirin aikana ja palauttivat ne sovitun aikana tutkijoille.

Ensimmäinen leiri oli pilottikokemus. Kuten myöhemmistä tuloksista näkee, seuraava vuosi on tuottanut eniten tutkimusmateriaalia leiripohjaisen perhetyön kehittämiseksi. Vuonna 2000 toteutimme molempien leirien alussa Katrin Arendin kanssa vanhemmille elämänhallintakyselyn. Lomake sisälsi Likert-tyyppisiä asteikkoja ja avoimia kysymyksiä. Kysymyssarjan suunnitteli sosiaalityössä valmistuva opiskelija Katrin Arendi (2001) minun ohjauksessani. Lomakkeessa (ks. liite 4) on 30 kysymystä, jotka jakaantuvat kahteen pääosaan: perheleirille osallistujan leiritoimintoja koskevia odotuksia selvittävään sekä perheen selviytymistaitoja ja sosiaalista tukea tarkastelemaan osaan.

Elämänhallintakysely käsittelee vuoden 2000 perheleirille osallistuneiden yksinhuoltajien (N=19) selviytymiskeinojen ja selviytymistä haittaavien tekijöiden näkökulmasta arkiosaamisen, sosiaalisen osaamisen ja so-

siaalisen tuen toteutumista. Vastaajista äitejä oli 11, isiä 7 ja isän asemassa huoltajana toimiva yksi isovelji. Vastaajista eronneita oli 8, naimattomia 8 ja leskiä 3. Keskiarvo lasten lukumäärästä perheessä oli äideillä 1,7 ja isillä 2,1. Kyselyyn osallistuneiden joukossa työttömiä oli yli kaksi kolmasosaa, näistä äitejä 9 ja isiä 4. Työssä tai koulussa käyviä oli kuusi.

Kyselyn tärkein tarkoitus oli tutkimukseen osallistumisen kautta olla perheille sosiaalisena tukena, mahdollistaa itseilmaisukyvyyn oppimista sekä auttaa perheleiripalvelun kehittämisessä. Lähtökohtanamme olivat vuoden 1999 perheleirin pilottihankkeen kokemukset, joiden mukaan puutteelliset kyvyt selvitä arkiaskareista johtavat helposti elämänhallinnan katoamiseen. Perheet tarvitsevat kipeästi sosiaalipalveluita, mutta vanhemmilla ei ole riittävästi tietoa palveluista. Selviytymisen taitoja voidaan oppia elämyksellisissä perheleiritoiminnassa.

Äidit ja isät vastasivat kysymyksiin arkiosaamisen ja vuorovaikutustaitojen lisätarpeesta sekä sosiaalisen tuen saamisesta kolmiportaisella asteikolla (ks. liite 4). Vanhemmat arvioivat omaa senhetkistä selviytymiskykyään viisiportaisella asteikolla (ks. liite 4). Lomakkeen lopussa oli kolme avointa kysymystä, joissa vastaajaa pyydettiin kertomaan verkostoista, joista hän saa apua, avun saamista koskevan informaation riittävydestä ja mistä tahansa muusta omaan elämään liittyvästä asiasta. Tiedot on koottu elokuussa 2000 Narva-Jõesuun Arkipäivät-perheleirin alussa. Kysymyksiin vastaaminen ei ollut pakollista. Yhdeksäntoista lomaketta jaettiin, ja kaikki palautettiin. Yhdessä tapauksessa opiskelijan oli autettava vastaajaa täyttämään lomaketta. Vastaukset on tallennettu ja analysoitu Excel-muotoon sekä esitetty murtolukuina (ks. liite 5).

Vuonna 2000 toisen ja kolmannen leirin päätteeksi toteutimme lisäksi lomakekyselyn, jonka tarkoitus oli saada tietoa 15 kysymyksen avulla leirikokemuksista ja siten kehittää leiritoimintaa jatkossa (ks. liite 6). Tein kyselyn opiskelijoiden Katrin Arendin ja Marina Melnikovan kanssa perheleirin tiloissa ja siihen osallistui 24 perheenjäsentä. Kaikki yhdeksän kyselyyn osallistunutta äitiä olivat venäläisiä, kahdeksasta isästä kuusi oli venäläisiä ja kaksi virolaisia ja seitsemästä lapsesta (neljä tyttöä ja kolme poikaa) venäläisiä oli viisi ja virolaisia kaksi. Kyselyihin osallistuminen oli vapaaehtoista. Perheet olivat kiinnostuneita tutkimusyhteistyöstä ja pitivät kyselyä selkeänä sekä heitä tukevana.

Tutkimuksessani kuvaan lapsiperheiden käsityksiä perheleirillä tarjottavasta sosiaalisesta tuesta sosiaalisena kokemuksena. Selvittän, mitä lapset ja heidän vanhempansa pitävät perheleirillä tärkeänä ja mistä he saavat voimavaroja. Tässä tilanteessa lomakekyselyt olivat avuksi, ne toimivat puitteena ja tukena perheiden ajatuksille (Tulva ym. 2002; Hanson & Kelam 2004; Heinla & Derman 2004; Lauristin & Vihalem 2004). Toisaalta kyselyt yksin eivät tuota riittävää tietoa, kun kyselyaineistot on kerätty ainoastaan perheleiriprojektin tutkimusvuonna 2000. Samoin voi ymmärtää, että Arkipäivät-perheet eivät ole tottuneet vastamaan kyselyihin. Vastaukset avoimiin kysymyksiin saattavat olla yksisanaisia tai niihin ei ole vastattu ollenkaan.

Videointi visuaalisena metodina

Käytän yhtenä aineistona perheleirien eri toiminnoista kuvaamiani videotallenteita. Videoaineisto sisältää taltiointeja kaikkien leirien erilaisista yhteisistä tilanteista. Olen kuvannut perheitä hoitamassa arkirutiineja, oppimassa ja juhlimassa. Myös perheenjäsenten yhteisiä vuorovaikutustilanteita sekä luovuus- ja draamaharjoituksia ja esityksiä on tallennettu. Lisäksi videoaineistossa on liikunta ja erilaisia ryhmäkeskusteluja. Perheleirin sosiaalista kokemusta on helppointa hahmottaa visuaalisen aineiston kautta, sillä etnografista kokemusta on vaikeaa sanallistaa ja kokemus on työlästä muuntaa suhteellisen koherentiksi kerronnaksi (Stoller 1996, 759).

Marcus Banksin (2001, 80) mukaan visuaaliset metodit, kuten videointi, ovat erittäin käyttökelpoisia juuri etnografisen, sosiaalista kokemusta kartoittavan aineiston kokoamisessa (vrt. Rantala 2005; 139, 148–149). Elinor Ochs ym. (2006, 392–397) kuvaavat konkreettisesti videoetnografiamenetelmän käyttöä perhetutkimuksessa. Lothar Böhnisch (2003, 28–29) katsoo, että videometodi on sosiaalityön lasten- ja nuortenprojekteissa tärkeä arkitoiminnan aineisto. Pirjo Korvela (2003) osoittaa omassa väitöskirjassaan, miten videoaineisto voi palvella perheen arjen tutkimista sekä havainnollistaa arkielämää tuottavaa prosessia. Päämääränä tulisi olla sen kuvaaminen, mitä tilanteessa tapahtuu, kuinka tilanteeseen osallistuvat ihmiset näkevät toimintansa ja missä konteksteissa toiminta tapahtuu (Hammersley & Atkinson 1995, 6).

Olen kuvannut leiritodellisuutta kaikilta viideltä leiriltä. Videomateriaalia on 1 530 minuuttia. Videokamera on ollut minulle vuodesta 1993 lähtien vuorovaikutustyössä jokapäiväinen työkalu, sillä käytän videopalautetta vuorovaikutuskoulutuksissa. Samaa opetusmetodia käytin myös perheleirillä ja aineistona olivat tallennetut perheleirin vuorovaikutustilanteet sekä monenlaiset tilannet. Tässä tutkimuksessa videoaineiston merkitys itselleni tutkijana on toimia elävänä muistina ja ymmärtämisen tukena. Nauhoituksia uudestaan katsoessani muistan elävästi tilanteita, tunteita ja perheitä, ja osaksi videoaineiston avulla ymmärrän paremmin perheiden antamia vastauksia. Sen rooli on olla muun aineiston, esimerkiksi havainnointiaineiston, tukena. Sen antina on liikkuva dynaaminen kuva, ihmisten ilmeet tiettyssä tilanteessa, aito tunnekuvaus ja äänensävyt. Videotallenteeni tekevät havainnot kentstä mahdolliseksi vielä kenttätyöskentelyn jälkeen (Rantala 2005, 119). Videoaineisto olisi erittäin hyvä tutkimusmateriaali, jos olisin sen keräämisen aikana kymmenen vuotta sitten lukenut niitä videoaineiston analysoimista koskevia tutkimuksia, joita olen väitöskirjatutkimuksen aikana lukenut. Nyt aineiston heikkoutena on sen kattavuuden ja systemaattisuuden puuttuminen. Tässä tutkimuksessa hyödynnän erikseen analysoidun videoaineiston tuloksia, jotka on jäsennetty 16 minuutin dokumenttielokuvaksi (Leppiman & Ingmann 2002). Videoaineisto havainnollistaa muiden aineistojen tuottamia toiminnallisuuden, yhteisöllisyyden ja elämyksellisyyden ulottuvuuksia.

3.3.3 Aineistojen analyysi ja tulkinta

Tutkimusongelma on ohjannut analyysin valintaa. Kerätyn tiedon avulla olen etsinyt vastauksia tutkimuskysymyksiin, ja aineiston analyysi sekä päätelmien teko ovat koko tutkimuksen ydinasia. Se on ollut systemaattinen mutta joustava ja harkittu prosessi, joka etenee jatkuvasti. Pysin kuvamaan tämän prosessin etenemisen sitä koskevine valintoineen vaihe vaiheelta, toisaalta pyrin jatkamaan prosessia eteenpäin.

Aineiston analyysin aloitin omana vaiheenaan perheleirien jälkeen vuonna 2001. Viiden perheleirin aineiston valikointi oli monivaiheinen prosessi. Aluksi kävin monta kertaa läpi koko perheleirillä kerätyn aineiston. Sitä oli valtava määrä ja oli tarpeen tehdä rajauksia. Lisäksi aineistot

olivat viron-, venäjän- ja suomenkieliset, mikä vei enemmän aikaa tutkijalta. Samana aikana aloitin tutustumista sosiaalisen tuen tutkimuksiin. Vuonna 2005 tein aineiston loppuvalinnat ja totesin uuden valinnan tarpeellisuuden. Koska tässä tutkimuksessa on kyse teorialähtöisestä analyysitavasta, tulkintoja muodostaakseni minun oli ensiksi pakko irrottautua leirin kehittäjän ja opettajan roolista. Ymmärsin sen, kun teorioita lukemalla asetuin pikkuhiljaa perhetyön tutkijan roolin. Toisaalta, kun luin ensimmäisiä kertoja perheleirimuistiinpanoja, kyselyjä ja dokumentteja, huomasin, että myös tunnesiteet vaikuttivat liian voimakkaasti.

Ensimmäisen aineiston analyysivaiheen aikana esittämieni kysymyksiä avulla pohdin, millaista tietoa aineistojen eri osat sisältävät, miten niitä pysyy analysoimaan ja käyttämään. Luin aineistot monta kertaa mahdollisimman ”ulkopuolisen” silmillä ja annoin mieleen nousta monenlaisia ideoita nähdä asioita toisiinsa. Huomasin, että haastatteluaineistot antavat moniulotteisen kuvan perheiden tilanteesta, mutta eivät tarjoa tietoa tilanteen ratkaisuihin ja perheleirimenetelmän kehittämisen. Kyselyt ja havainnointiaineistot puolestaan antavat niitä. Toisaalta luin uusilla silmillä aikaisemmin lukemiani sosiaalisen tuen teorioita ja elämyskokemuksen teoreettisia näkökulmia. Aineistoilla on perheleiritutkimuksessa merkittävä rooli, mutta teorioilla on tutkimuksen tuotekehityksen kannalta tärkeä rooli. Järjestin, luokittelin ja purin aineistot luettavaan muotoon, kirjoitin tiivistelmiä ja muokkasin haastattelut tekstiksi. Laadullinen analyysi koostuu havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta (Alasuutari 1993, 22) sekä aineiston tiivistämisestä (Eskola & Suoranta 1998) ja ryhmittelyn avulla tehtävästä havaintojen tuottamisesta ja tulkinnasta (Törrönen 1999; Hurtig 2003a; Pau 2005; Ronkainen 2007). Aluksi olen luonut teorialäheisesti toiminnallisuuden yleiset kategoriat, sitten tarkemmat tarvetypologiat ja lopuksi analyttiset toiminnallisuuden merkitykselliset kategoriat sijoittamalla ne perheleirien sosiaalisen prosessin malliin. Samoin pilkoin ja rakensin aineistosta saaduista havainnoista tietoja sosiaalisen tuen neljästä ilmenemismuodosta (House 1981).

Seuraavassa analyysivaiheessa, muodostin aineistosta analyysiyksiköt. Valikoin koko aineistoista perheiden tilannetta, sosiaalista tukea ja voimavaroja osoittavat teemat sekä otin mukaan kaksi kyselyaineistoa. Samoin valikoin havainnointimuistiinpanoista analyysin ensimmäisellä kierrok-

sella esille nousseet teemat. Perheiden päiväkirjat ja leirien päiväohjelmat otin analysoitavaksi kokonaisuena, sillä niissä oli sekä toiminnallisuutta, yhteisyyttä että elämyksellisyyttä koskevia teemoja. Lähdin tässä vaiheessa analysoimaan kyselyaineistoja, sillä niissä perheiden sosiaalisen tuen ongelmat nousevat eniten esille. Haastatteluaineisto tiivistyi perheiden tilannetta ja voimavaroja koskevien teemojen ympärille. Sekä omat että työtekijöiden havaintomuistiinpanot kuvasivat lähinnä perheleirien työprosessia sekä siellä tapahtuvaa vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyttä. Glifford Geertz (1988) muistuttaa kuitenkin, että tutkija ei vain luetteloisi sosiaalisia tapahtumia sekä käyttäytymistä ja instituutioita, vaan myös tulkitsee niiden kontekstuaalista merkitystä.

Tutkimusaineiston analyysissä tutkimuskohteen ymmärtäminen on keskeistä. Osallistuminen ja etäännyttäminen auttaa tutkijaa ymmärtämään tutkimuskohteen olevan yhteisön elinehtoja (Lappalainen 2007a). Analyysivaiheessa järjestin aineistoja uudelleen eri kategorioihin ja teemoihin tuottaakseni uusia näkökulmia. Sieltä nousi esiin samoin kuin perheiden omista päiväkirjoista ja leirivideoista perheleirin elämyksellisyyttä koskevat teemat. Leiritoiminnan dokumentit taas antoivat vahvistusta aineistoista esille noussut teemoille. Sen jälkeen kun analyysiprosessissa vahvistuivat käsitteet toiminnallisuus, yhteisyys ja elämyksellisyys olen lukenut aineistoani niiden valossa.

Kontekstuaalinen vastaus tutkimuskysymyksiin syntyi vasta kirjoittamisprosessi alussa eli tutkimuksen kolmannessa analyysivaiheessa, jossa tapahtui nimeäminen eli tulkinallinen käsitteellistäminen. Toisaalta tulkinassa on ollut kyse myös teoreettisesta valintaprosessista, Arkipäivät-perheiden tilanteen ymmärtämisestä ja aiemman perhetyötutkimuksen analyysistä. Se on ollut erittäin kiinnostavaa, ensinäkin tutkimuksen kehittymisen näkökulmasta ja toiseksi käsitteistä puhuttaessa kyse on tutkimukseen liittyvästä tieteellisestä tuloksesta. Analyysin viimeistä, neljättä vaihetta voi kutsua myös selkiytymisen vaiheeksi. Sen aikana tutkimuksen tulkinat kiteytyivät kirjoittamisprosessissa toiminnallisuuden, yhteisöllisyyden ja elämyksellisyyden ilmiöiksi lukuina 4, 5 ja 6. Samoin alkoivat muodostua uuden perhetyömallin logiikka ja strategia.

Havainnointiaineistojen, haastattelujen, päiväkirjojen ja dokumenttiaineistojen analyysissä olen käyttänyt kvalitatiivista menetelmää. Aineis-

tot ovat antaneet tukea ja olen analysoinut jäsentämällä erilaisia merkityskokonaisuuksia ja tulkitsemalla niitä. Tematisoimalla olen saanut käsitteellistämisen kautta selkeämmäksi, millaista sosiaalisen tuen ympäristöä perheet tarvitsevat ja mitä elämyksellisen perheleirin rakentaminen edellyttää. Kyselyn analyysissa olen tutkimustehtävän toteuttamiseksi käyttänyt alkuvaiheessa myös kvantifioimista.

Omassa tutkimuksessa kyselyaineiston osittain määrällinen käsittely on toteutunut luokittelemalla vastaukset erilaisten tekijöiden mukaan. Kvantifiointi on mahdollistanut kerättyjen vastausten vertaamisen sekä sosiaalisiin kokemuksiin vaikuttaneiden tekijöiden etsimisen ja luokittelun. Silti en käytä taulukoita enää tutkimuksen kirjoitusvaiheessa. Niiden avulla on analyysin alkuvaiheessa ollut helpompi analysoida kyselyaineistoista esille nousevia mielipiteitä ja merkityksiä. Pitkäaikainen kokemus kvantitatiivisesta tutkimuksesta on ollut hyödyllistä, vaikka tässä tutkimuksessa ei ole tutkittavien pienestä määrästä johtuen mahdollista käyttää klassisia kvantitatiivisen tutkimuksen monimuuttujamenetelmiä. Prosessissa oli tärkeää aineiston merkityksellistäminen ja käsitteellistäminen sosiaalisen kokemuksen näkökulmasta. Kyselyaineiston vertailun ja vastausten ryhmittelyn avulla saadut havainnot perheiden kokemuksista ja niiden tulkinta ovat myös tärkeitä. En siis laskenut mekaanisesti pelkästään mainintoja, vaan katsoin niiden vaikutussuhteita. Tutkittavien perheiden omat kommentit helpottivat tutkijan ymmärtämistä, ja ne liisäävät myös tutkimuksen luotettavuutta.

Perheleirimallin tuotekehittelyssä (luku 7) on ollut tarpeen kartoittaa vanhempien ja lasten leiriodotuksia sekä näkemyksiä leirin tuloksista. Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998, 165) toteavat, että laadulliseen aineistoon voi soveltaa myös määrällistä analyysia. Kvantifioiva kvalitatiivinen analyysi on noussut kolmanneksi vaihtoehdoksi perinteisen kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen menetelmien rinnalle (mt., 166). Tulkinnessa pyrin käsitteellistämään analyysin tuottamien vihjeiden ja havaintojen merkitykset teoreettisen ajattelun (House 1981; Pine & Gilmore 1999) ja Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskuksen tuottamien käytännön työkalujen (Tarssanen & Kylänen 2007b; Tarssanen 2008) avulla. Hyötyä oli myös monta vuotta kestäneestä teoreettisen kirjallisuuden lukemisesta. Suvi Ronkainen (2007) toteaa, että tulkinnessa on kyse vahvasta teoreettisesta ja käsitteellisestä valintaprosessista, mihin tarvitaan teoreettista lukenei-

suutta, jolloin teoreettinen työ on aina osa analyysiprosessia. Luennan tavoitteena on ollut myös loogisten analogioiden rakentaminen.

Kuten tutkimuksen tavoitteena on myös perheleirin tuotekehittely ja palvelumallin tuottaminen käytän tutkimuksen tulkinassa (luku 7) perheleirin elämyksellisyyden tulkitsemiseen ja perhepalvelun muotoilun analysoimiseen lisäksi kahta Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskuksen työkalua (liite 7 ja 8).

Elämyskolmio (ks. liite 7) on Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskuksen työkalu (Tarssanen & Kylänen 2007a, 139; 2007b, 114), jonka avulla arvioin Arkipäivät-perheleirin elämyksellisyyttä. Mittavan kirjallisuuskatsauksen perusteella rakennettu malli sisältää elämystarkastelun kaksi näkökulmaa: tuotteen elementit ja asiakkaan kokemuksen tasot. Elämyksellisyyden kriteereihin kuuluvat asiakkaan kokemukseen vaikuttavat tuotteen elementit, kuten yksilöllisyys, aitous, tarinallisuus, moniaistisuus, kontrasti ja vuorovaikutus. Mallin vertikaalisella akselilla on kuvattu asiakkaan kokemuksen rakentuminen kiinnostuksesta elämykseen, joka voi johtaa henkiseen muutkokemukseen. Näkökulmana ovat asiakkaan kokemuksen tasot, kuten eri tasoille asettuvat motivaatio sekä fyysinen, älyllinen, emotionaalinen ja henkinen ulottuvuus. Näiden avulla arvioin, voisiko perheleiri tarjota elämysten ja sosiaalisen kokemuksen ympäristöä.

Käytän myös Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskuksen (Tarssanen 2008) elämystuotteen tuotekehitysprosessin (lyhennettynä EPD) mallin front-end-vaihetta (ks. liite 8) perheleirituotteen kehitysprosessin analyysissä. Vaihe sisältää kolme itsenäistä osiota: 1) Havainnointi: tutkimusvaiheessa perheitä ja toiminnallisuutta seurattiin eri havainnointimenetelmin. 2) Ideointi: ideointivaiheessa tulkituin edellisen vaiheen havainnot tuloksiksi, joiden perusteella määrittelin perhetuotteen suuntaviivat. 3) Elämyksellistäminen: kehitys- eli konseptointivaiheessa valitsin perheleirin tuoteideoista muutaman kehityskelpoisen idean elämyksellistämävaiheeseen. Perheleiripalvelun muotoilun prosessissa elämyksellistämävaiheessa valituista ideoista muodostin mallin avulla toteuttamiskelpoisen, elämyksellisen tuotekonseptin.

Jukka Törrönen (2002) sanoo tutkimisen koostuvan kahdesta osasta: aineiston keräämisestä ja sen rekonstruktioista eli analyysistä ja esityksestä, jota on myös kirjoittaminen. Antti Kariston (2005, 31) mukaan

se on ajatusten muodon hakemista eli muotoilua, mistä jokainen tutkija haluaa tehdä mahdollisemman kauniin. Vaikka olen selkeämmän muodon saamiseksi pyrkinyt karsimaan tutkimuksesta ja tekstistä kaiken tarpeettoman, sellaista kuitenkin on jäljellä runsaasti. Lisäksi vieraalla kielellä kirjoittaminen on tuottanut outoja kielellisiä ilmaisuja. Arkipäivät-tutkimuksen kirjoittaminen on ollut etnografinen matka. Aineistonkeruu, havainnointi ja kirjoittaminen on toisiinsa kiteytynyt prosessi, kuvailevaa ja tulkitsevaa toimintaa, jossa etnografina olen pyrkinyt ”kertomaan tarinan”. Etnografian kirjoitus muistuttaa kertomusta, jota on täydennetty argumenteilla (Hammersley & Atkinson 1995, 207–211). Olen asettanut itselleni tehtäväksi kertoa Arkipäivät-perheleirin tarinan tekstinä ja videoaineistosta kootun dokumenttielokuvan avulla. Tulkitseen koko tutkimuskokonaisuuden tarinana. Sen alku on Viron murrosyhteiskunnan perheiden tilanteen kertomuksessa (luku 1) ja se jatkuu yhteisellä perheleirillä ja sen kehittämällä palveluna (luku 7).

Tutkimuksen argumentit ovat käsitteissä, tunteissa ja tiedoissa. Tulkinnan ytimessä olivat tutkittavien omat kommentit ja mielipiteet. Käsitteitä kehittäen etnografian analyysi luo muotokuvan tutkittavasta sosiaalisen kokemuksen tuottamisen ilmiöstä. Esimerkiksi kärsimyksen tutkija Arthur Kleinman (2006) painottaa etnografian olevan käyttökelpoinen tutkimusmetodi merkitysten selvittämiseen, koska perheiden tilanteen, kärsimysten tai muiden vastaavien ilmiöiden merkitykset eivät heijastu tilastolliseen materiaaliin. Hänen (mt., 15) mukaansa etnografia tutkimusmetodinä antaa tietoa ihmisten todellisesta maailmasta, heidän epätoivostaan, omantunnon tuskista, tappioista ja voitoista. Kleinman kysyy, mitä keinoja tilastollinen käyttäytymisen tutkiminen antaisi tällaisten eksistentiaalisten arvojen mittaamiseen. Tässä tutkimuksessa etnografia ei ole ollut pelkästään tiettyjen menetelmien käyttöä. Mielestäni sosiaalisen kokemuksen ilmiötä ei saa tutkia irrallisena, vaan perheiden tilanteen ja Viron laajemman kontekstin ymmärtäminen on tärkeää.

Arkielämässä puhutaan usein ”minun totuudestani”, kun taas tieteessä pyritään objektiiviseen totuuteen (Alasuutari 2001, 25–27). Tämän tutkimuksen tulokset eivät ole ”lopullisia totuuksia”, sillä kaikkea ei ehtinyt havaita ja kirjata (ks. myös Lappalainen 2007c, 127). Tieteellisen tiedon edistyminen on juuri sitä, että on päästy lähemmäksi totuutta.

3.3.4 Eettisyys perhetyön tutkimuksessa

Etnografinen kenttätyö vieraassa kulttuurissa vaatii tutkijalta suurta kulttuurista sensitiivisyyttä ja tarkkaavaisuutta eettisissä kysymyksissä. Perheleirikentälle mentiin oppimaan, ei tietämään asiakkaasta paremmin. Koska leireillä oli ihmisiä monesta eri kulttuurista, tutkijan vastuu eettisistä kysymyksistä oli suuri.

Olen tutkimusprosessissa ymmärtänyt myös, että tutkijalta vaaditaan monimuotoista herkkyyttä tutkimiansa ilmiöiden ja ihmisten sekä käsitteiden kategorisoinnissa ja luokittelussa. Sosiaalityöllä ja sen tutkimuksella on eettisiä velvoitteita asiakkaille, tutkimuskohteelle ja kollegoille, mutta myös ulkopuolisille ryhmille, yksilöille ja tuleville sukupolville (Urponen 2003, 73; Hurtig 2003a, 55; Veijola 2004, 111; Selg 2007, 71). Anneli Pohjola (2003, 8) on analysoinut tutkijan sensitiivisyyden vaateita ja todennut tutkijan sosiaalisen ja eettisen vastuun nousevan tärkeäksi osaksi tutkimusprosessia. Katariina Hakala ja Pirkko Hynninen (2007) tuovat esille, että etnografiassa on kyse eettisestä kohtaamisesta, jossa tutkija asettuu kuuntelemaan tutkimukseensa osallistuvia ihmisiä heidän tietojaan ja merkityksenantojaan kunnioittaen.

Perheleiriprojektiin osallistuvat perheet ja työntekijät kantavat mukanaan omaa kokemuksellista elämänhistoriaansa. Sosiaalityössä se merkitsee perustaa tulkinnalle (Pohjola 2003, 55) siitä, mistä nykyiseen, muutosta tarvitsevaan elämäntilanteeseen on tultu. Makrotason erilaisuudet ovat merkittäviä. Tutkimukseen osallistuvat perheet ovat viron- ja venäjänkielisiä Virossa asuvia perheitä, työntekijät puolestaan ovat viron-, suomen-, venäjän- ja saksankielisiä. Erilaisuudesta muodostui myös eettisiä ongelmia, esimerkiksi mitä tehdä perheleiritilanteissa, joissa osapuolet kohtelivat toisiaan epäoikeudenmukaisesti tai toinen osapuoli loukkaantui tietystä käyttäytymisestä. Tilanteet olivat nopeita, ratkaisuja ehti miettiä vasta myöhemmin. Tutkijoiden lähestymistavoissa tarvittiin toiminnallista sensitiivisyyttä, kyseenalaistamista sekä tutun näkemistä vieraan silmin. Omaa tutkimuskokemustaan kuvatessaan Tuula Gordon ym. (2007, 62) tuovat esille, että heillä on ollut tällaisissa tilanteissa keinovertaileva ja poikkikulttuurinen työote.

Olennaista on myös tutkijan tapa kohdata hänen tutkimuksessaan mukana olevat ihmiset (Pohjola 2003, 56). Arkipäivät-perheleirillä osal-

listuin tutkijana tutkimusprosessiin, jossa perheet olivat mukana yhteistyökumppaneina. Parhaimmillaan kyseessä on kaksinkertainen subjekti: vastavuoroinen tutkijasubjektin ja tutkimussubjektin kohtaaminen (mt., 57).

Havainnoinnin ohessa tehdyillä etnografisilla haastatteluilla, kyselyillä ja perheiden kanssa käydyillä keskusteluilla oli paljon annettavaa. Niiden kautta tutkittavat ihmiset voivat esittää tutkijalle omia tulkintojaan, mitkä tukevat tutkimuksen luotettavuutta (Hammersley & Atkinson 1995, 105–107; Show ja Gould 2001). Perheleiritilanteista tehtyjen tulkintojen validiteettia lisää, että niin perheet kuin työntekijätkin, jotka osallistuvat seitsemän päivää kestäneillä leireillä kaikkiin toiminnan osa-alueisiin, kertoivat vapaaehtoisesti omia mielipiteitään perheleirillä koetuista elämyksistä ja saamastaan sosiaalisesta tuesta.

Tutkimuksessani oli tärkeää sekä anonymisointi ja kunnioitus että psykologisoinnin välttäminen. En ole käyttänyt tutkimuksessani perheenjäsenten nimiä. Samoin oli tärkeää varoa negatiivisia leimoja käsitteiden valinnassa. Suvi Ronkainen (2007) muistuttaa vielä, että myös aineiston lukeminen on tutkimuseettisten ehtojen säätelemää. On esimerkiksi eri asia tulla leirille riskiperheen tai riskejä kohtaavien lapsiperheiden isänä tai äitinä kuin yksinkertaisesti isänä ja äitinä.

Yksilöllä on tarve samastua tiettyyn ihmisryhmään, jonka kanssa hänellä on yhteinen sosiaalinen kokemus sekä jaetut tunteet, identiteetti, muisti ja symbolinen asema historiassa. Ihminen pyrkii hakemaan ympärilleen kaltaisiaan. Tutkijan ei kuitenkaan pitäisi tyyppitellä ihmisiä vaan ilmiöitä. Tutkimuseettisestä näkökulmasta on aivan eri asia, ryhmitelläkö ihmisiä vai tilanteita. Pohjola (2003, 55–57; 2007) korostaa, että tutkimuksessa tarvitaan ilmiöitä ja niiden kehittymistä ymmärtävää historiallista, kontekstuaalista, kulttuurista, toiminnallista ja subjektiivisuutta ymmärtävää sensitiivisyyttä.

Etnografisessa tutkimuksessa olen joutunut kiinnittämään huomiota myös kulttuuriseen sensitiivisyyteen. Etnografina työskentelen kahden eri yhteisön välissä, informanttien (perheet) ja oman henkilökohtaisen taustayhteisöni tiedeyhteisön välissä. Lisäksi toimin kahdesta eri kulttuurista tulevien perheiden ja viidestä eri kulttuurista lähtöisin olevien työntekijöiden kanssa. Tutkijan pitää ymmärtää tutkittaviensa kulttuuri, tulkita se (Suojanen 1996, 41) ja kääntää se tieteen kielelle. Tästä aiheu-

tuu monikulttuurisen perheleirin tutkijalle monitahoinen eettinen vastuu. Vaikka olen syntynyt ja kasvanut neuvostoaikana, hallitsen venäjän kielen ja tunnen mielestäni vironvenäläisten kulttuurin, ei osaamistani ole aina helppo soveltaa venäläisten perheiden sosiaalisen kokemuksen analysointiin. Perheleireillä työskennellessäni ja tutkimusta tehdessäni minun oli opittava ymmärtämään Virossa elävää, venäjää puhuvaa, vaikeuksia kohdannutta perhettä sekä sen omassa kulttuurisessa kontekstissa että perheleirin kulttuurien välisessä kontekstissa.

Pelkkä kaksikielisyys ei riitä, on oltava lisäksi kulttuurisensitiivinen. Maija Jäppinen ja Johanna Hurtig (2007, 141) toteavat, että Empathos-hankkeen alussa myös he ymmärsivät kulttuurisen sensitiivisyyden tarkoittavan kulttuurin tuntemusta ja sen erityispiirteiden ymmärtämistä. Ymmärrän, kuten Jäppinen ja Hurtig (mt.), kulttuurisen sensitiivisyyden näkökulmaksi, joka on tietoinen eroista mutta pystyy löytämään yhteistä, jotta voidaan toimia asiakkaan kanssa hänen hyväkseen. Leirillä oli oleellinen samuus ja yhdistävien asioiden huomioiminen. Mielestäni on hallittava yhdistävästä näkökulmasta monikulttuurisen kuuntelemisen taito ja osattava tulkita merkityksiä. Myös omaa kulttuuria oppii tuntemaan paremmin vieraan kulttuurin kautta. Tämä tutkimus on antanut siihen rikastavan mahdollisuuden. Toisaalta etnografiset totuudet ovat kuitenkin aina osittaisia, sitoutuneita ja epätäydellisiä (Gordon ym. 2007).

4 TOIMINNALLISUUS

Aloitan perheleirin empirian tarkastelun Arkipäivät-leirin toiminnallisuudesta. Analysoin haastatteluja ja keskusteluja perheiden kanssa, elämänhallintaa käsittelevää lomakekyselyä, perheleirejä koskevia dokumentteja ja perheiden, vapaaehtoistyöntekijöiden sekä omia tutkijan roolissa tekemiäni havaintoja monikulttuurisesta ja moniammatillisesta perheleiristä. Toiminnallisuus on sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana (Niemelä 2009, 209) ja sen analyysi on aina ihmisen ja yhteiskunnan (mt., 231), tässä tutkimuksessa myös perheleiriyhteiskunnan, välisen suhteen analyysia. Vaikka tarkastelen samalla aineistolla erikseen toiminnallista, yhteisöllistä ja elämyksellistä ulottuvuutta perheleirillä, silti niiden välillä on paljon yhteyksiä ja ehkä myös päällekkäisyyttä. Lukija voi ihmetellä perheiden pääosin positiivisia kokemuksia perheleiristä. Niitä analysoimalla voi ajatella, että osallistuneiden perheiden ei aikaisemmin ollut mahdollista kokea, että heistä välitetään. Lisäksi leiriviikko oli iso kontrasti perheiden arkielämälle. Itse koin sekä leirin aikana että tutkimusprosessissa paljon kehittämistarvetta.

Pyrin tässä luvussa selvittämään perheleiriprojektin tavoitteet ja sille asetetut toiveet sekä analysoimaan ja kuvaamaan perheiden voimavaroja kuluttavia ja lisääviä tekijöitä., Kuvaan, miten leiri on rakennettu ja miten yhdessä tekeminen ja vastuun ottaminen yhdessä sekä turvallisuus toteutuivat perheleirillä. Analysoin perheleirin toiminnallisuuden merkitystä perhejäsenille. Arkipäivät-kontekstissa sosiaalinen toiminta voi olla perheille uusien merkitysten syntymisen tilanne.

4.1 Arkipäivät-perheleiriprojekti

4.1.1 Tavoitteet

Arkipäivät-perheleiriprojektin tavoitteet ja sille asetetut toiveet nousevat perheiden voimavarojen riittämättömyydestä. Viron siirtymäyhteiskunnan oloissa syntyneet perheiden sosiaaliset ongelmat ja valtion kykenemättömyys tarjota perheille riittäviä palveluita ovat luoneet perustan Arkipäivät-hankkeelle (vrt. Hurtig 2003b, 9–10; Airto ym. 2005; Sauvo-

la 2005). Aloin kehittää perheleiriä hyvinvointipalveluna vuonna 1999 Tallinnan yliopiston sosiaalityön oppiaineen ja Savonia-ammattikorkeakoulun yhteishankkeena ja toteuttaa sitä yhteistyössä Viron Lastensuojeluliiton kanssa. Arkipäivät-perhetyön perusidea oli tarjota lastensuojelun tarpeessa oleville perheille sosiaalista tukea ja elämyksellinen toimintaympäristö vastavuoroisessa toiminnassa tukihenkilöiden kanssa. Se syntyi perheiden tarpeista, ja projekti lähti kehittymään ajatuksesta auttaa riskitilanteessa olevia lapsiperheitä. Arkipäivät-perheleiriprojektin lähtökohtina olivat Narva-Jõesuun lastensuojelun asiakkaina olevien perheiden tarpeet, joihin vastaamiseksi oli tärkeää luoda toimintamahdollisuuksia ja elämyksiä tarjoava ympäristö. Tässä ympäristössä perhelähtöisellä sosiaalisella tuella perheet voisivat kehittää omia sosiaalisia valmiuksiaan, lisätä voimavarojaan ja saada uutta sosiaalista kokemusta. (Leppiman 1999; 2004a; 2006; 2007b; 2008a; 2009; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2005, 2006a; 2006b.)

Arkipäivät-perheleiriprojekti on ajallisesti selkeärajainen ja intensiivinen perhetyöhanke, jolla on tavoite sekä tietyt tehtävät ja voimavarat. Joustavuutensa ja konkreettisuutensa ansiosta projekti pystyy paneutumaan perheiden tuen tarpeeseen nopeasti ja taloudellisesti. Arkipäivät-projektityön prosessimainen työote (vrt. Hokkanen 1998, 32) on väline muutoksen saavuttamiseen. Sen eri puolia ovat leirityö, koulutus, perhepäivät ja tutkimus. Elämyksellistä Arkipäivät-perheprojektia voi tarkastella perheille suunnattuna sosiaalityön muotona, joka tarjoaa sosiaalista tukea ja kokemuksia.

Projektit voi luokitella kehittämis- ja toteuttamisprojekteiksi (Jalava & Virtanen 1995, 18; Perens & Leppiman ym. 1999; 24; Perens 2001, 9–11; Ruuska 2001, 11). Kehittämisprojektien tavoitteita ei välttämättä voi konkreettisesti ilmaista. Niiden lähtökohtana voi olla jokin ongelma tai kohentamista vaativa tilanne, jolloin projekti voi esimerkiksi tukea tietyn alueen riskiperheitä työttömyyden kasvaessa. Sosiaalityön ja lastensuojelun projektina Arkipäiviä voi pitää lähinnä kehittämisprojektina, koska se oli käynnistetty perheiden konkreettiseksi tukemiseksi. Se pyrki synnyttämään muutoksia ja vaikuttamaan tulevaisuuteen tarjoamalla työvälineitä muuttuvassa yhteiskunnassa ilmeneviin lastensuojelun ja perhetyön ongelmiin (vrt. Hurtig 1999; 2003b; Lyyra & Salmela 2004; Sauvola 2005; Uusimäki 2005).

Arkipäivät-perheleiriprojektin päätavoitteeksi asetimme innovatiivisen ja verkostoituvaan toimintaideologiaan perustuvan hyvinvointipalvelumallin kehittämisen lapsiperheiden tueksi. Perheleiritoiminnan taustalla on kohteen uudelleenmäärittely, jolloin perhe nähdään aktiivisena toimijana. Sosiaalityön tieteellis-teoreettisen paradigman (Niemelä 2009, 213) perusteella ihminen nähdään sosiaalisena toimivana olentona. Alatavoitteena oli tarjota perheille mahdollisuuksia saada sosiaalista tukea sekä luoda lapsille ja vanhemmille tilaisuuksia yhdessäoloon ja yhteisölliseen toimintaan. Tavoitteena oli etsiä ja vahvistaa perheen omien voimavarojen tunnistamista ja löytämistä ja selviytymistaitojen kehittämistä sekä tukea perheiden sisäisten sekä heidän ja tukijärjestelmien välisten verkostojen syntyä. Projektissa pyrittiin myös luomaan lapsille ja vanhemmille vertaisryhmiä, joka tarjoaisi käyttökelpoisia suhteita perheleirin jälkeen. Edelleen pyrkimyksenä oli aktivoita lapsia ja vanhempia hankkimaan uusia taitoja ja valmiuksia.

Vapaaehtoisen moniammatillisen työtiimin tavoitteena oli perheiden voimaannuttaminen (Hokkanen 2009, 330; vrt. Mattus 2001, 23–24; Sauvola 2005, 12–15; Rantalaiho 2006, 46–48). Perheitä motivoitiin selviytymään paremmin vastaan tulevista ongelmista ja opettelemaan uusia sosiaalisia taitoja. Tässä suhteessa tärkeitä olivat vuorovaikutustaito- ja itsekontrolliharjoitukset, jotka yhdessä liikunnallisen ja luovan toiminnan kanssa nostavat perheenjäsenten itsetuntoa. Muita päämääriä olivat tiimin ammatillisten valmiuksien kehittyminen, yhteistoiminnallisuus perheiden ja muiden yhteistyötahojen kanssa sekä omien arvojen ja kulttuuritietoisuuden syventäminen. Arkipäivät-perheleirien toimintaperiaatteita olivat perhelähtöisyys, moniammatillisuus, monikulttuurisuus, verkottuminen, yhteisöllisyys, yhteinen toimintavastuu ja kumppanuus sekä elämyksellisyys, aitous ja monimuotoisuus.

Perhelähtöisyys voi mahdollistaa hyvinvointia edistävää perhekulttuuria. Perhelähtöinen toimintakulttuuri edellyttää, että vanhemmuus otetaan palveluissa huomioon ja että toiminnat mahdollistavat vanhempien osallistumisen ja vaikuttamisen palveluiden sisältöön (Hurtig 2003b, 87–89; Viitala 2006, 13; Leppiman 2008). Anneli Pohjola (1999b, 117–118) muistuttaa, että palvelusuhteessa on tärkeää analysoida, tuotetaan-ko palvelutilanne aidosti asiakkaan lähtökohdista ja onko kyse yhteistoiminnallisesta suhteesta. Systemiteoreettisesti toiminnallisuuteen kuuluu elämän virrassa olemisen taso, omistamisen taso, sekä niitä yh-

distävä taso eli tekeminen (Niemelä 2009, 214–215). Arkipäivät-perheleiripalvelun suunnittelussa oli tärkeä miettiä, mahdollistavatko toiminnot ”olla-tehdä-omistaa” tasolla (mt., 215) perhelähtöisyyden periaatteen seuraamisen ja vanhempien ottamisen mukaan palveluiden sisällön kehittämiseen ja toimintaan osallistumiseen. Perhelähtöisyys edellytti alkuvaiheessa myös monikulttuuristen perheiden leiritarpeiden, tavoitteiden ja kiinnostusten kartoittamista. Analysoin perheiden toiveita olemisen, tekemisen ja omistamisen tasoilta. Lapsen auttaminen edellyttää muutosta perheen tilanteesta ja sen tarpeen konkretisoimista (Hurtig 2003b, 48; ks. myös Niskala 2008, 75).

4.1.2 Toiveet

Perheiden situationaalisuus vaikutti heidän toiveisiinsa. Odotukset leiritoinnasta olivat haastatteluiden (yhteensä 79) ja keskustelujen (yhteensä 36) mukaan toiminnallisia, vuorovaikutuksellisia, informatiivisia ja eettisiä. Perheiden ääni, heidän toiveensa ja odotuksensa kävivät ilmi kaikista leirejä edeltäneistä haastatteluista. Lisäksi elämänhallintakyselyn kohteena olivat Arkipäivät-projektin vuoden 2000 perheleirille osallistuneiden yksinhuoltajien näkemykset ja arviot omasta arjesta selviytymisestä sekä selviytymistä haittaavista tekijöistä. Perheet (yhteensä 19) toivoivat elämänhallintakyselyn perusteella saavansa leiritoiminnan avulla paremman kontaktin lapsiinsa ja saavuttavansa myönteisemmän vanhemman roolin perheessä. He halusivat oppia vuorovaikutustaitoja sekä kasvattaa lapsiaan ja taata lapsille kiinnostavaa toimintaa. Muodostamalla uusia verkostoja ja saamalla tukea vertaisryhmistä vanhemmat toivoivat löytävänsä helpommin hyvän elämäkumppanin ja saavansa tukea hyvän työpaikan löytämiseen. Yhteistoimintaan osallistumisen perheleirillä uskottiin tuovan neuvoja arkitoimintoihin, rahan säästämiseen ja terveydentilan parantamiseen.

Oleminen

Olemisen perustasolla arkitoiminnallisuus sisältää tarpeita (Niemelä 2009, 219; ks. myös Maslow 1970 ja Alderfer 1972), joiden olemassa-

olo on perheiden hyvinvoinnille ensisijaisen tärkeää. Kun voimavaroja ja osaamista on vähän, ruokavalio voi jäädä yksipuoliseksi ja ruoanlaitto rajoittua kahvin tai teen keittämiseen ja voileivän tekemiseen. Yksin arkihuoliensa kanssa painiskeleva ei välttämättä löydä intoa siivota tai laittaa ruokaa tai käyttää luovuutta rahankäytön suunnitteluun. Olemisen sosiaalisella ulottuvuudella kysymys koskee yhdessä olemista, kun ihmisellä sosiaalisena olentona on yhteisyyden (Alderfer 1972) tarpeet, ja kolmas olemisen ulottuvuus merkitsee inhimillistä kasvua (Niemelä 2009, 216–217).

Perheleireillä 2000 toivottiin elämänhallintakyselyn (N=19) perusteella ennen kaikkea säästäväisen rahankäytön oppimista (9 äitiä). Nykyisiin ruoanlaittotaitoihinsa ei ollut tyytyväisiä suuri osa vanhemmista. Melkein kaikki isät pitivät siivoamista itsestään selvänä arkirutiinina, mutta kuten puolet äideistä he kertoivat tarvitsevansa siivouksessa lisäneuvoja. Puolet isistä ja melkein puolet äideistä kaipasi lisäosaamista omien ja muiden perheenjäsenten vaatehuoltoon. Hygieniasta huolehtimiseen tarvitsi lisätietoja kolmasosa vanhemmista. Äidit olivat kaikkein kiinnostuneimpia oppimaan tarkkaa taloudenpitoa ja isät puolestaan vähiten kiinnostuneita osallistumaan siivoamiseen ja ruoanlaittoon.

Lapset ja aikuiset halusivat haastatteluiden perusteella leiristä turvallisen ja elämyksellisen paikan, missä on mahdollisuus olla rauhassa, puhua omista unelmista, oppia viroa, urheilla, tehdä retkiä yhdessä, löytää ystäviä, kulkea veneellä, tanssia, laulaa ja leikkiä. Oli myös leirin ilmapiiriä koskevia toiveita.

Leirin ilmapiiri olisi suvaitseva ja hyväntahtoinen. (äiti 98, 2001, haastattelu)

Että kaikki leiriläiset olisivat mukavia, hyväntuulisia ja valmiita vuorovaikutukseen. (äiti 12, 1999, haastattelu)

Että meihin suhtauduttaisiin leirillä kunnollisesti. (tyttö 117, 2001, haastattelu)

Tekeminen

Suuri tarve päivittäiseen toimintaan, työhön tai harrastuksiin, oli merkilepantavaa. Tekemiseen liittyvät myös onnistumisen elämykset. Ihmisen

elämästä voi puuttua mielekkyys, kun ei ole hyödyllistä tekemistä, yhteiskunnassa arvostettua osallisuutta ja osallistumista työelämään ja harrastuksiin (Järvelä & Laukkanen 2000, 43; Niemelä 2009, 219). Suurin osa isistä ja kaksi kolmasosaa äideistä toivoi elämänhallinnankyselyn perusteella toimintaa ja harrastuksia enemmän kuin heillä sillä hetkellä oli.

Vastauksista nousi esille myös vuorovaikutuksellisuuden merkitys perheille. He olivat haastattelujen ja keskustelujen perusteella kiinnostuneita oppimaan perheleirillä vuorovaikutustaitoja, mihin varmaankin vaikutti työttömyydestä ja sosiaalisesta statuksesta johtuva suhdeverkoston suppeus. Myös käsitys vuorovaikutus- ja yhteistyötaitojen tärkeydestä elämänhallinnassa ja onnistumisen elämyksissä innosti omaksumaan näitä taitoja. Lähes kaikki vuoden 2000 leirien äideistä toivoivat haastatteluissa kartuttavansa leirillä vuorovaikutustaitoja. Leiritoimintaan osallistumalla haluttiin nykyistä läheisempiä kontakteja muihin ihmisiin ja oltiin valmiita avautumaan ja puhumaan ongelmista (vrt. Rantalaiho 2003, 231). Parempaa selviytymistä vertaistukiryhmissä toivoi elämänhallinnankyselyn perusteella yli kaksi kolmasosa äideistä, kun taas isistä puolet katsoi, että sitä ei ole tarpeen oppia. Suurin osa vastaajista oli kiinnostunut yhteistyön tekemisestä toisten ihmisten kanssa ja ystävien löytymistä perheleiriltä. Tekemisen tasolla ihminen toteuttaa oma tehtävänsä toimimalla, tason sosiaalisella, yhteisyyden ulottuvuudella ihminen luo sosiaalisia suhteita (Niemelä 2009, 219).

Omistaminen

Omistamisen tasolla on kyse kolmenlaisesta toiminnasta, mikä koskee aineellisia seikkoja, sosiaalisia suhteita ja henkisiä asioita eli aineellista, sosiaalista ja henkistä pääomaa (Niemelä 2009, 220). Haastatteluista nousi voimakkaasti esille aineellinen köyhyys ja sen sisällä oleva yhteinen ”ruokaköyhyyden” piirre. Kaikille perheille oli tärkeää, että leirillä voisi syödä hyvin. Vanhemmille se tarkoitti riittävästi monipuolista ruokaa, mistä suuressa osassa perheistä oli puutetta. Lapset halusivat lisäksi saada makeisia, koska vanhemmat eivät pysty niitä ostamaan. Kyse on kuitenkin syvästä eettisestä kysymyksestä. Vanhempien oli vaikea puhua ruuan vähäisyydestä, ja toiveet syödä riittävästi leirillä oli joskus piilotettu hyvin. Muistan yhden erittäin koskettavan haastattelun, missä pieni tyttö

tuli kysymään, saako leirillä riittävästi ruokaa ja makeisia. Kun kysyin hänen leiritoivettaan, lapsi sanoi: ”*että leirillä voisi syödä täytekakkua*” (tyttö 89, 2001, haastattelu).

Välttämättömien aineellisten resurssien hallinta merkitsee hyvinvointia ja turvallisuutta (Niemelä 2009, 221). Turvallisuus nousi esille, sillä kaikki isät ja suuri osa äideistä toivoivat saavansa leirin avulla rauhallisemman elämäntilanteen ja parempia elinoloja. Esimerkiksi yksi yksinhuoltajaisä toivoi, ”*että minun lapseni ei koskaan tarvitsisi olla köyhä*” (isä 69, 2001, haastattelu).

Informaatioköyhyys tuli esille jo alkukeskustelujen aikana perheiden tiedon puutteena omista mahdollisuuksista. Mahdollisuus saada tieto avun saamisesta arvioitiin kyselyiden (N=19) perusteella melko vaatimattomaksi. Puolet perheistä tarvitsisi paljon enemmän tietoa siitä, mistä voisi saada apua. Kolmasosa saa tietoa toisilta perheiltä, mutta moni perhe ei tiedä, mistä apua saa.

Välillä tunsin itseni niin avuttomaksi, että ei tajua mistään mitään, eikä osaa kääntyä kenenkään puoleen. (äiti 32, 2000, elämäntilanteen tutkimus)

Heidän tarpeensa saada apua ja sosiaalista tukea on suuri, mutta kyky pyytää ja ottaa sitä vastaan voi olla heikko, jos tukea ei ole pitkään aikaan saanut. Omien kokemusten pohjalta pidetään luonnollisena, että on tultava toimeen omin voimin (vrt. Pohjola 1994; Sauvola 2005, 18; Rantalaiho 2006, 46). Yksinäisyys, depressio ja eristäytyminen voivat estää palveluiden hakemisen. Neuvostoajan sosiaalisten kokemusten pohjalta perheet eivät osaa käyttää omia oikeuksiaan. Kyselyn vastauksissa ilmenee voimakkaasti luottamuksen puute ja leimautumisen pelko. Kaikki yksinhuoltajaäidit ja puolet isistä toivoi löytävänsä kuuntelijan huolilleen. Kuitenkin vastanneista yksinhuoltajaisistä lähes kaikki ja äideistä yli puolet ei haluaisi omaa tukihenkilöä. Tässä ilmeni oleellinen ristiriita, halutaan keskustelukumppani mutta ei tukihenkilöä. Viron venäjänkielisillä yksinhuoltajilla ei ollut aikaisempaa tietoa tukihenkilötoiminnasta, eikä kokemusta luottamuksellisesta yhteistyöstä heidän kanssaan. Vanhempien asenne tukihenkilöitä kohtaan oli vahvasti kielteinen. Ennen leirille tuloa kontakti tukihenkilön kanssa olisi merkinnyt heille jonkinlaista avuttomaksi leimautumista.

Toinen todellisuuden ja subjektiivisten kokemusten ristiriita ilmeni myös elämänhallinnan kyselyn vastauksissa ja havainnointimuistiinpanoissa. Perheiden (N=19) arviot omasta selviytymiskyvystään ja todellinen tilanne ovat erilaisia. Suurin osa vanhemmista katsoi olevansa keskitasoa omasta tilanteesta ja omista ongelmista puhumisessa. Todellisuudessa he eivät aikaisempien kokemusten vuoksi välttämättä uskalta tai osaa pyytää tukea, tai sitä on vaikea ottaa vastaan. Yksinhuoltajan tuttavapiiri on suppea. Perheet haluavat kyselyn mukaan kuitenkin pitää yhteyttä sukulaisiin, naapureihin ja ystäviin, ja tarvittaessa pyytää heiltä tukea. Alle puolet isistä ja kaksi kolmasosaa äideistä piti kykyään ottaa yhteyttä naapureihin ja sukulaisiin tyydyttävänä. Esimerkiksi isille itsenäinen selviäminen on tärkeää virolaisessa maskuliinisessa kulttuuri-kontekstissa, ja asenteeseen vaikuttaa miehinen yhteiskuntanormi kyvyttä huolehtia omasta perheestä ja tulla toimeen omillaan (Leppiman & Lõo 2000). Kolmannes isistä halusi selviytyä omin voimin selvästi nykyistä paremmin.

Tunnustuksen puuttuminen ilmeni havainnointimuistiinpanojen perusteella Arkipäivät-perheiden yhteisenä arvostustuen puutteena. Palautteen ja tunnustuksen saaminen on tärkeää jokaiselle ihmiselle itsekunnioituksen lähteenä ja aktiivisuuden edistäjänä (House 1981, 39–40; Pennington ym. 1999, 234–236). Valitettavasti perheet ovat saaneet enimmäkseen vain negatiivista palautetta, ja niinpä yli puolet äideistä ja kaksi kolmasosaa isistä vastasi elämänhallinnankyselyssä, etteivät he kaipaa tunnustusta eivätkä palautetta. Soili Keskinen (1999, 11) toteaa, ettei palautteen antaminen ja vastaanottaminen ole helppoa, mutta molemmat ovat taitoja, joissa on mahdollista kehittyä. Vastausten taustalla voi nähdä pitkäaikaisen kokemuksen tunnustavan vuorovaikutuksen puutteesta, joten tunnustuksen myötä tulevaa arvostustukea ei osata kaivata eikä ottaa vastaan. Omistamisen sosiaalisella ulottuvuudella on kyse sosiaalisesta pääomasta ja luottamus sekä vastavuoroisuus ovat keskeisiä resurssien omistamisen näkökulmasta (Niemelä 2009, 221–222).

Perheiden odotukset sosiaalisesta tuesta olivat hyvinkin matalia johdun tukikokemusten vähäisyydestä. Kolmanneksessa vastauksista ei toivottu enempää tukea, mutta kuitenkin jopa neljännes odotti huomattavasti nykyistä enemmän tukea ja keskinäistä ymmärtämystä, sopivan kumppanin löytymistä, menestystä lapselleen ja ”*että löytäisin leiriltä*

vaimon, joka ansaitsee äidin nimityksen ja ymmärtää myös minua” (isä 69, 2001, haastattelu).

Tuloksista nousee esille perheiden toiminnan, tuen ja turvallisuuden sekä neuvonnan tarve. Sekä haastattelujen (N=79) että kyselyvastausten (N=19) perusteella perheet toivovat lisää sosiaalista toimintaa, vuorovaikutus- ja yhteistyömahdollisuuksia, enemmän harrastuksia ja ystäviä ja sosiaalista tukea. Osa vanhemmista uskoi, että leirin avulla myös riskiperheet voisivat vaikuttaa perheiden tilanteeseen yhteiskunnassa.

4.1.3 Perheiden voimavarat

Pyrkimys suunnitella perheleiritoiminta mahdollisimman perheläh- töiseksi tarkoitti myös perheiden lähtötilanteen ymmärtämistä. Pysin selvittämään, millaiset ovat perheiden voimavarat, millaiset tekijät niitä kuluttavat, millaista tukea Arkipäivät-perheet kaipaavat leiriltä sekä millaiset toiminnat voisivat sitä tarjota analysoimalla vanhempien näkemyksiä tilanteestaan ja omasta selviytymisestään. Voimavarat nähdään sekä sisäisenä elämänhallinnan tunteena että ulkoisina, usein sosiaalisen tuen käsitteen valossa (Pelkonen 1994, 32–39; Kinnunen 1998, 28–29; Rantalaiho 2006, 51, 57).

Arkipäivät-perheiden voimavaraisuuden taustana ovat niiden elämäntilanteet (vrt. Rantalaiho 2003, 231). Kaikki perheet olivat sosiaaliviraston asiakkaita. Suurelle osalle perheistä voimavarojen vähäisyys johtuu mielekkään tekemisen puutteesta. Työttömyys tuo aineellisen puutteen lisäksi mukanaan henkilön itsensä tarpeettomaksi tuntemisen (Niemelä 2009, 219). Perheleirille kutsutut perheet eivät pystyneet haastattelujen (N=79) ja keskustelujen (N=36) perusteella kustantamaan maksullisia sosiaalipalveluita, mutta osallistuivat mielellään maksuttomaan toimintaan. Monista lapsista oli positiivista ja jännittävää tulla vanhempien kanssa leirille. Vanhemmat eivät rahan puutteen vuoksi pysty käymään lasten kanssa kaupungilla ostoksilla, kahviloissa eikä tapahtumissa. Siksi vanhempien halu osallistua Arkipäivät-perheleirille oli suuri. He kokivat olevansa huonoja vanhempia, kun eivät voineet toteuttaa lastensa kulutustoiveita. Raha ja kulutus ovat tunkeutunut perheeseen ja aiheuttavat ristiriitoja lasten ja vanhempien elämään (Rantalaiho 2003, 233; Lauristin 2004b, 284; Keller & Kalmus 2004, 201). Ajan hengen,

”Zeitgeistin”, teemoja käsittelevä tutkija Sam Inkinen (2004, 31) toteaa, että vaikka nykyajan ihminen suosii sosiaalisia ja ekologisia ”pehmeitä” arvoja, hän osaltaan konstruoi itseään ja identiteettiään myös kulutuksen kautta.

Haluan innokkaasti osallistua leirille, kun se on maksuton. (äiti 97, 2001, haastattelu)

En käy lasten kanssa kaupungilla, koska on erittäin ikävää, kun lapsille ei voi koskaan kaupungilta ostaa mitään. (äiti 12, 1999, haastattelu)

Olen pitkät päivät töissä puukuljetuksilla ja lapset ovat paljon itsekseen, en pystyy myöskään töiden jälkeen olemaan heidän kanssaan ja tekemään jotakin hauskaa. (isä 56, 2000, haastattelu)

Eräs isoäiti auttoi poikaansa hoitamaan tämän alle kouluikäisiä lapsia, joiden ”äiti lähti tiehensä vuosi sitten”. Haastattelussa isoäiti iloitsi kyyneleet silmissä pojan ja lapsenlapsen mahdollisuudesta päästä yhdessä ilmaiselle perheleirille. Isät halusivat olla tai matkustaa yhdessä lastensa kanssa, mutta heikon rahatilanteen vuoksi se ei ole mahdollista. Töissä käyvät yksinhuoltajaisät taas tarvitsisivat mahdollisuuksia yhdessäoloon ja vinkkejä lastenhoitoon. Tutkimuksissa on havaittu perheiden taloudellisen aseman yhteys sosiaalisiin suhteisiin ja elämän laatuun, varsinkin pitkäaikainen köyhyys vaikuttaa voimakkaasti perheiden hyvinvointiin (Tiit 2000; Tiit & Käärik 2000; Forssén 2000; 2002; 2006; Heinla & Derman 2004; Lauristin 2004a).

Arkipäivät-perheiden voimavarat koostuvat haastattelujen perusteella suurelta osalta sisäisistä voimavaroista eli voimaa saadaan ennen muuta omasta toimijuudestaan (vrt. Rantalaiho 2006, 52). Ulkoisesta tuesta perheet hyödyntävät käytännössä ainoastaan lapsille suunnattuja päivähoito- ja kesäleiripalveluita, niitäkin valtion tuella. Toisaalta keskusteluissa ilmeni, että suurelle osalle perheistä on hämmästyttävä, että nykyään kaikki sosiaalipalvelut ovat maksullisia. Kiireellistä apua saadaan joskus Kriisikeskuksesta. Monelle keskusteluissa sosiaalipalvelun ja sosiaalituen käsitteet merkitsivät samaa. Siksi perheet kutsuvat sosiaalipalveluiksi usein kaikkia valtion tarjoamia sosiaalituen muotoja.

Tuen ja sosiaalipalveluiden tarve on perheillä suuri työttömyyden, huonon taloudellisen tilanteen, vanhempien alkoholismien ja heikon terveydentilan vuoksi. Esimerkiksi 16 äitiä ja yksi isä kertoi haastattelussa potevansa ajoittaista sairaalahoitoa vaativia kroonisia somaattisia sairauksia. Mielenterveysongelmat jäävät helposti piiloon, sillä neuvostojajalla niistä ei puhuttu. Ihmiset, jotka kokevat jääneensä ilman tukea (Buunk 1996), ovat kärsineet ongelmista enemmän ja heillä on enemmän sairauksia (Cohen & Hoberman 1983). Sosiaalinen tuki luo perustan hyvälle terveydelle, varsinkin naisilla ja silloin, kun tukea saadaan perheeltä (Schwartz & Leppin 1989). Perheleirillä sosiaalinen tuki voisi vaikuttaa puskurina. Myös rahalla, selviytymisellä ja terveydellä tuntuu olevan näissä tilanteissa erittäin merkittävä suora yhteys, mikä edellyttää huolenpitoa.

Voimavaroja lisäävät tekijät

Arkipäivät-perheille antavat haastattelujen ja kyselyjen perusteella voimaa lasten menestys, perhesuhteiden vastavuoroisuus sekä harrastustoiminta ja niistä saadut onnistumisen elämykset eli sisäiset voimavarat. Niissä keskeiseksi koetaan oma toiminta, mikä tarkoittaa ajassa ja paikassa tapahtuvaa irtaantumista, vanhemmuuden velvoittavuuden hetkellistä sivuuttamista sekä arjen hallinnan kokemuksia (Rantalaiho 2006, 54). Lasten menestys lisää voimavaroja eniten. Vanhemmat pitävät tärkeänä lasten hyvää koulumenestystä sekä aktiivisuutta ja tottelevaisuutta. Esimerkiksi kahdeksan vuotta työttömänä ollut, insinöörikoulutuksen saanut ja aiemmin yhteiskunnallisesti aktiivinen äiti (1999) piti tärkeinä lapsen kiinnostusta äidin aikaisempia saavutuksia kohtaan sekä rohkeutta kysyä ja ilmaista omia mielipiteitään ja näkemyksiään. Erityisesti isät pitävät omia lapsia tärkeänä voimavarana. Esimerkiksi puolitoista vuotta työttömänä ollut isä sekä leskeksi jäänyt ja vaikeaa sairautta poteva isä mainitsivat monta kertaa lapsen koulumenestyksen ja lapsen arkiaskareissa antaman konkreettisen avun korvaamattomia voimia.

*Ei minusta kannata välittää, mutta hieno ja ahkera tytär minulla on.
(isä 51, 2000, haastattelu)*

Lapsista on kotona kotitöissä paljon apua. Minulla on kunnon lapsia, ei mitään huligaaneja. (isä 57, 2000, haastattelu)

Perheensisäinen sosiaalinen tuki koettiin Arkipäivät-perheissä yhtenä sisäisen voimavaran lähteenä. Vastavuoroisuuden mahdollisuus nousi oleelliseksi, silti ihmisenä oleminen tarkoittaa iloa antamisesta. Sekä lapset että vanhemmat pitivät huolenpitoa tärkeänä voimavarana. Se tulee esille tilanteissa, missä vanhemmat saavat lapsiltaan tukea ja voimavaroja ja haluavat antaa heille mahdollisemman paljon rakkautta. Antaminen, rakkaus ja ymmärrys (Fromm 2001) liittyvät olemiseen. Vastavuoroinen antaminen ja saaminen toimii positiivisena sosiaalisena tukena (Hawker & Cowley 1996; Rautiainen & Keskinen 1999; Rantalaiho 2006).

Harrastaminen antaa perheille voimavaroja. Se tuo perheenjäsenille tietoa omasta toimijuudesta, näyttää muutosta toiminnassa ja tuottaa arvostusta ja itseluottamusta. Tekemisen tasolla ihminen toteuttaa kulttuurista tarkoitustaan (Järvelä & Laukkanen 2000, 43; Niemelä 2009, 219). Äideistä kaksi kolmasosaa (34) kertoi haastatteluissa harrastuksistaan. Useimmin mainittuja olivat käsityöt, lukeminen, kotityöt, puutarhanhoito, ompeleminen, teatteri, musiikki ja elokuvat. Isistä kaikki kertoivat jostakin harrastuksestaan. Useimmin he mainitsivat lasten kanssa puuhailun ja yhdessäolon, lukemisen, puutarhatyöt ja television katselun. Myös lapsista kaksi kolmasosaa (49) kuvasi voimavaroja antavia harrastuksia, joista yleisimpiä olivat lukeminen, urheilu ja piirtäminen. Perheenjäsenille merkityksellinen oli muutos omassa toiminnassa. Voimaantumisen olennainen elementti näyttää olevan muutos paikassa ja omassa toiminnassa, esimerkiksi harrastusten myötä siirrytään muualle ja samalla virkistytään (Rantalaiho 2006, 52).

Harrastuksille on yhteinen piirre: niistä suurin osa tapahtuu kotona tai jonkun ystävän luona, mutta ei esimerkiksi urheilu- tai käsityökerhoissa. Muutosta toimintapaikassa eli voimavaroja antavaa kodista irtautumista vanhemmilla on vähän. Puuttuvat taloudelliset mahdollisuudet eivät suosi perheiden harrastusverkostojen syntymistä. Lapset saavat kuitenkin kouluyhteisössä harrastaa esimerkiksi poikakuorossa laulamista sekä koripalloa, uimista, jalkapalloa tai yleisurheilua. Maksullisia harrastuksia, kuten lavatanssi, mainitsi haastatteluissa vain yksi lapsista, ja leirin aikana keskusteluissa jotkut vanhemmat kertoivat joskus miettineensä pojille maksullisen liikunnan mahdollisuuksia. Myös lasten mainitse-

harrastukset olivat yksin tai kotona toteutuvia lautapelejä, pyöräilemistä, musiikin kuuntelemista, kalastamista, kävelemistä, nukeilla leikkimistä ja breakdancea, jotka ovat maksuttomia mutta myös yhteisöttömiä kuten heidän vanhemmillaankin.

Voimavaroja kuluttavat tekijät

Köyhyys, huoli lasten tulevaisuudesta, huonot tai puuttuvat suhteet ja verkostot sekä häpeä kuluttavat voimavaroja. Perheen ulkoiset voimavarat jakaantuvat aineellisiin ja sosiaalisiin (Rantalaiho 2006, 57). Niiden vähäisyys johtuu perheille tärkeiden asioiden, kuten hyvät suhteet lasten ja ystävien sekä sukulaisten kanssa ja yhdessäolo eli emotionaalinen tuki, riittämättömyydestä. Vaikka perheet puhuvat tietyistä sisäisiä voimavaroja antavista asioista, ovat ulkoisten voimavarojen puuttuminen, kuten heikko taloudellinen tilanne ja työttömyys, usein köyhyyden (Urponen 2004), epäonnistumisen ja sisäisten voimavarojen kulumisen (Rantalaiho 2006) taustalla. Vanhempien köyhyys aiheuttaa huolta lapsista ja heidän tulevaisuudestaan ja kuluttaa voimavaroja.

Vuorovaikutusköyhyys kuluttaa haastattelujen perusteella voimavaroja monella tavalla. Vanhemmat näkevät ongelmana lapsille järjestetyn yhteistoiminnan vähäisyyden, josta seuraa esimerkiksi vetelehtimistä kaduilla ja varastelemista. Tottelemattomuus on tuottanut riitoja vanhempien ja lasten välille ja aiheuttanut molempien osapuolten käyttäytymisessä joskus aggressiivisuutta tai sulkeutuneisuutta. Lasten heikon koulumenestyksen tai tupakanpolton syynä pidetään ystävien huonoa seuraa. Vanhempien oma sairaus, vankilassa oleva lapsi tai ex-puolison väkivaltaisuus ovat myös vähentäneet voimavaroja. Vanhemmat toteavat, että oma alkoholi-ongelma ja kyvyttömyys muuttaa omia elinoloja on tuottanut ongelmia, myös kontaktin saamiseen lapseen (vrt. Rantalaiho 2003, 212). Lisäksi se on tuottanut ongelmia lapsille, esimerkiksi heikkoa sopeutumis- ja keskittymiskykyä.

En löydä kontaktia lapseeni. (äiti 98, 2001, haastattelu)

Kuusivuotias tyttö kuljeskelee siellä täällä eikä kuuntele äitiään, vaan tekee mitä huvittaa. (äiti 31, 2000, haastattelu)

Poika ei osallistu millään leirillä mihinkään vaan arkailee vain. Arkipäivät-leirillä olisi hyvä olla yhdessä. (äiti 27, 2000, haastattelu)

Aineellinen köyhyys kuluttaa voimavaroja häpeänä. Vanhemmat eivät useinkaan halua kertoa rahan ja ruuan puutteesta. Rahallisen tuen pyytäminen tuntuu omillaan toimeen tulemisen kulttuurissa nöyryyttävältä (Rantalaiho 2006, 64). Siksi perheenjäsenet puhuessaan piilottavat häpeää liitämällä yhteen olemassa olevan ja unelman. Esimerkiksi monet äidit mainitsivat, että liikuntaharrastukset olisivat tärkeitä terveyden ja elämänhallinnan kannalta, mutta eivät kerro omasta kiinnittymisestäään harrastuksiin. Jotkut lapset kertoivat haluavansa käydä isänsä kanssa huvipuistossa, jos se vain olisi mahdollista. Vanhemmista yksi isä sano olevansa kiinnostunut tietokoneen käyttämisestä, jos siihen vain olisi mahdollisuuksia. Vanhemmat eivät suoraan mainitse huonoa taloudellista tilannetta; se tuntuu olevan itsestään selvä osa arjen pulmia. He näkevät elämässä epäonnistumiset enemmän omana kun yhteiskunnan syynä.

Aineellinen köyhyys tuottaa myös toimintaköyhyyttä ja vuorovaikutusköyhyttä. Vanhempien työttömyyttä ja vähäistä perheiden kanssa yhdessä toimimista pitivät sekä aikuiset että lapset voimavaroja kuluttavana. Lapset korostivat vanhempien eroa, ja vanhempien kanssa puuhailun lisäksi taloudellisen hyvinvoinnin puutetta.

Meidän perheellä pitäisi olla nykyisestä paljon enemmän rahaa. (tyttö 113, 2001, haastattelu)

Pitäisi meillä olla paljon enemmän rahaa. (tyttö 116, 2001, haastattelu)

En tajua, miksi äiti ei halua huolehtia siitä, että minulla on kaikki hyvin, että kaikki olisi aineellisesti hyvin. (poika 20, 1999, haastattelu)

Minä haluan, että meidän perhe, isä ja äiti olisivat yhdessä. (tyttö 81, 2001, haastattelu)

Toivon, että kaikki ei olisi niin, kuin nyt, vaan kaikki olisi hyvin meidän perheessä ja olisimme enemmän yhdessä. (tyttö 86, 2001, haastattelu)

Lapsien on yleensä vaikea ymmärtää, ettei rahan puute perheessä ole vanhempien halusta kiinni. Vanhemmat eivät ole myöskään jaksaneet tai osanneet puhua lasten kanssa yhteiskunnassa tapahtuvista muutoksista. Erityisesti lapsuudessa koettu pitkäaikainen köyhyys vaikuttaa negatiivisesti myös lasten sosiaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen, mikä ei johdu yksinomaan perheen tai yksilön sisäisten resurssien vajeesta vaan palvelujen ja instituutioiden eriarvoisuutta tukevista mekanismeista (Forssén 2006, 103).

Kommunikaatioköyhyys hankaloittaa pääsyä töihin ja yhteisöihin. Haastattelujen perusteella vajavainen kielitaidon vie voimavaroja ja estää pääsyn yhteiskunnalliseen toimintaan. Ulkomailla olevat verkostot kuluttavat voimavaroja sekä monen vanhemman mukaan kotimaan (Venäjän) ulkopuolella eläminen. Sosiaalinen tuki kuitenkin järjestyy suurelta osin paikallisesti sitoutuneena (Kinnunen 1998, 90).

Haastattelujen, keskustelujen ja elämäntilanteen kyselyn perusteella perheiden voimavaroja kuluttavat aineellinen köyhyys, inhimillinen köyhyys, vuorovaikutusköyhyys, informaatioköyhyys, kommunikaatioköyhyys ja toimintaköyhyys (vrt. Cahill 1994; Laitinen & Pohjola 2001; Urponen 2001).

Arkipäivät-perheille oli luonteenomaista aineellisen, inhimillisen ja vuorovaikutusköyhyyden esiintyminen, silti niissä oli alkukeskustelujen (N=36) ja haastattelujen (N=79) perusteella vahvoja voimavaroja:

1. Kodit ovat aineellisesti köyhiä, vanhemmat ovat työttömiä, työkyvyttömiä tai matalapalkkaisessa työssä. Silti lasten tarpeista pyritään huolehtimaan mahdollisuuksien mukaan ja kodit pidetään kunnossa.
2. Henkinen hyvinvointi on puutteellista, vanhemmilla esiintyy alkoholismia ja mielenterveysongelmia sekä koti on joskus epäsiisti. Vanhemmat yrittävät kuitenkin pitää huolen lapsistaan ja kodistaan sekä etsivät työtä.
3. Ihmissuhteet ovat puutteellisia, vanhemmat ovat leskiä tai eronneita eivätkä välit lasten kanssa ole hyvät. Kaikesta huolimatta lapsista pidetään hyvää huolta, kodit olivat kunnossa ja vanhemmat haluavat olla työssä. Tässä ryhmässä oli eniten työssä käyviä vanhempia.

Tästä tilanteesta perheet yrittävät kuitenkin selviytyä omalla toimijuudella. Niissä tuntuu olevani harkitsevuutta, keskinäistä rakkautta, läheisistä huo-

lehtimistä ja auttamista sekä valmiutta omaksua uusia asioita. Vanhemmissa oli myös tahdonvoimaa, kuten esimerkiksi aamuvoimistelun aloittaminen tai tupakasta ja alkoholista pidättäytyminen. Toisaalta omien heikkouksien tunnistaminen on tärkeä inhimillisenä voimavarana.

Ryypäsin aikaisemmin, mutta en enää, tahdon löytää töitä ja muuttaa elämäni. (äiti 26, 2000, haastattelu)

Joskus otan kavereiden kanssa, mutta yksin en kyllä tipsuttele. (isä 51, 2000, haastattelu)

Poltan, en pidä tästä, mutta kun muuten ei jaksaisi. (isä 69, 2001, haastattelu)

Vaikka vanhemmat haluavat huolehtia lapsistaan ja ovat vastuullisia ja ahkeria, se ei riitä, jos ei ole työpaikkaa ja palvelumaksut nousevat. Perheillä oli kuitenkin rohkeutta eritellä omia ongelmiaan ja ilmaista toiveitaan. Arkipäivät-perheet kaipaavat leiriltä yhteistoimintaa ja sosiaalista tukea.

Lapsiperheiden inhimillisen, sosiaalisen ja taloudellisen pääoman suhteiden samansuuntaisuus tuli esille heidän leiritoiveissaan ja tarpeissaan. Kun perheissä on vähän sosiaalista ja taloudellista pääomaa, siellä on paljon köyhyyttä (Urponen 2004) ja pelkästään perheen sisäiset voimavarat ei jaksaa tuottaa riittävällä tasolla hyvinvointia. Elämässä pärjääminen riippuu yhteiskunnan kulttuurisesta, sosiaalisesta ja kognitiivisesta pääomasta, ja niiden kehittyminen tapahtuu varhaislapsuudessa lasten, vanhempien ja yhteisöllisten investointien vuorovaikutuksessa (Forssén 2006, 102). Sosiaalisen ja taloudellisen pääoman vähetessä perheiden riskit lisääntyvät (Coleman 1990; Putnam 2000; Fukujama 2000; Lauristin 2001; Niemelä 2004; Kajanoja 2005; Ellonen & Korkiamäki 2006; Forssén 2006).

4.2 Perheleirin toiminnallisuuden merkitys

4.2.1 Leiri toimintaympäristönä

Perheleiri sosiaalisena toimintakenttänä on erilaisista ihmissuhteista koostuva elinympäristön osa, muodollisten ja ei-muodollisten suhteiden kokonaisuus. Arkipäivät-perheleirin keskeiset rakentavat asiat ovat yh-

dessä tekeminen, yhteinen vastuun ottaminen ja turvallisuus. Sosiaalinen toimintaympäristö vaikuttaa yksilön kehitykseen sekä toiminnan motiiveihin ja arviointiin. Toimintaympäristö mahdollistaa sosiaalisten suhteiden kautta sosiaalisen pääoman lisääntymistä (Niemelä 2004; Ellonen & Korkeamäki 2006). Perheleiri sosiaalisena ja fyysisenä ympäristönä voi yhteisen toiminnan, vuorovaikutuksen, yhdessä asumisen, elämysten, tunteiden, informaation ja käsitysten kautta tuottaa uutta sosiaalista kokemusta.

Pohtiessamme inhimillisen tieto- ja taitopääoman kartuttamisen mahdollisuuksia lähdimme liikkeelle perheiden toiveista ja arkisista tarpeista. Toisaalta nykyisen siirtymäyhteiskunnan riskeihin kuuluu myös arkiosaamisen katoaminen. Esimerkiksi suurin osa tällaisista koulu- ja koululaisista ei osaa enää edes sytyttää nuotiota (Heidmets ym. (2005, 7). Kasvokkain, ilman tietokonetta tapahtuva viestintäkin voi olla joillekin ongelma. Leireillä tarjosimme perheille erilaista toimintaa, kuten urheilua, retkiä ja selviytymistaitoja luonnossa, kielten opiskelua sekä luentoja työmarkkinoista, terveydestä, motivaatiosta ja vuorovaikutustaidoista. Perheille oli tarjolla luovaa toimintaa, esimerkiksi sosiodraamaan ja tanssiesityksiin osallistumista sekä askartelua ja käsitöitä.

Perheleirillä voi antaa tukea erilaisten toimintojen kautta, ja samalla perheet saavat uudenlaista sosiaalista kokemusta. Toimintaa on myös arkiset askareet, kuten ruoanlaitto, siivoaminen ja lasten kanssa puuhaaminen. Perheet voivat hyödyntää sekä päivittäisiä rutiineja että vapaa-ajan aktiviteetteja oman perheen hyväksi. Yhdessä toimimisen aikana saa antaa vanhemmille positiivista palautetta sekä heidän omista että lasten erityis- taidoista ja osaamisesta, mikä puolestaan tuo lisää voimavaroja (Leppiman 2004a; 2007b; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2005; 2006a).

Perheleirin rakentaminen oli suuri haaste, oli löydettävä toimintatapa, jolla perheiden voimavarat saadaan käyttöön leiriorganisaatiossa. Leirin johtajat olivat itse työntekijöitä, ja heidän oli oltava sekä esikuvia ja kehittäjiä että samalla itsekkin oppimassa. Hyvinvointihankkeen kehittäjä tai johtaja voi olla myös visionääri, toteavat Urpo Jalava ja Petri Virtanen (1996, 96–98; 2000, 40–45). Visio, jonkin yksilön tai ryhmän näkemys toivotunlaisesta tulevaisuudesta, on maailmankuvaa jäsentävä elementti. Ihmisen pyrkimys löytää mielekkyyttä omalle elämälle ja toiminnalle on tärkeä liikkeellepaneva voima. Ajattelen, että byrokraattinen toiminta

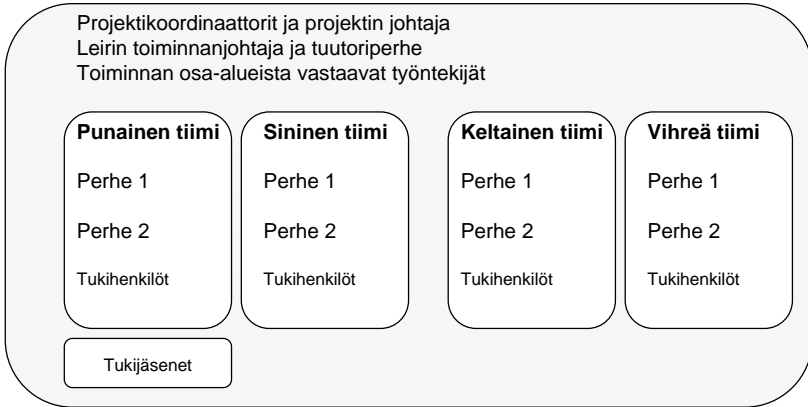
pohjautuu ”minun on pakko” -ajattelulle, visio taas liittyy ”minä itse haluan” -ajattelutapaan. Nykyajan hyvinvointihankkeen johtamiselle näen oleellisena omasta sisäisestä motivaatiosta kumpuavan ”minä itse haluan ja otan vastuun” -ajattelutavan kehittämisen. John Kotter (1988, 35) esitti jo kaksikymmentä vuotta sitten tutkimustensa pohjalta, että kehittämiseen pyrkivää toimintaa voidaan tarkastella neliosaisen mallin avulla:

1. visio lopputuloksesta
2. strategia vision toteuttamiseksi
3. yhteistyöverkosto, joka pystyy toteuttamaan strategian
4. yhteistyöverkostoon kuuluva sisäisesti erittäin motivoituneiden avainhenkilöiden ryhmä, ydintiimi.

Arkipäivät-strategia vision toteuttamiseksi oli yhteistoiminnallinen johtaminen (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006b, 102). Se ei tapahtunut ainoastaan hankkeen koordinoijan, projektinjohtajan ja leirin toiminnanjohtajan kesken, vaan tärkeimmän työn tekivät tiimien tukihenkilöt yhdessä perheiden kanssa. Viron ja Suomen projektikoordinaattorit sekä projektinjohtaja olivat taustatekijöinä vastuussa perheistä ja työntekijöistä. Motivoituneiden avainhenkilöiden ryhmästä valittiin yhdessä joka vuosi leirin toiminnanjohtaja ja perhe-tiimien tukihenkilöt. Jokainen leirille osallistuva henkilökunnan jäsen oli yhden perhetyö-tukihenkilö ja samalla vastuussa toiminnan yhdestä osa-alueesta (esimerkiksi keittiö, lastenhoito, siivous, urheilu). Yhteistoiminnallisessa näkökulmassa oli myös yhteisvastuullisen johtamisen elementtejä (vrt. Pohjola 1998, 138). Perheleirin yhteistoiminnallisessa johtamisessa toteutui perhetyön strategia ja visio perheiden kanssa jokapäiväisissä toimissa.

Kuten Juhani Lemmikin (1999) kuvaamassa organisaatioiden rakenteiden suunnitteluprosessissa, myös Arkipäivät-perheleiriorganisaation suunnittelussa määriteltiin, miten perhetyö jaetaan eri toiminnoiksi ja luotiin koordinaatiomekanismit toimintojen välille. Suunnittelussa pyrimme kattamaan perheleiriorganisaation rakenteelliset tekijät ja eri toimintatavat. Oleellista oli rakentaa luottamukseen perustuvaa (Putnam 2000; Lauristin 2001) yhteistyötä ja toiminnan koordinoitua yhteiseksi hyödyksi. Kunkin konkreettisen perheleirin rakenteen suunnittelussa oli otettava lähtökohdaksi monikulttuuristen perheiden leiritoiveet ja otettava huomioon resurssien, päätösvallan ja tiedonkulun järjestäminen. Per-

heiden avuntarve määräsi jokaisen leirin rakenteen ja työn puitteet sekä toimintaympäristön.

Kuvio 10. Arkipäivät-perheleirin rakenne.

Perheleiri tarvitsee toteutuakseen sekä perheitä että työntekijöitä. Molemmissa oli vapaehtoisuusperiaate eli sekä perheet että työntekijät osallistuivat vapaehtoisina. Arkipäivät-perhepalvelua tarjosivat monikulttuuriset, vapaehtoiset opiskelijat ja opettajat sekä eri alojen asiantuntijat. Jokaisella tiimin jäsenellä oli itse valittu, selkeä tehtävä. Sen ohella kaikki toimivat myös perheiden tukihenkilöinä. Leirin toiminta perustui tiimirakenteeseen. Tiimi on ryhmä ihmisiä, joilla on toisiaan täydentäviä taitoja sekä yhteinen päämäärä ja tavoitteet ja yhteiset toiminnan mallit (Ruohotie 1997, 157; Hokkanen 1998, 33).

Toimin Viron tiimin (ks. liite 2) koordinaattorina ja Tallinnan yliopiston lastensuojelun oppiaineen johtajana. Projektinjohtajana toiminut Tallinnan yliopistossa sosiaalityöstä valmistunut Marina Melnikova ja leirintoiminnan osa-alueista vastaavat työntekijät muodostivat Tallinnan yliopiston ydintiimiin. Suomalaisen perustiimin muodostivat koordinaattorina toiminut lehtori Sirkka Puustinen-Niemelä ja opettajat sekä opiskelijat Savonian ammattikorkeakoulusta.

Toisesta leirivuodesta lähtien tiimissä oli vapaehtoisena mukana myös tuutoriperhe. Tuutorointi eli tuutoritoiminta on sitä, että edellisen vuoden leirille osallistunut perhe auttaa uudet perheet alkuun toiminnoissa ja saa heidät tunteemaan olonsa kotoisaksi. Samoin tuutorivanhempi

luo turvallisuutta ja luottamusta sekä on esikuvana leirin aikana. Vapaaehtoistoiminta voidaan nähdä pohjana sosiaalisen pääoman kasvulle, kun vapaaehtoisia yhdistää voimakas sitoutuminen, toiminnallisuus ja yhteisöllisyys (Hokkanen 2003; Leppiman 2004b; 2004c; Sauvola 2005).

Perheleirin henkilökunnan tukihenkilöistä ja perheistä koostuvien värittiimien johtamista voi kuvata transformationaaliseksi. Tämä tarkoittaa Pekka Ruohotien (1997, 159) mukaan sitä, että ryhmien jäsenet saadaan tarkastelemaan työtään uudesta näkökulmasta siten, että he 1) tiedostavat ryhmän visio, 2) käyttävät tehokkaammin kykyjään ja mahdollisuutensa ja 3) muokkaavat työntekijöiden motivaatiota yksilöiden tavoitteista ryhmän päämäärän suuntaan. Transformationaalinen johtajuus perustuu korkeaan yhteistyön tekemisen moraaliin, vahvaan sisäiseen motivaatioon, kehittämiseen ja innostumiseen (Herranen & Keskinen 2006, 11; ks. myös Kanste 2005, 33, 35; Bass & Riggio 2006). Johtamistapa lisää perheiden yksilöllistä kasvupotentiaalia ja kannustaa ihmisiä.

Perheleirin työntekijöiden tärkeimpiä tehtäviä oli olla läsnä, rakentaa luottamuksellinen ja elämyksiä mahdollistava leiriympäristö sekä innostaa. Tunnetut ”neljä I:tä” (Bass & Avolio 1994; ks. myös Ruohotie 1997, 160) kuvaavat myös perheleirin sopivaa johtamista: ideaalinen vaikutus, inspiroiva motivointi, intellektuaalinen stimulointi ja individuaalisuuden korostaminen. Mielestäni perheleiri rakentui suurelta osin syväjohtamisesta (Nissisen 2006), mikä pohjautuu neljälle kulmakivelle. Ne ovat luottamuksen rakentaminen, inspiroiva motivointi, älyllinen stimulointi ja ihmisen yksilöllinen kohtaaminen, joita voi syventää vuorovaikutusta oppimalla (Anttalainen 2007; Nissinen ym. 2008).

4.2.2 Toimiminen tiimeinä

Arkipäivät-perheleirien menetelmänä oli ryhmätoiminta (vrt. Lyyra & Salmela 2004; Sauvola 2005; Uusimäki 2005; Pekkarinen 2006). Sen toiminnallisuudesta syntyvien sosiaalisten suhteiden kautta pyrittiin antamaan perheille rohkeutta ja luottamusta arkielämään ja ratkaisujen tekemiseen. Sosiaaliset suhteet voivat olla resursseja tuottavia, mikä liittyy sosiaaliseen pääomaan (Coleman 1990) osana toimintateoreettista systeemiä (Niemelä 2004). Ottamalla perhe mukaan päätöksentekoon ja hyödyntämällä perheen omia voimavaroja heille voi tulla tunne, että he

pystyvät hallitsemaan enemmän omaa elämäänsä. Leirin tavoitteiden saavuttamiseen sekä työskentely- ja asuinolojen parempaan organisointiin tarvittiin selkeää struktuuria, jossa jokaisella leiriläisellä on oma paikkansa ja omat tehtävänsä. Arkipäivät-perheleirin yksi erityispiirre, toimiminen tiimeinä, näkyi sekä toiminnan suunnittelussa että toteuttamisessa. Perheleirillä kaikki, sekä perheet että työntekijät, osallistuivat leirin toteuttamiseen. Tätä varten he jakaantuivat monikulttuurisiin tiimeihin kunkin voimien ja mahdollisuuksien mukaan. Perheleirillä projekti-työntekijät ja perheet yhdessä henkilökunnan kanssa vastasivat leirin onnistumisesta, ja yhteistyön perustaksi hyväksyimme seuraavat periaatteet (Powell & Batsche ym. 1997):

- Yhteistyön pohjana on ymmärrys siitä, että ihmiset suhtautuvat toisiinsa luottavaisesti, ymmärtävästi ja kunnioittaen.
- Yhteistyön kannalta tärkeitä asenteita ovat sitoutuneisuus, omistautuminen, velvollisuudentunne, huolellisuus ja luottamus.
- Omaksutaan myötämielinen ja avoin vuorovaikutustyyli.
- Toiminnassa pyritään antamaan vastavuoroista tukea ja ratkaisemaan ongelmia.
- Sekä vanhemmat että lapset hyväksytään samalla tavoin tiimin jäseniksi.
- Periaatteet ovat voimassa myös perheen sisäisessä vuorovaikutuksessa.
- Perheen jäsenet ovat oman tiimin asiantuntijoita, jotka tietävät toistensa vahvuudet ja heikkoudet ja osaavat tarvittaessa tukea, neuvoa ja pyytää apua.

Tiimeihin jakautumisessa oli keskeistä kulttuurisensitiivinen (Jäppinen & Hurtig 2007) ja jaettuun asiantuntijuuteen (Karila & Nummenmaa 2001; Leppiman 2006, 96; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006,16) perustuva lähestyminen. Monikulttuuriseen ja moniammatilliseen tiimiin kuului kaksi perhettä ja lisäksi kaksi tukihenkilöä henkilökunnasta. Valintakriteerit tiimeihin olivat osallistumistoiveet, haastatteluissa ilmenneet leiriodotukset, luonteenpiirteet, lasten ikä, aiemmat keskinäiset kontaktit ja elämäntilanne. Työntekijät jaettiin ryhmiin sukupuolen, kielitaidon ja osaamisen perusteella. Kulttuurisensitiivinen lähestyminen siten, että perheen ja työntekijän etninen tausta olisi sama, oli tärkeä ryhmätoiminnan rakentumisessa. Siksi oli muun muassa otettava huo-

mioon, että tiimissä, jossa oli venäjänkielinen perhe, olisi vähintään yksi venäläinen tai hyvin venäjää osaava työntekijä. Moniammatillisuus tiimeissä tarkoitti jaettua asiantuntijuutta, jossa vanhemmat ja työntekijät rakensivat yhteistyössä erilaisten ammattien osaamista.

Perhetyössä näen tarvetta vapauttaa vanhemmat henkisesti raskaasta työttömän roolista sekä asiakkaiden ja työntekijöiden kokemusta yhdistämällä hyödyntää vanhempien ammattitaitoa yhteisen hyvän tuottamiseen. Perheleirillä ihminen ei ole työtön, hän on vanhemman ja tietyn asian osaajan kunnioitettavassa roolissa. Moniammatillisen yhteistyön poikkeittieteellisessä lähestymistavassa (Veijola 2004, 32) nähdään, että vaikka kaikki yhdessä työskentelevät ovat tietoisia omasta ja toisten rooleista ja erityisosaamisesta, osallistumalla yhteistehtäviin vapaudutaan rooleista ja sitä kautta tapahtuu tiedon ja taitojen jakaminen eli jaettu asiantuntijuus (Eteläpelto & Tynjälä 1999; Karila & Nummenmaa 2001; Veijola 2004; Isoherranen 2005; Laitila-Ukkola 2005; Leppiman 2006).

Lisäksi oli otettava huomioon, että perheleireillä oliisiä. Miesryhmän työntekijä pitää olla mies ja hänellä on oltava jokin suhde isyyteen (Leppiman 1996; 2002; Leppiman & Loo 2000; Jokinen 2006, 11). Jälkimmäiseen riittää se, että miehellä itsellään on ollut isä. Perheleirillä oli (ks. liite 2) kolmen vuoden aikana yhteensä 12 tämän kriteerin täyttäneitä miestä neljästä eri maasta työskentelemässä tukihenkilöinä isien kanssa.

Mikroleiriyhteisyys tuli esille, kun perheet halusivat erottua omana tiiminä, leiriyhteisönä, ja siksi jokainen tiimi valitsi oman tunnusvärin. Voidaan ajatella, että yhdistävinä symboleina käytetyt neutraalit perusvärit tarjosivat mahdollisuuden yhteenkuuluvuuden ja me-hengen saavuttamiseen. Monet leirille osallistuneet lapset kuvasivat tiimeinä toimimista ”väritiimitelyksi”. Siksi kutsun perheleirin tiimejä tässä tutkimuksessa ”väritiimeiksi”.

Toimiminen väritiimeinä nousi yhdessä tekemisen puitteissa erittäin merkittäväksi. Kaikkien vuonna 2000 kyselyyn vastanneiden mielestä (yhteensä 24 äitiä, isää ja lasta) leirin pyörittäminen ryhmätyönä oli ollut erittäin hyvä, merkityksellinen ja onnistunut ratkaisu, kun sai itse osallistua oman leirielämän toteuttamiseen. Vanhemmat korostivat, että tiimikokemus äitinä ja isänä olemisesta oli kunnioitettava, heidät hyväksyttiin sellaisina kuin he ovat. Isät pitivät ryhmänä toimimisesta ja nostivat esille yhteistyön mahdollisuuden. Kyselyyn vastanneet lapset puhuivat

väritiimittelystä sen selkeyden vuoksi. Vanhemmat korostivat selkeyttä, mutta ehdottivat kriittisesti myös muutoksia.

Hyvin selkeä ja ymmärrettävä niin isoille kuin pienillekin. Ryhmiin jakautuminen ei ollut loukkaavaa vaan mukavaa. Se oli hyvä ja yhteistyön kannalta oikea ratkaisu, kun käytäntöä pidettiin selkeänä ja ymmärrettävänä. Oikein kivaa, aikuisille se oli aluksi omaperäinen mutta lapsille heti ymmärrettävä. (äiti 26, 30, isä 50, 54, 55, 2000, kysely) Väriyryhmät oli tosi, tosi, tosi kivoja kun kaikki oli selkeää. (poika 58, 2000, kysely)

Ryhmien pitäisi valita itse itselleen nimi ja ehkä tunnuslausekin, värit ovat liian kaavamaisia. (äiti 28, 2000, kysely)

Olisi voinut antaa esimerkiksi kukkien nimiä. (äiti 29, 2000, kysely)

Jaettu johtajuus (Herranen & Keskinen 2006, 11) ilmeni ryhmätoiminnan sisällä keskinäisenä tukena. Ihmiselle on yleensä tärkeää paitsi toteuttaa itseään myös kokea itsensä merkityksellisiksi ja kuulua johonkin yhteisöön (Rantalaiho 2003, 235; Niemelä 2009, 227). Pidän oleellisena, että vanhemmat saivat oman tiimin johtajina ja jäseninä kokea sekä keskinäistä verkostotyötä (toisten väritimien kanssa) että omaa osaamistaan vaikuttajina. Jokainen tiimi vastasi yhtenä leiripäivänä yhdestä toimialasta. Kun tiimi oli vastuussa ruuanlaitosta, tiimin sisältä valittiin tiimin keittiöpäällikkö, samoin tehtiin muissa toiminnoissa. Vanhemmat pitivät tällaista vastuuhenkilönä toimimista erittäin merkittävänä. Tiimit tukihenkilöineen olivat suuria keskinäisen tuen ryhmiä, jotka toimivat ja vastasivat yhdessä arkitehtävistä. Jaetussa johtajuudessa toimijoita on useita, ja luottamukselle sekä toisen ihmisen ja hänen osaamisensa arvostamiselle perustuva yhteisöllinen johtajuus on jakautunut tiimijäsenten kesken (Kanse 2005; Ropo ym. 2005; Herranen & Keskinen 2006; Karkulehto & Virta 2006; Leppiman 2006).

Tiimin tukihenkilöillä oli enemmänkin innostajan rooli. Heidän tarjoamansa emotionaalinen ja arvostustuki oli keskeinen perheiden oman jokapäiväisen yhteisöllisen elämän johtamisessa ja hallitsemisessa. Tiimityön merkityksellisyyden kannalta pidän tärkeänä tasa-arvon monipuolista huomioimista. Perheleiritoiminnallisuudessa se tarkoittaa tukihenkilöiden sukupuolta ja kansallisuutta. Monikulttuurisille perheille

oli havainnointimuistipanojen mukaan merkityksellistä ja kunnioittavaa mahdollisuus sekä äidinkieliseen että vieraskieliseen vuorovaikutukseen. Toisaalta isät nostivat kyselyissä esille sukupuolitasa-arvon tärkeyden. Heidän mielestä kaikissa tiimeissä, joissa on isä tai poikia, tulisi aina olla mahdollisuuksien mukana miespuolinen tukihenkilö.

4.2.3 Vastuualueet

Vastuualuetoiminnallisuus tapahtui leiritoiminnan järjestämisen pohjana olevan yhteisen vastuun ottamisen ja kolmen vastuualueen kautta. Yhdessä kutsuimme niitä ohjelma-, siivous- ja keittiötoimikunniksi. Vastuualueiden tehtävät (ks. liite 9) oli tarkoitus hoitaa yhteisesti ja jakaa asiantuntijuudella. Väritiimien oli yhdessä huolehdittava ruoan valmistamisesta ajallaan, ympäristön siisteydestä ja kunkin iälle ja osaamiselle sopivan toiminnan järjestämisestä tiimin keskinäisellä tuella ja yhteisössä luotujen normien pohjalta. Yhteistoiminnassa syntyvät sosiaaliset normit lisäävät toimijoiden keskinäistä luottamusta ja mahdollistavat sosiaalisen pääoman lisääntymistä (Putnam 2000; Ilmonen 2000; Niemelä 2004; Keskinen 2005).

Ohjelmatoimikunnassa herätyksestä huolehtineet väritiimin perhejäsenet pitivät sekä yhdessäoloa että tietoja ja taitoja mahdollistavien aktiiviteettien, leikkien ja retkien toteuttamista oleellisena. Samoin pidettiin tärkeänä yhteistyöllä illallisen jälkeen syntyviä seuraavan päivän ohjelmia. Niiden kirjoittaminen kolmella kielellä ja selostaminen oli toisille perheenjäsenille hyvä mahdollisuus käyttää omaa monikulttuurista osaamistaan. Kuitenkin jälkikäteen näen, että perheiden itseilmaisun taitoja olisi ollut mahdollista kehittää vielä enemmän päivän ohjelman selostamisessa yhteisen ruokailun aikana.

Keittiötoimikunnassa aamiaisen, lounaan ja illallisen valmistamisen kokemuksen lisäksi vanhemmat pitivät tärkeänä yhteistä astioiden pesemistä ja keittiön siivoamista illalla, jolloin yhteistoiminta lasten kanssa mahdollisti myös vuorovaikutuksen. Itse tehty ruoka maistuu perheistä parhaalta, ja lisäksi tekijät saivat sosiaalisesti jaettavaksi sekä onnistumisen kokemuksen että makuelämykset.

Siivoustoimikuntaan kuulussa perheiden mielestä oli tärkeää, että työtilojen ja salien siivoaminen tehtiin yhdessä. Yhteisten tilojen, myös käytävien sekä wc- ja suihkutilojen, siivoaminen oli monelle vanhemmalle ennen leiriä asioita, jotka eivät kiinnostaneet. Yhdessä tukihenkilöitten avulla tekemällä löydettiin myös siisteydestä paljon arvokasta.

Perheet pitivät kyselyiden (N=24) ja perheiden päiväkirjojen (N=15) perusteella vastuualuetoiminnallisuudesta saatavana tärkeänä voimavarojen lähteenä osallistumista päivittäisiin askareisiin ja toiminnan organisointiin. Sekä isien että äitien mielestä oli onnistunut ratkaisu, että omasta arjesta huolehdittiin yhdessä niin ohjelman, ruoanlaiton kuin siivouksenkin osalta. Vastuualueiden jakamista pidettiin hyvänä, sillä suunnittelutyöhön osallistumalla tuotettiin yhteistä hyötyä, kuten yhteisten tilojen siisteys, leirin järjestys ja arkirutiinien toimiminen. Tekemisen tasolla ihminen toteuttaa omaksumiaan arvoja ja tavoitteita eli tehtävänsä vastuun- ja velvollisuudentuntoisena ihmisenä, mikä synnyttää myös itsensä hyödylliseksi tuntemisen kautta sosiaalista pääomaa (Niemi 2009, 219). Perheenjäsenet totesivat, että vastuun jakaminen teki ruokailustakin miellyttävää, ja varsinkin isät pitivät käytännöstä, koska se vahvisti yhteisöllisyyttä. Eräs toisena vuonna tuutoriäitinä toiminut korosti henkisen kehityksen kannalta tärkeänä perheiden kanssa yhdessä tekemistä vastuualuetoiminnoissa ja painotti perheille todellisen oikeudenmukaisuuden ja velvollisuuden mahdollistamista.

Ne antoivat sekä oikeuksia että velvollisuuksia. (äiti 1,2000, päiväkirja)

Oikein toimiva, hyvä systeemi. (äiti 29, 31, 2000, kysely)

Paras ratkaisu mitä kuvitella saattaa. (isä 51, 2000, kysely)

Oli mukavaa; kaikki oli kuin kotonakin! (isä 52, 2000, kysely)

Oli hyvä, että kaikki saivat näyttää mitä osaavat niin keittiössä, siivouksessa kuin muussakin järjestelyssä. (isä 54, 2000, kysely)

Sen ansiosta asiat leirissä pysyivät järjestyksessä, ja omalla vastuualueella toimiminen tarjosi hienosti mahdollisuuden vuorovaikutukseen sekä perheiden sisällä että porukan toisten jäsenten kanssa, myös söimme sitä, mitä itse laitoimme. (isä 55, 2000, kysely)

Oli kivaa, että oli sellainen järjestys kuin kotonakin. (poika 65, 2000, kysely)

Toiminnallisuus vastuualueittain mahdollisti emotionaalisen tuen saamista, eli henkilökohtaisen palautteen saamisen siitä, kuinka työtä tehtiin, opastettiin toisia, annettiin tunnustusta ja tehtiin yhteistyötä. Vuorovaikutusprosessissa on mahdollista arvioida omia ajatuksia niin itsekseen kuin vastavuoroisesti muiden kanssa. Kun itse perustelee ryhmässä omia käsityksiään ja ratkaisujaan, voi oppia paitsi muilta niin myös itsestä (Ruohotie & Honka 2003, 8).

Vastuualuetoiminnallisuus antoi vanhemmille mahdollisuuden pitää kiinni kellonajoista, tottua tarvittaessa heräämään varhain, ilmaista itseään ja ratkaista eteen tulevia ongelmia. Toisaalta se tuotti myös yhteisöllisyyden kokemuksia. Vastatessaan itse ruoanlaitosta, siisteydestä ja ohjelmasta vanhemmat saivat tilaisuuden harjoitella sitä, mikä oli heistä omien sanojensa mukaan kaikkein vaikeinta: ajankäyttöä ja valintojen tekemistä. Keskustelimme vanhempien kanssa myös siitä, että kuten arkielämässä, myös omalla vastuualueella työskenneltäessä joutuu luopumaan jostakin. Vanhemmat saivat hoidettua yhdessä tukihenkilöiden kanssa vastuualueensa niin, että he pystyivät osallistumaan myös kaikkeen tarjolla olleeseen ohjelmaan. Arkeen suuntautuvassa toiminnassa pyritään ihmisen luonnollisen elämäntavan, luonnollisten sosiaalisten suhteiden ja arjen kunnioittamiseen (Hämäläinen & Kurki 1997, 127–128).

Vastuualueella toimi joka päivä yksi väritiimi. Esimerkiksi kun keltaiset olivat vastuussa ruuanlaitosta, siivosivat punaiset yhteiset tilat, sininen tiimi vastasi ohjelmasta ja vihreä oli vapaalla. Ensimmäisenä leirivuotena ei ollut käytössä vastuuvapaata päivää. Perheet nostivat sen tarpeen yhdessä esille, sillä vapaa toimisi arvokkaana vanhempien ja lasten yhteisenä laatuaikana. Jälkikäteen ajattelen, että väritiimien vastuualueiden jakaantumisessa olisi ollut vielä monta yhteisöllisyyttä kehittävää mahdollisuutta. Esimerkiksi perheistä koostuvat väritiimit olisivat voineet itse yhdessä rakentaa toimikuntien kartan, mikä tuottaisi enemmän arkielämän suunnittelun osaamista. Se olisi myös motivoinut vastuun ottamista. Kymmenen vuotta sitten en osannut vielä katsoa vastuualuetoiminnallisuuden rakennusmahdollisuuksia yhteisöllisyyden ja elämänhallinnan näkökulmasta.

Arkipäivät-kokemuksien mukaan jaetun asiantuntijuuden (Karila & Nummenmaa 2001) perusteella tiimityö ja työtehtävien jakaminen eri asiakasryhmille toimivat perhetyössä hyvin. Työmenetelmänä myös työparityöskentely (Uusimäki 2005), jossa toiset työntekijät keskittyvät lapsiin ja toiset samaan aikaan aikuisiin, osoittautui toiminnallisuuden näkökulmasta tehokkaaksi, kun perheen kanssa työskenteli samanaikaisesti monta erilaista ja eri kulttuureista olevaa ihmistä, jotka näkivät sekä perheen kokonaistilanteen että sen vahvuudet eri näkökulmista. Perhepalveluita kehitettäessä tiimityöskentely ansaitsisi enemmänkin huomiota. Myös Mervi Uusimäen (2005, 74) tutkimuksessa työparityöskentely työmuotona koettiin kehittämisen arvoiseksi.

Yhteinen toimintavastuullisuus ja kumppanuus (Niskala 2008) olivat Arkipäivät-perheleiritoiminnassa keskeisiä, samoin kuin vanhemmuuden ja vanhempien näkeminen voimavarana. Arkipäivät perheleirillä pyrittiin ottamaan kaikki perheet yhteistyökumppaneiksi niiden osaamista ja voimavaroja painottaen, esimerkiksi arkitoiminnoissa, kulttuurikysymyksissä ja lastenhoidossa. Yhteistyötä ja kumppanuutta vanhempien kanssa korostetaan Suomessa lapsi- ja perhepalveluiden valtakunnallisissa ohjeistuksissa (Paavola 2006, 9) ja Viron vuoden 2004 lastensuojeluohjelmassa (Lastekaitse Kontseptsioon 2004). Arkipäivät-hankkeen yhteydessä tarkoitan kumppanuudella työtötta, jossa perheleirin aikana yhdessä perheiden kanssa suunniteltiin joustavasti leiripäivien sisältöä, lähtökohtana lasten ja vanhempien tietämys lapsestaan ja itsestään eli siirtymistä perhelähtöisyydestä perheohjautuvuuteen. Perheet ovat osallistuneet mielellään esimerkiksi leiriohjelman järjestämiseen sekä opettajien ja opiskelijoiden tekemiin haastatteluihin ja kyselyihin.

4.2.4 Turvallisuus

Turvallisuustoiminnallisuuden perustana oli luottamus. Sen puitteista, sekä kyselyiden, leiritoiminnan päiväohjelmien ja päiväkirjamuistintapanojen perusteella rakentuivat käsitteet yhteinen säännöllisyys, ajan jäsentäminen eri toimintoihin, ymmärrys ajasta ja sen kulumisesta sekä toiminnan samanaikaisuus.

Yhteinen säännöllisyys, eli leirielämän järjestyssäännöt (ks. liite 10), koski niin työntekijöitä kuin perheitäkin. Leirin alussa perheiden majoittamisen jälkeen neuvottelimme yhdessä perheiden kanssa, mitä teemme leirin onnistumiseksi ja yhteisen turvallisuudentunteen saavuttamiseksi. Normiyhteisyys (Coleman 1990) ja rutiinit luovat myös sosiaalista pääomaa. Vanhemmat totesivat kyselyiden ja päiväkirjojen perusteella, että rutiinit ovat turvallisuuden tae.

Hienoa, kun kaikki kävi joka päivää samana aikana ja mutkattomasti. (isä 53, 2000, päiväkirja)

Sekä perheet että henkilökunta noudattivat itse ehdottamiaan tai hyväiksi toteamiaan sääntöjä. Rutiinit tuovat arkielämään ajankäyttöä jäsentävän turvallisuuden, ne vähentävät epävarmuutta ja säästävät energiaa sekä tekevät arjesta sujuvan (Vornanen 2006, 134). Kolmella kielellä kirjoitetut leirin säännöt loivat turvallisuutta. Sen ansiosta perheet saivat kokemuksen sääntöjen turvallisuudesta ja noudattivat yhdessä sovittua tarkasti välittäen siten sekä itsestään että lähimmäisistään. Yhdessä siivoamalla ja huolehtimalla yhteisen ympäristön siisteydestä kokemukset kantautuvat edespäin omaan arkitoimintaan. Ohjelman tekeminen yhdessä ja siihen osallistuminen auttavat perheitä noudattamaan aikatauluja arkielämässä. Perheleirin turvallisuustoiminnallisuuden kautta koettu voi auttaa muiden monelle ennen leiriä vaikealta tuntuneiden arkirutiinien sujumisessa. Leirikeskusteluissa turvallisena koettiin, että leirialueelta ei poistuta ilman lupaa, ovet lukitaan lähtiessä ja kaikilla on sovittuna aikana yörauha, samoin se, että leirillä ei käytetä alkoholia ja tupakoidaan vain sille sovitussa paikassa.

Luottamuksellisuus oli Arkipäivät-tiimityön perustavoite. Se on ennakkoedellytys sille, että ryhmä alkaa toimia ja siinä pystytään puhumaan (Rantalaiho 2003, 233) sekä toimimaan yhdessä. Luottamuksellisuutta näkee analysoidusta luottamus- poissaolovihkoista, johon kaikki kirjasiivat menemisensä. Vanhemmat saivat kokea positiivisesti rajojen asettamista ja sääntöjen noudattamista, koska vanhempana oleminen edellyttää rajojen asettamista itselle ja mallina olemista lapselle. Vihko motivoi hyvin vanhemmat ilmoittamaan menemisistään ja perheet olivat ylpeitä, kun pitivät täsmällisesti kiinni paluujajoista. Toisaalta tällainen avoin,

läpinäkyvyyden kautta turvallisuutta mahdollistava motivoiva toimintatapa synnytti perheiden luottamusta työntekijöihin.

Arjen jäsenyminen oli leiritoiminnan luottamuksellisuuden ja turvallisuuden pohjana. Sen loi päivittäinen aikataulu (ks. liite 11), jonka noudattaminen voi auttaa perheitä paremmin sopeutumaan arkielämässä tarpeellisiin rutiineihin. Arkipäivät-perheleirin päiväaika-taulun pohjalta kaikkien toimijoiden oli mahdollista jäsentää aikaa eri toimintoihin ja ymmärtää ajankäyttöä.

Arjen sujumattomuus tuli esille perheiden haastatteluista ja alkukeskusteluista. Leirikeskusteluista ilmeni, että aikataulun laatiminen on perheiden elämässä taito sinänsä, ja siksi harjoittelimme sitä ohjelmaryhmässä yhdessä vanhempien kanssa. Tästä taidosta voi olla vanhemmille hyötyä myös arkielämässä, sillä se auttaa perheitä suunnittelemaan omaa ajankäyttöään paremmin myös tulevaisuudessa. Leiriohjelman laatimisessa lähdimme liikkeelle yleiskaavasta, jota sovelsimme erilaisiin tarpeisiin ja tilanteisiin. Oli tärkeää päästä kiinni siihen, mikä perheiden arjessa oli toisenlaista. Arjen sujuvuus tarkoitti sitä, että joka päivä herätään, syödään ja käydään nukkumaan määrättyyn aikaan. Rutiinit liittyvät arkeen, arjen jäsentymiseen, ruokailuun, nukkumaanmenoon ja elämän rytmeihin, niiden kautta aikuinen on tarvittaessa lapsen käytettävissä ja hänen tukenaan (Vornanen 2006, 134; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006a, 21).

Ajan jäsentymisen kannalta nouse omista muistiinpanoista esille, miten totesimme yhdessä, että eri toimintoihin sopii erilainen aika. Esimerkiksi aamupäivä sopi elämyksiä, tietoa ja kokemuksia tarjoaville toimintoille ja ryhmätöille. Iltapäivä oli hyvä aktiiviseen toimintaan rannalla, metsässä ja urheilukentällä. Ennen iltapalaa oli hyvä aika harjoittaa erilaisia kädentaitoja. Olimme suunnitelleet aikataulun alustavasti valmiiksi perheiden haastatteluiden perustella, mutta räätälöimme ja sovelsimme sitä perheiden toiveiden mukaan.

Ajan jäsenettävyys ilmenee ymmärryksenä ajasta ja sen käytöstä, ja se on perheiden uusiutuvan arkielämän suunnittelun kannalta tärkeä. Rutiinien merkitys tulee esiin erityisesti silloin, kun ne katkeavat tai puuttuvat kokonaan, esimerkiksi perheissä, joissa on lastensuojelullista tuen tarvetta (Vornanen 2006, 134–135). Lomakevastausten (N=24) perusteella perheet, mitkä omassa arjessa olivat jo unohtaneet rutiinit, olivat

tyytyväisiä yhdessä leirin alussa suunniteltuun aikatauluun. Samoin he kokivat, että rutiinit vaikuttavat positiivisesti lapsiin. Kaikki isät ja lapset pitivät aikataulua onnistuneena. Lapset pitivät päiväohjelmista ja aikataulusta, joka toi turvallisuudentunnetta, tuki järjestyksenpitoa ja oli suunniteltu juuri heitä varten.

Sen avulla oli helppo toteuttaa kaikki mitä oli suunniteltu. (isä 55, 2000, kysely)

Lapsille aikataulun noudattaminen oli tärkeää; oli hyvä, että herätys, nukkumaanmeno ja ruoka-ajat olivat joka päivä samaan aikaan. (isä 56, 2000, kysely)

Aikataulu on hyvä, kun tietää jo etukäteen, mitä tehdään ja milloin. (tyttö 67, 2000, kysely)

Hyvä, että ruoka oli aina samaan aikaan. (poika 58, 2000, kysely)

Äideistä kaksi kolmasosaa oli tyytyväisiä aikatauluun, koska se piti yllä järjestystä ja päivärutiineja ja mahdollisti tehokkaan ajankäytön, ja oli kuitenkin henkilökohtainen ja sopi perheiden tarpeisiin. Moni äiti sanoi olevansa osittain tyytyväinen päiväohjelmiin ja aikatauluun, mutta he huomauttivat, että kesäleiriltä olisi odottanut enemmän toimintaa ulkona. Omien muistiinpanojen perusteella olisi tarpeeksi keventää jokaisen päivän ohjelma ja vähentää toimintaintensiivisuutta. Antaa enemmän aikaa perheiden keskinäiselle yhdessäololle ja luoda vuorovaikutuksellista turvallisuutta.

Rutiineilla on monenlaista merkitystä lapsen ja aikuisen turvallisuudelle (Vornanen 2006, 135; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006a, 21). Esimerkiksi työttömyys voi katkaista arkisia toimintojamme ja asettaa uusien valintojen eteen, aamulla töihin lähtö voi tuntua raskaalta, mutta työttömyyden kohdatessa sen puuttuminen on kuitenkin kovempi kokemus.

Oli hyvä, että koko ajan oli käsitys siitä mitä tehdään. Aikataulu toi myös turvallisuudentunnetta. (äiti 31, 2000, kysely)

Koko päiväohjelma sopi minulle, kun se oli laadittu yhdessä. (äiti 32, 2000, kysely)

Osittain olen aikatauluun tyytyväinen, muutaman kerran oli aika rankkaa, mutta toisen päivän jälkeen meni hyvin. Raittiissa ilmassa olisi saanut olla kesällä enemmän. (äiti 29, 2000, kysely)

Leirikeskustelujen perusteella perheet oppivat, että leirillä, kuten elämässäkin suunnitelmat ja päiväohjelmat muuttuvat. Vaikka halusimme pyysyä aikataulussa, oli toisaalta joustettava. Joskus perheillä oli enemmän innostusta ja toisella kertaa he taas eivät jaksaneet keskittyä koko sovittua aikaa. Perheiden toiveiden ja jaksamisen seuraaminen oli tärkeää koko leirin ajan, siksi päiväohjelman kertominen suullisesti ja kirjallisesti kolmella kielellä aamulla, lounaalla ja illalla antoi perheille tarpeellista turvallisuudentunnetta.

Päivärytmin toistuvuus tuotti leirille omat rituaalit. Esimerkiksi joka iltä vanhemmat innostuivat kertaamaan päivän aikana saatuja onnistumisen elämyksiä yhdessä tehdyn laulun tai runon avulla. Jälkeenpäin laulaminen mainittiin yhtenä pidetyimpänä yhteistoiminnan muotona. Se vahvisti myös väriyhmän me-henkeä ja antoi kaikille mahdollisuuksia itseilmaisuun. Päivän päätteeksi pidetyn iltakokoonantumisen aikana oli mahdollisuus keskustella päivän aikana tapahtuneesta ja kertoa toiveita seuraavalle päivälle. Toisto ja rutiinit ovat osa lapsen turvallisuuden perustan rakentamista (Vornanen 2006).

Samanaikaisuus kuuluu tämän tutkimuksen perustalla ajan ja sen käyttämisen ymmärrykseen. Samanaikainen toiminnallisuus antoi vanhemmille kyselytein perusteella ymmärrystä, että kuten leirillä myös arkielämässä on sekä vanhemmilla että lapsilla omat toiminnat, ja tietyt asiat hoidetaan yhdessä ja yhdessäolona. (vrt. Saukkonen 2005, 15). Kaiken tämän täytyy tapahtua perheille selkeiden päivärutiinien puitteissa, samoin lasten ja aikuisten vertaisryhmien toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa (Pekkarinen 2006, 99–100).

Vanhempien päiväkirjoista ja leirikeskusteluista ilmeni, että monet heistä tulivat vasta leirillä tietoiseksi, että esimerkiksi kotona toimiminen on samalla aktiivista yhdessäoloa. Pyrimme tarjoamaan päivän mittaan aikuisille ja lapsille sekä omaa että yhteistä toimintaa (ks. liite 11). Lähtökohtana olivat lasten ja vanhempien toiveet. Perheleirien toiminta oli kuitenkin järjestettävä siten, että lapset näkisivät omien vanhempiensa osaamista ja ymmärtäisivät, että vanhemmat voivat ymmärtää lapsiaan,

heihin voi luottaa, ja omista vanhemmistaan voi olla ylpeä. Samoin vanhemmilla on tarve tietää enemmän omista lapsistaan ja olla heidän osaa- misestaan ylpeitä. Nämä muistutukset löytyivät omasta päiväkirjasta:

Pieni poika oli todella iloinen, kun hänen isänsä teki leirin iltanuotiolle salaatin, joka oli kaikkien mielestä hyvää. Teinityöt puhuivat innoissaan äideistään, jotka uskaltautuivat ensimmäistä kertaa elämässään aerobic-tunneille. Yksi tyttö kysyi savityötunnilla uudestaan ja uudestaan, huomasimmeko, että hänen isänsä sekoitti meille kaikille saven. (AL 2000)

Muistan erään isän ylpeän katseen, kun hänen 12-vuotias poikansa ilmoitti, että voi itse tulkata isille pidettävän maanpuolustusaiheisen seminaarin virosta venäjäksi. Isä, jolta yksinhuoltajana ei liennyt juuri aikaa muuhun kuin perheen elättämiseen, ei omien sanojensa mukaan lainkaan tiennyt, että koulussa heikonpuoleisesti menestyvä poika hallitsee viron kielen niin hyvin. (AL 2000)

Yksi haaste on tehdä lapsi näkyväksi omille vanhemmille (Hurtig 2003, 87) ja vanhempi näkyväksi lapsille. Oli kuunneltava lasten, vanhempien ja erilaisten perhemuotojen edustajien ääntä. Perheleireillä selvisi, että sen paremmin lapset kuin heidän vanhempansakaan eivät ole tietoisia toistensa käsityksistä, tarpeista, odotuksista tai näkemyksistä. Toisaalta perheen sisäinen sosiaalinen verkosto tuottaa lapsille perheen yhteistoiminnan kautta voimavaroja. Perheleiri voisi toimia turvallisena paikkana, jossa perheenjäsenet kuuntelevat toisiaan ja jossa asiantuntijat voivat luonnollisiin toimintatilanteisiin osallistuessaan arvioida perheenjäsenten todellisia avun tarpeita. Lapsilähtöisyys ei tarkoita lapsen ehdoilla toimimista vaan vastuullista aikuisuutta: lapsen huolellista kuuntelua ja tämän ajatusten ja tarpeiden kokonaisvaltaista ymmärtämistä (Pulkkinen & Lauonen 2005, 62).

Perheleiriyö hyvinvointityönä

Perheleiriohjelma ei saa olla valmis, vaan sitä räätälöidään yhdessä perheiden kanssa. Teimme perhetyötä mahdollisimman perhelähtöisesti ja lähtökohtana olivat lasten ja perheiden omat tarpeet ja odotukset. Kun

perhe itse saa olla osallinen palvelun suunnittelussa ja toiminnassa, se voi saada elämänhallinnan elämyksiä. Arkipäivät-leiritoimintaa ei kuitenkaan voi määritellä puhtaasti asiakaslähtöiseksi. Sen suunnittelussa oli perheiden turvallisuuden vuoksi monia järjestelmälähtöisiä elementtejä, kuten esimerkiksi työntekijöiden vastuualueet, yhteisen työn suunnittelu, aikataulu. Toisaalta puhtaasti asiakaslähtöistä perheleiriä ei pysty lopullisesti suunnittelemaan huomioimalla etukäteen perheiden odotukset ja tarpeet. Erityisesti monikulttuurinen perheleiri on jatkuvasti kehittyvä prosessi. Esimerkiksi monikulttuuristen perheiden todelliset tuen tarpeet tulivat esille enemmän leiritoiminnassa kuin tapaamisissa ja haastatteluisa ennen leiriä. Vaikka tapaamiset etukäteen olivat erittäin tärkeitä leirien suunnittelussa, tuli ohjelmat rakentaa joustavasti. Perhe- eli asiakaslähtöisyys tukea antavan toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa ei tarkoittanut vain etukäiteistä työtä, vaan jokapäiväistä vuorovaikutusta ja monikulttuuristen asiakkaiden sekä auttajien kohtaamista. Jokainen asiakas ja auttaja tuovat mukana omat käsityksensä monikulttuurisina. Anneli Pohjola (2009, 81) muistuttaa, että ihmisten välisessä suhteessa auttaminen lähtee asiakaslähtöisyyden ideologiasta huolimatta aina liikkeelle auttajasta ja hänen kontekstistaan.

Pyrkiminen perhelähtöiseen leiritoimintaan tarkoittaa henkilökunnalle isompaa kuormitusta. Puhtaasti järjestelmälähtöinen perheleiri olisi helppo ja turvallinen työympäristö, se mainittiin monella tavalla henkilökunnan päiväkirjoissa. Analyysissä työntekijät sanoivat:

Suunnittelun tärkeys ja informaation kulku korostuivat, varsinkin kun ennestään tuntemattomat ihmiset rupeavat toimimaan yhdessä. Tällaisella leirillä joutuu pakosti kehittämään organisointi- ja delegointitaitoja. Erityisen tärkeitä ominaisuuksia, joiden koimme kehittyvän leirin aikana sekä käytännön työssä perheiden parissa että vuorovaikutuksessa olivat paineensieto- ja yhteistyökyky sekä muutoksiin sopeutuminen. Oli enemmän sääntö kuin poikkeus, että tehdyt suunnitelmat ja aikataulut muuttuivat jatkuvasti. (naistyöntekijät 17 ja 27, 2000, päiväkirja)

Asiakaslähtöisyys oli perheille tarpeellista elämänhallinnan kannalta, työntekijöille se oli tarpeellista ammatillisen kehityksen kannalta. Olimme kaikki oppimassa, mikä tarkoitti, että kävimme reflektiivisiä keskus-

teluja leirin työntekijöiden kanssa. Muistiinpanoistani huomaan, että omaa johtajuuttani ja ajan käyttöä on syytä kehittää. Myös perheiden osallisuutta pitäisi lisätä.

Vaikka asiakaslähtöinen suunnittelu tuo mukana paljon työtä ja esimerkiksi muutoksia aikataulussa, oli perheiden mukaan ottaminen toiminnan järjestelyyn sekä toteuttamiseen molempia osapuolia vastaavuuoroisesti tukevaa toimintaa. Perheleirin toiminnallisuudesta jokainen perheenjäsen voi saada kokemuksen, että hänellä on jotakin annettavaa ja hänen osaamistaan tarvitaan. Jo parikymmentä vuotta sitten Klaus Weckroth (1988, 31) muistutti, että toiminta on subjektin olotila. Puhuttaessa toiminnasta ja toiminnallisuudesta voimme puhua perheistä subjekteina. Subjektiviteetti perheleirissä saa muotonsa toisenlaisessa toiminnassa kuin mihin perheet ovat tottuneet. Tämä luo perheille ehkä uusia käsityksiä omista selviytymismahdollisuuksista. Sosiaalisessa pääomassa on siten kyse luottamuksen ja normiyhteisyyden kautta syntyneestä hyödystä, jota leirin toimijat voivat saada kuulumalla ja osallistumalla perheleiryhteisöön (ks. myös Ilmonen 2000; Putnam 2000; Niemelä 2004).

Sosiaalityössä perheitä tuetaan edistämällä heidän selviytymistä elämän toiminnoissa (Niemelä 2009, 209). Perheleirin toiminnallisuuden merkitys on hyvinvoinnissa. Näen sen teoreettisen näkökulman pohjalta perheleirityötä hyvinvointityönä.

5 YHTEISÖLLISYYS

Tässä luvussa tarkastelen, miten yhteisöllisyys rakentaa sosiaalista tukea. Tutkin, miten vuorovaikutuksesta, monikulttuurisista verkostoista ja yhdessä olemisesta saa tukea. Samalla toiminnallisen, yhteisöllisyyden ja elämyksellisyyden muodot esiintyvät tietyllä tavalla limittäin. Yhteisistä tilanteista ja toiminnoista saatu tuki voi vaikuttaa siihen, että elämykset tuottavat perheille uudenlaista sosiaalista kokemusta.

5.1 Sosiaalista tukea perheleiri yhteisöstä

Yhteisöllisyys käsitetään ihmisen perusominaisuudeksi, sillä ihminen rakentaa identiteettiään kuulumalla yhteisöön. Suuri sosiaalinen etäisyys sitä vastoin edistää vieraantumista ja torjuvaa asennetta, mikä heikentää yksilöiden välistä ymmärrystä ja vähentää yhteistyövalmiuksia. Yhteisön idea viittaa sosiaalisiin suhteisiin, samankaltaisesti ajattelevien ihmisten keskinäiseen yhteydenpitoon. Mitä enemmän ja mitä aktiivisempia yhteistyösuhteita ihmisellä on, sitä enemmän yhteisöllisiä voimavaroja ja sosiaalista pääomaa hän saa (Jalava & Virtanen 1998, 22–26; Lauristin 2001, 8; Niemelä 2004, 86–88; Pruulmann-Vengerfeld 2004, 226–228; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006, 20). Nykyaikana uudenlaista yhteisöllisyyttä ja suhdetta teknologiavälitteiseen yhteisöön (Kosonen 2004) pidetään yhtenä sosiaalisen pääoman erityismuotona (Lauristin 2001; Quan-Haase ym. 2002; Hiiesalu 2008).

Luottamukselliset suhteet eivät kuitenkaan yksin luo sosiaalista pääoma mahdollistavaa yhteisöä. Oleellinen on perheen aktiivinen toimijuus ja perheleirikontekstin merkitys. Keskeistä on sekä lapsen että aikuisen osallisuus leiri yhteisössä ja siinä esiintyvien suhteiden, normien ja tuen määrittely. Esimerkiksi yhteisöissä tapahtuvien prosessien kautta sosiaalinen pääoma voidaan nähdä hyvinvointia edistävänä (Ellonen & Korhiamäki 2006, 245). Näen perheleiri yhteisön muodostuvan neljästä osatekijästä: ihmiset, yhteinen tarkoitus, toimintatavat ja leirijärjestelmät. Arkipäivät-perheleirien työntekijät, vanhemmat ja lapset laativat leirin alussa yhteisön normit, toimintaa ohjaavat pelisäännöt, jotka olivat esillä seinällä. Kaikki leiriläiset osallistuivat päivittäisten rutiinien hoitamiseen.

Leiritoiminnassa yhteisöllisyyttä pyrittiin tuottamaan yhteisen suunnittelun, velvollisuuksien ja työtehtävien avulla. Stakesin Perhehankkeen projektipäällikkö Riitta Viitala (2006, 13) pitää perheiden tukemisen kulmakivenä yhteisöllisyyden vahvistamista. Tämä vaikuttaa myös laajemmin, sillä totesimme, että kun Itä-Virumaan perheet oppivat tuntemaan toisensa, se luo alueelle turvallisuudentunnetta monella tasolla.

Käyttäen lähtökohtina James Housen (1981; ks. myös Pennington ym. 1999, 234) esittelemiä elementtejä lomakekyselyiden, havainnointimuistiinpanojen, videotaltioiden ja perhepäiväkirjojen perusteella perheille oli mahdollista tarjota leiristä neljäntyyppistä sosiaalista tukea.

Emotionaalinen tuki perheleirityössä tarkoitti huolehtimista, välittämistä ja empatiaa. Se ilmeni auttamis- ja kuuntelemishaluna, rohkaisemisena ja uskona ihmisten oppimismahdollisuuksiin ja kykyyn selviytyä omasta arkielämästään. Emotionaalinen tuki toteutui perheleirillä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Arkipäivät-perheleirin suurimpana haasteena oli tukea perheitä ja kannustaa heitä näkemään omat vastoinkäymiset selviytymiskokemuksina. Erityisesti riskiperheille oli tärkeää saada puhua leirillä heidät hyväksyvien ihmisten kanssa. Samalla oli mahdollista ottaa vastaan kriittistä palautetta ilman torjuntaa sekä saada vahvistusta omasta arvostaan yksilönä, äitinä, isänä tai lapsena. Perheleirillä oleellista on myös itsetunnon vahvistaminen (Matud ym. 1999, 1926). Arkipäivät-perheleirillä sekä perheet että henkilökunnan jäsenet saivat vastavuoroista emotionaalista tukea.

Arvostustuki merkitsi perheleirillä itsearvioinnin kannalta olennaisen informaation jakamista sekä positiivisen palautteen antamista. Se tarkoitti myös sosiaalista arvostamista ja tasa-arvoa. Arvostustuen puitteissa on mahdollista vuorovaikutuksen kautta osoittaa toisille arvostamista palautteella (Pennington ym. 1999, 234). Sen avulla on kartutettu sekä perheiden että henkilökunnan voimavaroja. Kun ihmiset oppivat tekemään havaintoja sekä arvioimaan ja sanallistamaan havaitsemansa asiat, heidän uskonsa selviytyä muutoksista kasvaa. Monissa tutkimuksissa (esim. Buunk 1990; Cutrona & Russell 1987; Wills 1991; Rautiainen & Keskinen 1999; ks. myös Pennington ym. 1999, 234) on pantu merkille, että sosiaalisesta tuesta on apua esimerkiksi lapsen saamisen yhteydessä tai taloudellisten ja terveydellisten ongelmien vähentämisessä. Perhelähtöisessä leirityössä annettu arvostustuki voi lisätä perheiden luottamusta kykyynsä selviytyä ja tulla itsenäisesti entistä paremmin toimeen.

Tietotuki käsitti perheleirillä toimintaympäristöä koskevan informaation välittämistä, opastamista, ongelmien analysointia ja uusien tietojen opettamista. Erilaisten luentojen ja ryhmätöiden avulla perheleireillä oli mahdollista välittää vanhemmille uusia tietoja kasvattamiseen liittyvistä kysymyksistä, työllistymisestä, itsensä auttamisesta ja kieliopinnoista.

Aineellinen tuki voi olla konkreettisia palveluita tai taloudellista apua, kuten lainoja ja etuuksia. Arkipäivät-perheleirillä se merkitsi maksuttomista hyvinvointipalveluista nauttimista sekä töiden jakamista ja vastavuoroista auttamista. Tutkimuksissa on korostettu käytännön auttamisen merkitystä (Matud ym. 1999, 1926; Rautiainen & Keskinen 1999, 22; Forssén 2006, 103). Perheleirin työryhmissä työskennellessään ihmiset auttoivat ja opettivat toisiaan.

5.1.1 Yhdessä oleminen ja tekeminen tukena

Yhtyeenhakeutumiseen liittyy yhteisyyden kaipuu. Liityntä eli yhdessä oleminen ja inhimillinen kasvu ovat sosiaalityössä tutkimuksellisesti ydinkysymyksiä (Niemi 2009, 225). Yhtyeenhakeutuminen mahdollistaa emotionaalista ja arvostustukea (Buunk 1996). Nykyinen suoritusyhteiskunta keskittyy suorituksiin, toimintaan ja tuloksiin. Näissä paineissa saatamme kadottaa mahdollisuuden yksinkertaisesti olla. Kyselyiden perusteella monet perheleireille osallistuneet lapset ja vanhemmat olivat sitä mieltä, että tuelle ja suhteiden kasvulle oleellista on yhdessä oleminen ja tekeminen. Yhteisöllisyydestä puhuttaessa on tarpeetonta tarkastella niitä erillään.

Parasta aikaa on ihan vain yhdessä vietetty aika. (poika 38; tyttö 44; tyttö 46, 2000, päiväkirjat)

Tärkeintä oli lasten kanssa oleminen ja leikkiminen. (äiti 35, 2000, kysely)

Tämän saattoi huomata myös leireillä: tärkeitä asioita lapsille olivat hetki äidin sylissä, istuminen äidin vieressä purjeveneessä, kävelyt ja jutteleminen isän kanssa. Mikko Innasen (2001, 148–150) lapsitutkimuksissa on käynyt ilmi, että parhaat hetket vanhempien kanssa koostuvat tilanteista, joissa ei välttämättä tehdä mitään erityistä vaan ainoastaan ollaan.

Innanen korostaa: ”Vaaditaan kykyä pysähtyä vain olemaan. Elämyksiä korostavana aikana lapsille on tärkeää myös katsoa televisiota yhdessä vanhempien kanssa, käydä kaupassa, leipoa yhdessä, jutella autossa matkalla treeneihin.”

Näin myös ajan antaminen, yhdessäolo ja tekeminen voivat tarjota sekä sosiaalista tukea että elämyksiä. Niitä ei ole tarpeen erotella toisistaan jäykästi. Yhteisöllisyys ja arkielämästä selvästi eroava elämyskokemus ovat myös tukena. Perhepäiväkirjoista tuli esille, että lapsille, joille vanhemmat eivät ole pystyneet antamaan riittävästi yhdessäoloaikaa, on jos sen kokeminen merkittävä toisenlainen kokemus. Perheleirillä huomasi usein, miten iso elämys lapsille oli tukea antava yhdessäolo ja tekeminen vanhempien kanssa. Sosiaalinen tuki ja elämyskokemukset ovat sidoksissa toisiinsa.

Lapsen osallisuus ja toimijuus heijastuu lasten äänessä leirin merkityksellisyydessä. Perheleireillä lapset pitivät hyvin tärkeänä sitä, että heiltä kysyttiin koko leiritoiminnan aikana odotuksia, mielipiteitä ja palautetta. Samoin kyselyn ja keskusteluiden lisäksi lapset saivat kirjoittaa ja piirtää omia ajatuksia päiväkirjaan. Perhepäiväkirjoissa he toivat sanojen ja kuvien välityksellä eniten esille yhdessä olemista ja tekemistä. Perheen ja lapsen auttamisessa Johanna Hurtig (2006) näkee tärkeänä lapsen näkemysten asioista (ks. myös Hurtig 2003a; 2003b). Hän käyttää omassa tutkimuksessaan käsitettä lapsen tieto, kokoamaan lasten kokemusten, näkemysten sekä lasten tuottaman tiedon ja näkökulman merkityksiä (Hurtig 2006, 167). Olen aikaisimmissa tutkimuksissa ja myös tässä tutkimuksessa käyttänyt käsitettä lapsen ääni (Leppiman 2007a; Leppiman & Leppiman 2007).

Kyselyn (N=24) vastauksista ilmeni, että lapset arvostivat liikunta-mahdollisuuksia ja leikkiä. Yhdessä ohjaajien kanssa he toteuttivat draamaesityksiä ja tanssinumeroita. He osoittivat niin vanhemmille kuin itselleenkin suoriutuvansa sellaisistakin puuhista, joista heillä ei ollut aikaisempaa kokemusta. Suunnistus- ja urheiluleikit yhdessä vanhempien ja partiolaisten kanssa olivat monelle lapselle mieleenpainuvien elämys.

Leikit meren rannalla, piirtäminen, nuotioillat, kaikki oli hauskaa tekemistä ja muistan sitä. (tyttö 46, 2000, kysely)

Partiolaisten kanssa oli tosi kiva, myös oli kivaa leikkiä yhdessä aikuisten kanssa ja uida. (poika 48, 2000, kysely)

Leikkiä johtivat tosiaankin lapset, kirjoitti Katrin Arendi vuonna 2000 leiripäiväkirjassaan.

Tarkastelemme lasten leikkiä helposti aikuisen rationaalisesta näkökulmasta ja unohdamme, että leikki on lapselle opiskelua ja työtä. Siksi lapselle tulee taata mahdollisuus leikkiä. Leirillä leikittiin paljon. Mahdollisuus viettää aikaa merenrannalla yhdessä perheen ja työntekijöiden kanssa nähtiin tärkeänä. Lasten mielestä leikit rannalla ja uiminen yhdessä vanhempien kanssa olivat paras tapa oppia tuntemaan toiset. Myös yhdessä vanhempien kanssa vietetty aika nuotion ääressä, kalastamassa, purjehtimassa, sienimetsässä, yhdessä askarrella tai arkiaskareita tehden oli tärkeää.

Poimimme äidin kanssa sienii ja uimme meressä, teimme nuotion yhdessä, se oli tosi kivaa. (poika 38, 2000, päiväkirja)

Meri, uudet ystävät ja yhdessä tehdyt ryhmätyöt, sekä mukavat aikuiset, kaiken tahtoisi ottaa täältä leiriltä mukaansa. (tyttö 42, 2000, päiväkirja)

Pienemmät lapset tarvitsivat aikuisten kosketusta. Myös lasten piirtämisessä kuvissa (tyttö 44 ja 42, 2000, päiväkirja) he istuivat työntekijöiden sylissä ja hartioilla. Lasten kuvista käy ilmi tarve olla aikuisten lähellä. Huomion ja hellyyden tarvetta voi pitää yhtenä yhteisöllisyyden puutteena mutta myös yhteisöissä syntyvien tabujen piirteenä. Läheisyyden, esimerkiksi kosketuksen puute vanhempien ja lasten välillä ei johtunut vain ajan tai huomion puuttumisesta. Esimerkiksi eräs alle kouluikäisten tyttöjen yksinhuoltajaisä puhui perheleirillä huolenaiheestaan: hän oli kuullut mediasta ja tuttavilta, että tyttöjen ottaminen syliin voi merkitä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, joten hän pyrki välttämään lastensa koskettamista. Hän ei ymmärrä, miksi tytöt kuitenkin roikkuvat hänessä. Tärkeää oli, että pystyimme leirin aikana antamaan isälle parempaa tietoa ja turvallisuudentunnetta ja saamaan hänet osoittamaan hellyyttä lapsilleen.

Pidän lasten äänen kuuntelemista tärkeänä. Se on tuottanut tietoa, mihin suuntaan perhetyötä olisi tarpeellista muotoilla. Pentti Takala (2005, 8) korostaa, että toimeentulon turvaamisen lisäksi perheissä tulisi kyetä edistämään lasten kognitiivista ja sosiaalista kehitystä sekä tarjota sosiaa-

lisiä virikkeitä. Myös Gøsta Esping-Andersen (2002, 49) huomauttaa, että pienten lasten vanhemmille tulisi antaa riittävään yhdessäoloihinsa lasten kanssa. Työttömien vanhempien kohdalla tulisi nähdä perheleiri stressittömänä ja elämyksiä tarjoavana toiminta- ja yhdessäolotilaisuutena (ks. myös Hurtig 1999).

Tarjoaako perheleiriyhdyksessä sosiaalista tukea erityisesti se, että tekeminen liittyy perheiden kanssa yhdessä järjestettyihin arkirutiineihin? Kysyin tätä toistuvasti sekä itseltäni että leirien henkilökunnalta. Vastaus oli myöntävä, koska yhdessä toimiminen lisää perheiden mahdollisuuksia saada tukea ja sosiaalisia kokemuksia. Kun ihminen valmistaa perheleirillä ruokaa itselleen ja toisille ja syö tekemäänsä ruokaa, ruoka on hänelle sosiaalinen kokemus, johon liittyy ruoanlaittoon kuuluvien taitojen ja tietojen vaihtaminen. Ruokailutilanne on siis sosiaalinen ilmiö, kuten myös yleisestä puhtaudesta huolehtiminen. Arkielämässä siivoaminen ja tiskaaminen ovat joillekin vanhemmille pikemminkin velvollisuus kuin mahdollisuus. Kyselyiden perustella kuitenkin siivotessaan innokkaasti yhdessä toisten perheiden ja leirihenkilökunnan kanssa taitojen ja kokemusten esittelyä tukevassa ympäristössä vanhemmat osoittivat, että siivoaminen voi olla miellyttävä sosiaalinen tehtävä siinä missä muutkin leirillä järjestetyt aktiviteetit, kuten luova ilmaisu, draamaesitykset ja urheilu.

Mikko Innanen (2001, 148–150) tutki lukiolaisten lapsuudenmuistoja parhaimmista hetkistä isän ja äidin kanssa. Tutkimuksesta selvisi, että lapsuuden keskeisiä tarpeita ovat olleet nähdyksi ja kuulluksi tuleminen, kiireettömän ja päämäärättömän hyväksynnän saaminen ja erityisesti yhdessä oleminen. Nopeasti muuttuva, monikulttuurinen ja heterogeeninen yhteiskunta vaatii perhepalveluilta yhä uusia lähestymistapoja, jotta lapselle voitaisiin taata hänen kaikkein tärkein oikeutensa, oikeus olla yhdessä perheen kanssa. Tältä kannalta olennaisia eivät ole perhetyyppi tai perhemuoto, vaan mahdollisuuksien löytäminen lasten ja vanhempien yhdessäololle ja vuorovaikutukselle (Leppiman 2006).

5.1.2 Vuorovaikutus tukena

Sosiaalinen vuorovaikutus toteutui perheleirillä arkiaskareiden ja tiimityön kautta sekä erityisissä sosiaalisten taitojen harjoituksissa. Keskeistä

oli taata mahdollisuudet oppia vuorovaikutusta sekä omalla että vieraalla kielellä. Sosiaalisina taitoina pidetään vuorovaikutustaitoja, joita tarvitaan toimittaessa yhteiskunnassa ja erilaisissa kulttuurisissa tilanteissa. Vuorovaikutustaitojen perustana ovat sosiaalinen kokemus ja oppiminen sekä taitojen jatkuva käyttäminen. Vuorovaikutus oli yksi tärkeimpiä prosesseja sosiaalisen avun tarjoamisessa (ks. myös Niskala 2008, 53). Tämä on tullut esiin leirivuosien aikana kaikkia ikäryhmiä, kansallisuuksia ja sukupuolia olevien perheenjäsenten kohdalla. Niinpä vuorovaikutusprosessia sinänsä voisi pitää yhtenä keskeisenä sosiaalisen tuen lähteenä. Se yhdisti leiriläisiä, vahvisti heidän välisiiän suhteita ja auttoi luomaan yhteisiä käsityksiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Vuorovaikutuksen avulla perheleiri yhteisössä luotiin yhteistä kulttuuria, joka vuorostaan edisti luottamuksellista yhteistoimintaa (ks. myös Keskinen 2005, 79).

Hyödyllisimmät tiedot ja kokemukset arkielämässä selviytymistä ja elämänhallintaa varten tulivat perheiden mielestä vuorovaikutusopetuksesta ja tilanteista (ks. myös Ruohotie & Honka 2003, 8). Kyselyn (N= 24) perusteella äidit arvioivat, että psykologian luennoista sekä itsekontrolli- ja vuorovaikutusharjoituksista oli heille paljon hyötyä oman elämän hallinnassa vastaisuudessa sekä lasten ja toisista kulttuureista tulevien aikuisten kohtaamisessa. Äitien tavoin yli puolet isistä piti hyvin tärkeänä psykologian luentoja sekä vuorovaikutustyötä.

Andrein ja Anun vuorovaikutusluennot auttavat omassa elämässä selviytymisessä. (äiti 30, 2000, kysely)

Kaikkein tärkeintä oli täällä saatu psykologinen tieto, siitä on apua tulevaisuudessa. (äiti 32, 2000, kysely)

Opin paljonkin, erityisesti vuorovaikutusharjoitukset olivat kiinnostavia. (isä 54, 2000, kysely)

Hyödyllisimpiä tietoja sain psykologeilta. (isä 55, 2000, kysely)

Psykologialuentojen ansiosta itsetuntoni kohosi ja päätin, että vuorovaikutustaitojeni parantamiseksi minun on harjoiteltava niitä lisää. (äiti 31, 2000, kysely)

Vuorovaikutus lasten ja kansainvälisten aikuisten kanssa oli tärkeintä. (äiti 29, 2000, kysely)

Itselle vuorovaikutustaitojen opettajana herää kuitenkin kysymys, minkälainen vuorovaikutus tarjoaa tukea ja minkälainen ainoastaan välittää informaatiota. Perheleirityössä tukea antavan vuorovaikutuksen voi nähdä perheiden merkityksiä arvostavana prosessina. Olisi väärin luulla, että tiedämme paremmin kuin perheet, mikä heistä on sopivaa ja ymmärrettävää ja että leirillä onnistuimme kaikissa vuorovaikutustilanteissa. Havainnoinninmuistinpanojen perusteella perheleirin työntekijät rohkaisivat perheitä muodostamaan omat merkityksensä yksilöllisten ja sosiaalisten kokemusten, käsitysten ja arvojen pohjalta. Samoin kannustettiin puhumaan omista ajatuksista, vaikka ne eroaisivat toisten ajatuksista. Monikulttuurisuuden tilanteessa perheiden oli mahdollista kokea, että eri kulttuureissa ihmisten tavat ymmärtää asioita ovat erilaisia, eivät vääriä. Perheleirillä ihmiset sekä jakavat monikielisen vuorovaikutuksen kautta omia tulkintojaan, tunteitaan ja toiveitaan että saavat tietoa toisistaan ja etsivät samuutta. Tukea tarjoava vuorovaikutus on dialogia mahdollisen yhteisen käsityksen luomiseksi. Dialogissa keskeistä omien näkökulmien testaamisen ja arvioinnin ohella on toisen osapuolen näkemysten ja kokemusten ymmärtäminen (Sarja 2000, 32).

Lapset tuottavat tietoa ja viestittävät itselle merkityksellistä tietoa vastaamalla kysymyksiin, mutta myös olemuksella ja käytöksellään, mitä sosiaalityöntekijän täytyy osata lukea (Hurtig 2006, 173). Sama pätee vuorovaikutustyöhön aikuisten kanssa. Johanna Hurtig (mt., 174) nostaa esiin mielestäni erittäin tärkeän aiheen kysymällä: ”Tarjoaako sosiaalityön koulutus riittävät valmiudet lasten tiedontuotannon mahdollistamiseen, vastaanottamiseen ja ymmärtämiseen”? Monikulttuurinen perheleiri voisi toimia sosiaalityön opiskelijoille postmodernin ajan haasteisiin vastaavana sosiaalisten taitojen käytännönopetuksen paikkana (Leppiman 2004b, 63).

Ihmisen tajunta toimii valikoiden, se kiinnittää huomiota ainoastaan itselle sopiviin ja ymmärrettäviin todellisuuden elementteihin. Perheleirillä oli myös tärkeää ymmärtää, millaisia valintamahdollisuuksia perheillä on ollut. Haastattelujen perusteella ennen leiriä perheillä ei ole ollut vaikuttamisen eikä tasavertaisen keskustelun kokemuksia murrosyhteiskunnassa. He olivat olleet enemmän passiivisessa roolissa esimerkiksi toimentulontuen saajina. Perheleirillä kysyimme ihmisten mielipiteitä asioista ja tehtävistä, rohkaisimme ilmaisemaan tunteita ja puhumaan ajatuksia turvallisessa ja erilaisuutta kunnioittavassa ympäristössä. Viron

entinen kulttuuriministeri, toimittaja ja politiikan- ja viestinnän tutkija, tohtori Raivo Palmaru on vuonna 2001 julkaistussa väitöskirjassaan ja myöhemmin sen pohjalta kirjoittamissaan kirjoissa ja artikkeleissa paneutunut inhimillisen tietoisuuden valikoivuuteen, todellisuuden konstruoituun luonteeseen ja sosiaaliseen varmuuteen. Hänen (2005, 37) mukaansa kommunikaatiota syntyy siellä, missä on mahdollista valita erilaisten vuorovaikutuselementtien välillä. Perheleirikokemukset kuitenkin vahvistavat, että vuorovaikutus on monikulttuurista yhteistyötä, ei hierarkkista toimintaa, se perustuu valintoihin ja oleellinen on samuus eli yhdistävä huomioiminen. Lisäksi ihmiset kuljettavat mukanaan oman kulttuurinsa vuorovaikutusnormeja ja tabuja.

Toisena tärkeänä seikkana perheleirin vuorovaikutuksessa pidän todellisuuden sosiaalista rakentumista. Leirillä käytössä olevat kolme työkieltä lisäsivät vuorovaikutusmahdollisuuksia mutta myös ihmettelyä. Ihminen ei todellisuutta konstruoidessaan tukeudu ainoastaan omaan kokemukseensa, vaan konstruktiot pohjautuvat kieleen, joka on sosiaalinen ilmiö (Palmaru 2005, 39). Esimerkiksi vaikeudet ymmärtää toista ihmistä eivät aiheutuneet leirillä vain kielitaidon puutteesta, vaan eri kulttuureiden sanallisesta ja sanattomasta kielen käytöstä sekä tabuista ja normeista. Leireillä koin, että saksan- ja englanninkielisistä maista tulevat ihmiset ilmaisevat itseä rohkeammin ja haluavat kertoa myös negatiivisia mielipiteitä. Suomalaiset työntekijät osasivat ohjata hyvin vuorovaikutusprosesseja tasa-arvon periaatteella. Viron kulttuurissa sekä viron- että venäjänkielisiä ihmisiä on opetettu olemaan passiivisen kuuntelijan roolissa. Perheleirin monen kielen ja kulttuurivaikutuksen kautta tapahtui ehkä myös oman kulttuurin parempi ymmärtäminen. Perheleirillä keskenään viestivät ihmiset konstruoivat todellisuutta, joten leirillä tuotettu sosiaalinen kokemus on tärkeä komponentti uudenlaisten toimintamahdollisuuksien synnyn kannalta, olipa kyseessä urheilu, opiskelu, vapaa-aika tai teinikäisten kanssa toimeen tuleminen.

Olosuhteiden uudelleenarviointi (ks. Karppinen 2010, 121) oli perheleirillä vuorovaikutukseen liittyvä olennainen ilmiö. Ongelmista selviytymistä koskevien keskusteluiden yhteydessä perheiden kanssa ilmeni, että perheiden tähänastinen kokemus ongelmien ratkaisemisesta oli ollut helpoimman valitseminen eli luovuttaminen ja ratkaisumahdollisuuksien kieltäminen. Toinen keino, mitä vain yksittäiset perhejäsenet kykenivät

käyttämään, oli ongelmien rationaalinen ratkaiseminen. Kaikkein haastavinta ja sosiaalista tukea sekä onnistumisen kokemuksia vaativaa oli omien mahdollisuuksien ja kykyjen uudelleenarvioiminen ja asioiden näkeminen uudella tavalla. Emotionaalinen tuki vahvisti perheenjäsenten selviytymisvalmiuksia ja itsetuntoa. Vanhemmat kertoivat leirikeskusteluissa, että vaikeista ja joskus epämiellyttävistäkin tehtävistä selviämistä leirillä helpottivat työntekijöiden luottamus perheenjäsenien osaamiseen, empatia sekä huomaavaisuus. Kyselyn (N=24) perusteella lapset ja vanhemmat pitivät hyvin tärkeänä, että heistä välitettiin ja että he saivat tunnustusta.

Minulle ja äidille oli tärkeää, että huolehditte meistä ja olitte huomaavaisia (tyttö 44, äiti 31, 2000, kysely)

Työntekijöiden luottamus perheisiin sekä huomaavaisuus ja innostaminen antoivat vanhempien mukaan heille rohkeutta nähdä asioita uudella tai positiivisemmalla tavalla. Uhkaavalta vaikuttanut tilanne saatetaan arvioida jatkossa vähemmän ongelmalliseksi sosiaalisen tuen avulla (Wilcox & Vernberg 1985, 6). Näillä vuorovaikutuksen kautta välittyvillä keinoilla on mielestäni tukeva ja voimaannuttava vaikutus (Hokkanen 2009).

Vuorovaikutuksen avulla sai paremmin selville, millaista tukea perheet itse pitävät tärkeänä ja mitä he kokivat perheleiriltä saavansa. Leirikokemukset osoittavat, että asiakkaan tarpeista saa usein parhaiten tietoa vuorovaikutustilanteessa, jossa ollaan, toimitaan, tutkitaan ja luodaan yhdessä, toisin sanoen asiakkaan luottamuksellisen kohtaamisen kautta. Lisäksi tutkiminen tarjosi sosiaalista tukea. Olisi väärin kuvitella, että tutkimustietojen koostaminen ja raporttien kirjoittaminen olisi perheiden auttamisesta irrallista toimintaa. Kontakti perheeseen heti ensimmäisten haastattelujen aikana, perheiden ottaminen huomioon ja heidän mielipiteidensä kuunteleminen tutkimalla oli samalla vuorovaikutuksellisen sosiaalisen tuen jakamista. Jo kontaktin ottaminen perheeseen on sosiaalista tukea, toteaa myös Tarton yliopiston perhetyön tutkija Jane Väli (2005).

5.1.3 Vastavuoroisuus tukena

Arkipäivät-perheleireillä perheet eivät olleet vain passiivisia tuen ja huolenpidon kohteita vaan myös omaan elämäänsä vaikuttavia toimi-

joita, toisten auttajia ja elämänhallinnan valmentajia, joten he tunsivat itsensä tarpeellisiksi ja arvokkaiksi. Leirikeskusteluissa vanhemmat korostivat, että vuorovaikutussuhteet saattoivat toimia kahdella tavalla, jolloin vastavuoroisista kumppanuussuhteista sai positiivista tukea mutta yksipuolisista suhteista ei. Perheiden kyselyvastauksien mukaan kaikkein raskainta on tunne siitä, että itsellä ei ole mitään annettavaa. Ihmisarvo säilyy, kun olemme jollekin hyödyllisiä ja arvokkaita. Yksisuuntaiset suhteet, joissa tuen saaja on pysyvästi tuen antajasta riippuvainen, voivat kuormittaa tuen antajaa, joka käyttää omia voimavarojaan tuen saajan hyväksi saamatta itse mitään takaisin (Vahtera & Pentti 1995, 10). Sama pätee myös toisinpäin: sosiaalisen tuen saaminen ilman, että voi antaa mitään takaisin, voi olla hyvin kuormittavaa. Sellaisessa tilanteessa ihminen ei tunne itseään enää tuetuksi, ja hän saattaa entisestään etäännyä sosiaalisista verkostoista (Annist 2006).

Kumppanuussuhteissa annettiin ja saatiin enemmän tukea kuin yksipuolisissa suhteissa. Siellä asiakas ja perhetyöntekijä toimivat rinnakkain refleksiivisessä vuorovaikutuksessa (Juhila 2006, 13; Niskala 2008, 77). Kyselyvastauksien perusteella perheille tuotti tukea myös kehittäjäasiakkuus sekä mahdollisuus olla muille perheille, opiskelijoille ja opettajille tueksi ja hyödyksi esimerkiksi tutorvanhempana tai neuvomalla opiskelijoita kasvatuskysymyksissä. Asta Niskalan (2008) sosiaalityön prosessin rakentumista analysoivassa väitöskirjassa nähdään, että sosiaalityö on kehittymässä neuvottelevaksi suhdetyöksi, jossa luodaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan molemminpuolista ymmärrystä monimuotoisesta toimintakokonaisuudesta. Asiakkaan ja asiantuntijan pyrkimys tasa-vertaiseen asetelmaan liittyy empowerment-käsitteeseen, ja sosiaalityöntekijän tehtävä on saavuttaa yhteinen ymmärryksen aste asiakkaan kanssa. Vastavuoroinen luottamuksellinen neuvottelusuhde on prosessi, missä molemmat sitoutuvat yhteiseen suunnitelmalliseen työskentelyyn yhdessä määriteltyjen tavoitteiden toteuttamiseksi. Se on väitöskirjassa (mt.) määritelty kehittäjä-asiakastoimintana. (Niskala 2008, 97, 101, 129, 159–160.)

Päiväkirjojen perusteella perheet antoivat monella tavalla vertaistukea toisilleen. Esimerkiksi tuutorivanhempana toimimisesta eräs äiti ja työntekijä kirjoittivat:

Halusin auttaa toisia, ja samalla sain itsekin tukea. (äiti 1, 2000, päiväkirja)

Edellisten leirien hyödyn näimme, kun vuosi sitten leirillä mukana ollut äiti tuli tuutoriäidiksi tälle leirille poikansa kanssa. Oli ilo huomata muutos tässä ihmisessä, mikä oli tapahtunut edellisen leirin jälkeen. Tutor-vanhempi pystyy toimimaan korvaamattomana vertaistukena uusille leiriläisille. Uskomme tuutoroinnin vahvistavan myös tuutorivanhemman omaa identiteettiä (naistyöntekijät 17 ja 27, 2000, päiväkirja). Tuutoriäiti on todella äidillisen oloinen nainen, ottaa varsinkin pienet tytöt hienosti huomioon, letittelee hiuksia, pitää sylissä ja tukee askarteluissa. (naistyöntekijä 27, 2000, päiväkirja)

Vastavuoroisessa vertaissuhteessa sosiaalisen tuen antamiseen ja saamiseen liittyy tasapaino: mitä enemmän tukea antaa, sitä enemmän sitä voi odottaa saavansa. Mitä enemmän on itse saanut tukea, sitä enemmän sitä pystyy antamaan toisille (Antonucci & Jackson 1990). Perheleirien muistiinpanojen perusteella näen tuen vastavuoroisuuden vaikutukset konkreettisesti. Leirityössä sekä perheet että työntekijät pystyivät antamaan toisilleen tukea tehokkaasti ja omistautuneesti, ja antamisen ilon kautta he saivat itsekin sosiaalista tukea. Arkipäivät-leiriyhteisössä perheitä ei asetettu avuttoman rooliin. Pyrimme ottamaan perheet mahdollisemman paljon mukaan päätöksenteon prosesseihin ja antamaan sosiaalista tukea neuvojan ja asiantuntijan rooleissa. Tämä onnistui nähdäkseni toisaalta auttajien monenlaisten tietojen ja taitojen, toisaalta eettisen ja kulttuurisen osaamisen ansiosta eli kriittisyydellä ja refleksiivisyydellä (Mezirow 1995, 17; Mezirow 2000, 4; Niskala 2008, 160).

Keskinäinen tuki auttoi sopeutumaan kansainväliseen leiri yhteisöön (vrt. Rantalaiho 2003, 235). Kun leirillä elettiin ja toimittiin väri-ryhmissä vastuualueittain, syntyi monikielisen vuorovaikutuksen kautta yhteisöllisyyttä. Kyselyiden perusteella melkein kaikki tunsivat olevansa monikulttuurisen joukkueen täysivaltaisia jäseniä, kun saivat osallistua toiminnan järjestämiseen ja toteuttamiseen. Perheet sanoivat tunteneensa kollektiivisuutta ja yhtenä perheenä elämistä ja toimimista, ja heillä oli hyvä yhteys ryhmän työntekijöiden ja toisten perheiden kanssa. Vain kaksi leireille osallistuneista äideistä sanoi olevansa vain osa ryhmää. He

eivät tunteneet täysin kuuluvansa mukaan, mutta eivät osanneet selittää tätä tunnetta tarkemmin.

Ei tuntenut itseä tiimin jäsenenä. (äiti 30, 2000, kysely)

Olin tiimiläinen noin 80 %, ei tuntenut kuuluvansa täysin mukaan. (äiti 32, 2000, kysely)

Tunsin itseni tosiaan yhdeksi tiimistä. (isä 50, 2000, kysely)

Me olimme ryhmänä kuin yhtä perhettä. (isä 55, 2000, kysely)

Tunsin todellista yhteenkuuluvuutta, kun tehtiin asioita yhdessä. (äiti 26, 2000, kysely)

Toimimme vain joukkueessa, kun tutustuimme ja meitä ohjattiin hyvin. (äiti 31, 2000, kysely)

Tunsin itseni täysin yhdeksi tiimin jäseneksi, kun yhteys on hyvin vahva. (äiti 28, 2000, kysely)

Kuulumisen tunteen näkökulmasta Peggy Thoits (1985, 57) tarkastelee roolisuhteita sosiaalisen integraation tasolla. Ihminen on sidottu yhteiskunnan normeihin ja säännönmukaisten suhteiden järjestelmään. Kun sosiaalisia suhteita tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota vastavuoroisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, voidaan ymmärtää sosiaalisten suhteiden antavan ihmiselle tunteen, että hän on osa ”vuorovaikutuksen ja vastavuoroisten velvollisuuksien positiivista verkostoa” (Cobb 1976, 300). Monet pitävät kuulumisen tunnetta emotionaalisen tuen perustavanlaatuisena erityispiirteenä (Cassel 1976; Cobb 1976; Kaplan ym. 1977; Laidmäe 1999). Tässä mielessä ihminen kuuluu johonkin juuri siksi, että hän täyttää toisten tarpeita ja hänellä itsellään on oikeus saada omat tarpeet tyydytetyksi (Thoits 1985, 58; Rüütel ym. 2001, 11).

5.2 Monikulttuuriset verkostot

Monikulttuurisuus oli Arkipäivät-perheleirityön keskiössä. Viron yhteiskunta on monikulttuurinen, koska rinnakkain elävät etniset kulttuurit eivät ole sekoittuneet eivätkä muodostaneet uutta kulttuuria. Itä-Viru-

maa on epäilemättä Viron etnisesti moninaisimpia alueita. Suhteellisen suuren venäjänkielisen väestön olemassaolo on suosinut slaavilaisen kulttuurisen identiteetin säilymistä (Linde 2001, 53; Vasama 2003, 24). Itä-Virumaalla ongelmana ei ole venäjänkielisten hyvinvointipalvelujen saaminen, sillä palvelujen tuottajat ovat suureksi osaksi venäjänkielisiä. Integraatio-ongelmat ilmenevät kommunikaatioköyhyydessä eli heikossa viron kielen taidossa. Globalisaatio ja kansainvälistyminen vaikuttavat yhä enemmän sekä virolaiseen että suomalaiseen perhetyöhön. Virossa on haluttu yhdistää eri kulttuureista olevat perheet yhteiskuntaan motivoimalla heidät opiskelemaan viroa. Murrosyhteiskunta ja etenkin vuoden 2007 pronssisoturivälikohtaus ovat osoittaneet, että integraatiota ei voi edistää pelkästään erilaisten ohjelmien avulla tai pakottamalla. Monikulttuurisella perheleirillä omien muistiinpanojen perusteella kaikki ihmiset halusivat oppia ymmärtämään toisiaan paremmin ja luoda uusia vuorovaikutusverkostoja, joten he kävivät aamuisin viron kielen tunneilla, kirjoittelivat toisilleen ja muodostivat näin uusia monikulttuurisia sosiaalisia verkostoja.

Monikulttuuriset verkostot syntyivät kansainväliseen ryhmään kuulumisella. Yhteenhakeutumisella etsittiin yhteisiä merkityksiä ja tukea toisilta. Tiimiin kuulumisen ja eri vastuutoimikunnissa toimiminen oli perheille myös identiteetin kannalta merkityksellinen kokemus. Perheille oli tärkeää kuulua kansainväliseen ryhmään (esim. ”me keltaiset yhdessä suomalaisten kanssa teimme...”) ja vaikuttaa sen kautta (”keittiöryhmässä me vihreät tehtiin ruokaa, joka maistui kaikille”). Yhteistoiminnassa tiimi rakentaa yhteisesti jaettuja merkityksiä, oletuksia ja kieltä, ja se johtaa yksimielisesti kehitettyihin ratkaisuihin, asenteisiin ja suosituksiin (Sarja 2000, 53). Huomasin leirillä, että johonkin verkostoon (esimerkiksi oman kansainväliseen väritiimin) kuulumisen vähensi myös perheiden eristäytyneisyyttä ja arvottomuuden tunnetta ja lisäsi tunnetta kumppanuudesta ja molemminpuolisesta kunnioituksesta.

Perheleiripalvelussa lähtökohtana oli kulttuurisensitiivinen ajattelu eli tärkeä oli huomioita kaikkia yhdistävät asiat. Kaikilla olisi silti mahdollisuus tutustua eri kulttuureihin ja rakentaa uusia monikulttuurisia suhteita. Kulttuurista diversiteettiä tulee kunnioittaa ja arvostaa (Viitala 2006, 13).

Tutkimuksessa nousi esille, että monikulttuurisuus on rikastava tekijä. Vuorovaikutuksessa oli sekä perheillä että työntekijöillä mahdollisuus

käyttää erilaista osaamista ja oppia uusia lähestymistapoja. Eri kulttuuriin ymmärtäminen ja kyky rakentaa siltoja kulttuureiden välille on tullut entistä tärkeämmäksi (Hautamäki & Lemola 2004, 47; Inkinen 2006, 20). Arkipäivät-leirien itävirumanalaisten perheiden ja kansainvälisten työntekijöiden voi katsoa muodostavan monikulttuurisen yhteisön, sillä viidelle leirille (1999–2001) osallistui viittä eri kansallisuutta edustavia perheenjäseniä sekä työntekijöitä viidestä eri maasta. Arkipäivät-perheiden omat verkostot ovat myös monikulttuuriset.

5.2.1 Verkostojen ominaisuudet

Verkostojen keskeisiä ominaisuuksia ovat ystävyysuhteiden määrä, verkoston tiheys, yhteisön luonne, suhteiden vastavuoroisuus ja verkoston jäsenten kohtaamistiheys (Hall & Wellman 1985; Thoits 1985; Antonucci & Jackson 1990; Haines & Hurlbert 1992; Tulva 2005). Sosiaalinen verkosto on välttämätön arkipäivän sujumisen kannalta turvan ja sosiaalisen pääoman antajana. Ihmisellä saattaa olla sukulaisia, tuttavvia tai opiskelutovereita vähän tai ei lainkaan, jolloin hän on muiden kanssa tekemisissä harvoin ja saa niukasti voimavaroja. Haastatteluiden (N=79) perusteella leireille osallistuneiden perheiden sosiaalisen toiminnan välitön ympäristö ja sosiaaliset verkostot olivat lähinnä perhe- ja ystäväkeskeisiä. Heille oli tyypillistä juuri sukulaisten ja työtovereiden vähäisyys. Yksinhuoltajaäitien puhetovereina olivat lähinnä heidän naispuoliset ystävänsä, yksinhuoltajaisillä heidän omat äitinsä. Haastatteluista ilmeni, että viidellä perheleirille osallistuneista perheistä (N=52) vain alle puolella oli sukulaisia lähiseudulla Narvan ympäristössä tai muualla Virossa. Nämä olivat yleensä eläkkeellä olevia vanhempia, jotka tarvitsivat itse apua. Perheiden vanhemmat kertoivat, että heillä on sisarusia, mutta kanssakäyminen on vähäistä, koska näillä on omat perheet ja huolenaiheet.

Suhteet omiin vanhempiin mainittiin haastatteluissa (sekä lapset että vanhemmat) usein huonoiksi näiden alkoholismien, väkivaltaisuuden ja komeitelevan asenteen vuoksi. Sukupolvet ylittänyt ristiriitaisuus tulee esille myös toisella tavalla. Venäläisessä kulttuurissa perhesuhteet ja verkostot ovat tärkeitä. Monien perheiden sukulaisia asuu Venäjällä, ja näi-

den kanssa haluttaisiin pitää yllä tiiviimpiä yhteyksiä, mutta nykyaikana Viron ja Venäjän rajalla tarvitaan viisumi, jolloin matkustaminen on taloudellisesti vaikeaa.

Oma äiti määräälee kaikkea, kuitenkin tekisi mieli käydä useammin omassa kotimaassa (Venäjällä). (äiti 95, 2001, haastattelu)

Halusin tulla perheleirille, kun nuori tyttö on vanhempien poikien ja tyttöjen seurassa. Siellä on viinaa ja tupakkaa. Hän uhkaa karkauttaa kotoa. (äiti 96, 2001, haastattelu)

Koska perheleireille osallistuneista vanhemmista suurin osa oli työttömiä, heiltä puuttui myös työtovereiden muodostama suhdeverkosto (vrt. Vahtera & Pentti 1995, 11). Työ- ja opiskelutovereilla, jotka voivat tarjota toisilleen sosiaalista tukea, on tavallisesti tärkeä rooli sosiaalisessa verkostossa. Eesti 98 -tutkimuksessa Anu Narusk ja Leeni Hansson (1999) havaitsivat, että matalamman koulutuksen saaneet ihmiset tarvitsevat enemmän tukea. Heiltä puuttui osa sosiaalista verkostoa, kuten entiset opiskelutoverit, joilla on tärkeä rooli korkeakoulututkinnon suorittaneiden etsiessä itselleen uutta tai parempaa työpaikkaa ja jotka näin luovat toisilleen suurempaa turvallisuudentunnetta. Perheleireille osallistuneista vanhemmista (yhteensä 52) viidellä oli korkeakoulututkinto, mutta heistä vain yhdellä oli koulutusta vastaava vakituinen työ.

Ystävien olemassaolo ja sosiaalisia verkostoja pidettiin erittäin tärkeinä, vaikka ne olisivatkin suppeita. Monet äidit olivat menettäneet yhteyden perheeseen ja ystäviin eron myötä. Itse lastenkodissa varttuneet ja ilman vanhempien tukea jääneet vanhemmat pyrkivät turvaamaan, että heidän lapsensa saa rakkautta riittävästi pitämällä yllä hyviä perheen sisäisiä suhteita. Sosiaalisten suhteiden olemassaolo ja verkostot mainitaan usein, kun puhutaan sosiaalisesta tuesta (House & Kahn 1985).

Poikkeuksen suhteissa vanhempiin muodosti vuoden 2000 kolmas perheleiri, isien leiri. Haastattelujen ja keskustelujen perusteella yksinhuoltajaisista kolme neljästä asui yhdessä omien vanhempiensa kanssa ja välit näihin olivat tiiviit. Isovanhempia pidettiin erittäin tärkeinä lapsen kannalta, ja nämä auttoivat myös esimerkiksi ruoanlaitossa. Isillä oli kontakteja myös naapureiden kanssa sekä sosiaalivirastoon. Sosiaalityöntekijä korosti leireille osallistuneen yksinhuoltajaisän ja hänen lapsensa hyviä suhteita.

Lapsi on aktiivinen, suhde isän kanssa on erittäin hyvä. Isä on tunnollinen ja ahkera mies, joka huolehtii lapsesta ja jolle lapsen hyvinvointi on kaikkein tärkein asia. (sosiaalityöntekijä, 2000 haastattelu)

Lapset käyvät usein syömässä isovanhempieni luona. (isä 57, 2000, haastattelu)

Kunnon isä, katsoo minunkin lasten perään ja tulee toimeen omiensa kanssa. (naapuri 2000, keskustelu)

Lasten verkostot ovat tiiviimpiä, mutta vanhemmat ovat huolissaan niiden luonteesta. Ystäväpiiriin kuuluu usein nuoria, jotka eivät käy koulussa, ovat mahdollisesti olleet nuorisovankilassa ja käyttävät alkoholia. Toisaalta alkoholistivanhempien lasten ystäväpiiri saattaa olla hyvin pieni tai olematon (ks. myös Pekkarinen 2006, 114).

Verkostojen köyhyys ilmeni haastatteluiden ja keskustelujen perusteella. Kukaan vanhemmista ei kertonut kuuluvansa sosiaalisiin organisaatioihin. Työhön liittyvät ja työn ulkopuoliset yhteisöt (urheilutoiminta, kerhot, uskonnolliset yhteisöt) puuttuivat lähes kokonaan. Niinpä vanhempien voimavarojen ja lasten hyvinvoinnin turvaamiseksi perheet tarvitsivat leirillä uusia, vertaistukea tarjoavia suhdeverkostoja (vrt. Pekkarinen 2006, 99).

Lastensuojelun kohtaamat perheet ovat Johanna Hurtigin (1999, 21) tutkimustulosten mukaan usein hauraampia kuin keskivertoperheet. Asiakasperheissä ihmissuhteet ovat katkonaisia, ja niille on tyypillistä epävarmuus ja vaihtuvuus. Ryhmässä toteutuvat vertaissuhteet tuottavat sekä lapsille että aikuisille yhteisöllisyyden kokemuksia, jotka tukevat heidän kehitystään, sosiaalista kompetenssia, tasa-arvoisuutta ja tukevat yksilöä arjen vastoinkäymisissä (Rantalaiho 2003, 235–236; Pekkarinen 2006, 100–101; ks. myös Nylund 1999; Heikkinen 2005; Törrönen 2005).

Leirin päätteeksi kyselyissä (N=24) ja leirin jälkeen perhepäivillä perheet ovat kertoneet, että tarvittaessa apua voi nyt saada Arkipäivät-perheleiriltä tuttujen perheiden kanssa keskustelusta, ja myös enemmän omasta itsestä. Perheenjäsenet osaavat etsiä apua kirjoista tai kysyä toisilta ihmisiltä.

Vaikealla hetkellä voi tuntemattomilta tulla aivan yllättäen apua, esimerkiksi Arkipäivistä. (äiti 29, 2000, kysely)

Niiltä ihmisiltä jotka leirillä todella rakastivat lapsia. (äiti 28, 2000, kysely)

Tapaamisesta ja juttelemisesta. Ei kylläkään joka päivä, mutta sellaisista tapaamisista mitä perheleirillä oli. (isä 50, 2000, kysely)

Perheleirikokemukset osoittivat, että mahdollisuus saada tarvittaessa tukea verkostoista voi olla tiettyssä tilanteessa perheenjäsenille tärkeämpi kuin todellisuudessa saatu tuki. Esimerkiksi surua tai eron kokeneet perheet kertoivat, miten tärkeää heille on tietoisuus siitä, että voi soittaa tarvittaessa jollekin leiriystävälle. Saatavilla olevalla sosiaalisella tuella on nähty olevan yhteys hyvinvointiin (Sarason & Pierce & Sarason 1990; Rautiainen & Keskinen 1999, 22).

Perheleiriverkostoiden ongelmana on mielestäni niiden lyhytaikaisuus. Toisaalta ilmiö koskettaa myös monia sosiaalityön projektimuotoisia toimintatapoja. Vaikka lyhytaikaista vertaisryhmän projektityötä on aikaisemminkin kyseenalaistettu (esim. Nyqvist 2003; Heikkinen 2005), katson tutkimuksessani, että leirillä syntyneet sosiaaliset verkostot ovat monella tavalla tärkeitä. Niihin kuuluvat ihmisen elämään vaikuttavat ihmissuhteet ja informaatioverkostoina ne ovat tärkeitä.

5.2.2 Verkostojen tasot

Sosiaalista tukea voi saada verkostojen eri tasoilta. John Cassel (1976) jakoi sosiaalisen tuen kolmeen luokkaan sosiaalisten suhteiden läheisyyden perusteella. Ensimmäisellä tasolla olivat perhe ja lähimmät omaiset, toisella ystävät, sukulaiset, työtoverit ja naapurit ja kolmannella tuttavat, virkamiehet ja asiantuntijat. Omassa tutkimuksessani olen aikaisemmin korostanut erityisesti perheensisäisen tason merkitystä. Haastattelujen ja kyselyiden perusteella Arkipäivät-perheistä alle puolet sai tukea ja apua ystäviltä ja sukulaisilta. Sosiaalivirastolta, lääkäreiltä ja koulusta sekä naapureilta ja tuttavilta perheet ovat saaneet vähän apua.

Perheleirillä sosiaalista tukea voivat antaa sekä vailla erityiskoulutusta olevat ihmiset, jotka muodostavat yksilön kannalta tavallisesti ensimmäisen ja toisen tason, että sosiaalialan koulutusta saaneet kolmannen tason tukihenkilöt (Kahn 1979; Kahn & Antonucci 1980; House 1981;

Kumpusalo 1991). Leirillä suuri osa sosiaalista tukea tarjoavista yksilöistä ja ryhmistä koostuu epävirallisista tahoista, perheestä ja ystävistä, sekä lisäksi vertaishenkilöistä ja vapaaehtoisista. Tällaisina henkilöinä toimivat perheleireillä vapaaehtoisesti työskentelevät opettajat ja opiskelijat, jotka täydensivät tärkeällä tavalla perheiden suppeita sosiaalisia verkostoja ja mahdollistivat uusien verkostojen rakentumisen.

Keskinäisen tuen verkostot olivat tärkeitä sekä lapsille että aikuisille. Isät tarvitsivat tukea ennen muuta toisilta isiltä. Jari Jokisen (2006, 11) mukaan isyys on erilaista vanhemmuutta kuin äitiys, siksi isät tarvitsevat keskinäisiä keskusteluhetkiään ja toistensa tukea. Vertaistuki on ehtymätön voimavara (Rantalaiho 2003, 235; Viitala 2006, 13; Pekkarinen 2006, 114–115). Myös yhteistyö miestyöntekijöiden kanssa oli monesti hyödyksi.

Leirin alussa koin, että minun ja kahden toisen eri kansalaisuudesta olevan miehen eräänlaiseksi vastuualueeksi muovautui tai tietoisesti annettiin koordinoida ja toteuttaa eräänlaista erikoisohjelmaa perheleirin miespuolisille vanhemmille. Mielestäni ajatus toteuttaa miesten toiminnallinen sekä rentoutuksellinen ohjelmapätkä onnistui ja sai paljon kiitosta osallistuneilta miespuolisilta vanhemmilta. (miestyöntekijä 29, 2001, päiväkirja)

Perheleireillä oli joka vuosi vanhempia erilaisista syistä. Leireille osallistuneet äidit viittasivat usein siihen, että sosiaalisen tuen väheneminen perheessä liittyy huonoon terveydentilaan ja terveysongelmiin. Tukea tarvittiin perheleirillä myös surusta ja terveysongelmista selviämiseen.

Leirille osallistuneet asiakkaat kärsivät usein samankaltaisista ongelmista, joita ovat työttömyys, alkoholiongelmat, perheen sisäiset ja arkielämän toiminnan vaikeudet. Vastapainoksi voin kuitenkin todeta, että erään leirillä olleen miehen kohdalla pohdin pariin otteeseen yksin ja muun ryhmän kanssa, että mitä hän tekee leirillä, sillä hän on hyvin aktiivinen ja positiivinen niin leiriä, lastaan kuin työntekijöitäkin kohtaan. Ajattelin, että vaimon kuolemasta johtunut syvä suru oli hänen suuri ongelmansa omassa elämässään ja toiminnassaan. (miestyöntekijä 29, 2001, päiväkirja)

Kun ystävät ja sukulaiset saivat tietää puolison sairastavan, he eivät enää soittaneetkaan meille. Tuntui pahalta, kun kukaan ei ottanut yhteyttä vaikka olisi tarvinnut tukea toisilta. Meillä oli niin vaikeata kun hän sairasti ja menetimme hänet. Puolison menetyksestä selviämässä leiristä saatava sosiaalinen tuki on minulle ja lapselleni tärkeää. (isä 53, 2000, keskustelu)

Ne surua kokeneet perheenjäsenet, jotka ottivat vastaan tarjottua sosiaalista tukea, pystyivät leirillä ilmaisemaan omia tunteitaan ja unohtamaan hetkeksi muut huolet. Haastattelut paljastivat, että ennen leiriä samat ihmiset, joilta sosiaalinen tuki puuttui, joutuivat jatkamaan arkisten askareiden tekemistä, vaikka tunsivatkin itsensä voimattomiksi ja haluttomiksi (vrt. Kaunonen ym. 1999, 1311).

Yhteinen situationaalisuus oli vertaissuhteiden pohjana. Perheenjäsenet toivat esille, miten tärkeää oli, että leirillä oli samanlaisia ongelmia kokeneita ihmisiä. Myös Viron venäläisyys oli heitä yhdistävä kokemus. Vertaissuhteissa keskinäisen tuen verkostoissa lasten ja vanhempien usko omiin kykyihin voi palautua, koska niissä on mahdollisuus puhua samoissa tilanteissa olevien ihmisten kanssa (Nylund 1999, 126; Rantalaiho 2003, 235; Pekkarinen 2006, 114).

Harrastusverkotot antoivat päiväkirjojen ja havainnointimuistiinpanojen perusteella uusia identiteettikäsitteitä. Esimerkiksi kalastuksesta kiinnostuneet isät ehdottivat, että olisi kiva mennä yhdessä aamulla joelle. Neljästä venäjänkielisestä ja yhdestä vironkielisestä isästä ja yhdestä saksankielisestä tukihenkilöstä muodostui kalaretkiryhmä. Tämä yhdisti ja antoi mahdollisuuden tutustua toiseen kulttuuriin. Isät kertoivat, miten merkittävää oli, kun he saivat opettaa nuorelle saksalaiselle miehelle paikallisia kalastustapoja sekä venäjänkielisiä sanoja. Yksi isä sanoi:

Tunsin itseni siellä miesporukassa kalastamassa osajana ja ensimmäistä kertaa elämässä ulkomaalaisen kanssa tasavertaisena. (isä 56, 2000, päiväkirja)

Huomasin, että tästä aikaisemmin hiljaiselta vaikuttaneesta isästä tuli sekä kansainvälisen kalastusharrastajien tiimin johtaja että aktiivinen leiritiimin jäsen. Ottamalla ensin erityisen ja sen jälkeen yleisluonteisen roolin (esim. yhteisön jäsenyyden) ihminen ymmärtää, että hän sijoittuu

tunnustettuun ja mielekkääseen sosiaaliseen kategoriaan (Thoits 1985, 57). Siten ihminen voi nähdä itsensä toisten silmissä merkityksellisenä subjektina.

Roolisuhdeverkostoja voi pitää emotionaalista tukea antavina, koska ne tuovat elämään mielekkyyttä ja tavoitteita lievittäen samalla ahdistusta ja epävarmuutta. Monikulttuurisella perheleirillä vanhemmille annettiin mahdollisuus toimia opettajana ja ohjaajana esimerkiksi kieli-, kulttuuri- ja kasvatuskysymyksissä. Niistä perheet saivat uusia voimavaroja monikulttuurisilta ja moniammatillisilta työntekijöiltä ja muodostivat uusia sosiaalisia verkostoja. Samoin esimerkiksi samassa väritiimissä ollut suomalainen työntekijä ja venäläinen äiti vaihtoivat leirin jälkeen kirjeitä ja kuulumisia monta vuotta.

Yhteistyöverkostot antoivat osallisuuden ja arvonannon mahdollisuuden. Perheleirillä kansainvälisen yhteistyön tarkoituksena oli, että projektissa kaikki oppivat yhdessä elämähallintataitoja ja että sosiaalinen vuorovaikutus toteutuu yhteisenä arkipäivän toimintana. Samalla perheille oli tärkeä saada kokemuksia vieraalla kielellä kommunikoinnista, verkostojen muodostumisesta ja ennen kaikkea perheiden arvostamisesta.

Uskomatonta, että leirille tuli suomalaisia ja amerikkalaisia meidänlaistemme takia. (äiti, 6, 1999, leirikeskustelu)

Yhteistyö väritiimien työntekijöiden kanssa onnistui vuoden 2000 kyselyiden perusteella kaikkien äitien (9 vastausta) ja lasten (7 vastausta) ja lähes kaikkien isien mielestä. Vanhemmat mainitsivat yhteistyön sujuvuuden tuottajiksi monikulttuurisen ja moniammatillisen henkilökunnan sekä heidän ominaisuutensa: perheistä välittämisen, tarmokkuuden ja ammattitaidon. Toimintamuotoista perhetyötä voi tehdä monin tavoin. Perheleirillä lapset ja vanhemmat ovat tiiviisti yhdessä, ja paikalla ovat myös leirin henkilökuntaan kuuluvat moniammatilliset tukihenkilöt, jotka yhdessä muodostavat perheleirin kokonaistiimin. Aiemmin kuvatuissa haastatteluissa ilmeni, että vanhemmat eivät osanneet arvioida tukihenkilöiden merkitystä. Huolehdittaessa tiimeinä arkirutiineista ja muusta toiminnasta saatiin juuri tukihenkilöiden avulla vuorovaikutuksessa emotionaalista sosiaalista tukea ja onnistumisen elämyksiä. Monet korostivat,

että perheillä ja työntekijöillä oli yhteiset intressit, kaikkeen osallistuttiin yhdessä ja perheet tutustuivat nopeasti ryhmän tukihenkilöiden kanssa.

Yhteistyö onnistui ryhmässä tukihenkilönä olleiden työntekijöiden reiluuden ansiosta. (isä 52, 2000, kysely)

Ryhmän ohjaajat olivat asiallisia työntekijöitä, osasivat kaiken, mitä pitikin ja toimivat tarmokkaasti. (isä 54, 2000, kysely)

Hyvä yhteys oman ryhmän johtajien kanssa säilyi, olimme pa sitten työssä tai vapaa-aikaa viettämässä. (isä 55, 2000, kysely)

Yhteistyö onnistui ilman muuta, kun työntekijät olivat niin ymmärtäväisiä, inhimillisiä ja päteviä. (äiti 26, 2000, kysely.)

...kun meillä oli niin ainutlaatuiset ryhmän ohjaajat, Katrin ja Lauri. (äiti 28, 2000, kysely)

Oli hienoa tutustua leirillä tiimeissä uusiin kansainvälisiin ihaniin ihmisiin. (äiti 32, 2000, kysely.)

Yhteistyö onnistui, kun oltiin kiinnostuttu samoista asioista, ja virolaisten Katrinin ja Laurin kanssa oli mukava olla. (äiti 29, 2000, kysely.)

Ne [työntekijät] olivat hyväntuulisia ja ystävällisiä. (poika 58, 2000, kysely)

Kaikki oli meille hyviä ja kilttejä. (poika 65, 2000. kysely.)

Yksi tyttö arvioi yhteistyön onnistuneeksi huomattuaan, että ”osa-sin jutella kansainvälisen ryhmän kanssa neljällä kielellä” (tyttö 64, 2000, kysely).

Äidit pitivät perheleirin aikana tärkeänä työntekijöiden avoimuutta ja iloisuutta. Heidän mielestään tukea antavan yhteistyön onnistumisen kannalta oli tärkeää, että työntekijät olivat voimakkaita persoonallisuuksia. Lasten näkökulmasta nousi esille tärkeitä tekijöitä, kuten työntekijöiden avoimuus ja iloisuus, pätevyys, lempeys ja ymmärtävyys. Ehkä siksi myös lapset yrittivät olla mahdollisimman paljon työntekijöiden lähellä.

Jaettuun asiantuntijuuden verkostoon liittyi ajatus moniammatillisuuteen ja monikulttuurisuuteen. Työntekijät antoivat oman moniosaami-

sen tukiverkostonsa perheiden käyttöön. Luottaen siihen, että yhteistyö voi hyödyttää kaikkia osapuolia, otimme huomioon osapuolten toiveet, arvostukset ja tarpeet. Aito kumppanuus takasi molemminpuolisen hyötymisen ja tyytyväisyyden. Tärkeimpänä yhteistyökumppanina olivat leirille osallistuneet vanhemmat. Partiolaiset, lastenkodin lapset ja monien eri organisaatioiden asiantuntijat tekivät heidän kanssaan yhteistyötä. Hyödynsimme montaa ammattia ja ikäryhmää edustavien työntekijöiden erilaisia tietoja, taitoja ja kokemuksia. Moniammatillisuus edellyttää eri ammattiryhmien aitoa kiinnostusta työskennellä yhdessä ja kokonaisvaltaisesti, ei pelkästään oman ammattisuuntautuneisuuden rajaamasta näkökulmasta (Pulkkinen & Launonen 2005, 65). Perheleirin kohdalla tämä merkitsi eri ammattiryhmien taitojen hyödyntämistä kaikkien perheiden hyödyksi ja kaikkien työntekijöiden arvostamista.

Tällainen perheleiri oli kuin moniammatillisen yhteistyön laboratorio, jossa on tilaa moniammatilliselle keskustelulle, ja on myös noussut vahva diskurssi, asiakasläheisyys. Perhe on itse itsensä asiantuntija ja sitä pitää kuunnella ja arvostaa perhettä koskevissa päätöksissä ja suunnittelussa. Tärkeää tällä leirillä oli huomata, että voidaan hyödyntää usean ihmisen voimavaroja perheiden voimavarojen tukemisessa. (Perhetyöntekijä 31, 2000, päiväkirja)

Perheleiritoimintaan tarvitaan moniosaamista ja tietämistä (ks. myös Niskala 2008, 164). Työssä on osattava kaikkea mahdollista ja jopa mahdotontakin, kuten myös Soile Veijola (2008, 28) turismiin liittyvässä palvelutyön tutkimuksessaan tuo esille. Siksi leirille osallistui vapaaehtoisena sosiaalityön opiskelijoiden lisäksi aikuiskasvatuksen, lääketieteen, liikunnan, erityispedagogiikan, filologian ja taiteen opiskelijoita. Mukana oli sosiaaliviraston sosiaalityöntekijöitä, nuorisotyöntekijöitä, lastensuojelun asiantuntijoita, psykologeja ja sairaanhoitaja. Vanhempien kanssa keskustelivat oikeustieteen asiantuntija, työvoimaviraston asiantuntija ja maanpuolustuskoulun upseeri. Elämyksellisiä toimintoja oli yhdessä perheiden kanssa järjestämässä näyttelijöitä, taiteilijoita, partiolaisia, kampaaja sekä kosmetologi. Eri alojen asiantuntijoiden osallistuminen leirityöhön oli perheille leirikeskustelujen perusteella erityisen tärkeää. Perheiden omanarvontuntoa nosti myös se, että niitä oli moniin ammatteihin ja sosiaaliryhmiin kuuluvia.

Kulttuurien välinen perheleiryhteisö antoi verkostokokemuksen, uskallusta ja pätevyyttä globalisoituvassa yhteiskunnassa toimimiseen (Leppiman 2004, 66). Johdettuaan perhetyötä kaikilla viidellä perheleirillä Katrin Arendi (2001, 8) toteaa kandidaatin työssään: ”Monikulttuurisuus antoi valmiuksia erilaisuuden ymmärtämiseen ja loi pohjaa itsetuntemukselle ja empatialle sekä korosti työetiikan merkitystä”. Monikulttuurisuuden kohtaaminen oli kaikille tärkeä yhteisöllinen elämönhallintakysymys. Havaintomuistipanojen perusteella perheet taajusivat, että myös kaikkein pätevimmat kansainväliset auttajat saattoivat olla avuttomia yllättävässä tilanteessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Kulttuuriturvattomuus yhdisti, veti ihmisiä toistensa puoleen ja kannusti oppimaan (Leppiman & Puustinen-Niemelä, 2004b; 2005).

6 ELÄMYKSELLISYYS

Elämyksellisyyden eli perheleirin merkityksellisyyden ja mielekkyyden toteutumiseksi Arkipäivät-leiritoiminnassa oli tärkeää elämysten ja mielekkäiden kokemusten mahdollistaminen leirin toimintaympäristössä erilaisissa arkisissa toiminnoissa. Leiri katkaisee vanhempien arkirutiinit, joten leiriviikko sinänsä voi olla elämys heille (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006, 21). Vanhemmille tarjottiin elämyksellisiä aktiviteetteja ja myös itsensä ylittämisen mahdollisuuksia. Muutokset perustuvat kollektiiviseen löytämiseen, keksimiseen ja luovaan prosessiin. Arjen oppiminen ja muutos tapahtuvat yhteistoiminnassa ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa heidän kohdatessaan haasteita erilaisissa olosuhteissa (Jalava ym. 1999, 12–13; Helle ym. 2003, 9; Leppiman & Puustinen-Niemelä 2005, 105–106; 2006, 21–22; Tarssanen & Kylänen 2007b, 102–103; Niskala 2008, 53–55).

Tässä luvussa keskityn kuvamaan, millaisen elämysten ympäristön Arkipäivät-perheleiri tarjoaa. Viiden perheleirin tutkimusaineistosta kaikille yhteisinä nousi eniten esille, että yhteisössä itse tekeminen, aikataulunmukaiset päivärutiinit ja itsensä ylittämisen mahdollisuudet tarjosivat elämyksiä. Pohdin, miten arjen elämyksellisyys, kuten esimerkiksi perheiden vastuunotto, luo luottamusta ja miten kontrastisuus luo elämystä. Sen jälkeen keskityn pohtimaan, miksi itsensä ylittämiseksi tarvitaan sosiaalista tukea ja miten asioiden näkeminen uudella tavalla voi olla arjen elämys sosiaalityössä.

6.1 Perheleiri elämysten ympäristönä

6.1.1 Perheiden vastaanotto ja luottamus

Elämys syntyy sosiaalisuudesta. Elämyksen kokemiseksi tarvitsemme toisia ihmisiä ja tilanteita, joissa toimia yhdessä toisten kanssa. Yhteisön vastavuoroisuuden normiyhteisyys (Coleman 1990) synnyttää luottamusta. Se on sekä tunnetila että kognitioita ja perustuu yhteisesti koettuun vuorovaikutuksen kulkuun ja historiaan (Keskinen 2005, 79–80; Niskala 2008, 100, 135–136). Luottamus onkin omistamisen sosiaalisel-

la tasolla keskeistä sosiaalisen pääoman synnyssä (Ilmonen 2000, 19–24; Pruulmann-Vengerfeldt 2004, 222–223; Niemelä 2009, 221; ks. myös Putnam 2000).

Ensimmäinen elämys voi perheiden myönteisen vastaanoton kautta synnyttää luottamuksen. Tähän saakka olen kuvannut lähinnä onnistumisia. Perheleirin kokemuksista, myös vastoinkäymisistä olen kuitenkin oppinut paljon. Itselleni opettavaisin kokemus leirivuosien aikana oli seuraavanlainen:

Työntekijät saapuivat joka vuosi leiripaikalle vähintään päivää ennen perheiden tuloa leirin valmistelua varten. Oli tarkistettava leirin ympäristö, huoneet, keittiö ja muut tilat. Valmistelevalle tapaaminen järjestettiin tavallisesti perheiden saapumista edeltävänä iltana, ja siinä käytiin läpi päiväaikataulut, leirin rakenne, kunkin työntekijän rooli, eri toimialueiden tehtävät ja yleiset järjestelyihin liittyvät kysymykset. Mikäli kansainvälisen joukon ihmiset eivät vielä tunteneet toisiaan, oli tärkeä tutustua toisiin sekä uuteen tilanteeseen yleensä. Vuonna 2000 pidimme peräkkäin kaksi seitsemän päivää kestänyttä leiriä. Ensimmäinen leiriviikko oli loppunut sunnuntaina ja perheet oli hyvästelyt. Tiesin työntekijöiden olevan uupuneita ja päätin suoda heille lepoetken. Toisen leiriviikon tiimipalaverin ajankohdaksi päätettiin siksi seuraava aamu. Perheiden oli tarkoitus saapua keskipäivällä, mutta aamulla yksi leirille tulevista vanhemmista soitti ja ilmoitti saapuvansa sovitua aikaisemmin. Nopeasti valmistimme perheelle viron- ja venäjänkielisen ”tervetuloa” kyltin, jossa avaimen ja huoneen sijainti oli kerrottu ja ”tärkeä” kokous jatkui perheen tullessa.

Vaikka perhe oli tyytyväinen leiriin, tapaus on säilynyt mielessäni (kyltti leiridokumenttina) oppimiskokemuksena siitä, että ensimmäinen elämys on vastaanotto. Ensivaikutelma on tärkeä. Vieraanvaraisuuden, lämmön, sosiaalisuuden, ystävällisyyden ja tervetulleeksi toivottamisen henki syntyy sosiaalisesta miellyttävästä käyttäytymisestä, eikä vain materiaalisista (huone ja avaimet) puitteista. Ensimmäinen elämys voi syntyä perheitä kunnioittavassa vastaanottamisessa. Ihmisen kohtaamisen merkityssuhteet ovat tärkeitä sosiaalityössä. Myös Soile Veijolan (2002, 91–94) mukaan elämysten ja luottamuksen tuottaminen alkaa vieraan tai asiakkaan ja hänen vastaanottajansa välisessä kohtaamisessa. Samoin tapahtuu asiakkaan kohtaaminen sosiaalityössä. Leirillä perheet olivat odo-

tetun vieraan roolissa, mutta eivät tunteneet vielä toisia perheitä eivätkä tiimin jäseniä, joten järjestimme heti leirin alussa tutustumistilaisuuden. Osa perheiden leirielämyksistä riippuu siitä, kuinka perheet otetaan vastaan sosiaaliseen yhteisöön. Toisaalta luottamuksen ollessa aitoa suhteessa hyväksytään toiselta osapuolelta käyttäytymistä, mitä ei muuten hyväksyttäisi ammatilliseen kohtaamiseen kuuluvaksi (Niskala 2008, 135).

Aitous on nousemassa elämyspalveluiden (Pine & Gilmore 2007) ja siten myös hyvinvointiperhepalveluiden avaintekijäksi (ks. myös Heikkänen 2007; Tarssanen & Kylänen 2007b; Kulmala 2007; Hiiesalu 2008). Elämyksen syntyehtona se liittyy ympäristön ja toimintojen merkitykseen. Tarjotessaan elämyksellisiä perhepalveluita sosiaalityöntekijän on oltava aito sekä sanoissaan että teoissaan. Palveluiden on vastattava asiakkaan todellisia tarpeita, ja lupaukset on pidettävä. On otettava huomioon myös se, että paljon kokeneet ihmiset luottavat vain käytännön kokemukseen. Arkipäivät-kokemus osoitti, että mitä enemmän ihmisillä on pettymyksen kokemuksia (vrt. Pekkarinen 2006, 116), sitä vähemmän he ovat valmiita luottamaan – kunnes he uskovat, että heitä todella tahdotaan ja voidaan auttaa. Arkipäivät-perheleirit näyttävät kertovan, että perheiden luottamus on mahdollista saavuttaa, kun leirin ympäristö ja toiminnat ovat mahdollisimman aitoja ja leirityöntekijät toimivat avoimesti tarjoten tilaisuuksia aitojen elämysten kokemiseen. Kyse on siis samastumiseen pohjautuvasta luottamuksesta. Se muodostuu kolmen syvenevän vaiheen kautta, missä ensiksi arvioidaan yhteistyön hyödyt, vuorovaikutuksen kautta saadaan kokemusta yhteistoiminnasta ja luottamus syntyy, kun vallitsee yhteinen ymmärrys toisen tarpeista, tavoitteista ja odotuksista (Keskinen 2005, 79–80; ks. myös Niskala 2008, 135–141).

6.1.2 Elämykselliset yhteistoiminnot

Yhteistoiminnan tuloksellisuus loi perusteita perheiden luottamukselle ja tuotti sitä kautta elämyksiä. Arkipäivät-perheillä oli tarve kasvaa ja monin tavoin toteuttaa itseään. Refleksiivisyyden ja kyselyn avulla perheet totesivat, että eniten merkitykselliset yhteistoiminnot tuottivat kehitystä ja hyvää oloa. Olemisen tason hyvinvointi ilmenee ihmisen kasvun tarpeen tyydytyksen tuottamana hyvänä olona (Niemelä 2009, 217).

Toimintamuotoisuus perheleireillä edusti sekä kognitiivisuutta, affektiivisuutta että konatiivisuutta. Elämyksellistä toimintaa jäsensivät ”pää, käsi ja sydän” (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006, 21). Perheiden vuoden 2000 kyselyvastauksista kävi ilmi, mitkä leirin aktiviteetit tarjosivat eniten elämyksiä ja vuorovaikutusmahdollisuuksia. Perheet (yhteensä 24 vastaajaa) mainitsivat 18 erilaista pidetyintä elämyksellistä toimintaa. Äideille vaikuttavimpia elämyksiä elämänhallinnan kannalta olivat vuorovaikutustilanteet, erilaiset luennot ja ryhmäkeskustelut. Osa äideistä kertoi, että mieleenpainuvimpia elämyksiä olivat yhteiset nuotioillat, päätösjuhla ja yhdessä toteutettu grilli-ilta. Usein nostettiin esille aerobic-tunnit, suomalaisten työntekijöiden kanssa askarteleminen ja yhdessä lasten kanssa toimiminen.

Luennoista pidin kovasti, ne olivat kiinnostavia. (äiti 29, 2000, kysely)

Parhaiten jäivät mieleen Anun ja Andrein psykologianluennot ja osallistuminen sosiodraamaesitykseen. (äiti 31, 2000, kysely)

Andrei Matvejeikon vetämät vuorovaikutusharjoitukset ja käsitöiden tekeminen suomalaisten kanssa olivat mukavia. (äiti 35, 2000, kysely)

Ensimmäinen nuotioilta ja viimeinen konsertti olivat unohtumattomia samoin Andrein luennot ja iltaharjoitukset olivat parhaiten mieleenpainuvia. (äiti 30, 2000, kysely)

Ensimmäisen päivän tutustumisillanvietto ja hauskat viron tunnit sekä Anun ja Andrein psykologianluennot eivät unohdu. (äiti 32, 2000, kysely)

Suurimmalle osalle isistä kaikki aktiviteetit olivat elämyksellisiä, koska ne olivat heille uusia ja arkielämän kannalta hyödyllisiä. Useimmin isät mainitsivat elämyksellisenä osallistumisen aerobic-tunneille, vuorovaikutuksen ja retken partiolaisten kanssa. Isät korostivat, että tarjotun toiminnan korkea laatu ja tekijöiden ammattitaito takasivat elämyksellisyyden.

Pidin kaikesta ohjelmaan kuuluvasta, koska kaikki oli uutta ja järjestetty niin ammattitaitoisesti. (isä 55, 2000, kysely)

Eniten pidin minulle uusista asioista: aerobicista sekä partiolaisten ja psykologien esityksistä. (isä 56, 2000, kysely)

Minusta kaikkein hyödyllisintä oli päivä partiolaisten kanssa ja kaikki muukin uusi. (isä 51, 2000, kysely)

Vuorovaikutustunnit ja aerobic olivat hyödyllisimpiä. (isä 53, 2000, kysely)

Kaikki ohjelma oli oikein hyvää, varsinkin Katien vetämät treenit (aerobic). (isä 54, 2000 kysely)

Lomakevastausten perusteella lapsille tarjosivat eniten elämyksiä asiat, mistä he olivat unelmoineet tai vähä kokenut, kuten partiolaisten tapaaaminen, nuotioillat sekä retki ja luonnossa seikkaileminen. Samoin askartelu suomalaisten työntekijöiden kanssa, leikkiminen ja yhdessä perheen kanssa urheilemisesta. Lapsille oli elämys leirin kautta pääsy julkisuuteen, kun leiristä julkaistiin lehtiartikkeli.

Päisin lehteen koska olin perheleirillä. (poika 65, 2000, kysely)

Kun askarreltiin suomalaisten kanssa. (tytöt 63, 64, 67, 2000, kysely)

Kun partiolaiset oli täällä. (tytöt 64, 67, 2000, kysely)

Sai leikkiä. (tyttö 60, 2000 kysely)

Kun istuttiin nuotiolla ja kun partiolaiset kävivät ja kun kilpailtiin perheen kanssa.(poika 58, 2000, kysely)

Ilta nuotiolla. (poika 48, 2000, kysely)

Olen kokenut pitkän opettajanurani aikana, että ihmisille jäävät parhaiten mieleen itse tehdyt teot (keho muistaa) ja niiden kautta saadut elämykset. Huonommin muistetaan toisten toiminnan katsominen ja kaikkein huonimmin looginen selonteko. Perheleirillä tuli näkyviin, että yhdessä itse tehty oli uusia ideoita antavaa ja innostavaa.

Suomalaisten ohjaama kankaan painanta äideille oli onnistunut juttu. Äidit näyttivät nauttivan tekemisestä ja ovat kädentaitoista ja tekevää porukkaa. Sarjatyo lähti käyntiin heti, kun he saivat kankaat

käsiinsä, eikä hukkapaloja jäänyt ollenkaan. Ja miten hauskaa heillä oli työskennellessään! Jälkeenpäin äidit käyttivät töitään ohjelmissa pukuina! (työntekijä 27, 2000, päiväkirja)

Vanhemmat olivat hyvin innostuneita tekemään kankaasta vaikka mitä. Kuka halusi tehdä esiliinan, liinan, huiivin tai jotain muuta. Vanhemmat halusivat tehdä työn sarjatyönä, yksi ompeli, toinen suunnitteli, kolmas maalasi. Siis sarjatyönä tekivät työt. (työntekijä 44, 2000, päiväkirja)

Poikkeavasti lapsista, jotka tekivät mielellään yksin töitä, äidit halusivat tehdä kaikkea tiimityönä. Sarjatyönä valmistui nopeasti 8 esiliinaa ja 8 huiivia sekä loput kankaasta käytettiin hyväksi. Oli ihmeellistä, että, minun ei tarvinnut suomalaisten antamia ohjeita kääntää, kun tilanne oli äideistä tosi mukaan tempaava. (työntekijä 2, 2000, päiväkirja)

Arkipäivät-leirillä perheet olivat luovia, aktiivisia, he osallistuivat perheleiritointoihin tekemällä itse jotain. Osallisuuden ja kohtaamisen kokemukset ovat sidoksissa toisiinsa. Vuorovaikutuksellinen ja sisäinen dialogi ovat ne kohtaamisen ulottuvuudet, joiden avulla tajunnallinen ja situationaalinen osallisuuden kokemus todellistuvat (Pekkarinen 2006, 126). Toimintateoreettisesta näkökulmasta kyse on osallistumisen ja tekemisen mukanaan tuomasta hyvinvoinnista (Niemelä 2009, 220).

Amerikkalaisten elämystutkijoiden ja liiketoiminnan strategiasuunnittelijoiden Joseph B. Pinen ja James H. Gilmoren (1998, 101—102) tutkimusten mukaan elämystä voidaan analysoida neljänä eri osa-alueena. He erottavat opetuksellisia, todellisuuspakoisia sekä esteettisiä ja viihdyttäviä elämyksiä (Pine & Gilmore 1999, 32), joiden yhteisenä ulottuvuutena on perhejäsenen palvelutapahtumaan osallistumisen aktiivisuus tai passiivisuus. Aktiivinen ihminen itse osallistuu tuotteen kokemiseen tekemällä jotain, passiivinen on sivustaseuraaja. Toisaalta ihmisen osallistuminen voi olla fyysistä tai henkistä, jolloin hän liittyy osaksi tapahtumaa seuraamalla sitä. Kun yksilö on itse toteuttamassa elämyskokemustaan uppoutuen virran vietäväksi, voidaan puhua todellisuuspakoisesta elämyksestä. Sanna Tarssasen ja Mika Kyläsen (2009, 10) mukaan koulutuksellisesta elämyksestä on kyse, kun osallistumisesta tulee aktiivisempaa ja elämys rakentuu oppimisen kautta (vrt. Rantala 2005).

Narva-Jõesuun perheleireillä syntyneitä elämyksiä voi kuvata sekä opettavaisiksi että todellisuuspakoisiksi. Esimerkiksi monet perheet osallistuivat ensimmäistä kertaa elämässään viron kielen opetuksen, aerobin, ihmishuuhdeharjoitteiden ja draamastudion kaltaisiin aktiviteetteihin. Aluksi uusi tilanne oli monelle pelottava, siksi perheleirillä oli muistutettava usein itseäkin, ettei perheitä saa asettaa avuttoman asemaan, vaan heille tulee luoda erilaisia osallisuus- ja elämismahdollisuuksia. Perheiden antaman palautteen perusteella juuri itsensä ylittämisen ja jonkun uuden asian yhdessä oppimisen tilanteet olivat opettavia, mukaansatempaavia elämyksiä ja mieleen jääviä kokemuksia. Näyttää siltä, että tilanne itsessään veti kokijat mukaansa. Kokonaisvaltaisin elämiskokemus syntyy aktiivisen tekemisen kautta (Pine & Gilmore 1998, 101–102; Komppula & Boxberg 2002, 29; Heikkinen 2007, 48–49; Tarssanen & Kylänen 2009, 9–10; Karppinen 2010, 120).

6.1.3 Kontrastisuus

Kontrasti tarkoittaa erilaisuutta asiakkaan näkökulmasta (Tarssanen & Kylänen 2009, 14). Perheleirin on siis oltava erilainen suhteessa perheiden arkeen. Perheille oli tarpeen voida irtautua kodin raskaista yksin hoidetuista arkirutiineista ja yksinäisyydestä sekä saada tilalle voimavaroja, miellyttäviä ja elämyksellisiä yhdessäolotilanteita. Oli tärkeää, että lapset ja vanhemmat saivat kokea itselle uusia, merkittäviä ja positiivisia elämyksiä (ks. Perttula 2010, 69). Onnistuneen ja rentouttavan perheleirin muisto palaa mieleen arjen keskellä, ja elämys voi muuttaa perheiden elämänhallinnan kuvaa sekä lisätä koherenssia, voimia ja käsitystä itsestä. Michaly Csikszentmihalyin (1990) mukaan toiminnassa olisi hyvä olla riittävää vaihtelevuutta, joustavia ja sopivantasoisia haasteita, selkeitä tavoitteita ja välitöntä palautetta.

Kun perheiltä kysyttiin heidän mieleenpainuvinta leiripäiväänsä, puolet vanhemmista ja kaksi kolmasosaa lapsista oli sitä mieltä, että kaikki seitsemän leiripäivää olivat kontrasti heidän elämänsä verrattuna. Erittäin selvästi esille nousivat päivät, jolloin oli tapahtunut jotakin erilaista tai sellaista, mitä he itse olivat järjestämässä tai missä aktiivisesti mukana. He kertoivat, että unohtumattominta oli osallistuminen sosiodraama-

esitykseen ja lasten ja vanhempien konserttiin. Esityksiä oli valmisteltu melkein kaikkina leiripäivinä. Vanhemmat muistavat omien sanojensa mukaan aina tapaamisen ja retken partiolaisten kanssa. Isille jäi mieleen kuudes leiripäivä, jolloin suunniteltiin päätösjuhlaa ja he järjestivät yllätyksenä grilli-illan. Yhdellä äidillä oli leirillä syntymäpäivä ja sitä juhlittiin. Keittiötoimikunnassa olleet isät yhdessä saksalaisen miestyöntekijän kanssa olivat valmistaneet ison täytekakun, mitä syötiin yhdessä kaikkien leiriläisten kanssa. Lapset muistivat parhaiten sen päivän, kun jotakin tapahtui elämässä ensimmäistä kertaa ja se tuotti mieleenpainuvia elämyksiä. Uuden ja erilaisen kokeminen mahdollistaa itsensä näkemisen toisenlaisena ja toisesta näkökulmasta (Tarssanen & Kylänen 2009, 14).

Syntymäpäivä ei unohdu. Syvä kumarrus ihanasta elämyksestä ja isosta syntymäpäiväkakusta! (äiti 28, 2000, kysely)

Kun ensimmäisen kerran elämässäni pääsin mereen. (tyttö 67, 2000, kysely)

Kun esiinnyttiin ensimmäisen kerran käsinukkien kanssa vanhemmille. (tyttö 60, 2000, kysely)

Olin ensimmäisen kerran partiolaisten kanssa. (poika 48, 2000, kysely)

Perheiden mielestä erilaista oli myös se, kun kysyin heidän epämiellyttäviä kokemuksiaan ja leirin kehittämisen mahdollisuuksia. Vastanneista kaikki seitsemän lasta, viisi isää kahdeksasta ja neljä äitiä yhdeksästä ei ollut omien sanojensa mukaan kokenut perheleirillä mitään epämiellyttävää. ”Epämiellyttäviä kokemuksia ei ollut, kun kaikki yrittivät parastaan”, arvioi keskustelussa yksi isistä. Moni isä kuitenkin kertoi, ettei pitänyt siivoamisesta ja tiskaamisesta, koska tekee sitä joka päivä kotona. Toisaalta isälle, joka ei aluksi pitänyt viron kielellä kommunikoinnista, se osoittautui myöhemmin hyödylliseksi kokemukseksi.

Kukaan lapsista ei toivonut muutoksia mihinkään päivään. Kaikkiin päiviin tyytyväisiä oli seitsemän isää ja neljä äitiä. Viisi äitiä ja yksi isä antoivat vastauksissaan ehdotuksia päivien muuttamisesta. He katsoivat, että ensimmäisinä leiripäivinä oli liikaa ohjelmaa ja he toivoivat lisää vapaa-aikaa. Perheet eivät pitäneet myöskään siitä, että yhden perheen tuttavien tuli kutsumatta vierailulle leirille. Toisaalta ristiriitaisista mieli-

piteistä näkee, miten erilaiset asiat tuottavat vanhemmille elämyksiä. Toiset hyötyivät sosiaaliviraston työntekijän kanssa keskustelusta, toisten mielestä paikallisen sosiaaliviraston työntekijän tapaamisen voisi jättää pois. Vaikka kyselyyn osallistujien pieni määrä ei mahdollista tilastollisesti merkitseviä tuloksia, on tärkeä ottaa huomioon laadulliset näkemykset tässä tutkimuksessa. Jos esimerkiksi yhden äidin mielestä epämukavinta oli sosiaalityöntekijän tapaaminen, täytyy tulevaisuudessa miettiä, miten järjestää tällaisia tilaisuuksia. Leirin alun olimme ilmeisesti suunnitelleet monelle liian rasittavaksi.

Keskustelut sosiaalipuolen edustajan kanssa olivat ikävimpiä. (äiti 30, 2000, kysely)

Oli hyödyllistä saada tietoa sosiaalialan työstä. (äiti 35, 2000, kysely)

Liian rankka ensimmäinen leiripäivä. (äiti 31, 2000, kysely)

Elämyksiä ei voi kuitenkaan yleistää. Perheleirillä on erittäin sensitiivisesti katsottava, mikä on elämyksellistä ja miten sitä tuottavia tilanteita järjestetään. Kontrastin tuottamisessa on huomioitava asiakkaan kansallisuus ja kulttuuri (Tarssanen & Kylänen 2009, 14). Elämykset ovat muille kuin niiden kokijoille yllätyksellisiä, joku voi kokea sellaiset asiat elämyksinä, jotka ovat omalle elämälle tyystin vieraita (Perttula 2007b, 56). Esimerkiksi yhden äidin mielestä enemmistölle kaikkein eniten elämyksiä tarjonnut Alter-Ego Sosiaaliteatterin sosiadraamaesitys ei sopinut perheleirille. Hän ei halunnut analysoida mielipidettään, itse pidän asian sanomista erittäin arvokkaana tietona leirin vuorovaikutuksen puutteesta. Jälkikäteen ymmärrän, miten paljon enemmän perheet tarvitsisivat aikaa, vuorovaikutusta, asioiden selittämistä ja konkreettista perheiden äänen kuuntelemista.

Toisaalta jos perheille tarjotaan ainoastaan viihteellisiä aktiviteettejä, ei selvästikään synny sellaisia kokonaisvaltaisia elämysilmiöitä kuin Arkipäivät-perheleirillä saatoin nähdä. Viitataan sellaisiin leireihin, joilla perheille tarjotaan vain huvia ja virkistystä ja joissa osallistujat ”vapautetaan” arkitoiminnoista ja samalla menetetään mahdollisuuksia kohentaa perheen asioita. Perheleirituotteen on oltava erilaista suhteessa perheiden arkeen (Tarssanen & Kylänen 2007b, 116). Tästä voi herätä kysymys,

miten Arkipäivät-perheleiri tarjoaa kontrastisuutta, kun täällä vanhemmat osallistuvat ruuanlaittoon ja siivoukseen kuten kotonakin. Erilaisuuden näen yhteisöllisyydessä (ks. Perttula 2010, 70). Leirillä muiden toimintojen yhteydessä jaetulla asiantuntijuudella hoidetut arkirutiinit ovat kontrasti yksinäisyydelle ja yksin tekemiselle. Mielestäni toinen erilaisuus on muutos paikassa eli kodin rajoista irtaantumisen mahdollisuus. Sosiaalinen elämys perheleirin muodossa voi itsessään olla iso kontrasti. Irrallisuus kodin arkirutiineista antaa perheelle ainutlaatuisen yhdessäolon mahdollisuuden ja on ”katkaisuhoidtoa” arjesta (Hurtig 1999, 108).

6.2 Elämyksiä sosiaalisella tuella

6.2.1 Itsensä ylittäminen

Analyysin tuloksena kaikkein voimakkain on itsensä ylittämisen elämys. Sosiaalityössä pidän tärkeänä elämyksiä tarjoavia aktiviteetteja ja elämäntilanteisiin liittyviä toimintaympäristöjä myös siksi, että elämykset voivat aktivoida erilaisia tietoisia prosesseja ja saada esimerkiksi pitkään työttömänä olleen tai ilman ystäviä kotonaan pysytelleen ihmisen hakeutumaan kohti työelämää tai ystäväpiiriä. Myös Taina Rantalán (2005, 45) mukaan tehtävän on oltava ihmiselle motivoiva. Tässä yhteydessä on jälleen syytä korostaa, että ihmiset kokevat elämäntilanteensa hyvin eri tavoin. Esimerkiksi kun pari vuotta sitten Virossa työvoimapula alkoi nousta työttömyyttä suuremmaksi ongelmaksi, monet ihmettelivät, miksi työttömänä olleet ihmiset eivät heti menneet hyödyntämään avautuvia mahdollisuuksia.

Perheleirikokemukset (1999–2001) ovat osoittaneet, että sosiaalista tukea ja työtä vailla olleet ihmiset tarvitsevat identiteettinsä vahvistamiseksi ympäristöä, joka tarjoaa onnistumisen elämyksiä ja virtauskokemuksia, joissa voi etsiä omia rajojaan yhdessä muiden kanssa. Elämykseen liittyy tunne itsensä ylittämisestä (ks. Perttula 2010, 69); tehdään ja koetaan jotain sellaista, mitä arjessa ei ehkä osata tai uskalleta (Tarssanen 2008). Perheleiri yhteisössä näin sellaisia itsensä, joskus jopa esimerkiksi kivun, ylittämisen tilanteita, joissa vaadittiin kuitenkin jatkuvaa sosiaalista tukea.

Sekä äideille että isille oli tärkeä uusi kokemus osallistua aerobic-tuntiin ja yksinhuoltajien vertaisryhmään. Se ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä varsinkin äideillä oli valtava epäonnistumisen pelko. Toisaalta kyselyjen perusteella isien mielestä tärkeintä leirillä oli kaikki uusi ja omasta elämästä poikkeava, tahdonvoimaa ja tietyllä tavalla itsensä ylittämistä vaativa. He kertoivat, että saadut, aivan uudenlaiset kokemukset vaikuttivat suuresti tavoitteiden ja asenteiden muuttumiseen. Isien mielestä vierailijaksi kutsutun Viron armeijan upseerin tapaaminenkin oli aluksi hyvin vaikea, koska he itse olivat olleet neuvostoarmeijassa. Kaikissa tehtävissä ja tilanteissa oli tietyllä tavalla psyykkistä tai fyysistä itsensä ylittämistä.

Perheleirin toiminta- ja vuorovaikutusympäristön tarjoamat elämys- ja virtauskokemukset tukevat ihmisen identiteetin muuttumista ja auttavat häntä vastaisuudessa kokemaan vaikeat tilanteet uudella tavalla. Auvo Kostiainen (2002, 17) muistuttaa, että elämyksestä jää yksilön muistiin aina joitakin jälkiä. Elämys on voimakkaimmillaan kokemus, joka voi johtaa kokijan henkilökohtaiseen kehittymiseen. Elämyksen aikana koettu ja opittu voidaan omaksua osaksi omaa arkiminää, tai elämyksen kokeminen voi johtaa oman maailmankuvan muuttumiseen.

Elämyskasvatuksen sanotaan (Kupiainen & Suoranta 2002, 123; Karppinen 2010, 119) olevan yksi virallinen kasvatusmuoto muiden joukossa. Elämyspedagogikalle on olemassa sosiaalinen tilaus. Perheleirien yhteydessä ei voida kuitenkaan puhua elämyspuistojen tai keinotekoisien elämysten ilmiöstä.

Tarinallisuus liittyy aitouteen. Arjen selviytymiseen tarvitaan onnistumisen kokemuksia ja vertaistukea. Voittajan on helppoa olla onnellinen, mutta kun perhe on menettänyt paljon, se tarvitsee sosiaalista tukea oman maineensa, sosiaalisen asemansa ja aineellisen hyvinvointinsa uudelleen saavuttamiseksi. Asiantuntijoiden on uskottava perheiden selviytymismahdollisuuksiin. Toisaalta perheet tarvitsivat kertomuksia siitä, miten toiset ovat selvinneet, jotta omasta selviytymiskokemuksesta saisi voimavaroja. Esimerkiksi tuutorivanhemman omat kertomukset ja selviytymistarina olivat uskottavia ja innostavia. Myös vertaisryhmien vanhempien ja työntekijöiden aidot tarinat tukevat. Kerroin yhdessä keskustelussa perheille, miten mielessäni on pysynyt voimakkaana ulkomaan vuoristokokemus, jossa toinen ryhmään kuulunut auttoi minua voittamaan pelkoni laskeutua korkeita rappusia. Kertomus herätti luottamusta, kun

vanhemmat tajusivat, että myös auttajana olevalla yliopistonopettajalla on inhimillisiä pelkoja ja tuen tarvetta (ks. myös Niskala 2008, 135). Vertaistuen kokemus voi löytyä sekä kasvokkain että välitettynä. Tärkeää on, että joku toinenkin on kokenut saman ongelman eikä ihminen ole oman kokemuksensa kanssa yksin (Rantalaiho 2006, 53).

Leireillä saattoi nähdä, että perheet tarvitsevat uusissa tilanteissa erityistä sosiaalista tukea. Sen avulla mahdolliselta, pelottavalta tai epämiellyttävältä tuntunut suoritus voi muuttua positiiviseksi elämykseksi. Perheleirillä työskentelevä aerobic-ohjaaja, jolla oli myös sosiaalialan koulutus, arvioi tätä lähestymistapaa ja pystyi samastumaan erään äidin pelkoon:

Ei kaiken sellaisen, mitä ei osaa, tarvitse olla pelottavaa. (havainnointidokumentti, 2001).

Suurin osa perheleireille osallistuneista äideistä ei ollut harrastanut urheilua lukuun ottamatta pakollista koululiikuntaa, josta useimmilla oli negatiivisia kokemuksia. Vuosien 2000 ja 2001 havainnointidokumenttien perusteella ilmeni äitien samansuuntainen reaktio. Kun kävimme päiväohjelmaa läpi, äidit arvelivat aerobic-tunnin sopivan hienosti heidän tyttäriilleen, mutta heillä itsellään ei ollut kokemusta, kiinnostusta eikä varusteita. Kun aamulla vein äideille urheiluvaatteita, muistutin, että he puhkuvat energiaa joka-aamuisen voimistelun jälkeen, ja äidit lupasivat tulla katsomaan tuntia. Kuin huomaamattaan äidit tempautuivat mukaan aerobic-ohjaajan vetämiin harjoituksiin ja tajusivat, että pystyvät tekemään samanlaisia harjoituksia kuin mainosten menestyjät. He olivat saamastaan elämyksestä vilpittömän onnellisia. He kiittivät ohjaajaa tekemällä hänelle yhden säkeen iltalauluun. Saatu kokemus kuvastui kauniisti äitien tekemän laulun sanoista ja videolla (2000) näkyvistä säteilevistä ja onnellisista kasvoista. Leirin päätösjuhlassa äidit esittivät ylpeinä elämyksiään kuvaavan laulun jakaen samalla tunteita sekä lasten että työntekijöiden kanssa. Kuultuani myöhemmin äideistään ylpeitä tyttäriä tuntuu siltä, että tämä sosiaalinen kokemus voisi kulkeutua tyttärien kautta seuraavaan sukupolveen saakka.

Mutta tänään, ihme ja kumma, meillä oli aerobic-tunti. Meitä ohjasi Keidi-Kerttu kuin nuori varsa. Hurraa, Keidi, hyvä, Keidi! (äitien tekemä laulu, 2000)

Leirikokemus osoitti, että sosiaalisen tuen avulla perheiden on mahdollista saavuttaa myös flow emotionaalisena perheleirikokemuksena. Huippukokemus flow (optimal experience) syntyy, kun haasteet ja toimijan kyvyt ovat tasapainossa, keskittyminen tehtävään on onnistunut ja suorituksen myötä tapahtuu persoonan monimuotoisuuden kehittymistä (Csikszentmihalyi 1990; 1997; 2000). Perheet eivät kokeneet enää niin paljon epävarmuutta kohdatessaan uusia tehtäviä, sillä he olivat valmiita kohtaamaan haasteen. Havaitsin tällaisia ilmiöitä aerobic-tunneilla, viiron kielen opetuksessa, matkoilla, luovan ilmaisun tunneilla ja muissa tilanteissa. Kaikkein voimakkain perheille oli kuitenkin uusi aerobic kokemus. Esimerkiksi ensimmäisen voima-aerobic tunnin jälkeen isät tulivat kertomaan, että aluksi epäilyä herättänyt aktiviteetti osoittautui heille kaikille parhaaksi leirikokemukseksi ja että tällaista urheilua leirillä pitäisi harrastaa yhdessä joka päivä

Nykyisessä postmodernissa yhteiskunnassa olemme ottaneet uudelleen käyttöön vanhat elämyksen ja luovuuden käsitteet selviytymisen edistäjinä ja uuden sosiaalisen kokemuksen muodostajina. Mihaly Csikszentmihalyin (2000, 36) lanseeraama ja sittemmin tutkijoiden käyttämä flow-käsite oli työväline perheleiritoimintaa suunniteltaessa. Flow on alun perin antropologiaan kuuluva termi, jota informantit usein käyttivät kuvatakseen kokemustaan. Flow-tilaa ei koeta toisia tarkkailtaessa tai perhepalveluista passiivisesti nautittaessa, vaan ilmiöön liittyy toimijan aktiivisuus, toiminnallisuus ja voimaantuminen. Virtaus huippuelämyksenä tempaa kokijan niin perusteellisesti haasteelliseen tehtävään, että tietoisuus ajasta ja paikasta hämärtyy. Asiantuntijuuden tutkimuksissa puhutaan niin sanotusta virtauskokemuksesta (flow), jonka mukaan oppiminen ja osaamisen kasvu motivoivat suorittajaa siinä määrin, ettei ulkopuolisia kannusteita juuri tarvita (Jalava ym. 1999, 12). Päivi Tynjälän (2002, 106) mukaan virtauskokemus on motivaation lähde. Se koetaan tekemällä itse (Rantala 2005, 84). Näitä tunteita ja kokemuksia syntyy perheleirissä vain oman aktiivisen toiminnan kautta sosiaalisella tuella (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006, 42). Suomalaisena yhtenä vastineena flow-käsitteelle voidaan pitää myös voimaantumisen käsitettä (Hakkarainen ym. 2004, 193; Rantala 2005, 39).

Luottamus parempaan tulevaisuuteen on perheleirin vuorovaikutuksellisten ryhmätöiden valossa voimakkaasti sidoksissa itseluottamukseen

ja selviytymiskykyyn, jonka idean saavuttamiseksi leirillä tarvittiin yleensä tukea asiantuntija-asemassa olevalta tai samanlaisia kokemuksia omaavalta ihmiseltä. Perheleirillä totesimme, että ihmisille oli tärkeää, että joku asiantuntija luottaa hänen kykyihinsä, taitoihinsa ja rohkeuteensa muuttua. Esimerkiksi sekä äidille että isille psykologien kanssa työskentely oli itseluottamuksen ja uskon saavuttamiseksi tärkeää. Usko on Juha Perttulan (2005, 130) mukaan tiedon tavoin rakennettua ymmärtämistä, se saa aiheensa ideaalisesta elämäntilanteesta ja on tärkeää, että se kestää.

Omaa näkemystäni itsensä ylittämisen tukemisesta, johon liittyy voimaannuttamisen kautta liiallisen kriittisyyden sivuuttaminen, on moitittu ”paperisiipiä rakentamiseksi”. Kokemukseni yliopisto-opettajana ja perheleirikoordinaattorina kuitenkin tukevat Marjaana Lindeman-Viitasalon (1995, 8–9) ajatuksia, joiden mukaan niin sanottu ”liioitellun” positiivinen kuva itsestä parantaa ihmisen toimintakykyä ja hän jaksaa yrittää enemmän. Perhe alkaa menestyä paremmin, jos perhetyöntekijä pitää sitä lupaavana. Nähdäkseni rohkaisemisella ja kannustamisella on tärkeä rooli, kun perheille tarjotaan elämyksiä. Toisaalta innostamisessa on tärkeää sekä aitous että auttajan oma innostavuus. Tarkoitan, että innostaa voi vain ihminen, joka on itse oikeasti innostunut ja uskoo toisensa perheen onnistumiseen. Huomiota ja sosiaalista tukea vaille jääneiden perheiden liiallisesta rohkaisemisesta tuskin on Virossa pelkoa. Kun perheleirin työntekijät uskoivat perheiden vanhempien kykyihin toimia vanhempina ja tarjosivat näille sosiaalista tukea, vanhemmat tunsivat tulewansa todella arvostetuiksi. Ensimmäiset pienet muutokset tapahtuivat luottamuksellisessa tilanteessa, jossa nuoret opiskelijat leirillä kysyivät vanhemmilta käytännön neuvoja lasten kasvattamiseen ja perhe-elämän järjestämiseen. Luottamuksen turvin ollaan valmiita vastaanottamaan uusia tilanteita, koska taustalla on yhteisiä kokemuksia vaikeasta tilanteesta selviämisestä (Keskinen 2005, 83).

Ruoka oli perheleirissä arka ja sensitiivinen, itseensä ylittämistä tarvitseva teema. Sen kautta tuli esille sosiaalisten ongelmien syvälinen vaikutus ja perheiden turvattomuuden sosiaalinen kokemus. Enemmistöllä leirille osallistuneista perheistä ei ollut kotona riittävästi monipuolista ruokaa, puhumattakaan makeisista ja muista herkuista. Moni työntekijöistä (27, 44, 2, 9, 29) oli huomannut, että äidit ja isät käyttäytyivät esimerkiksi ruokailutilanteessa eri tavoin. Moni lapsista oli tottunut ole-

maan äidin auttajan roolissa, kun taas isien huomion keskipisteenä oli enemmän lapsi.

Ensimmäinen asia, joka pisti silmään on se, että isät vievät lapsille ruuan pöytään, eikä päinvastoin, kuten edellisellä leirillä. Lapset viime leirillä kantoivat ruokaa minullekin ensimmäisenä päivänä, oli-ko kohteliaisuutta, vai onko sille jokin syvempi opitun huolehtimisen merkitys? (naistyöntekijä 27, 2000, päiväkirja)

Miten ristiriitainen on venäläisten äitien viestintä lapsille, esimerkiksi ruuan hamstraamisessa. Kun he eivät itse uskaltaa hakea noutopöydästä ruokaa, he laittava lapsensa hakemaan. Jos oma lapsi on usein hakenut lisäruokaa, he pyytävät naapurin lasta hakemaan. Kun lapsille sanottiin, että olet jo syönyt, lapsi vastasi, että hän hakee äidille. Siis äiti on käskenyt hakea. (naistyöntekijä 44, 2000, päiväkirja)

Voi tuntua hämmästyvältä puhua 2000-luvun perheistä ja ruuan hamstraamisen ilmiöstä. Leireille osallistujana ymmärrän, että jos saatavilla on paljon ruokaa, niin käyttäytymistavat unohtuvat. Jatkuva köyhyydessä eläminen on tuottanut vanhemmille toisaalta häpeää ja toisaalta elämän hallitsemiseksi välttämättömiä sosiaalisia kokemuksia. Äidit rakastavat lapsiaan ja yrittävät tukea heidän hyvinvointiaan oman osaamisensa ja kokemuksensa mukaan. Leirikokemusten perustella katson, että vaikka äideillä oli tarve pitää hyvä huolta lapsista, niin hyvinvoinnista huolehtivat monella tavalla lapset itse. Toisaalta suurin osa äideistä oli tietoisia omasta käyttäytymisestään ja he pitivät työntekijöiden sensitiivisyydestä sekä tukevasta suhtautumisesta. Yksi äideistä kuvasi leirin ruokailukäytäntöä koskevia kokemuksia:

Olitte ruokailun ja kaiken, mitä koskee ruokaa, järjestäneet oikein sopivasti, kaikki olitte tosi fiksuja, kiva! (äiti 28, 2000, kysely)

Toisaalta vanhempien on mahdotonta ottaa viikon aikana käyttöön täysin uudet ajattelu- ja käyttäytymistavat. Esimerkiksi erään äidin mielestä ei ollut hyvä ratkaisu, että kaikki ottivat ruokansa itse:

Minusta valmiiksi katettu pöytä ja valmiit annokset olisi ollut parempi kuin se, että jokainen ottaa mitä haluaa ja kuinka paljon haluaa. (äiti 30, 2000, kysely)

Jos ihmisillä on vuosikymmeniä ollut kokemus yhteiskunnasta, missä kaikki on valmiiksi mitattu, voi valintojen tekeminen tuntua vaikealta. Toisaalta on kritiikki hyvänä informaationa tulevien perheleiripalvelujen muotoilussa. Isien toimintatapaan ei kuulunut ruuan hamstraamisilmiö, mutta myös heille leirin ruokailu ja sen kautta lasten ravitsemus olivat erittäin tärkeitä hyvinvoinnin osana. Kaikki kyselyyn vuonna 2000 osallistuneet vanhemmat ja lapset olivat tyytyväisiä siihen, että ruokaa oli leirillä riittävästi.

Hyvä, että ruoassa ei säästelty. (isä 52, 2000, kysely)

Paljon jäi syömättäkin, ruoka ei kyllä loppunut kesken. (isä 55, 2000, kysely)

Oli kiva, että ruoka oli niin maukas ja hyvää. (tyttö 67, 2000, kysely)

Oli kiva, että sai jotain makeaakin. (tyttö 60, 2000, kysely.)

En pitänyt keitosta mutta se on vain minun mielipiteeni, kun en tavallisesti koskaan syö keittoa, mutta ruokaa oli kyllä enemmän kuin riittävästi. (äiti 32, 2000, kysely)

Ruokaa kyllä riitti, sitä oli melkein liikaakin, kuitenkin lapsille olisi voinut antaa enemmän hedelmiä ja kasviksia sekä voisi keittää teen vielä ennen nukkumaanmenoa. (äiti 35, 29, isä 56, 2000 kysely)

Perheiden ruokatottumukset olivat aivan erilaiset. On myönteistä, että vanhemmat kokivat leirin aikana yhdessä valmistetun ruuan sekä terveelliseksi että taloudelliseksi ja tekivät ehdotuksia ruokailun suhteen. Prosessissa tapahtuva itsensä ylittäminen oli tärkeä, sillä ruuan hamstraaminen väheni pikkuhiljaa. Ruuan kautta vanhemmat saivat lisäksi tietoja ja vertaiskokemuksia säästäväisempään rahankäyttöön. Tästä voi ajatella, että perheleiri on ehkä antanut vanhemmille turvan tunnetta ja pieniä vihjeitä ruuanlaittoon ja sen kautta mahdollisuuksia uudenlaisen sosiaalisen kokemuksen saamiseksi.

Elämyspedagogiikan (Telemäki 1998, 13–14; Karppinen 2005, 172; Karppinen 2010, 119–120) tavoitteena on auttaa ihmistä kehittymään tasapainoiseksi, vastuuntuntoiseksi ja sosiaalisesti yhteiskunnan jäseneksi vaikuttamalla hänen havaintojen, aistimusten ja tunteiden kautta. Tun-

teen ja toiminnan voi yhdistää, ja tähän liittyviä tekijöitä ovat elämys, hetken ainutkertaisuus, tilanteen arvioiminen, välitön kokemus, yhteistyö, luonto ja aitous. Oppiessaan yhdistämään tunteita ja toimintaa perheet oppivat voittamaan itsensä. Tähän tarvitaan oikeanlaista ympäristöä. Olemme todenneet purjehtimisen olevan erityisellä tavalla yhteistyötä, sillä siinä muiden henki on kunkin yksilön vastuulla. Siksi valitsimme purjelaivan Arkipäivien tunnukseksi.

Arkipäivät-projektin tunnuksena oli purjelaiva, joka symboloi tiimityötä: jokaisella on oma tehtävänsä laivan ohjaamisessa tai tuulen tarkkailussa. Ihmiset tukevat toisiaan ja oppivat toisiltaan ja saavat myönteisiä menestymisen elämyksiä. (työntekijä 9, 2001, päiväkirja)

Arvioidessaan uudelleen omaa arvoaan vanhemmat alkoivat luottaa enemmän itseensä ja tekivät parhaansa nostaakseen omaa vanhempana toimimisen kompetenssiaan. Kompetenssilla tarkoitan tässä yhteydessä vanhempana olemiseen liittyvien tietojen, taitojen ja asenteiden summaa. Vertaistukitoiminnan kautta perheet saivat luottamusta omiin voimiin ja mahdollisuuksiin. Perheleiri antoi juuri tällaista sosiaalista tukea. Rohkaistaessa leirin perheitä ja perhetyötä tekeviä opiskelijoita panemaan itsensä likoon uudenlaisessa tilanteessa kaikki saivat luottamusta siihen, että pystyvät antamaan ja ottamaan vastaan apua ja tulemaan jatkossakin paremmin toimeen vertaistuen avulla. Perheleiri antoi myös itseluottamusta ottaa vastaan sosiaalista tukea.

Perheleirikokemusten pohjalta yritän tästä edes jakaa omia huolia enemmän muiden kanssa, aiemmin yritin selvittää kaikista ongelmista ja huolista itse. (isä 52, 2000, kysely)

Konteksti, rohkaisu ja tuki ovat olennaisia voimaannuttamisen (empowerment) ja menestymisen elämyksen kokemisen kannalta. Sanana menestyminen on neutraali, ei kaupallinen, perheet ja työntekijät ovat kokeneet sen erittäin voimaannuttavana. Olen leirillä ja omassa asiakastyössäni käyttänyt menestymisen elämyksen käsitettä tukeutuen (Lindgren 1994, 342–346; Krull 2001, 400–401) oppimispsykologiaan. Tärkeänä nähdään se, että ihminen suoriutuu, tarvittaessa tuettuna, haasteellisista tavoitteista. Onnistuminen tai menestyminen tukee kehitystä ja synnyttää psykologisen menestymisen syklin (Hall 1988). Haasteelliset

tavoitteet lisäävät ihmisen motivaatiota ja halua ponnistella. Tavoitteen saavuttaminen johtaa sisäisiin menestymisen kokemuksiin, jotka lisäävät omanarvontunnetta, vahvistavat identiteettiä ja lujittavat sitoutumista (Ruohotie 1997, 70). Mielestäni perheleirillä itsensä ylittämisen idea on rohkaistuminen, luottamus mahdollisuuteen tehdä ja toimia toisin ja pienet menestymisen askelet.

6.2.2 Asioiden näkeminen uudella tavalla

Itsensä ylittämisen elämyskokemus edellytti uutta mahdollisuutta nähdä asiat. Uudelleenarvioinnin ja oppimisen tilanteiden kääntämiseen positiiviseksi, uhkasta mahdollisuuksiksi, tarvittiin sosiaalista tukea ja konkreettista toimintaa, missä ihminen sai kokea onnistumista (ks. Karppinen 2010, 121–122). Tilanteesta pakeneminen ja ratkaisun mahdollisuuden kieltäminen ilmeni paradokseissa eli ristiriidoissa, joissa onnistumisen elämys voi olla ratkaisu. Esimerkiksi perheet kuvasivat elämänhallintakyselyssä omaa arjen osaamistaan suurelta osin keskitasoisiksi, mutta päivittäisessä elämässä he eivät onnistuneet kotona ruuanlaitossa tai siivouksessa. Elämykselliset toiminnat antavat valmiuksia oman perhe-elämän näkemiseen uudella tavalla. Perheleirillä havaitsimme, että jokapäiväiset työt tulisi pyrkiä tekemään perheen kanssa yhdessä. Yhdessä tekeminen ja työn ilo tuovat tukea ja voivat toimia terapeuttisesti.

Yhteisestä tilanteesta selviytymisestä saatu turvallisuuden tunne ja menestymisen elämys voivat johtaa sosiaaliseen kokemukseen ja auttaa ihmistä ottamaan jatkossa rohkeampia askeleita. Kyse ei ole mielestäni ainoastaan yhteiskunnan asettamista odotuksista ja käyttäytymisnormeista vaan myös elämyksestä ja siitä saatavasta sosiaalisesta kokemuksesta.

Perheleiri oli kuin terapiaa, oli todella mahtava kun ei tarvinnut pelätä, että joutuu arvioiduksi tai sysätyksi syrjään. (äiti 99, 2001, kirje sisäpostissa)

Kuvatessaan leirillä saamaansa sosiaalista kokemusta äiti puhuu sosiaalisesta ympäristöstä saadusta elämyksestä. Ryhmätoiminnan kautta osallistuja saa elämyksiä, jotka tuovat energiaa, itsevarmuutta ja mahdollisuuksia sekä oppii näkemään asioita uudella tavalla. Toimittaessa lei-

rillä yhdessä toisten ihmisten kanssa voi löytää uusia käsityksiä ja uutta osaamista. Näin voi parantaa itsetuntoa ja selviytymismahdollisuuksien kasvua. Ryhmätoiminnalla voidaan tuottaa merkityksellistä säästöä niin inhimillisten kuin talouden tragedioiden osalta, esimerkiksi suurelle joukolle lastensuojelun tarpeessa olevista perheistä onnistuminen tarjoaa uusia ulottuvuuksia (Pekkarinen 2006, 127).

Suvi Ronkainen (1999, 288) toteaa, että subjektiviteetti ja identiteetti tarjoavat jatkuvasti ainesta toisilleen, ja subjektiviteetti muodostuu elävästä kokemuksesta. Subjektisuuden muotoutumisen ydintä ovat arjen rutiinit, käytännöt ja niiden sisältämät kulttuuriset symbolit. Jokaisen omasta muistista nousevat sosiaaliset kokemukset luovat jatkuvuutta. Esimerkiksi keskusteluissa (tyttö 116 ja 113, 2001, keskustelu) ilmeni, että vanhemmat saattavat kertoa lapselle koko ajan, että hän on tyhmä eikä hänestä tule mitään. Koulussa hän saa kuulla samaa. Sellaisen perheen lapsena ei kannata pyrkiä mihinkään eikä tule koskaan miksikään. Ystävät eivät tue, vaan kannustavat jättämään opiskelut kesken. Näin lapsi sisäistää sen käsityksen, ettei hänestä ole mihinkään. Haastatteluista tuli ilmi, että suurimmalla osalla perheleireille osallistuneiden vanhempien identiteetti oli rakentunut tällaisen sosiaalisen kokemuksen subjektiossa ajatuksella ”Ei meistä tule mitään oikeita vanhempia”. Leiritilanteessa konstruoidaan sosiaalisen tuen avulla uutta identiteettiä, joka vuorostaan lisää sosiaalista pääomaa. Aiemmin käsittelin positiivisen minäkuvan ja illuusion mahdollisuuksia selviytymisen parantamisessa. Siihen tarvitaan sosiaalista tukea ja luotettavia ihmisiä, joiden tuella antaa muistoilleen uudenlaisia tulkintoja ja luoda uusia sosiaalisia konstruktioita.

Toisaalta perheiden todelliset mahdollisuudet olisi otettava leirillä huomioon sosiaalista tukea tarjottaessa. Koettua toimijuutta analysoitaessa ei keskitytä vain perheiden kokemuksiin mahdollisuuksiin vaan niihin, jotka meidän auttajien näkökulmasta ovat realistisia. Perheleireillä sai usein kuulla tämäntyyppisiä kommentteja: ”Yksinhooltajaäitinä minulla ei ole sellaisia mahdollisuuksia...” tai ”sukupuoleni takia ei ole mahdollista...”. Erään äidin jatkuvasti toistama lause palautuu mieleeni: ”Minulle se ei ole mahdollista...”. Perheille, jotka ovat pitkään käyttäneet ympäröivästä kulttuurista oppimaansa poissulkemista, ei ole olemassa tarvittavia mahdollisuuksia, koska he eivät enää pysty näkemään niitä. Auttajina meidän on pantava merkille nämä ja tarjottava tuen ja pienten menestyksen elämyksien kautta uudenlaisia kokemuksia.

Kun ihminen saa sosiaalisen kokemuksen tilanteesta, joka on hänelle mahdollinen ja jonka hän voi toteuttaa oman tilanteensa parantamiseksi, voidaan puhua toimijuudesta. Subjektius rakentaa tietyn toimijuuden (Ronkainen 1999). Niinpä perheille olisi tarjottava mahdollisuuksia uusien sosiaalisten kokemusten saavuttamiseen. Subjektipositio voi muuttua vain siinä tapauksessa, että perheet todella kokevat tehneensä leirillä itse jotain uudella tavalla. Tätä ilmiötä kutsun uniikiksi sosiaalisesti kokeemukseksi. Erilaisten aktiviteettien, vuorovaikutustilanteiden, elämysten ja näiden kautta saatujen sosiaalisten kokemusten avulla perheleiritilanne voi tehdä mahdolliseksi uusien subjektipositioiden muodostamisen.

Keskenään vuorovaikutuksessa olevat ihmiset konstruoivat todellisuutta (Palmaru 2005, 48). Esimerkiksi 2000-luvun alussa Narva-Jõesuun perheleirissä aluksi itseilmaisutaitonsa täysin kiistäneet äidit alkoivat kolmantena leiripäivänä sosiaalista tukea saatuaan kirjoittaa äitien laulua ja harjoitella viikon lopussa pidettävää konserttia varten. Äidit olivat oma-aloitteisesti hankkineet ja tehneet askartelutoiminnan aikana esiintymisasut. Heidän 16-säkeistöinen laulunsa sisälsi järkevää itsekritiikkiä ja mainintoja äideille tärkeistä leiritoiminnan muodoista. Kun lapset ja leirin henkilökunta olivat ottaneet yllätysesiiintyjien laulun vastaan raivoisin aplodein, äidit olivat saaneet aidon elämyksen siitä, että olivat itse saaneet jotakin aikaan.

Subjektiposition avulla on mahdollista nähdä maailma tietystä uudesta näkökulmasta ja tietyltä toimijuuden tasolta (Davies & Harre 1990, 46; Lauristin 2004a, 249). Kun perheleirillä sosiaalista tukea saaneet perheet näkevät maailman uudesta kulmasta, se tarjoaa heille muutosmahdollisuuksia ja uusia näkemyksiä vanhemmuuden velvollisuuksista. Perheet, joilla on paljon negatiivisia sosiaalisia kokemuksia, tarvitsevat eniten sosiaalista tukea ja yhteistoimintamahdollisuuksia. Tämä puolestaan selittää, miksi nyky-yhteiskunnassa asetetaan yhä suurempia vaatimuksia erilaisille ryhmille tarjottavalle elämiskoulutukselle. Elämiskokemuksen eli menestymisen ja onnistumisen elämyksen tärkeys on havaittu monella taholla.

Tarkasteltaessa hyvinvoinnin ja sosiaalisen kokemuksen syntymistä perheleirin tarjoaman elämiskellisen sosiaalisen toiminnan kautta voidaan apuna käyttää sosiaalisen toiminnan teoriaa. Yksilöiden teoista muodostuu yhteiskunnallinen toiminta, ja sen muodot luovat sosiaalisen todellisuuden. Pyrimme siksi perheleirillä luomaan perheille toiminnan

ja elämysten avulla jokapäiväisen sosiaalisen todellisuuden ja toimintaympäristön. Toimintateoreettisesti ajatellen elämän virrassa olemisesta voi syntyä sosiaalista ja henkistä pääomaa vain tekemisen kautta (Niemi 2004, 23–25). Yhdessä tekeminen luo mahdollisuuksia sosiaaliseen ja henkiseen kasvuun. Luottamus, yhteistoiminta, sosiaalinen verkottuminen, ryhmään kuuluminen, tiimin ja muiden vanhempien tuki antavat valmiuksia myös oman perhe-elämän näkemiseen uudella tavalla.

Melkein kaikki leirille osallistujat vastasivat myöntävästi kysyttäessä ovatko he valmiita tekemään muutoksia elämässään. Yksilölliset muutosmahdollisuudet voisivat toteutua yhteisössä. Perheiden mielestä kaikkein tärkeintä on löytää ja tehdä töitä, luoda uudelleen perheen sisäisiä suhteita sekä opiskella ja harrastaa.

Tahdon käydä töissä, sama se missä, vaikka pienelläkin palkalla. Kahdeksan tuntia päivässä ja viisi päivää viikossa, että voisin olla mahdollisimman paljon lastenkin kanssa. (äiti 30, 2000, kysely)

Haluaisin tulla suvaitsevammaksi ja kärsivällisemmäksi – sekä lasten, itseni että ympäristönkin vuoksi. (äiti 29, 2000, kysely)

Haluan päästä uusiin naimisiin. (isä 53, 2000, kysely)

Haluan muuttaa koko elämäni. (äiti 33, 2000, kysely)

Haluaisin saavuttaa enemmän ja oppia lisää. (isä 54, 2000, kysely)

Haluan tosissani elämänmuutosta. (isä 50, 2000, kysely)

Leirin päättyessä monet vuonna 2000 leirille osallistuneet vanhemmat ja lapset kokivat suhteiden toisiinsa muuttuneen. Perheen vanhempien ja lasten väliset suhteet muuttuivat paremmiksi viiden isän, neljän äidin ja kolmen lapsen mielestä. Alle puolet äideistä ei havainnut muutoksia vielä leirin päättyessä. Monet perheet katsoivat, että heillä oli ollut hyvät välit jo ennen leiriä ja suhteet pysyivät hyvinä jatkossakin. Tärkeää oli sen sijaan löytää uusia ystäviä.

Muuttuivat kyllä, lisäksi opin kuinka käyttäytyä vieraiden ihmisten kanssa sekä sen, että oman lapsen käyttäytymistä ei tarvinnut hävetä. (äiti 28, 2000, kysely)

Suhteet kehittyivät parempaan suuntaan. (isä 56, 2000, kysely)

Suhde poikaan parani. Hän kiinnitti minuun enemmän huomiota ja minä uskalsin ilmaista hänelle paremmin tunteitani. (isä 55, 2000, kysely)

Toivoisin, että suhde lapseen alkaisi parantua. (äiti 32, 2000, kysely)

Hienoa, että sain uusia kavereita ja suhteet muihin paranivat. (poika 58, 2000, kysely)

Suhteet äidin kanssa paranivat hiukan. (poika 48, 2000, kysely)

Lauantaina leirin loppujuhla alkoi lasten musiikki-, tanssi- ja teatteriesityksellä. Vanhemmat seurasivat ylpeinä silmääkään räpäyttämättä ihmetellen sitä, mihin kaikkeen heidän lapsensa pystyvät. (työntekijä 44, 2000, päiväkirja)

Elämyksiä käsittelevässä artikkelissaan, jossa aineistona ovat matkailuelämykset, Juha Perttula (2007, 53–57; ks. myös Perttula 2002) tarkastelee laajemmin sekä elämyksen että kokemuksen yleistä luonnetta. Hänen näkemyksensä ovat tutkimukseni kannalta kiinnostavia, onhan leiriviikko ollut monelle elämässään vaikeuksia kohdanneelle perheelle ensimmäinen yhteinen elämys, suorastaan ”matkailukokemus”. Leiriympäristö ja sen erilaisuus verrattuna arkioloihin oli esimerkiksi lapsille tärkeää.

Keinut olivat kivoja, talo oli hieno, keittiössä tehtiin hyvää ruokaa, uusien kavereiden kanssa oli hauska leikkiä rannalla. (poika 38, 2000, perhepäiväkirja)

Näin kertonut lapsi oli myös piirtänyt kuvan kaikista mainitsemistaan asioista. Itse asiassa vietimme viikon hyvin vaatimattomissa oloissa, sillä tärkeimpinä asioina olimme pitäneet vuorovaikutusta ja terveellisiä elintapoja. Ilmeisesti lapsilla ei ollut paljonkaan kokemuksia kesän viettämisestä yhdessä perheen kanssa. Kontrasti omaan arkeen toi lapsille elämyksiä. Perheleiri voi viedä mukana olevat perheet aivan uuteen maailmaan, vaikkakin vain parinkymmenen kilometrin päähän kotoa. Jokainen perheleiri on omalla tavallaan sosiaalinen löytöretki, mikä voitaisiin nähdä myös yhteisöllisenä vapaaehtoisena sosiaalista elämystä mahdollistava perheleirimatkailun kokemuksena (vrt. Heikkanen 2007, 44).

Voiko arki kuntouttaa (Leppiman 2008b; ks. myös Hurtig 1999, 107–110)? Kun se jäsennetään ja ymmärretään uudella tavalla, arki voi kuntouttaa arjen elämyksellisyyden kautta. Mielestäni itsensä ylittämällä koettu onnistuminen ja menestyminen voi kuntouttaa.

Tutkimuksen perusteella sosiaalityössä ja -tieteessä olisi myös käsitteellisesti tarpeen puhua arjen elämyksellisyydestä ja arjen elämyksestä. Sosiaalityössä voidaan pitää kaikkein voimakkaimpana sosiaalisen tuen avulla saatua onnistunutta itsensä ylittämisen kokemusta. Arjen elämykset ovat arjen pieniä, mutta ihmiselle erittäin tärkeitä asioita, jotka nähdään uudella tavalla.

7 PERHEPALVELUN MUOTOILU

Palvelumuotoilu (Service Design) tarkoittaa palvelujen innovointia, kehittämistä ja suunnittelua muotoilun menetelmin. Sen keskeisenä tavoitteena on palvelukokemuksen käyttäjälähtöisyys siten, että palvelu vastaa sekä käyttäjien tarpeita että palvelun tarjoajan tavoitteita (Mager 2004). Arkipäivät-palvelumuotoilulla varmistetaan asiakasnäkökulma ja helpotetaan perheiden osallistumista palvelujen kehittämiseen. Asiakkaan palvelukokemuksen rakennuspalikoina ovat palvelun kontaktipisteet, palvelutuokiot ja palvelupolku (Mager 2004; Kulmala 2007).

Tässä tuloksia kokoavassa tuotteistamisen luvussa avaan innovatiivisen näköalan siihen, miten perheleiripalvelua voidaan kehittää ja suunnitella. Kuvaan ja analysoin leiri- ja elämispohjaisen toimintamuotoisen perhetyömallin rakentamista ja Arkipäivät-perhepalveluprosessia, minkä tavoitteena on tuottaa lapsiperheille tukea ja sosiaalista kokemusta. Pohdin, onko Arkipäivät-perhetyömallilla yhtäläisyyksiä elämystuotteiden kanssa ja millaisia elementtejä sosiaalista kokemusta ja tukea tarjoava leirin kehittäminen (Tarssanen 2008) edellyttää. Tarkastelen perheleirituotteiden ja niitä tarjoavien perheleiripalveluiden näkökulmasta Arkipäivät-perhepalveluprosessia käyttäen apuna Joseph Pinen ja James Gilmoren (1999, 22) elämysajattelun asteittaista ja Lapin Elämysteollisuuden Osaamiskeskuksen elämyskolmion (Tarssanen & Kylänen 2007, 14) mallia. Lähden liikkeelle perheleirin perusajatuksesta, valmistelusta ja toteutuksesta ja päädyn määrittelemään, mitä innovatiivinen leiripohjainen, erilaisten aktiviteettien avulla toivotunlaisiin muutoksiin johtava perhepalvelu voisi sisältää ja mitä se voisi merkitä.

7.1 Arkipäivät-ideasta tuotteeksi

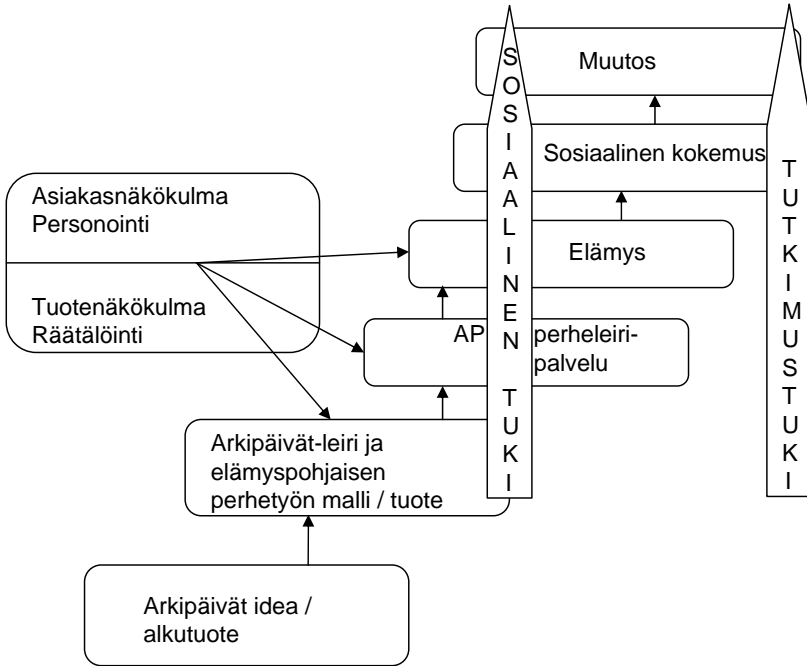
Leiri- ja elämispohjaisen perhetyömallin kehittyminen eli Arkipäivät-idea lähti liikkeelle Viron perheiden tuen tarpeesta. Tuen tarjoamisen muotoja analysoimalla oli tärkeä miettiä, mistä oikeastaan on kyse. Rakennetaanko valmis palvelu vai annetaanko perheille kokemus rakentaa palvelun sisältöä osittain itse? Osallistuminen on viimeisen kymmenen vuoden aikana ollut keskiössä, kun puhutaan elämystaloudesta, muutos-

taloudesta tai designtaloudesta. Osallistumisyhteiskunnassa ihmisillä on vaikutusvalta tuotteisiin ja palveluihin (Koskinen 2006, 259–260).

Muotoilutalous sekä vaikeutta että pakottaa perhetyön kehittämistä. Nykyisessä elämys- ja muotoilutaloudessa riskiperheetkään eivät ”osta” vain hyvinvointituotteita ja -palveluita, vaan elämyksiä, tunteita, uusia kokemuksia ja tietoja eli kaikkea sellaista, mikä antaa mahdollisuuksia elämänhallintaan ja selviytymiseen muuttuvassa yhteiskunnassa. Näen tarpeelliseksi muotoilla perhepalveluita osallistumisen ja yhteisyyden perusteella. Perinteisesti lineaarisena ideana oli tulla paremmaksi saman asian kehittämässä, mitä pidetään (Hamel 2000) jatkuvan parantamisen, teollisen ajan ideana. Nykyajan epälinearisessa maailmassa tulisi olla jatkuvasti parempi uusien ideoiden kehittämisessä. Epälineaarinen innovointi edellyttää palvelujen tuottajilta uusia ratkaisuja asiakkaiden tarpeisiin (Hamel 2000; Florida 2002; Koskinen 2006).

Osallistumisyhteiskunnassa myös näkemys voi Antti Jokisen (2007) kokemuksen mukaan olla kauppatarveta. Samalla tavalla hyvinvointipalveluiden kauppatarveta voidaan nähdä Arkipäivät-perhetyön perusidea, jonka mukaan perheleirillä sosiaalista tukea saavat perheet aktiivisina toimijoina tuottavat itse yhdessä tukihenkilöiden kanssa tiimeissä toimimalla elämyksiä, jotka voivat auttaa omassa elämässä selviytymistä. Perheet eivät ole vain passiivisia palveluiden kuluttajia, vaan suuntaa on otettu kehittäjäasiakkuuteen.

Leiripohjaisen perhetyön ideaa käytäntöön sovellettaessa Itä-Virumaan riskiperheiden tarpeet ja perhetuen tarjoajien mahdollisuudet kohtasivat. Perheet eivät olleet pelkästään avun tarvitsijoita, vaan ne myös toivat leiril- le osaamistaan ja asiantuntemustaan (ks. Pohjola 1993, 72; Hurtig 1999, 109; Rantalaiho 2003, 235; Niskala 2008, 143). Kolmivuotisen pilottihankkeen aikana totesimme, että perheleirillä kohtaavat kahdentyyppiset voimavarat: työprosessin asiantuntijoina toimivien yliopisto-opettajien ja opiskelijoiden perhetyötä koskevat teoreettiset ja tutkimukselliset tiedot ja valmiudet sekä toiseksi perheleireille osallistuvien perheiden asiantuntemus, kokemukset, kyvyt ja arkielämää koskevat tiedot.

Kuvio 11. Arkipäivät-elämysperhepalvelun muotoilu.

Olen sovittanut Arkipäivät-perhepalvelun mallin muotoilun Joseph Pinen ja James Gilmoren (1999, 22–166) sekä Pinen ja Sanna Tarssasen (2008) pohjalta elämysajatteluun. Pine ja Gilmore (1999) huomauttavat, että taloudessa on havaittavissa siirtymä palvelutaloudesta elämystalouteen ja edelleen muutostalouteen. Innovatiiviset yritykset ovat nykyaikana keskittyneet muutokseen (Earls 2002, 180–185; Heikkanen 2007, 41). Ilmiön voi havaita myös tarjottaessa perheille hyvinvointipalveluita sosiaalisuuden osana. Elämystaloudessa asiakas ei kiinnostu niinkään tuotteesta tai palvelusta, vaan taloudellinen lisäarvo syntyy siitä, että hän pääsee kokemaan jotakin, mikä mahdollistaa henkilökohtaisen muutoksen. Tähän päästään tuotteen ja palvelun henkilökohtaisen räätälöinnin avulla (customization) (Pine & Gilmore mt.).

Perheleiri-tuoteideasta edetään tietyn asiakkaan tarpeiden mukaiseen perheleirituotteeseen. Sosiaalista lisäarvoa, kuten esimerkiksi asioiden näkemistä uudella tavalla, voi perheille syntyä perheleirin aikana koetuista

pienistä onnistumisen elämyksistä. Uutta sosiaalista kokemusta voidaan luoda kehittämällä perheleiri-ideaa elämyspalvelun suuntaan. Kun tuote räätälöidään juuri tietyille asiakasperheille sopivaksi, esimerkiksi yksinhuoltajille tai maahanmuuttajille, siitä tulee asiakkaille perhepalvelu. Räätälöinnin pohjalta palvelusta voi kehittyä merkittävä elämys. Tähän pääsemiseksi sosiaalityön hyvinvointipalveluissa tarvitaan lisäksi sosiaalista tukea, joka tässä tilanteessa on mielestäni tunnepohjainen ja tiedollinen väline, jonka avulla perheet voivat kokea elämyksiä ja saada muutoksien aikaansaamiseksi tarvittavia näkökulmia. Tarjottaessa perheille sosiaalista tukea ja räätälöimällä heille sopivia elämyksiä perheet voivat saada uudenlaisia sosiaalisia kokemuksia. Siten Arkipäivät-perheleirillä sosiaalisella tuella, elämysten kautta yhteistoiminnassa ja vuorovaikutuksessa omaksuttujen uusien käsitysten, tietojen, taitojen, asenteiden, arvostusten ja käyttäytymismallien kokonaisuus voi mahdollistaa muutosta, pienten asioiden näkemistä uudella tavalla.

Pine ja Gilmore (1999, 166) sekä Pine ja Tarssanen (2008) esittävät, että prosessi voi toimia myös toiseen suuntaan. Kun kaikille asiakkaille tuotetaan elämyksiä samalla tavalla, elämys muuttuu uudelleen palveluksi ja palvelu palautuu massatuotteeksi. Perhepalvelutuotteen suunnittelussa sekä asiakasnäkökulma että tuotenäkökulma ovat tärkeitä. Sanna Tarssanen (2008) määrittelee personoinnin asiakkaan kannalta kartoitukseksi asiakkaan profilista, tarpeista, tavoitteista ja yksilöllisyyden mahdollistamisesta. Räätälöinti (customization) taas merkitsee mahdollisuutta varioida tuotetta ja muunnella tuotetta asiakkaiden toiveiden mukaan (Pine & Gilmore 1999). (Ks. myös Koskinen 2006, 260; Kulmala 2007, 28; Heikkanen 2007, 39.) Arkipäivät-perheleirejä suunnitellessamme pidimme asiakaslähtöisyyden ja kulttuurisensitiivisyyden mielessämme, kun kuuntelimme perheiden tarpeita ja toiveita sekä pohdimme, kuinka tehdä elämyksistä asiakkaalle aitoja ja merkittäviä. Palvelun luomisessa ja toteuttamisessa perheitä kunnioitetaan niiden statusta nostamalla.

Arkipäivät-tuotekehitysprosessi

Arkipäivät-perheleirituotteen alkuvaiheessa oli määriteltävä keskeiset tavoitteet, toimintaperiaatteet sekä kohderyhmän ja työntekijöiden resurs-

sit. Jokainen tuotekehitysprosessi alkaa määrittelyvaiheella (Tarssanen 2008). Arkipäivät-perheleiriprojektin käynnistämisstrategiaan kuului vuonna 1999 seuraavia osa-alueita: perheiden valitseminen ja kartoittaminen, tutustuminen perheiden tilanteeseen, tutustuminen yhteistyökumppaneihin, työntekijöiden etsiminen ja kouluttaminen, leiripaikan etsiminen, perheleirituotteen ja palvelun personointi ja räätälöinti. Tarkastelen näitä alueita Lapin Elämysteollisuuden Osaamiskeskuksen EPD- (Experience Product Development) mallin avulla (ks. liite 8). Elämystuotteen tuotekehitys koostuu alkuvaiheesta, tuotantoprosessista ja palveluprosessista (Tarssanen 2008). Tuotekehitysprosessin taustoittavassa tutkimusvaiheessa keskityimme perheiden tarpeiden tutkimukseen, sen jälkeen leirin ideointiin ja sen elämyksellisen tuotekonseptin luomiseen. Taustoittamisessa toteutui hyvinvointipalveluja koskeva tiedontuotanto. Keräsimme perheiden kokemustietoa ja tietoa heidän tilanteistaan, sillä oli tärkeä ymmärtää perheiden lähtötilanne ja toimijuus. Haastattelussa perheiden sosiaalinen tilanne selkeytyi kuten myös kohderyhmän tarpeiden ja odotusten havaitseminen. Lisäksi perheleirityön kehittämisen kannalta tärkeäksi osoittautui oman työn tutkiminen ja tieteellisen tutkimuksen hyödyntäminen. Myös asiakkaiden ja työntekijöiden etnisen ryhmän merkitys jäsentyi ja sensitiivisyyden tarve korostui.

Perheleirituotteen ideointi

Arkipäivät-perheleirituotteen taustoittavan tutkimusvaiheen havainnot tulkitsin tuloksiksi, joiden perusteella määrittelin perheleirin tuoteideoinnin suuntaviivat. Näitä olivat käsitteet yhteisöllisyys, toiminnallisuus, elämyksellisyys ja sosiaalinen tuki, joita olen lähtenyt syventämään ja jäsenän niille sisältöjä kokemusten perusteella. Keskeinen kysymys oli, mitä leirille osallistuvien monikulttuuristen perheiden tukemiseksi tehdään heidän aikaisemmista kokemuksistaan poikkeavalla paremmalla tavalla. Leirien käynnistyessä minulla oli elämyksellisen tuoteidean luomisessa apuna vain omat tietoni sekä kokemukseni perhetyöstä ja luovuudesta. Jatkokehittelyssä auttoi asiakkaiden ja työntekijöiden sekä oman kokemuksen kertyminen. Tutkijana Arkipäivät-tuotetta on hyvä tarkastella Lapin Elämysteollisuuden Osaamiskeskuksen näkemysten ja siellä sertifoidun elämyskouluttajan tietojen avulla.

Perheleirituotteen ideavaihe koostuu tuote-elementtien määrittelystä, eli mitkä ovat asiakkaan elämyskokemukseen vaikuttavat tekijät. Elementit voidaan ymmärtää Sanna Tarssasen (2008) tuoteideoinnin mukaan:

- 1) Tuoteideaelementteinä, joita ovat yksilöllisyys, aitous ja tarina. Perheleirin kehittämisen ideavaiheessa oli tärkeää kysyä, mikä tekee ideasta ainutlaatuisen ja miten perheet voivat vaikuttaa tuotteen rakentamiseen. Samoin pohdin, millaisen selviytymisen tarinaan perheleiri perustuu ja mistä perheleirituotteen aitous koostuu.
- 2) Kohderyhmäelementtinä, joka on kontrasti aikaisemmalle asiakkaan kokemukselle. Tässä vaiheessa oli kysyttävä, minkälaisen kontrastin perheleiri tarjoaa riskiperheiden arkielämälle.
- 3) Tuotteen luonteen elementteinä, joita ovat moniaistisuus ja vuorovaikutus. Pohdimme, millä aisteilla perheleirituote on koettavissa, mitkä ovat niistä tärkeimmät, ja millaisia vuorovaikutuksen muotoja olisi käytettävä yhteisöllisen tuotteen luomiseksi.

Kaikkein tärkeimpänä pidimme aitoutta (Pine & Gilmore 2007) niin vuorovaikutuksessa kuin aktiviteettien valinnassa ja ennen kaikkea asiakkaan kohtaamisessa ja asiakkaisiin suhtautumisessa. Perheleiri koostuu monikulttuurisista ihmisistä, ei demografisista ja leimaavista kategorioista. Perheille oli luotava turvallinen ympäristö, joka tarjoaisi yhdessäoloa, yhdessä tekemistä ja elämyksiä.

Elämyksellistäminen eli konseptivaihe

Valitsimme toimintamuotoisen perheleirin, jonka avulla yksilössä voi tapahtua muutoksia hänen kokiessaan elämyksiä ja saadessaan sosiaalista tukea osana yhteisöä. Elämyksellistämisvaiheeseen voidaan valita muutama kehityskelpoinen tuoteidea. Näistä muodostetaan toteuttamiskelpoinen, elämyksellinen tuotekonsepti (Tarssanen 2008). Tuoteideaa voi viedä eteenpäin tuotekonseptiksi pohtimalla, miten tuote-elementti toteutetaan perheleirikäytännössä perheiden prosessin kokemisen eri tasoilla. Hyvänä apuvälineenä pohdinnassa oli (ks. liite 7) Lapin Elämysteollisuuden Osaamiskeskuksen elämyskolmio (Tarssanen & Kylänen 2007a, 139; 2007b, 114–119; 2009, 11–16), missä mallin pystyakselilla on kuvattu asiakkaan kokemuksen rakentuminen kiinnostuksen herää-

misestä kokemiseen, koetun tietoiseen prosessointiin ja edelleen tunnepitoiseen elämykseen, joka voi johtaa muutkokokemukseen. Asiakkaan kokemuksen prosessi rakentuu motivaation, fyysisen, älyllisen, emotionaalisen ja henkisen tason pohjalta.

Motivaation tasolla pohdittiin kiinnostuneisuutta, miten perheleirituotteen elementit (ks. liite 7) yksilöllisyys, aitous, tarina, kontrasti, moniaistisuus ja vuorovaikutus toteutuvat esimerkiksi leiristä tiedottamisessa ja odotusten luomisessa perheille. Motivaatio tarkoittaa asiakkaan kiinnostuksen (Tarssanen & Kylänen 2007b, 117), turvallisuuden ja osallisuuden herättämistä. Ensimmäisen haastattelun aikana keskustelimme perheiden kanssa sekä heidän tilanteestaan että leirin toiminnoista ja tapahtuma-ajasta. Sopivin aika leirin järjestämiseen oli vanhempien mielestä heinäkuun loppu tai elokuun alku, kun kouluhuolet ovat vielä edessäpäin. Toisaalta oli pohdittava yhdessä, mikä on perheille sopiva asumis- ja kuljetusmuoto sekä lähtöaika ja -paikka. Enemmistö perheistä oli taloudellisesta syystä kiinnostunut yhteiskuljetuksesta. Tärkeää oli myös tiedottaa perheille leirillä tarvittavista varusteista. Turvallisuuden tunteeseen liittyen oli tärkeä tiedostaa eettiset kysymykset, kuten leirin positiivinen ilmapiiri ja kaikkien perheenjäsenien kunnioittava kohtaminen. Perheleirin tässä vaiheessa tuli huomioida mahdollisimman moni kuudesta elementistä. Yksilöllisyys tarkoitti motivaatitasolla perheleiristä välittyvän mielikuvan ainutlaatuisuutta ja tärkeyttä perheille. Tiedotuksessa ja perheiden tapaamisissa oli keskeistä tarkkailla, miten viesti perheleiristä puhuttelee perheenjäseniä. Seurasimme myös, kuinka haastattelijat välittivät perheleirin selviytymistarinan merkityksen ja sisällön perheille ja sen, miten perheille annetut lupaukset tultaisiin myös täyttämään. Aitoudella tässä yhteydessä voi ymmärtää uskottavuutta suhteessa leirikokemukseen. Tärkeimpänä osatekijänä tässä yhteydessä pidän kulttuurin huomioimista. Monikulttuurisilla perheillä pitäisi olla mahdollisuus saada palvelua sekä äidinkielellään sekä toisella kotimaisella kielellä. Turvallisuuden kannalta on kuitenkin merkittävää, että perheillä olisi vuorovaikutusmahdollisuus omasta etnisestä ryhmästä olevan auttajan kanssa.

Fyysisellä tasolla tarkkailimme moniaistisuutta, perheleirituotteen elementtien toteuttamista perheleirikäytännössä ja palveluympäristössä leiripaikan valinnasta alkaen. Ympäristö oli tärkeä tekijä. Meren rannan läheisyydessä perheet saivat kaikilla aisteilla kokemisen mahdollisuuksia. Fyysisellä tasolla asiakas kokee ympäristöään aistien kautta (Tarssanen &

Kylänen 2007b, 117). Fyysinen ympäristö nähdään myös palvelumaise-
mana (ks. Valtonen & Haanpää 2008, 36–43), missä palvelun toteutus
fyysisen ympäristön, asiakkaan ja työntekijän välisenä suhteena tapah-
tuu. Tärkeää oli myös kysyä, onko toimintaympäristö aito ja miten se
erottuu asiakkaiden arkiympäristöstä. Perheleirin tuli tarjota aito ja us-
kottava ympäristö, kontrasti asiakkaiden arkeen. Fyysisen ympäristön
on oltava sellainen, että se mahdollistaa ihmisten kohtaamisen (Viitala
2006, 13). Leiripaikan valinnassa pidimme mahdollisuuksien mukaan
mielessä tämän periaatteen. Yksilöllisyys fyysisellä tasolla voi tarkoittaa
esimerkiksi leirillä omaa huonetta jokaiselle perheelle. Toisaalta tarvittiin
isoa salia, jossa leirin perustoiminnot voidaan järjestää ja johon kaikki
voivat kokoontua syömään yhdessä. Yhteisöllisyyden mahdollistaminen
on perheleirillä myös kontrasti arkeen, jossa harvoin syödään ja harras-
tetaan yhdessä. Mielestäni kontrastin ei pidä merkitä hienoa hotellia tai
konferenssikeskusta, jossa perheet eivät voisi tehdä itse ruokaa tai siivota.
Fyysisellä tasolla kontrasti voi olla sauna, riittävästi tiloja erilaisille leiri-
aktiviteeteille tai iso keittiö, jossa perheet ja työntekijät yhdessä voivat
valmistaa tervellistä ruokaa. Kontrasti tarkoittaa fyysisten tilojen erilai-
suutta suhteessa kokijan arkiympäristöön (Tarssanen & Kylänen 2007b,
118). Leiripaikan pitäisi tarjota mahdollisuudet sekä tavalliseen elämiseen
että monenlaiseen toimintaan: kesällä pihalla ja rannalla toimimiseen ja
talvella hiihtämiseen ja luisteluun. Leiripaikan valmistelussa oli tärkeää,
että vanhemmat ja lapset tunsivat olonsa mahdollisimman turvalliseksi.
Vuorovaikutuksen elementti täyttyy, jos fyysinen ympäristö luo puitteet
onnistuneelle vuorovaikutukselle ja mahdollistaa kaikkien perheiden
osallistumisen leiritoimintaan.

Älyllisellä tasolla oli pohdittava oppimista, miten perheleirituotteen
elementit tukevat asiakkaan oppimiskokemusta. Hyvä elämystuote tar-
joaa älyllisellä tasolla asiakkaille mahdollisuuden kehittyä ja oppia jo-
takin uutta, joko tiedostetusti tai tiedostamatta (Tarssanen & Kylänen
2007b, 118). Yksilöllisyys perheleirin älyllisellä tasolla tarkoitti haasta-
vuutta ja kiinnostavuutta esimerkiksi venäjänkielisten perheiden viro-
kielen oppimisessa. Samoin uusien harrastusten, kuten aerobic, sauva-
kävely ja luova ilmaisu, yhdessä oppiminen tukivat älyllisen tason to-
teutumista. Autenttisuus tällä tasolla tarkoitti kulttuurisen jatkuvuuden
ja kestävyuden tukemista, esimerkiksi Virossa asuville venäjänkielisille
perheille oppimisen äidinkielellä ja vuorovaikutuksen mahdollistumi-

nen. Yhdessä etsittiin myös selviytymistä tukevia kulttuurisia tekijöitä. Pidimme keskeisenä, että perheiden ja ainakin osan tukihenkilöiden etninen tausta olisi sama. Osallistujien monikulttuurinen tausta mahdollisti vuorovaikutuksen oppimisen perheiden sisällä ja henkilökunnan kanssa. Toisaalta se kehitti kulttuuritietoisuutta, parempaa ymmärrystä siitä, miksi tietyssä kulttuurissa toimitaan tietyllä tavalla ja miten tavat ovat sukupuoleen sidottuja. Kaikille oli tärkeä dialogissa ymmärtää toisia ja tulla ymmärretyksi. Samalla tiedostamatta opittiin hieman suomea, viroa ja englantia. Älyllisellä tasolla kontrastin elementti puolestaan täyttyy, mikäli perheleiri mahdollistaa irrottautumisen arjen kokemuksista. Perheleirikokonaisuuden tarina-elementti oli tärkeä rakentaa moniaistisesti niin, että epäonnistumiset tai ongelmat eivät pyöri mielessä.

Elämyksen kokeminen tapahtuu emotionaalisella tasolla (Perttula 2002; Tarssanen & Kylänen 2007b, 118). Perheiden tunnereaktioita oli vaikea ennustaa ja siksi halusimme huomioida kaikki elämyksellisen perheleirin peruselementit. Jos fyysinen ja älyllinen taso toimivat, on mahdollista, että perheet kokevat onnistumisen ja oppimisen iloa, jotakin merkityksellistä. Yhdessä koetut arjen elämykset voimakkaana tunnereaktiona voivat henkisellä tasolla johtaa uudenlaiseen sosiaaliseen kokemukseen ja muutokseen. Elämysten kautta perheistä voi löytyä uusia voimavaroja, jolloin yhdessä toimimalla pyrittiin rakentamaan selviytymistä arjen elämyksien avulla. On keskeistä pohtia, mikä tekee perheleirikokemuksesta arvostetun ja auttaa perheitä muuttumaan. Havaitsimme, että elementit toteutuvat parhaiten tiimityönä ja elämyksellisinä aktiviteetteina, joissa otetaan huomioon sosiaalinen tuki ja pohjaudutaan toiminnallisuuteen, yhteisöllisyyteen ja elämyksellisyyteen

7.2 Tuotteesta Arkipäivät-perheleiripalveluun

Perheleirin kehityksen jatkovaiheessa oleellinen osa oli palvelusuunnittelulla, jossa kävimme läpi keskeiset yksityiskohdat ja tekniset ratkaisut. Palvelu nähdään muotoilukohteena, jossa on mahdollisuus vaikuttaa tuotteen ja käyttäjän vuorovaikutteisuuden muuttumiseen osallistumiseksi. Palvelumuotoilun tehtävä on aineellistaa, eli tehdä näkyväksi ai-neettoman tuotteen viestiä. Siinä asiakkaan huomio suuntautuu kriittisiin kontaktipisteisiin, joiden kautta palvelu koetaan, aistitaan ja nähdään.

Kontaktipisteet voidaan jakaa neljään luokkaan: tilat, esineet, prosessit ja ihmiset. (Mager 2004, 44; Kulmala 2007, 30.)

Leiripaikaksi valittiin perheille yhdessäoloa ja tekemistä mahdollistava huvila rannikolta Narva-Jõesuun läheltä. Lisäksi oli etsittävä rahoitus. Oli ostettava tai lainattava tarvittavat varusteet. Verkottumisen toimintaperiaate läpäisi koko Arkipäivät-hankkeen. Sillä haettiin voimavaroja perheille uusien verkostojen löytämiseen sekä leiripohjaisen perhetyön kehittämisen sisältöihin ja toiminnan rahoitukseen. Tallinnan yliopiston ja Savonia-ammattikorkeakoulun yhteistyösuhteet sekä kahden korkeakouluopettajan ja kahden maan opiskelijoiden tekemä kehittämistyö oli sekini verkottumista. Verkottuminen tarkoitti jatkuva kehittämissyhteistyötä Viron Lastensuojeluliiton ja sen yhteistyökumppanin Pelastakaa Lapset -järjestön ja Hampurin ammattikorkeakoulun kanssa. Hankkeen rahoittamiseksi saatiin rahoittajien verkostoon mukaan perheiden tukemisesta kiinnostuneet Itä-Virumaan kunta, paikalliset yritykset Varbo Grupp, Transservis-N ja Vlasjana sekä Viron Raha-automaattiyhdistys.

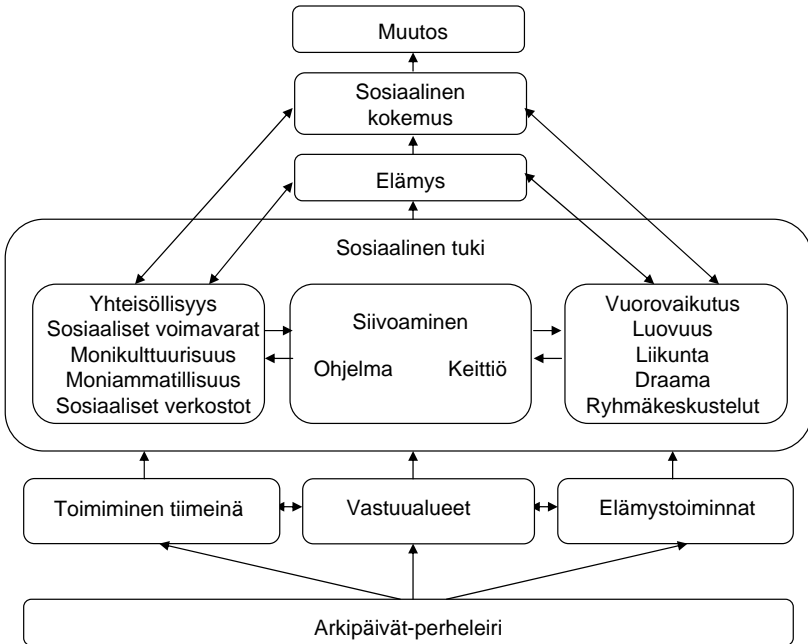
Työntekijöiden ja tutorvanhempien kouluttaminen

Lähtökohtamme oli, että Arkipäivät-leiri- ja elämispohjaisessa perhetyössä on kyse moniammatillisen työn ja monikulttuuristen asiakkaiden sekä työntekijöiden yhteistoiminnallisesta johtamisesta. Tarvittiin uutta johtamisosaamista sekä perhetyön tietoja ja taitoja. Nykyään Viron sosiaalityöntekijöillä on hyvät käytännön taidot ja teoreettinen koulutus, mutta heillä ei ollut tarpeeksi teoreettista tietoa projektityöstä eikä leirikokemusta. Yhteistyö eri organisaatioiden verkostoissa oli vähäistä. Parantaaksemme tilannetta olemme järjestäneet koulutuksia uusille projektin jäsenille. Ensimmäisten moniammatillisen perhetyön koulutuspäivien teemana oli tiimityöskentely, toinen koulutustilaisuus oli Vuoro vaikutus asiakastilanteessa. Yhteistyössä Tallinnan yliopiston ja Viron Lastensuojeluliiton kanssa järjestettiin neliosainen koulutuspaketti: Projektityö, Tiimityö, Työ riskiperheiden kanssa ja Kansainvälinen projektityö. Kohderyhmään kuului sosiaalityöntekijöitä, yliopiston sosiaalityön opiskelijoita, psykologeja, sairaanhoitajia sekä edellisinä vuosina Narva-Jõesuussa perheleireille osallistuneita vanhempia. Tuutorivanhempien kouluttaminen oli mielestäni erittäin onnistunut uudistus. Vuoden 1999

leirillä aktiivisuutta ja kiinnostusta osoittaneet kaksi äitiä osallistuiivat koulutuspäiville samanvertaisina muiden koulutettavien kanssa ja työskentelivät vuotta myöhemmin leirillä tuutorivanhempina. Työntekijöiden osaaminen karttui sekä koulutuspäivillä että käytännön leirityössä.

Arkipäivät-perheleiripalveluprosessin kolme kivijalkaa

Perheleiripalveluprosessin avulla pyrittiin tukemaan asiakkaiden elämänhallintaa luonnollisia vertaisryhmiä ja sosiaalisia verkostoja hyväksikäyttäen. Vanhempien voimavaroja saatiin käyttöön tiimityöskentelyllä, vastuualueiden jakamisella ja eri elämystoiminnoilla (ks. kuvio 12). Niitä voi pitää Arkipäivät-perheleirimallin kolmena kivijalkana.

Kuvio 12. Arkipäivät-perheleirin malli.

Arkipäivät-perheleirin malli kuvastaa osallistuvaa verkostoyhteisöä. Sosiaalisen tuen tarjoaminen perustuu sosiaaliseen kumppanuuteen ja se

toteutuu monikulttuurisena tiimityönä, jossa kaikilla tiimin jäsenillä on mahdollisuus kehittää tietojaan ja taitojaan. Leirille osallistuvat perheet muodostavat tiimin ja perheleirin työntekijät toimivat tukihenkilöinä.

Perheleirin toimintamuotoina olivat normaalit arkirutiinit, ruoanlaitto, siivous sekä terveiden elämäntapojen (puhtaus, perusterveydenhoito) noudattaminen ja yhdessäolon opettelu sekä elämykselliset leikit, iltanuotiot, lettukestit, makkaranpaisto, lauluillat, patikkaretket. Leirillä perhetyön lähtökohtana oli, että vastuuta siirretään asiakasperheille samalla, kun perheitä tuetaan kokonaisvaltaisesti ja intensiivisesti. Sosiaalisen oppimisen kannalta paras ilmapiiri saavutetaan, kun perheille annetaan tilaisuus osallistua konkreettisiin tilanteisiin ja suorittaa aitoja, käytännönläheisiä tehtäviä (Telemäki 1998).

Leirillä vanhemmat toimivat myös kehittäjäasiakkaina, esimerkiksi opettajina henkilökunnalle antamalla ohjeita lasten kasvatuksessa ja kertomalla elämässä selviytymisestä sekä toimimalla tuutoreina toisille perheille. Samalla voidaan ajatella, että heidän tietoisuutensa omista voimavaroista kasvoi. Työntekijät olivat perheleirillä vanhempien kanssa jatkuvassa vuorovaikutuksessa arjen toiminnoissa, suunnittelussa sekä ryhmäkeskusteluissa ja luovassa ilmaisussa, ja tilanteista annettiin perheille aktiivisesti palautetta. Vanhempien tietoisuus omasta roolistaan tuli esille heidän keskusteluissa esittämässään kommentissa ja heidän kertoessaan siitä, että he saivat tietoa omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa tasavertaisesti päätöksentekoon henkilökunnan positiivisen palautteen ja sosiaalisen tuen sekä vastuun saamisen ja kantamisen kautta.

Perheleiri elämyksellisenä hyvinvointipalveluna

Voiko Arkipäivät-perheleiriä pitää elämyksellisenä hyvinvointipalveluna? Tarkasteltaessa perheleiritoiminnan elämyspalvelu- tai elämystuoteluonnetta elämyskolmio (Tarssanen & Kylänen 2007b, 110–119; 2009, 11–16) tuotteen elementtien (ks. liite 7) näkökulmasta voi huomata, että perheleiristä hyvinvointipalveluna voi löytyä kaikkia elämystuotteen kriteereitä.

Ensinnäkin yksilöllisyys oli tärkeä perheleirin elementti. Leiri on aina ainutlaatuinen, täysin samanlaista leiriä ei voi järjestää muualla eikä uudelleen. Jokainen leiri luodaan sinne saapuvien perheiden tarpeiden ja

odotusten pohjalta leirillä työskentelevien ihmisten tietojen, taitojen, kokemusten, asenteiden ja käsitysten avulla. Perheleiripalvelun elämys-tuotteeseen liittyviä yksilöllisiä piirteitä ovat asiakaslähtöisyys, joustavuus sekä mahdollisuus räätälöidä tuote jokaisen asiakkaan tarpeiden mukaan (Tarssanen & Kylänen 2009, 12).

Toinen kriteeri, elämysuotteen aitous, liittyy luottamukseen. Perheleiri tuotteena on aito, jos asiakas ja perhe kokevat sen uskottavana ja aitona. Aitoutta ei ole universaalisti olemassa, vaan aitouden määrittää asiakas (Tarssanen & Kylänen 2007b, 114; Pine & Gilmore 2007; Tarssanen 2008). Perheleirillä luottamus ilmenee monin tavoin. Vanhemmat pitivät erittäin tärkeänä sitä, että he voivat luottaa työntekijöiden pitävän huolta lapsista, että he saavat vastuulleen erilaisista tehtävistä huolehtimisen ja että perheistä kokonaisuudessaan tunnutaan todella huolehdittavan. Luottamusta ei synny pakottamalla. Perheleirikokemukset osoittavat, että juuri sosiaalisen tuen tarjoaminen luo luottamuksen ilmapiiriin, jonka puitteissa ihmiset uskaltavat koetella omia rajojaan ja saada siten elämyksiä, joilla on myös kulttuuris-eettistä kestävyyttä.

Kolmantena elementtinä on tarina tai kertomus. Se liittyy läheisesti tuotteen aitouteen (Tarssanen & Kylänen 2009, 13). Tarinallisuus antaa tuotteelle ja kokemukselle sosiaalisen merkityksen. Nykyisessä yhteiskunnassa, kuten myös perheleirillä, tarinalla on monenlaisia merkityksiä. Niiden avulla vanhemmille voi antaa mahdollisuuksia luoda omia selviytymistarinoitaan ja keinoja ymmärtää itseään paremmin. Kaikilla leireillä monella vanhemmalla oli huomattava vertaistuen tarve. Kohdat- taessa toisia perheitä, joilla on samoja ongelmia ja kuunneltaessa näiden elämähallinnasta kertovia tarinoita, syntyy mahdollisuuksia nähdä oma elämä uudesta näkökulmasta. Monet ihmiset myös oppivat tarinan ker- ronnan avulla. Johanna Hurtigin (1999, 109) leiritutkimusten mukaan henkilökunta ja perhe voivat perheleirillä konstruoida yhdessä tarinaa, jonka rakennusaineita ovat ilo, selviytyminen ja toivo. Meidänkin leiri- kokemuksemme toivat hyvin ilmi, miten vanhempien, lasten ja työn- tekijöiden yhdessäolosta löydetty voimavarat tuodaan yhteisen tarinan rakennuspuiksi. Perheleirin aikana on tavoitteena tuottaa tarina, jonka Hurtig (mt.) näkee olevan sopivasti toisenlainen kuin se, mitä perhe on kantanut mukanaan. Arkipäivät-perheleirillä odotamme uuden tarinan syntyvän yhdessä olemisen ja toimimisen elämyksistä.

Neljäntenä tekijänä on moniaistisuus. Kaikki aistiärsykkeet on suunniteltava tasapainoisesti ja mukaansa tempaavuutta tukevin (Tarssanen & Kylänen 2009, 14). Perheleirin toimintoja on hyvä voida kokea mahdollisimman monin aistein: visuaalisuuden, tuoksujen, värien, äänimaailman, makujen ja tuntoaistimusten välityksellä. Luovuus oli mukana jokaisessa toiminnassa. Ilmeisesti elämäntilanteesta johtuva kokemus aiheutti sen, että Arkipäivät-perheet olivat leirillä luovia. Olen leirien aikana ja omassa elämässä kokenut, miten kovassa paineessa voi syntyä oivalluksia ja innovaatioita. Voidaan ehkä todeta, että luovuuden helmiä syntyy usein juuri ääripäistä, pakkotilanteesta tai joutilaisuudesta (Inkinen 2006, 34). Monikulttuurinen perheleiri merkitsee luovuuspedagogisen näkökulman mukaan mahdollisuuksia ”satakieliseen itseilmaisuun”. Monikulttuurisuus vaatii myös monen kielen monipuolista käyttöä.

Viidentenä elementtinä on kontrastisuus, johon liittyen leiritoiminnassa oli mahdollista etsiä omia rajojaan vuorovaikutustilanteissa, urheilussa, taiteellisessa toiminnassa ja arkirutiineissa. Tämä oli perheille täysin uudenlainen tilanne, joka muodosti selvän kontrastin heidän arkeensa. Asiakkaat saivat kokea jotakin uutta, eksoottista ja tavallisesta poikkeavaa, kuten kansainvälinen toimijaympäristö, sosiaalinen tuki, urheilu ja muutamalla tuutorivanhempana oleminen. Perheleirin monikulttuurisessa ympäristössä, jossa itsensä ilmaisemiseksi käytettiin runsaasti ei-verbalista viestintää ja kokeiltiin uudenlaisia selviytymiskeinoja, uuden ja erilaisen kokeminen mahdollisti oman itsen näkemisen toisesta näkökulmasta (Tarssanen & Kylänen 2009, 14). Perheleirillä kontrastin tuottamisessa on huomioitava asiakkaiden lähtökohdat, sillä yhdelle yllättävä on toiselle ihan tavallista. Näihin yksilöllisiin merkityksenannon eroihin törmäsimme perheleireillä monta kertaa, ja saatoimme ottaa oppia näistä kokemuksista.

Kuudentena ja perhetyön kannalta kenties tärkeimpänä kriteerinä on vuorovaikutus. Vuorovaikutukseen liittyy olennaisena osana yhteisöllisyyden tunne, koetaan jotakin yhdessä, osana yhteisöä, ryhmää tai perhettä (Tarssanen & Kylänen 2007b, 116). Yhdessä oleminen ja tekeminen ovat perheleirin leimallisin piirre, ja myös siinä suhteessa Arkipäivien perhetyö täyttää elämyspalvelun kriteerit.

Elämyskolmion (Tarssanen & Kylänen 2007a; 2007b; 2009) mallissa ilmenee perheleireissä tärkeänä pidetty ominaispiirre: yhteisöllisyys. Yhteisöllisyyteen liittyy tietoisuus siitä, että saatu kokemus on yleisesti

hyväksytty ja arvostettu, jolloin se nostaa kokijan sosiaalista statusta tai liittää hänet tiiviimmin tiettyyn ryhmään. Perheleirissä sosiaalisen tuen tarjoaminen tapahtuu suureksi osaksi juuri sosiaalisen verkoston vuorovaikutuksessa.

Suunniteltaessa perheille elämys- ja muita perheleiripalveluita on huomioitava myös kysymys laadusta. Sen voidaan jakaa palvelun tekniseen, toiminnalliseen ja vuorovaikutuslaatuun (Grönroos 2001; Komppula & Boxberg 2002, 42–45; Tarssanen & Kylänen 2009, 17). Arkipäivät-perhepalvelun näkökulmasta laatua on se, mitä asiakas saa toiminnallisesti ja miten hän saa tuotteen eli se toimiiko palveluprosessi. Tässä olennaisia ovat perhetyöntekijöiden ja perhepalveluiden tarjoajien palvelukyky, motivointi ja vuorovaikutustaidot. Perheleiripalveluita suunniteltaessa ja tarjottaessa on tärkeää ottaa huomioon niin toimitilojen käyttökelpoisuus ja siisteys kuin informaation saanti sekä perhetyöntekijöiden tietotaito. Keskeistä on myös synnyttää luottamus perheleiripalveluihin, koska perheet eivät voi tutustua tuotteeseen ja palveluun etukäteen. Nämä erilaiset palveluiden luonteesta johtuvat reunaehdot, mahdollisuudet ja riskit on tiedostettava suunniteltaessa perheille hyvinvointipalveluita.

Laatu on palvelutoiminnan keskeisimpiä kilpailutekijöitä. Vaikka elämystaloudessa ratkaisevaa on aitous, sen rakentaminen edellyttää kuitenkin laadun huomioimista (Pine & Gilmore 2007). Aitous on avaintekijä tarjottaessa elämyksellisiä Arkipäivät-perheleiripalveluita. Sitä kuvaa se, miten perheet otetaan leirillä vastaan, miten perheiden kanssa toimitaan ja kuinka perheiden erityispiirteet huomioidaan. Sosiaalityön eettisten pelisääntöjen noudattaminen, asiakkaan oikeuksien huomioiminen, toiminnan läpinäkyvyys, lupausten pitäminen ja työntekijöiden avoimuus olivat keinoja saavuttaa perheiden luottamus. Perheleirillä saatavien elämysten ehtona on aitous. Haasteena onkin siirtyä palvelun laadun parantamisesta elämysten aitouden varmistamiseen ja muistaa, että aitouden määrittää viime kädessä asiakas itse (Pine & Gilmore 2007; Tarssanen 2008).

Kaikki vuonna 2000 leireille osallistuneet perheenjäsenet (N=24) pitivät kyselyn perusteella leiripohjaista tukemista tärkeänä, koska tämä tukimuoto on hyvä yhteisen päätöksenteon, ystävyuden ja keskinäisen ymmärtämisen oppimiseksi ja kokemiseksi. Sekä lasten että vanhempien mielestä elämykselliset ja mieleen jäävät kokemukset olivat tärkeitä lasten hyvinvoinnille.

Yhteinen perheleiri on tärkeä. Varmaan vain näin, ystävyyyden ja ymmärtämisen kautta on mahdollista päästä yhteisiin päämääriin. (isä 55, 2000, kysely)

Tällainen kansainvälinen perheleiri on ehdottomasti tarpeen lasten kasvukipujen vähentämiseksi. Juuri tätä lapset tarvitsevat. Kun he saavat eri ammattilaisilta vähän kannustusta, he siirtävät vaikka vuoria. (äiti 28, 2000, kysely)

Tällaisten kansainvälisten hankkeiden toteuttaminen on perheiden tukemiseksi erittäin tarpeellista. (isä 54, 2000, kysely)

Haluaisin jatkossakin tietoa talouden hallinnasta, ja käsitöistä, neulomisesta ja kirjomisesta. (äiti 30, 2000, kysely)

Leiri on tärkeä, kun se antaa lapsille tilaisuuden askarrella. (poika 48, 2000, kysely)

Uusia tietoja kauneudenhoidosta ja siitä miten pysyy hyvässä kunnossa pitäisi saada leiriltä jatkossakin. (tyttö 67, 2000, kysely)

Perheet tekivät lomakevastauksissa ehdotuksia leirien edelleen kehittämiseksi, mikä kertoi tutkijalle lisääntyneestä rohkeudesta. Vanhemmat korostivat, että selviytyäkseen muuttuvassa yhteiskunnassa lapsiperheet tarvitsevat jatkuvasti uusia kansainvälisiä tietoja ja näkemyksiä. He halusivat jatkaa kokemusten jakamista muiden maiden moniammatillisten ja -kulttuuristen asiantuntijoiden kanssa ja järjestää perheleirejä yhdessä muun maalaisten perheiden kanssa. Perheet toivoivat oppivansa taloudellista ja psykologista elämänhallintaa sekä käsitöiden tekemistä leireillä myös jatkossa. Lapset halusivat kaikille leireille tuleville lapsille mahdollisuutta askarrella ja saada uusia kiinnostavia tietoja. Vastauksissa ei esiintynyt eroja venäjän- ja vironkielisten vastaajien välillä, joten vastauksia ei ole eroteltu kieliryhmittäin.

Arkipäivät-perheleiri on osallistumista, osaamista ja onnistumista:

- intensiivistä perheelle tarjottavaa laatu-aikaa elämyksellisessä leiriympäristössä
- tuettua asumista itsestä ja omasta perheestä huolehtien
- monikulttuuristen tukihenkilöiden kanssa tiiminä toimimista
- osallistumista toimijana kaikkiin arkiaskareisiin
- turvallista ajan jäsentymistä

- vuorovaikutuksessa kehittyvää osaamista
- yhdessä toimimista sosiaalisen tuen avulla
- itsensä ylittämällä onnistumisen elämysten kokemista
- uudenlaista sosiaalista kokemusta.

Arkipäivät-elämisperhepalvelu koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisenä on perheleiri-idean kehittäminen ja työntekijöiden kouluttaminen. Toinen on perheleiri, joka tarjoaa mahdollisuuden saada elämyksiä ja oppia elämänhallintaa aidossa arkipäiväisessä ympäristössä tietyn ajanjakson kattavalla perheleirillä. Kolmas osa on perhepäivät, jossa jaetaan onnistumisen kokemuksia ja nautitaan yhdessäolosta.

Perheiden tapaaminen oli perhetuen kannalta oleellinen perheleirin jälkeen. Yksipäiväinen perheille suunnattu tapahtuma oli tärkeä myös hankkeen tulosten takaamisen ja arvioinnin kannalta. Tarjoamalla leireille osallistuneille perheille yhdessäoloa oli mahdollista tiivistää perheiden keskinäistä vuorovaikutusta, jotta nämä muodostaisivat toisilleen tukea ja apua tarjoavan piirin. Perhepäivillä myös kuvattiin hankkeen kulkua ja tuloksia yhteistyökumppaneille. Positiivinen ja tukea tarjoava ilmapiiri oli tärkeä osa perhepäiviä. Ilmapiiriä luotiin leikkien ja muun yhteisöllisen toiminnan avulla.

Kaikki olivat innostuneet lasimaalauksesta, mutta kaikkein luovimpia olivat minusta juuri heikoimmilla olevat perheet. Kaikki lähtivät perhepäiviltä uutta elämäniloa saaneina. (perhepäivällä luovuuskursssia pitänyt Tallinnan yliopiston lasitaiteen lehtori)

Leikkien kautta vanhemmat ja lapset saivat osoittaa aloitteellisuuttaan tekemällä ehdotuksia ja johtamalla leikkejä. Luovan toiminnan avulla perheet saattoivat näyttää toisilleen, että yksinkertaisista ja arkisista asioista saa yhdessä lasten kanssa luotua hauskaa ja hyödyllistä toimintaa.

Perhepalvelumuotoilun idea on tuottaa uudenlaista sosiaalista kokemusta sosiaalisen ja tutkimustuen avulla yhteisöllisessä, elämyksellisessä leiritoiminnassa. Leirillä osallistuminen voi johtaa muutokseen sekä mielikuvatasolla että muutoksena arjen toiminnoissa. Olen pyrkinyt perhepalvelun muotoilussa huomioimaan perhelähtöisyyttä ja perheiden odotuksia ja tarpeita sekä moninaisia kontaktipisteitä, joiden kautta palvelu koetaan, aistitaan ja nähdään. Arkipäivät-palvelumuotoilu (design)

perustuu poikkitieteelliseen suunnittelufilosofiaan. Olen sosiaalityö-
teen ohella toiminut markkinoinnin ja muotoilun tutkimuksen alueilla.
Pidän elämypohjaista Arkipäivät-perheleiripalvelua perheiden hyvin-
vointia tukevana yhteisöinnovointina.

8 TULOKSIA JA ELÄMYKSIÄ

Tutkimukseni tehtävänä on ollut kuvata ja analysoida perheleirejä sosiaalisen kokemuksen tuottajana. Olen tarkastellut niitä elementtejä, joiden kautta elämyksellistä perheleirimallia voidaan kehittää. Kysyin, Miten perheleiri uudenaikaisena elämysten ja sosiaalisen tuen ympäristönä tarjoaa riskiperheille sosiaalista kokemusta? Millaisia elementtejä sosiaalista kokemusta ja sosiaalista tukea tarjoavan elämyksellisen perheleirimallin kehittäminen tuottaa edellyttää?

Perheille (n=52) tarjottiin tukea Viron Lastensuojeluliiton (Eesti Lastekaitse Liit) ja Tallinnan yliopiston Arkipäivät-yhteisprojektissa vuosina 1999–2001. Lähtökohtana oli tukea selviytymisvaikeuksia kohtaavia perheitä Itä-Virumaalla. Kun kansainvälisen vapaaehtoisen tiimin kokoaminen tähän tarkoitukseen tuli mahdolliseksi, minä ja Sirkka Puustinen-Niemelä Savonia ammattikorkeakoulusta sekä suomalaiset ja virolaiset opiskelijat aloitimme vuonna 1999 Arkipäivät-hankkeen. Hankkeessa leiripohjainen, elämyksellinen ja toimintakeskeinen perhetyö toteutui 1) seitsemänpäiväisinä perheleireinä, 2) henkilökunnan koulutuksina ja 3) perhepäivinä.

Arkipäivät-hankkeen tavoitteena oli tarjota riskiperheille toimintakeskeisen leiripohjaisen perhetyön puitteissa arki- ja elämystoimintojen avulla sosiaalista tukea myönteisen sosiaalisen kokemuksen ja voimavarojen tuottamiseksi. Arkipäivät-perheleiritoiminnassa perhe nähtiin aktiivisena toimijana. Leireillä oli käytössä tiimityö menetelmä ja lähtökohtana kulttuurisensitiivinen perhepalvelu. Arkipäivät-perheleirin rakensivat yhdessä tekeminen, vastuun ottaminen yhdessä ja turvallisuuden kokeminen. Sen päiväaikataulu mahdollisti kaikille toimijoille ajan jäsentämisen eri toimintoihin, ymmärryksen ajasta ja sen käytöstä sekä samanaikaisesta toiminnasta.

Perheleirin tavoitteet saavutettiin tiimityöllä, jossa perheet ja työntekijät jakautuivat ryhmiin, mitkä vastasivat omista, leirin toimintoihin liittyvistä vastuualueistaan. Keittiö- ja siivousryhmät toimivat perheleireillä menestyksekkäästi. Perheleirien päiväohjelman suunnittelussa lähdimme liikkeelle perheiden tarpeiden ja toiveiden toteuttamisesta sekä luottamuksen ja yhdessäolon periaatteista. Lasten kanssa toimiessaan vanhempien oli voitava toteuttaa erilaisia vanhemman rooleja, ja van-

hemmille suunnatun ohjelman aikana lasten kanssa toimi leirin henkilökunta.

Arkipäivät-perheleirin elämyksellisiä toimintoja olivat selviytymistaitojen ja kielen opiskeleminen, vuorovaikutustaitojen harjoittelu, luova itseilmaisu ja näytteleminen, liikunta ja leikit. Tavoitteena oli kasvattaa perheiden selviytymisresursseja ja motivoida perheitä tarttumaan rohkeammin vastaan tuleviin ongelmiin. Elämyksellinen ympäristö auttoi perheenjäseniä tutustumaan paremmin toisiinsa, tarjoamaan ja kokemaan vastavuoroista tukea ja yhdessä tekemisen iloa sekä havaitsemaan uusia selviytymistaitoja ja kykyjä niin vanhemmissa kuin lapsissakin. Arki- ja elämystoimintojen toimivuuden takasivat aitous ja täsmällinen aikataulu sekä siitä kiinni pitäminen, yhdessä sovitut säännöt, päivien aluksi ja lopuksi järjestetyt tapaamiset, toimiva työnjako ja leiriläisten odotuksien täytyminen.

Sosiaalinen tuki painottui avun vastavuoroisuuteen eli antamiseen ja vastaanottamiseen. Tuki jakaantui emotionaaliseen, arvioivaan, informatiiviseen ja aineelliseen tukeen ja sitä tarjottiin vuorovaikutuksen, toiminnan, elämysten ja palvelukokonaisuuden kautta ihmisten selviytymiskeinojen kasvattamiseksi.

Sosiaalinen kokemus

Nimesin sosiaalisen kokemuksen ja jäsensin sen toiminnallisuuden, yhteisöllisyyden ja elämyksellisyyden käsittein. Ne tuottivat perheenjäsenille sosiaalisia resursseja ja toimijuutta. Tutkimus toi esille, että ryhmämuotoisuus leirin pyörittämisen menetelmänä oli hyvä, merkityksellinen ja onnistunut ratkaisu.

Toiminnallisuuden mahdollisti luottamus, aitous, osallisuus ja yhteistyön sujuvuus sekä monikulttuurisen ja moniammatillisen henkilökunnan perheistä välittäminen, ammattitaito sekä perheiden ja työntekijöiden yhteiset intressit. Perheenjäsenet pitivät tärkeinä työntekijöiden avoimuutta, pätevyyttä, lempeyttä, ymmärtävyyttä ja iloisuutta sekä yhteistyön onnistumisen osalta työntekijöiden persoonallisuutta.

Yhteisyys rakentui osallisuudesta, monikulttuurisuudesta, vastuullisuudesta, normiyhteisyydestä, rutiineista sekä turvallisuudesta. Ihmiset

tunsivat olevansa monikulttuurisen joukkueen jäseniä ja he tunsivat kollektiivisuutta ja yhtenä perheenä elämistä ja toimimista sekä tukihenkilöiden että toisten perheiden kanssa. Perheet pitivät tärkeänä voimavarojen lähteenä osallistumista päivittäisiin askareisiin ja toiminnan organisointiin. Heidän mielestään oli onnistunut ratkaisu, että omasta arjesta huolehdittiin yhdessä niin ohjelman, ruoanlaiton kuin siivouksenkin osalta. Vastuualueiden jakamista pidettiin onnistuneena ideana. Suunnittelu-työhön osallistumalla saatiin näyttöä omasta osaamisesta, ja kiitoksena työstä olivat leirin siisteys, järjestys ja arkirutiinien toimiminen. Perheet olivat myös tyytyväisiä yhdessä leirin alussa suunniteltuun aikatauluun, sen avulla oli helppo toteuttaa suunniteltu toiminta ja hoitaa päivittäiset rutiinit, tehostaa ajankäyttöä ja parantaa turvallisuudentunnetta.

Elämyksellisyys rakentui vuorovaikutteisuudesta ja osallisuudesta, luottamuksesta, onnistumisesta sekä itsensä ylittämisestä. Mieleenpainuvia perheleirielämyksiä olivat vuorovaikutustilanteet, erilaiset luennot ja yhteiset ryhmäkeskustelut, nuotioillat, päätösjuhlat ja yhdessä toteutettu grilli-ilta sekä osallistuminen sosiodraamaesitykseen, aerobic-tunnit, askarteleminen ja lasten kanssa yhdessä toimiminen. Itse tekemistä ja itsensä ylittämistä mahdollistavat aktiviteetit olivat elämyksellisiä, koska perheiden mielestä ne olivat hyödyllisiä arkielämän kannalta. Hyödyllisimmät tiedot ja kokemukset arkielämässä selviytymistä ja elämänhallintaa varten tulivat perheiden mielestä kuitenkin vuorovaikutustilanteista vertaisryhmissä ja asiantuntijoiden kanssa. Lasten ja toisista kulttuureista tulevien aikuisten kohtaamisessa koettu luottamus vaikuttivat suuresti tavoitteiden ja asenteiden muuttumiseen.

Perheenjäsenet pitivät perheiden leiripohjaista tukemista tärkeänä, koska tämä tukimuoto on hyvä yhteisen päätöksenteon, ystävyyden ja keskinäisen ymmärtämisen oppimiseksi ja kokemiseksi, ja mieleen jäävät kokemukset ovat tärkeitä lasten hyvinvoinnille. Perheleirejä pidetään usein vain virkistystoimintana muistamatta, kuinka paljon niin sanottuun ”vapaaseen” päivärytmiin tottuneet perheet joutuvat näkemään vaivaa arkirutiineista suoriutumiseksi. Rutiinit, kuten herääminen ja nukkumaanmeno määrättyyn kellonaikaan, sovittuun paikkaan sovittuna aikana saapuminen, kunnon ruoan syöminen pikaruuan sijasta, puhtaudesta ja siisteydestä huolehtiminen toivat onnistumisen elämyksiä. Arkipäivät-leirikokemukset ovat opettaneet arvostamaan erilaisia perheiden pienimmiltäkin näyttäviä suorituksia.

Tutkimus toi esille palvelun laadun kehittämistarpeen. Leirin alkupäivinä perheille pitäisi antaa enemmän aikaa yhdessä olemiseen ja vähentää muuta toimintaa. Kesäleirien toiminnan tulisi tapahtua mahdollisimman paljon ulkona. Arkipäivät-perheleirien kokemusten perusteella katson, että perhetyön keskeisenä tavoitteena tulisi tarjota perheille vielä enemmän tilaa ja mahdollisuuksia nähdä ja toimia toisin. Se, onko leiripohjainen perhetyö aikaisempia toimintamuotoja tehokkaampaa, selviää vasta pitemmän aikavälin tarkastelussa. Silti seitsemän leiripäivän aikana saatava sosiaalinen tuki ja voimavarojen lataaminen voivat rohkaista osallistuneita perheitä luomaan uusia suhdeverkostoja ja selviytymään arjessa vastaan tulevista ongelmista. Se ei kuitenkaan tarkoita, että leirin jälkeen ei tarvittaisi jatkuvaa perheiden tukemista.

Tutkimus osoitti myös, että eettiset kysymykset ovat perhetyössä keskeisiä. Perheet tarvitsevat tähänastista enemmän aktiivista osallistumista sosiaalisten verkostojen toimintaan ilman erityistä riskiperheen leimaa, yhdessäoltoa lasten kanssa, elämyksellistä toimintaa ja sosiaalista tukea uusiin haasteisiin tarttumiseksi. Aitous perhetyössä tarkoittaa ennen kaikkea eettisyyttä kohtaamisessa, työntekijän läsnäoloa ja välittämistä. Monikulttuurinen vuorovaikutus rakentuu kulttuurisensitiivisyydestä. Arkipäivät-projektityö antoi henkilökunnalle valmiuksia ymmärtää eri kulttuureista tulevia perheitä ja kiinnitti huomiota työetiikan kysymyksiin. Tuutorivanhempien kouluttaminen ja ottaminen mukaan perhetyöhön oli tärkeä eettinen innovaatio perheiden aktivoinnin kannalta, ja tätä kokemusta olisi tärkeä tutkia tulevaisuudessa.

Määrittelen sosiaalisiksi kokemuksiksi ne sosiaaliset resurssit, joita perheet ovat saaneet Arkipäivät-perheleirillä sosiaalisen tuen avulla elämyksistä ja yhdessä toimimisesta. Uusi sosiaalinen kokemus koostuu leirillä sosiaalisen tuen, elämyksien ja yhdessä toimimisen kautta omaksuttujen tietojen, arvojen, kykyjen, käsitysten ja käyttäytymismallien muodostamasta kokonaisuudesta, joka näkyy perheiden paremmassa selviytymisessä. Arkipäivät-perheleirin tuloksellisuuden tekijöitä ovat

1. Intensiivinen toiminnallisuus – seitsemänpäiväinen perheleiri mahdollisti sen, että perheet saivat intensiivisesti uusia sosiaalisia kokemuksia ja voimavaroja monikulttuurisissa sosiaalisissa verkostoissa selviämiseen.
2. Innovatiivinen osallisuus – emme ainoastaan järjestäneet perheille mukavaa viikkoa, vaan autoimme heitä itse osallistumaan sen järjes-

tämiseen ja päätöksentekoon, josta oli tuloksena perheleiripalvelun luominen yhdessä asiakkaiden kanssa.

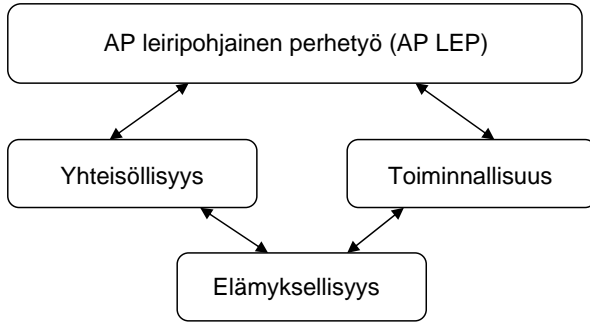
3. Elämyksellinen yhteisöllisyys – elämykset räätälöitiin yhdessä perheiden kanssa ja toteutettiin sosiaalisen tuen avulla.

Elämyksellinen perheleirimalli

Arkipäivät-perhepalvelun prosessissa tuli esille monimuotoisuus. Perhetyön ja perheleirien rakenteeseen vaikuttivat monet tekijät, sillä perheiden tarpeet olivat erilaisia. Paikkakunnalla tukea tarvitsevien perheiden määrä oli suurempi kuin projektin resurssit. Oli tärkeää huomioida paikalliset olosuhteet ja kulttuuri. Lisäksi vapaaehtoisten osaaminen ja työkokemus sekä sosiaalityöntekijöiden ja muiden toimijoiden resurssit vaikuttivat tuen laatuun ja muotoon. Monimuotoisuuden periaate tarkoitti sen myöntämistä, että perhetyölle ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa mallia. Jokainen viidestä perheleiristä toteutettiin pitäen mielessä osallistujien tarpeet, hankkeen peruseriaatteet ja toteuttajien resurssit. Myös Lea Pulkkinen ja Leevi Launonen (2005, 60) korostivat monimuotoisuusperiaatteen tärkeyttä omassa eheytettyä koulupäivää koskevassa tutkimuksessaan.

Ensimmäistä perheleiriä suunniteltaessa en ajatellut elämystuotetta tai elämyspalveluita, vaan ympäristöä, jossa perheille voisi tarjota sosiaalista tukea. Kuusitahoisen elämysmallin aspektit ja Arkipäivät-perheleirin analyysi viittaavat uusiin, myönteisiin seurauksiin perheille ja perhetyölle. Arkipäivät-leiripohjaisen perhetyön mallia voi pitää perheille suunnattuna elämystuotteena. Sen pohjalta voi järjestää palveluita perheille heidän tarpeidensa ja toiveidensa mukaan. Tarkastellessani yhteiskunnan muutoksia paneuduin yleisesti yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden väliseen pulmaan, mutta tässä yhteydessä on painotettava tarvetta luoda erilaisista lähtökohdista saapuville erilaisille perheille erityyppisiä leirimalleja.

Arkipäivät-perhepalvelumallin taustalla on perheiden situationaalisuus. Arkipäivät-leiripohjaisen perhetyön mallin elementteinä näen olevan toiminnan, yhteisöllisyyden ja elämyksen.

Kuvio 13. Arkipäivät-leiripohjaisen elämyksellisen perhetyön (AP LEP) malli.

Yhteisöllisessä perheleirimallissa yhdistyvät monet tärkeät elementit: onnistumisen elämykset, liikunta, oppiminen, irtiotto arjesta ja rentoutuminen hyvässä seurassa. Erilaisia elämyksellisiä toimintamahdollisuuksia ja sosiaalista tukea tarjoavana vuorovaikutusympäristönä perheleiri voi antaa perheille arkielämästä poikkeavia kokemuksia.

Leiripohjaisen elämyksellisen perhetyön elementtejä ovat tutkimuksen tulosten mukaan vapaaehtoinen ja sovellettavissa oleva työ, joka perustuu hyvälle motivaatiolle, taloudellisuudelle ja valmiudelle koviin ponnistuksiin. Se toteutuu viikon kestäväenä intensiivisenä perheleirinä, jossa keskeistä on kaikkien osapuolten asiantuntijuus, osallisuus ja valmius panostaa työhön. Lisäksi leirityön tärkeitä elementtejä ovat osallistujien odotusten täytyminen, aikataulussa pysyminen ja tiimin onnistunut työnjako (Arendi 2001, 27). Leiripohjainen työ pohjautuu sosiaalityön teorioihin ja Arkipäivät-projektin puitteissa tehtyyn tutkimukseen, ja sen toimivuus perhetyön metodina on todettu käytännössä Virossa.

Viron perheleireiltä vuodesta 1999 saakka saatuja kokemuksia kutsun Arkipäivät-hyvinvointipalvelun pohjalta leiri- ja elämyspohjaiseksi perhetyöksi, joka voidaan lyhentää AP LEP ja nähdä yhteisöperhetyön muotona. Perhepalvelu tapahtuu perheleirin puitteissa ja on luova perhelähtöinen vuorovaikutusprosessi, jossa sekä perheillä itsellään että tukiverkostolla on omat roolinsa, ja joka toteutetaan tiimityönä. Kyse on toimintaorientoituneesta ja intensiivisestä perhekuntoutuksesta (ks. esim. Hurtig 1999, 9–10), jonka keskiössä ovat perhemuotojen moninai-

suuden, jaetun asiantuntijuuden, moniammatillisuuden, monikulttuurisuuden ja elämyksellisyiden lähtökohdat. Kuntoutuksella tarkoitan tässä yhteydessä perheleiripalvelua, missä asiakas on toiminnan subjekti ja jolla pyrimme saamaan perheiden arki sujumaan.

Elämyksille perustuvaa leiripohjaista perhetyötä voisi nimittää myös elämysperhetyöksi, sillä monille perheille tärkeä ja ennen kokematon elämys oli inhimillisen sosiaalisen tuen saaminen. Leiripohjainen elämysperhetyö on perhepalvelua, jossa elämys ja elämyksellisyys viittaavat yksilölliseen kokemiseen sekä perheiden odotuksista ja konkreettisista tarpeista lähtevien palvelujen moninaisuuteen ja joustavuuteen. Elämyksellisyys voi antaa perheille voimavaroja ja elämänhallinnan kokemuksia. Kun perheet saavat leiriltä onnistumisen elämyksiä, ihmiset pystyvät näkemään tärkeitä asioita uudella tavalla ja voivat rohkaistua kokeilemaan jotain uutta.

Leiripohjaista perhetyötä ei ole syytä rinnastaa ”postmoderniin hetkelisyyteen”, sillä leiri ei ole perheille pelkästään lyhytaikainen kaunis uni, ”dreamland”. Kuusivuotisen perheleirikokemuksen valossa näyttää siltä, että leireillä sekä vuorovaikutustilanteissa että toiminnassa koetut pienet selviytymisen elämykset antavat voimavaroja ja itseluottamusta käyttäen saatuja kokemuksia arkielämässä. Esimerkiksi eräs vuoden 2000 Narva-Jõesuun perheleirille osallistunut äiti soitti minulle puolen vuoden kuluttua myöhään illalla ja kysyi mielipidettäni hänelle tarjotusta tilaisuudesta osallistua postinkantajien ammattiosaamiskilpailuun. Hän uskalsi pyytää sosiaalista tukea. Parin viikon päästä hän soitti uudelleen ja kertoi onnellisena saamastaan parhaimman postinkantajan palkinnosta.

Arkipäivät-perheleiripalvelun muotoilussa pääosassa on hyvinvointin tukeminen. Perhepalvelussa tärkeitä ovat osallisuus ja asiakaslähtöisyys, vapaaehtoisuus, kohtaaminen, kumppanuus, yhteistyö ja monikulttuuristen perheiden hyvinvointi. Perhepalvelu suunnitelmallisuus, tavoitteellisuus ja tukeminen toteutuvat yhteistyössä perheiden kanssa. Perhepalvelussa uudenlainen monikulttuurinen yhteistyö lastensuojelun asiakkaiden kanssa yhdistyy jaettuun asiantuntijuuteen ja elämykseen, ja päämääränä on selviytymismahdollisuuksien parantaminen hyvinvointipalveluiden avulla. Näen perheleirit yhtenä tuen mahdollisuutena, jossa hyvinvointipalveluna tuotetaan elämyksiä, sosiaalista tukea ja perhekuntoutusta. Apu ja kuntoutus on ehkä miellyttävämpää ottaa vastaan elämyksellisten hyvinvointipalveluiden muodossa.

Sosiaalisten kykyjen harjoittamisen ja elämysten kautta oppimisessa korostuu refleksiivisen ajattelun ja toiminnan lisäksi tilannesidonnaisuus, jolloin oppimisprosessia ei voi erottaa tilanteesta, jossa oppiminen tapahtuu (Mezirow 1995, 17; Ruohotie 1997, 36; 2000, 15; Ruohotie & Honka 2003, 9). Ymmärtäminen on tilannesidonnaista, jolloin ihmisen ollessa vuorovaikutustilanteessa tietyssä sosiaalisessa kontekstissa syntyy uudenlaista sosiaalista tietämystä (Jalava & Virtanen 1998, 17). Uusi tieto vaikuttaa aikanaan ihmisen näkemyksiin, käyttäytymiseen ja asenteisiin.

Arkipäivät-leiripohjainen ja elämyksellinen perhetyö on hyvinvointipalvelua, jota toteutetaan tavanomaisesta poikkeavassa ympäristössä, mikä tarjoaa jokaiselle yksilölle uudenlaisen mahdollisuuden omien selviytymiskeinojen tiedostamiseen ja kehittämiseen. Yhdessä asuminen, toiminta, vuorovaikutus, elämykset, oppiminen ja työskentely voivat tarjota sosiaalista tukea. Perheiden saamat uudet sosiaaliset kokemukset tulevat siten perheleirin sosiaalisen tuen tarjoamasta elämyksellisestä yhteistoiminnasta. Uudessa toimintaympäristössä aiemmat uskomukset ja tulkinnat muuttuvat (Jalava & Virtanen 1998, 44; Mezirow 2000, 5). Perhetyössä sosiaalisen tuen tulisi huomioida erityyppiset tarpeet ja ottaa lähtökohdaksi subjektiivista, millä tarkoitan jokaisen ihmisen oikeutta yksilöllisiin ja kulttuurilähtöisiin käsityksiin ja merkityksenantoihin. Ryhmätoiminnan menetelmälle ja tiimityön periaatteille rakentuvan perheleirin toteuttaminen, työn järjestäminen ryhmittäin ja toiminnallinen lähestymistapa tekevät jokaiselle perheenjäsenelle mahdolliseksi saada uudenlaista sosiaalista kokemusta.

Arkipäivien leiripohjainen, elämyksellinen ja toimintamuotoinen perhetyö voitaisiin määritellä myös tukiprosessiksi. Malcolm Payne (1996, 17–34) toteaa, että sosiaalityö voidaan yleisesti ottaen määritellä prosessiksi, jossa ihmisiä autetaan selviytymään kohtaamistaan vastoin käymisistä entistä paremmin.

Arkipäivät-leiripohjainen elämyksellinen perhetyö (AP LEP) -mallina on tuote. Sen pohjalta voi räätälöidä palveluita perheille heidän tarpeidensa ja toiveidensa mukaan. Moniammatillinen, leirimuotoinen, perhetyötä toteuttava ja helposti sovellettavissa oleva uudenlainen malli auttaa rakentamaan perhepalveluprosessin, jossa vanhempien selviytymiseen käytetään heidän omia voimavarojaan henkilökunnan antaman sosiaa-

lisen tuen avulla. AP LEP -mallissa työntekijät ottavat lastensuojelutuen tarpeessa olevat asiakasperheet mukaan yhteiseen toimintaan, suunnitteluun, toteuttamiseen, arviointiin ja jatkotyöskentelyn kehittämiseen. Perheistä itsestään löytyy paljon voimia ja osaamista. Perheirimallissa alan ammattilaisten tehtäväksi jää antaa sosiaalista tukea lapsiperheille ja luoda yhdessä elämyksellinen toimintaympäristö, jossa vanhempien voimavarojen käyttöönotto mahdollistuu.

Arkipäivät-perheleiri voi olla yksi mahdollisuus henkiseen hyvinvointiin tähtääviin elämyspalveluihin, missä perheet sekä käyttävät että rakentavat omaa sosiaalista pääomansa osallistuessaan aktiivisina toimijoina perheleiriyhteisöön.

Arkipäivät-projektin menetelmiä hyödyntäviä hankkeita toteutetaan nykyisiin Sillamäellä, Narvassa, Rakveressa, Raplassa, Tartossa ja Tallinnassa. Arkipäivät-projektin alahankkeiden puitteissa on solmittu yhteistyösopimuksia Tarton, Sillamäen, Narvan ja Rakveren kaupunkien kanssa. Sopimukset määrittelevät sekä Lastensuojeluliiton että paikallishallinnon tehtävät perheille suunnatuissa tukitoimissa. Arkipäivät-projektin menetelmien pohjalta toteutettava vanhemmuutta tukeva perhetyö jatkuu myös Suomessa Savonia-ammattikorkeakoulun järjestämällä perheleireillä.

Tutkimuksessa on tullut esiin, että perheleireille osallistuneet vanhemmat olivat ennen hankkeen piiriin tuloaan saaneet vain aineellista ja jonkin verran informatiivista sosiaalista tukea. Viikon aikana leirillä saatu emotionaalinen ja arvioiva tuki osoittautui monille entuudestaan tunte mattomaksi mutta hyvin tärkeäksi selviytymisen elementiksi. Vanhemmat saivat luottamusta myös siitä, että heidän on tarvittaessa mahdollista saada sosiaalista tukea hankkeeseen osallistuneilta perheiltä ja työntekijöiltä sekä asuinpaikkakuntansa sosiaalityöntekijöiltä. Aikaisempia tutkimustuloksia vahvistaen kävi ilmi, että vanhempien turvallisuudentunnetta lisäsi tieto, että tukea on tarvittaessa saatavilla. Tuloksena voi mainita myös kasvaneen kyvyn ottaa vastaan sosiaalista tukea. Kun ensimmäisten leiripäivien aikana aktiviteetteihin osallistumista arasteltiin tai niissä jäätettiin huonon itsetunnon vuoksi passiivisiksi, leirin lopulla kaikki perheet osallistuivat aktiivisesti toimintaan.

Tavoitteena on, että perheiden saama uusi sosiaalinen kokemus näkyy lasten hyvinvoinnin lisääntymisenä ja sellaisina loistavina lasten silmi-

nä, joita näin toimintapohjaisen ja elämyksellisen Arkipäivät-perheleirin aikana. Kokemuksemme perusteella voidaan todeta, että vanhempien mukaan ottaminen tasavertaisina yhteistyökumppanina on hyödyllinen voimavara lastensuojelun perhetyössä. Näin vanhemmat tulevat tietoiseksi omista oikeuksistaan osallistua perheitä koskevaan päätöksentekoon ja saada työtä ja koulutusta. Lisäksi vanhemmat tiedostavat velvollisuutensa ottaa vastuuta omien lastensa kasvatuksesta. Mielestämme leiripohjainen elämyksellinen lastensuojelun perhetyö tuottaa yhteiskunnalle taloudellista hyötyä aineellisen tuen tarpeen vähenemisenä. (Leppiman & Puustinen-Niemelä 2006.)

Ajatuksia perheiden hyväksi

Perheille oli tarpeen saada irtautua kodin raskaista yksin hoidetuista arkirutiineista miellyttävässä ja elämyksellisessä yhdessäolotilanteessa. Perheet siirtyivät viikon aikana yksinäisyyden arjesta yhteisöllisyyden arkipäivään. En ole ajatellut, että viikossa leirillä tapahtuvasta syntyisi perheille merkittäviä muutoksia. Kokemukset kuitenkin antavat perheille mahdollisuuden omaksua uusia tietoja ja taitoja ja hahmottaa uudella tavalla vanhoja käsityksiä ja arvoja. Perheleiri avartaa ihmisten mahdollisuuksia ja toimintatilaa, jolloin sen voisi sanoa työntävän kattoa vähän ylemmäs ja seiniä vähän leveämmälle. Perheiden saamat uudet sosiaaliset kokemukset ilmenevät myöhemmin siinä, miten perheet käyttäytyvät yhteiskunnallisina toimijoina.

Mielestäni perheleiripalvelu ei jää irralliseksi perheiden muutostyössä. Se on luonnollinen osa elämisperhetyön tavoitteesta. Muutoksia on tapahtunut perheiden mielikuvissa, heidän ajattelutavoissaan ja näkemyksissään omista mahdollisuuksista sekä muutoksina arjen toiminnoissa muun muassa valintojen teossa.

On mahdollista kysyä, voiko perheleiriä pitää eräänlaisena simulatioina, jossa viikon aikana yhdessä perheiden kanssa rakennetaan tavaltaan uusi maailma. Onko syytä pelätä, että viedessämme perheet viikon ajaksi heidän omasta arjestaan Arkipäivät-leirille luomme heille vain ”spektaakkeliyhteiskunnan”, ”lumekuvan” tai ”keinotekoisien yhteiskunnan”? En näe perheleiriä kulissimaisena Disneylandina vaan autent-

tisena perheiden tilaa laajentavana tilanteena. Perheleiri ei ole loistokylpylä, jossa aamiainen tuodaan vuoteeseen. Kontrastia tavoiteltaessa oli tärkeintä luoda arkisesta poikkeava yhdessäolon ilmapiiri sekä puitteet uudenaikaisille päivärutiineille, vuorovaikutukselle ja suhtautumiselle. Tällaisesta ympäristöstä saatu selviytymiskokemus voi tuoda perheille rohkeutta myös omassa arjessa yrittää uusia asioita uusin voimin.

Kun selviydyin viikon ajan tällä leirillä, selviydyn kyllä myöhemminkin. (äiti 2000, kysely)

Toinen kriittinen kysymys, joka on noussut esiin yhä uudelleen perheleirejä suunniteltaessa, liittyy toisenlaiseen maailmaan ja toisenlaiseen tilaan siirtymiseen. Onko se välttämättä hyväksi perheille? Kuinka heidän paluunsa takaisin omaan arkeen onnistuu? Kysymys on tärkeä. Kun ihmisillä on ollut yksikin mahdollisuus kokea uudenlaista tilaa ja uudenaikaisia ihmissuhteita, he voivat saada elämyksen, joka voi johtaa asioiden näkemiseen uudella tavalla. Jopa yksi hyvä arjen kokemus voi toimia perheille tavoitteena, joka suuntaa toimintaa.

Perhetyötä kehittäessämme emme voi olla kaikissa asioissa ”täysikasvuisia”. Perhetyön tutkija ei ole koskaan viaton, kuten Soile Veijolan sanoo (2002, 109) ”hiekkaa iholtaan ravistava lapsi”. Tutkimuksessa olisi pitänyt keskittyä enemmän eettiseen ja ymmärtämiseen kuin toiminnan analyysiin. Mutta vasta kokemus tekee aikuiseksi. Tutkijana näen itseni toimintaetnografin roolissa, keskittymässä kehitykseen ja muutokseen. Toisaalta tutkimus, joka kasvattaa tutkijaa, voi kasvattaa myös koko yhteiskuntaa. Mervi Uusimäki korostaa perhetyön tutkimuksessa keskeisenä inhimillistä tekijää, joka koskee meitä kaikkia. Hän (2005, 192) toteaa, että perhetyötä ja perhepalveluja, erilaisia toimintamuotoja ja -menetelmiä tarvitaan, koska kuka tahansa meistä voi yhtäkkiä olla avun tarvitsija. Koska tilanteet ja perheiden voimavarat muuttuvat koko ajan, tarvitaan jatkuvaa palvelujen kehittämistä.

Jokaisen tutkimuksen tärkein anti on uusissa tutkimustuloksissa. Mitä uutta perhetyössä, sosiaalisessa tuessa ja elämyksellisyydessä on? Analysoituaani Viron sosiaaliministeriön ja lastensuojeluorganisaatioiden ohjelmia ja kehittämisasiakirjoja ja työskenneltyäni vuodesta 1972 lähtien perhetyöhön liittyvissä viroissa katson sekä etnografina, toimintatutkijana ja käytännön palveluiden suunnittelijana, että Viron perhetyötä on kehi-

tettava luomalla sille uusia työskentelymuotoja. Tutkimukseni voi avata Viron perhetyölle uusia näköaloja.

Etnografisena tutkimuksena työni auttaa kehittämään yhteisöperhetyön metodeja ja kiinnittämään huomiota perhesosiaalityön tulevaisuuteen. Haasteena oli rakentaa käytännön työn tueksi toimintameto-
deja uuteen vanhemmuutta ja lasten hyvinvointia tukevaan perheiden palvelukokonaisuuteen. Tutkimus palvelee perhe- ja sosiaalityöntekijöiden työn kehittämistä. Saadut tutkimustulokset voivat tuoda leiri- ja elämispohjaisen perhetyön, yhteisösosiaalityön ja yhteisöperhetyön käsitteet ammatilliseen käyttöön myös Virossa. Ennen kaikkea tutkimukseni tarjoaa perheille uuden yhteisösosiaalityön muodon: leiripohjaisen elämysperhetyön hyvinvointipalveluna.

Viron tähänastiset menestystekijät, itsenäistyminen, radikaali yksityistäminen, rahauudistus ja päättäjien sukupolvenvaihdos, olivat tutkimuksen alkuvuosiin mennessä tehneet (Heidmets ym. 1999, 8) tehtävänsä, sillä yhteiskunta on uudistunut. Nyt tarjotaan kahta suuntaa: Viron kehittymistä Euroopan rajalla olevaksi yhteiskunnaksi tai uudistusten ja uudenlaisten ratkaisujen valtioksi, jossa esimerkiksi internetyhteyksien mahdollistaminen nähdään ihmisoikeutena.

Antti Jokinen (2007) on todennut, että Euroopassa maksetaan tekniikasta ja Yhdysvalloissa osaamisesta, mutta mikä on tilanne Virossa. Ihmisoikeuksien sekä lasten ja perheiden oikeuksien lähtökohdista ajatellen Viro voisi pyrkiä valtioksi, jossa sosiaalinen tuki ymmärretään perheiden ihmisoikeutena. Investoimalla enemmän perheiden hyvinvointipalveluiden tukemiseen riskiperheet voitaisiin saada tuntemaan yhteiskunnan tarjoama huolenpito.

Voimavarojen palautuessa ja uusien taitojen karttuessa perheleirillä jokaisella perheenjäsenellä oli mahdollisuus kokea iloa siitä, että hän pystyy olemaan selviytyjä. Viron yhteiskunta voi tukea omaa selviytymistään saamalla perheet toimimaan yhteiskunnan hyväksi. Perheitä kohtaavia ongelmia ei tulisi nähdä yksilöiden vaan yhteiskunnan ongelmina, joiden ratkaiseminen johtaisi sekä perheiden että yhteiskunnan parempaan selviytymiseen.

Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa panostetaan ihmisiin, koska terveet ja motivoituneet ihmiset ovat yhteiskunnalle hyödyllisiä. Perheleirikokemusten perusteella olen pyrkinyt omassa tutkimuksessani nostamaan

esille perheiden selviytymistä tukemalla yhteiskunnalle koituvan hyödyn. Selviytymisen yksi elementti on hyvä lapsuus, jota Jouko Kajanoja (2005, 234–240) pitää omassa tutkimuksessaan avaimena kansantalouden menestykseen. Perheleirillä saadun sosiaalisen tuen ja elämysten ansiosta paremmin selviytyvät ihmiset tuovat lisää voimavaroja koko yhteiskunnalle. Samalla yhteiskunnan inhimillinen, sosiaalinen ja taloudellinen pääoma karttuvat. Kuinka paljon perhe, joka ei selviydy, Virolle maksaakaan?

Tutkimukseni toinen konkreettinen anti on sen sovellettavuus. Teoreettisten analyysien ja perheleirikokemusten perusteella voin tarjota tiettyjä konkreettisia ratkaisuja perheiden tukemiseen ja muutosten aikaansaamiseen. Yhteisöperhetyössä sosiaalisen tuen kautta saadut elämykset ja sosiaaliset voimavarat voivat olla toimijuuden kannalta keskeinen sosiaalinen kokemus muutokseen. Perhetyö voidaan Tarja Heinin ym. (2000, 188) mukaan nähdä sateenvarjokäsitteenä, joka jakautuu kolmeen sektoriin: toimisto- ja klinikkamuotoinen perheterapia, perheen kotona tapahtuva kohdennettu ja tehostettu perhetyö sekä leirimuotoinen ympärivuorokautinen perhekuntoutus. Leirimuotoinen toiminta tulee tässä jaottelussa kaikkein lähimmäksi Arkipäivät-perheleirillä. Sen perhetyön asiakkailla oli monenlaisia taustoja ja sosiaalisia kokemuksia, mutta asiantuntevan ja motivoituneen henkilökunnan, kunnollisen koulutuksen ja hyvien valmistelujen avulla kaikki perheleirit onnistuivat tarjoamaan elämyksiä, tukea ja kuntoutusta. Perheleiriä perhekuntoutusmuotona on usein kuvattu lomantyyppisenä tukena, jonka kohteena ovat tukea tarvitsevat tai huostaanoton uhan alla elävät lastensuojelun asiakasperheet (Heino ym. 2000, 11, 19).

Olen pyrkinyt tutkimusanalyysina kertomaan Arkipäivät-tarinan ja kuvaamaan leiripohjaista yhteisöperhetyötä sekä todellisuutena että visiona. Se voi tarjota uudenlaista sosiaalista kokemusta ja auttaa kohti muutosta ja parempaa jaksamista. Alussa totesin, että transformaatioyhteiskunta voi muodostaa uhkan perheille. Nyt lopuksi toivon, että muutos olisi aina mahdollisuus. Muutoksen toteutumiseksi perheet tarvitsevat elämyksellistä ympäristöä, sosiaalista tukea ja asialleen omistautuneita tuen tarjoajia. Arkipäivät-prosessi on kokeiltu ja hyväksi havaittu, mutta silti se on vain yksi luova mahdollisuus. Arkipäivät-kokeilu oli pieni yrittäjä muuttaa maailmaa paremmaksi.

Perheen yksityisyys on murtunut yhdessä perinteisen perhemallin kanssa (Hurtig 1999, 20). Virossa perheeseen liittyvät prosessit ovat muotoutumassa, ja perhettä ”tehdään” koko ajan. Samalla myös perhepolitiikkaa ja perhepalveluita pitäisi tutkia ja muotoilla yhä uudelleen.

Tutkimuksen tuloksena katson, että Arkipäivät-perheleiri on yksi yhteisösosiaalityön muoto. Arkipäivät-leiripohjainen elämyksellinen perhetyö on yhteisöperhetyön muoto ja se sisältää elämyksellisen ja toiminnallisen perhetyön ulottuvuudet. Perheille suunnattuna hyvinvointituotteena se ei ole lopullinen, lukkoon lyöty malli, vaan on pikemminkin prosessi.

Hyvinvointi ja turvallisuus ovat elämysyhteiskunnan trendejä. Toisaalta hyvinvointipalvelujen muotoilussa, designin keskeisenä haasteena nyky-yhteiskunnan muutosten nopeutuessa ovat palveluiden muuntuvuus ja muunneltavuus sekä asiakkaiden osallistuminen (ks. myös Koskinen 2006, 260). Arkipäivät-leiripohjainen elämyksellinen perhetyö, sekä yhteisöperhetyö muotona, että käsitteellisenä innovaationa on muunneltava ja asiakkaan osallistumista mahdollistava.

Uudessa elämysyhteiskunnassa, missä teknologian muutos välittyy muun muassa talouteen ja sosiaalisiin rakenteisiin, vanhat hyvinvointipalveluiden menettelytavat eivät välttämättä ole parhaita. Hyvinvointipalveluiden kehittäminen edellyttää vakavaa paneutumista tutkimus- ja kehittämistoimintaan, sillä huomisen ratkaisut eivät löydy eilisestä (Urponen 1992, 47).

Arkipäivät-projektin Suomen tiimiini kuuluvan Eeva Aulakosken (2002) ja omien kokemuksieni pohjalta katson, että transformatiivisella, Arkipäivät-leiripohjaisella elämyksellisellä perhetyöllä on paikkansa suuren perhetyön sateenvarjon alla. Kaikentyypistä perhetyötä tarvitaan myös tulevaisuudessa. Siirtyessämme kohti elämysyhteiskuntaa arvelen, että perheet odottavat yhä enemmän luovan perhetyön palveluita.

Mielestäni tämän tutkimuksen tulokset on otettava huomioon kehitettäessä uusia, ajanmukaisia hyvinvointipalveluita. Perhepalveluiden kehittämistoimenpiteiden pitäisi siten ehkä suuntautua kohti transformatiivista, elämyksellistä hyvinvointipalvelua ja leirimuotoista luovaa yhteisöperhetyötä. Arkipäivien kokemusten valossa leireille osallistuneet eivät kokeneet leiri- ja elämyspohjaista perhepalvelua leimaavaksi, vaan sitä pidettiin päinvastoin erilaisia perheitä arvostavana. Pitäisi kuitenkin

kin tutkia vielä tarkemmin perhepalvelun eettisiä kysymyksiä. Luova monikulttuurinen yhteisöperheleiripalvelu auttaisi Viron integroitumisongelmien tehokkaammassa ratkaisussa, ja sille olisi kysyntää myös Suomessa, joka jo tunnetaan maahanmuuttajaperheiden kulttuurisesti sensitiivisenä ja hyvätaoisena auttajana (ks. myös Jäppinen & Hurtig 2007, 141–147).

Vuonna 1995 ilmestyneessä kirjassa Sosiaalityön teoria ja käytäntö kirjoittaa Arvo Raidal (mt., 288), joka on opiskellut ja työskennellyt Englannissa ja Kanadassa yli viisikymmentä vuotta: ”Sosiaalityö ei kaipaa niinkään menetelmiä ja metodeja, vaan hyviä, kriittisiä kysymyksiä.” Myös Tommy Hellsten (2006, 13) korostaa rohkeutta kysyä: ”Viisaus on enemmän kysymyksiä kuin vastauksia”. Olen pyrkinyt tutkimuksessani esittämään kysymyksiä sekä itselleni että lukijoille. Perheleirielämys on antanut matkaevääksi enemmän tilaisuuksia ihmetellä kuin antaa vastauksia.

Tutkimukseni lopuksi voin ajatella: mitä enemmän perheet saa toiminnallisia, yhteisöllisiä ja elämyksellisiä osallistumismahdollisuuksia ja sosiaalista tukea, sitä pienemmiksi perheitä uhkaavat riskitekijät käyvät ja sitä enemmän yhteiskunnan inhimillinen, sosiaalinen ja taloudellinen pääoma kasvavat. Sosiaalista pääomaa syntyy sosiaalisella työllä, toimimalla yhteisten asioiden hyväksi (Niemelä 2004, 24). Se, voisiko leiri- ja elämyspohjaisesta perhepalvelusta muodostua Viron yksi yhteisöperheytyön muoto, jää sosiaaliviranomaisten päätettäväksi. Oma tehtäväni oli tutkimuksen avulla yhteisösosiaalityön kehittäminen.

Arki merkitsee aikaa ja paikkaa, jossa elämme kukin omine voimienemme, voimavaroinemme ja kykyinemme, jotka ovat kaikilla erilaisia ja erisuuruisia (Arendi 2001, 7). Perhe muodostuu arjen yhdessä jakajista (Uusimäki 2005, 9). Yhteiskunta ei voi elää perheiden puolesta, vaan jokainen ihminen tekee itse omat valintansa tietojensa, taitojensa ja voimavarojensa pohjalta. Tukemalla perhetyötä ja sen tutkimusta yhteiskunta voi kuitenkin tarjota puitteet perheiden arjen elämyksille.

Lähteet

- Ainsaar, Mare 2000: Eesti laste- ja perepolitiika otsingul. Teoksessa Ainsaar, Mare (toim.): Laste- ja perepolitiika Eestis ja Euroopas. Rahvastikuministri büroo. Tartu, 153–170.
- Airto, Mikko & Helavirta, Susanna & Kurkinen, Jorma & Loponen, Katriina & Uusimäki, Mervi 2005: Preventteri: Moniammatillinen yhteistyö lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 17. Oulu.
- Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.
- Alasuutari, Pertti 2001: Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Hanki ja Jää. Gaudeamus. Yliopistopaino. Helsinki.
- Alderfer, Clayton 1972: Existence, relatedness and growth. Human needs in organization settings. Free Press. New York.
- Allardt, Erik 1976: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Söderström. Porvoo.
- Anderson, Benedict 1996: Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso. London, New York.
- Annist, Aet 2006: Seeking community in post-Soviet Estonian centralised villages. Academic dissertation. University of London. London.
- Antonucci, A. & Jackson, J. S. 1990: The role of Reciprocity and Social Support. Teoksessa Sarason, Barbara & Sarason, Irwin & Pierce, Gregory (toim.): Social Support: An interactional view. John Wiley & Sons. New York.
- Antonucci, Toni C. 1985: Social Support: Theoretical advances, recent findings, and pressing issues. Teoksessa Sarason, Barbara & Sarason, Irwin (toim.): Social Support: Theory, Research and Applications. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht, Netherlands, 21–38.
- Anttalainen, Jarno 2007: Kokemukset syväjohtaminen®-valmennusprosessista: Tapaus Iitala ryhmän Suomen myynti ja markkinointi. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 52. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Anttila, Marjo & Brummer, Kirsi 2004: Ohjaava perhetyö – työtä perheiden hyväksi. Teoksessa Anna-Maija Puroila (toim.): Kehittyvä perhetyö. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 12. Oulu, 131–139.
- Arendi, Katrin 2001: Riskipere: Toimetuleku parandamise võimalused projektitöö näitel. Bakalaureusetöö. TPÜ sotsiaaltöö osakond. Tallinn.
- Argyle, Michael & Dean, Jackie 1965: Eye-contact, Distance and Affiliation. Sociometry, 28, 289–304.
- Argyris, Chris & Schön, Donald 1974: Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness. Jossey Bass. San Francisco.
- Argyris, Chris & Schön, Donald 1978: Organizational Learning. Addison Wesley. Reading.

- Atkinson, Paul 1990: *The Ethnographic Imagination: Textual Constructions of Reality*. Routledge. London.
- Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.) 2001: *Handbook of Ethnography*. Sage Publications Ltd. London.
- Aulakoski, Eva 2002: Arkipäivät-perheleiritoiminnan arviointia vanhemmuuden tukena. *Opinnäytetyö*. Pohjois-Savon ammatikorkeakoulu Sosiaali- ja terveystieteiden osasto. Iisalmi.
- Banks, Marcus 2001: *Visual method in Social Research*. Sage Publications Ltd. London. GBR, 80. <http://www.ebrary.com/lib/ulapland> [21.7.2006.]
- Baron, Steve & Harris, Kim & Hilton, Toni 2009: *Services Marketing*. Palgrave Macmillan. New York.
- Bass, Bernard M. & Avolio, Bruce 1994: *Improving Organizational Effectiveness Through Transformational Leadership*. Sage Publications. Thousand Oaks.
- Bass, Bernard M. & Riggio, Ronald E. 2006: *Transformational leadership*. L. Erlbaum Associates. Mahwah, N.J.
- Beck, Ulrich 1995: Poliittikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (toim.): *Nykyajan jäljillä*. Vastapaino. Tampere, 11–82.
- Beck, Ulrich 1999: *World Risk Society*. Polity Press. Cambridge.
- Berry, Leonard L. & Parasuraman, A. 1991: *Marketing Services. Competing Through Quality*. The Free Press. New York.
- Bierhoff, Hans W. 1996: Pro-social Behaviour & Social support. Teoksessa Hewstone, Miles & Stroebe, Wolfgang & Stephenson, Geoffrey M. (toim.): *Introduction to Social Psychology: A European Perspective*. Blackwell Publishers Ltd. Oxford, UK, 375–399.
- Bourdieu, Pierre 1985: The Forms of Capital. Teoksessa Richardson, John G. (toim.): *Handbook of Theory of Research for Sociology of Education*. Greenwood Press. Ithaca, 241–258.
- Bourdieu, Pierre 2003: *Praktilised põhjused: Teeteooriast*. Tänapäev. Tallinn.
- Buunk, Bram P. 1990: Affiliation and Helping Interactions within organisations: a critical analysis of the role of Social Support with regard to Occupational Stress. Teoksessa Stroebe, Wolfgang & Hewstone, Miles (toim.): *European view of Social Psychology*. John Wiley. Chichester, vol.1, 293–322.
- Buunk, Bram P. 1995: Comparison Direction and Comparison Dimension among disabled Individuals: toward a refined conceptualisation of Social Comparison under Stress. *Personality and Social Psychology Bulletin* 21, 316–330.
- Buunk, Bram P. 1996: Affiliation, Attraction and Close Relationships. Teoksessa Hewstone, Miles & Stroebe, Wolfgang & Stephenson, Geoffrey M. (toim.):

- Introduction to Social Psychology. Blackwell Publishers Ltd. Oxford, UK, 345–374.
- Böhnisch, Lothar 2003: Explorative Studie zum Modellprojekt "Therapeutische Jungenwohngruppe" der Kinderarche Sachsen e.V. Dresden. Technische Universität Dresden, Institut für Sozialpädagogik, Sozialarbeit und Wohlfahrtswissenschaften. Dresden.
- Cahill, Michael 1994: *The New Social Policy*. Blackwell. Oxford.
- Caplan, Gerald 1974: *Support Systems and Community Mental Health: Lectures on Concept Development*. Behavioural Publications. New York.
- Cassel, John C. 1976: The Contribution of the Social Environment to Host Resistance. *American Journal of Epidemiology* 1976/104, 107–123.
- Cobb Sidney 1976: Social Support as a moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine* 38, 300–314.
- Cohen, Sheldon & Hoberman, Harry M. 1983: Positive Events and Social Supports as Buffers of the Life Change Stress. *Journal of Applied Social Psychology*, 13, 99–125.
- Cohen, Sheldon & Syme, S. Leonard 1985: *Social Support and Health*. Academic Press. USA.
- Cohen, Sheldon & Wills, T. 1985: Stress, Social Support, and the Buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, Vol. 98, Nr. 2, 310–357.
- Coleman, James 1990: *Foundations of Social Theory*. Mass. Harvard University Press. Cambridge.
- Cowell, Donald W. 1989: *The Marketing of Services*. Heineman. Oxford.
- Csikszentmihalyi, Mihaly 1990: *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. Harper and Row. New York.
- Csikszentmihalyi, Mihaly 1997: *Finding Flow, The Psychology of Engagement with Everyday Life*. Basic Books. New York.
- Csikszentmihalyi, Mihaly 2000: *Beyond Boredom and Anxiety: Experiencing Flow in Work and Play*. Jossey-Bass Publishers. San Francisco.
- Cutrona, Carolyn E. 1986: Behavioural Manifestations of Social Support: a microanalytic investigation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 201–208.
- Cutrona, Carolyn E. 2002: *Social Support Principles for Strengthening Families*. Teoksessa Canavan, John & Dolan, Pat & Pinkerton, John (toim.): *Family Support: Direction from Diversity*. Jessica Kingsley Publishers Ltd. London, 103–122.
- Cutrona, C. C., & Russell, D. W. 1987: The provision of Social Relationships and Adaptation to Stress. Teoksessa Jones, W. H. & Perlman, D. (toim.): *Advances in Personal Relationships*, Vol. 1. JAI Press. Greenwich. CT, 69–108.
- Davies, Bronwyn & Harré, Rom 1990: Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 20; 1, 43–63.

- Dean, Alfred 1986: *Social Support in Epidemiological Perspective*. Teoksessa Lin, Nan & Dean, Alfred & Ensel, Walter (toim.): *Social Support, Life Events and Depression*. Academic Press Inc. Orlando.
- Denscombe, Martyn 2000: *The good Research Guide for small – Scale Social Research projects*. Open University Press. Maidenhead. PA.
- Denzin, Norman K. 1988: *Triangulation*. Teoksessa Keeves, J. P. (toim.): *Educational Research, Methodology and Measurement. An International Handbook*, 511–513.
- Denzin, Norman K. & Lincoln Yvonna S. 1998: *Entering the Field of Qualitative Research*. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (toim.): *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Sage. CA, 1–34.
- Derman, Niina 2006: *Lastega perede elamistingimused ja majanduslik toime- tulek*. Teoksessa Hansson, Leeni (toim.): *Perekond ja uued sotsiaalsed riskid*. TLÜ Kirjastus. Tallinn, 50–64.
- Dick, Bob 1993: *You want to do an Action Research Thesis? A Guide on how to conduct and report Action Research*. <http://www.scu.edu.au/schools/sawd/arr/arth/arthesis.html>. [17.11.2001.]
- Dictionary of Business* 1996: 2. Edition. Oxford University Press. London.
- Dunkel-Schetter, Cristina & Bennett, Thomas L. 1990: *Differentiating the Cognitive and Behavioral aspects of Social Support*. Teoksessa *Social Support: An interactional view*. Sarason, Barbara R. & Sarason, Irwin G. & Pierce, Gregory R. (toim.): *Wiley & Sons*. New York, 267–296.
- Dunst, Carl J. & Trivette, Carol M. & Deal, Angela G. 1994: *Supporting & Strengthening Families. Volume 1: Methods, Strategies and Practices*. Brookline Books. Cambridge.
- Earls, Mark 2002: *Welcome to the Creative Age: Bananas, Business and the Death of Marketing*. John Wiley & Sons, Inc. West Sussex. England.
- Eesti Entsüklopeedia* 2. 1987: *Eesti Entsüklopeediakirjastus*. Tallinn.
- Eesti Entsüklopeedia* 5. 1990: *Eesti Entsüklopeediakirjastus*. Tallinn.
- Eesti Entsüklopeedia* 8. 1995: *Eesti Entsüklopeediakirjastus*. Tallinn.
- Eesti Statistika* 2007: Tallinn. <http://www.stat.ee/> [13.12.2008.]
- Eesti Statistika* 2008: Tallinn. <http://www.stat.ee/pohinaitajad> [13.12.2008.]
- Eesti Statistika* 2010: Tallinn. <http://www.stat.ee/pohinaitajad> [16.4.2010.]
- Eesti Vabariigi Põhiseadus* 1992: Tallinn.
- Ellonen, Noora 2008: *Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen*. Tampere University Press. Tampere.
- Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka 2006: *Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina*. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): *Lapset ja sosiaalityö: Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. WS Bookwell-Oy. Juva, 221–250.

- Engeström, Yrjö 1995: Kehittävä työntutkimus: perusteita, tuloksia ja haasteita. Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki.
- Eronen, Anne & Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Lehto-Pusa, Päivi & Rönneberg, Leif & Särkelä, Riitta 1995: Hyvinvoinnin verkostoja näkyvissä. Kuntien ja järjestöjen näkemyksiä sosiaalisen tuen tuottamisesta. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Esping-Andersen, Gösta 1990: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press. Cambridge.
- Esping-Andersen, Gösta 2002: *A Child-centered Social Investment Strategy*. Teoksessa Esping-Andersen, Gösta & Gallie, Duncan & Hemerijck, Anton & Myles, John (toim.): *Why we need a New Welfare State*. Oxford University Press. Oxford, 26–67.
- Esping-Andersen, Gösta 2009: *Incomplete Revolution: Adapting Welfare States to Women's New Roles*. Polity press. Cambridge.
- Eteläpelto, Anneli & Tynjälä, Päivi (toim.) 1999: *Oppiminen ja asiantuntijuus: Työelämän ja koulutuksen näkökulmia*. WSOY - Kirjapainoyksikkö. Juva.
- Field, John 2004: *Social Capital: Key Ideas*. Routledge. London, New York.
- Florida, Richard 2002: *The Rise of Creative Class*. Basic Books. New York.
- Fook, Jan 2001: *Identifying Expert Social Work: Qualitative Practitioner Research*. Teoksessa Shaw, Ian & Nick Gould (toim.): *Qualitative Research in Social Work*. Sage Publications, 116–131.
- Forsberg, Hannele 1998: *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Akateeminen väitöskirja. Tampere yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Tampere.
- Forsberg, Hannele 2007: *Tunne onärkeä*. Sosiaaliturva 12/07, 8–9.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita 2006: *Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä*. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita (toim.): *Lapset ja sosiaalityö: Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. WS Bookwell Oy. Juva, 5–20.
- Forssén, Katja 1993: *Suojaverkon lapsiperheet*. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojeluasiakkaana olevien elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Sosiaalipolitiikan julkaisuja A 2. Turun yliopisto. Turku.
- Forssén, Katja 2000: *Perepoliitikat ning laste majanduslik heaolu mõnedes OECD riikides*. Teoksessa Ainsaar, Mare (toim.): *Laste- ja perepoliitika Eestis ja Euroopas*. Rahvastikuminiistri büroo. Tartu, 28–45.
- Forssén, Katja 2002: *Families with Children and the Welfare State: Development of Family Policy in Finland*. Department of social Policy. Series B 24. University of Turku.

- Forssén, Katja 2006: Lapsiperheiden hyvinvoinnin muutossuunnat 2000-luvun Suomessa. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (toim.): Puhumattomat paikat: Puheenvuoroja perheestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Oulu, 101–118.
- Forssén, Katja & Laine, Kaarina & Tähtinen, Johanna 2002: Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roinainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Kopijyvä Oy. Jyväskylä.
- French, Wendell L. & Bell, Cecil H. 1990: Organization Development. Behavioural Science Interventions for Organizational Development. Prentice Hall. New Jersey.
- Fromm, Erich 2001: Omada voi olla. Mondo. Tallinn.
- Fukuyama, Francis 2000: The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order. First Touchstone Edition. New York.
- Geertz, Clifford 1988: Works and Lives: the Anthropologist as Author. Polity Press. Cambridge.
- Giddens, Anthony 1991: Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Polity Press.
- Giddens, Anthony 1993: New Rules of Sociological Method. Polity Press.
- Gilligan, Robbie 1995a: Family Support and Child Welfare: Realising the promise of the Child Care Act 1991. Teoksessa Ferguson, H. & Kenny, P. (toim.): On Behalf of the Child: professional Perspectives on the Child Care Act 1991. A. and A. Farmar. Dublin.
- Gilligan, Robbie 1995b: Making a success of Fostering – What we want for the Children, what we need for the Adults. Teoksessa McTeigue, D. (toim.): A Journey through Fostering: Proceedings of the Eighth International Conference of the International Foster.
- Gilligan, Robbie 2002: Family Support: Issues and Prospects. Teoksessa Canavan, John & Dolan, Pat & Pinkerton, John (toim.): Family Support: Direction from Diversity. Jessica Kingsley Publishers Ltd. London, 13–34.
- Gladwell, Malcolm 2005: Blink: the Power of Thinking without Thinking. Little, Brown and Company. New York.
- Goleman, Daniel 1995: Emotional Intelligence. Bantam Books. New York.
- Goleman, Daniel 1997: Tunneäly: lahjakkuuden koko kuva. suomentanut Jaako Kankaanpää. Otava. Helsinki.
- Goleman, Daniel 2006: Social Intelligence. The New Science of Human Relationships. Hutchinson. London.
- Gordon, Tuula & Holland, J. & Lahelma, Elina 2001: Ethnographic Research in Educational Settings. Teoksessa Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, S. & Lofland, J. & Lofland, L. Handbook of Ethnography. Sage Publications. London.

- Gordon, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja 2007: Koulun arkea tutkimassa: Kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta. Teoksessa Lappalainen Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino. Tampere, 41–64.
- Gottlieb, Benjamin H. 1978: The Development and Application of a Classification Scheme of Informal Helping Behaviors. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 10, 105–115.
- Gottlieb, Benjamin H. 1983: *Social Support Strategies. Guidelines for Mental Health practices.* Sage Publications. Beverly Hills.
- Grönfors, Martti 1982: *Kvalitatiiviset kenttätutkimukset.* WSOY. Juva.
- Grönroos, Cristian 2000: *Service Management and Marketing: A Customer Relationship Management Approach.* Wiley. Chichester.
- Grönroos, Cristian 2001: *Palveluiden johtaminen ja markkinointi.* WSOY. Helsinki.
- Gummesson, Evert 2005: *Qualitative Research in Marketing: Road-map for a Wilderness of Complexity and Unpredictability.*-*European journal of Marketing*, 39, 3/4, 309–327.
- Haines, V. A. & Hurlbert, J. S. 1992: *Network Range and Health.* *Journal of Health and Social Behaviour*, 33, 254–266.
- Hall, Alan & Wellman, Barry 1985: *Social Networks and Social Support.* Teoksessa Cohen, Sheldon & Syme, Leonard (toim.): *Social Support and Health.* Academic Press. USA.
- Hall, Douglas T. 1988: *Breaking career routines: Midcareer choice and identity development.* Teoksessa Hall, Douglas ym. (toim.): *Career development in organisations.* Jossey-Bass. San Francisco, 120–159.
- Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko 2007: *Etnografisesta tietämisestä.* Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): *Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus.* Vastapaino. Tampere, 209–226.
- Hakkarainen, Kai & Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse 2004: *Tutkiva oppiminen: Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen.* WSOY. Helsinki.
- Hamel, Gary 2000: *Leading The Revolution.* Harvard Business School Press. Boston.
- Hammersley, Martyn 1990: *From Ethnography to Theory: A Programme and a Paradigm in the Sociology of Education.* *Classroom Ethnography: Empirical and Methodological Essays.* Milton Keynes. Open University Press, 101–113.
- Hammersley, Martyn 1991 & 1998: *Reading Ethnographic Research: A Critical Guide.* Addison Wesley Longman. London & New York.

- Hammersley, Martin & Atkinson, Paul 1983 & 1995: *Ethnography: Principles in Practice*. Routledge. London.
- Hansson, Leeni 2004: Majanduslik toimetulek. Teoksessa Hansson, Leeni (toim.): *Valikud ja võimalused. Argielu Eestis aastatel 1993–2003*. TPÜ Kirjastus. Tallinn, 104–117.
- Hansson, Leeni 2006: Vanad ja uued sotsiaalsed riskid, teoreetilised lähtekohad. Teoksessa Hansson, Leeni (toim.): *Perekond ja uued sotsiaalsed riskid*. TLÜ Kirjastus. Tallinn, 11–28.
- Hansson, Leeni & Kelam, Aili 2004: Perekond ja pere. Teoksessa Hansson, Leeni (toim.): *Valikud ja võimalused. Argielu Eestis aastatel 1993–2003*. TPÜ Kirjastus. Tallinn, 25–46.
- Hansson, Leeni & Heinla, Eda & Kelam, Aili & Raitviir, Tiiu, & Laidmäe, Virve-Ines & Allaste, Airi-Alina & Hammer, Kati 2005: Teema 0400015s98: Muutuvad väärtused ja elamisviisid 90-ndate aastate Eestis: perede majanduslikud ja sotsiaalsed ressursid. <http://www.iiss.ee/teemad/rasi02.htm> [15.9.2005.]
- Hautamäki, Antti & Lemola, Tarmo (toim.) 2004: *Suomi uuteen nousuun: Innovaatiot ja osaaminen huipputasolle*. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Hawker, Sara & Cowley, Chris (toim.) 1996: *The Oxford Colour Dictionary & Thesaurus*. Oxford University Press Inc. New York.
- Heidmets, Mati & Einberg, Riina & Kokk, Aavo & Meerits, Heldur & Viik, Linnar 1999: Infotehnoloogiline Eesti. Teoksessa Oja, Ahto & Raukas, Anto (toim.): *Eesti 21. sajandil: Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud*. Teaduste Akadeemia Kirjastus. Tallinn. <http://www.agenda21.ee/> [12.10.2005.]
- Heidmets, Mati & Lauristin, Marju & Terk, Erik & Ruttas, Ruuta (toim.) 2005: *Strateegia Säaſteſt eesti 21: Eesti tee jätkusuutlikule arengule*. Tallinn. www.envir.ee/saastev/SE21_pohitekst [13.9.2005.]
- Heikkinen, Sakariina 2007: *Henkiseen hyvinvointiin tähtävien elämyspalveluiden tulevaisuuden näkymiä. Pro gradu työ. Lapin yliopisto / LEO. Rovaniemi*.
- Heikkinen, Alpo 2005: *Telakalta metsään. Lastensuojelun ryhmätoiminta*. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski Synnove & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Palmenia-kustannus, 322–340.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2001: *Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tulemisen taito: Narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Heinla, Eda 2004: Sotsiaalsed probleemid. Teoksessa Hansson, Leeni (toim.): *Valikud ja võimalused. Argielu Eestis aastatel 1993–2003*. TPÜ Kirjastus. Tallinn, 163–173.

- Heinla, Eda & Derman, Niina 2004: Lastega pered. Teoksessa Hansson, Leeni (toim.): Valikud ja võimalused. Argielu Eestis aastatel 1993–2003. TPÜ Kirjastus. Tallinn, 47–62.
- Heino, Tarja & Berg, Kristiina & Hurtig, Johanna 2000: Perhetyön ilo ja hämmennys: lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Aiheita 14. Stakes. Helsinki.
- Heinonen, Jari 1999: Hyvinvointimalli murroksessa. Aikamme sosiaalinen kysymys ja sen ratkaisuvaihtoehdot. Kustannusyhtiö TA-Tieto Oy. Helsinki.
- Helavirta, Susanna 2005: Koti, koulu, kaverit ja koirat: Lasten kokemuksia hyvinvoinnista. Teoksessa Mikko Airtto & , Susanna Helavirta & Jorma Kurkinen, & Katriina Loponen & Mervi Uusimäki (toim.): Preventteri: Moniammatillinen yhteistyö lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 17. Oulu, 82–168.
- Helle, Laura & Trapp, Heli & Vauras, Marja & Olkinuora, Erkki 2003: Suunnistuskierros alkaa: Jotain perusasioita. Teoksessa Helle, Laura & Klemelä, Kirsi & Trapp, Helle & Olkinuora, Erkki (toim.): Osaamisen kehittäjäksi. Painosalama OY. Turku, 7–26.
- Hellsten, Tommy 2006: Elämän paradoksit. Kiejpaja OY. Helsinki.
- Helne, Tuula 2009: Kilpailukyky-yhteiskunnan tabut ja niiden (vähemmän) inhimilliset ja (vähemmän) sosiaaliset seuraukset. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 19–42.
- Herranen, Mervi & Keskinen, Soili 2006: Akateemisen johtamisen kehittäminen – tavoitteena yhteisöllisyys ja johtamisosaaminen. Turun yliopisto. Rehtorinviraston julkaisusarja 2. Turku.
- Hewstone, Miles & Stroebe, Wolfgang & Stephenson, Geoffrey M. (toim.) 1996: Introduction to Social Psychology. Blackwell Publishers Ltd. Oxford, UK.
- Hiiesalu, Tõnis 2008: Sotsiaalmeedia internetis: Selle kontseptuaalne raamistik ja turunduslik rakendus. MBA tutkimus. Tallinna Tehnikaülikool.
- Hiitola-Moilanen, Marja 2005: Perhetyön mahdollisuudet päivähoitossa. Teoksessa Hiitola-Moilanen, Marja (toim.): Kehittämisen polkuja perhetyössä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 19. Oulu, 4–24.
- Himle, David P. & Jayaratne, Srinika 1991: Buffering Effects of four Social Support types on Burnout among social workers. <http://weblinks2.epnet.com/DeliveryPrintSave.asp?tb> ©2003 EBSCO [10.12.2003.]
- Hobfoll, Steven E. 1988: The Ecology of Stress. Hemisphere Publishing Corporation, New York.
- Hoikkala, Tommi 1993: Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus. Gaudeamus. Helsinki.

- Hokkanen, Liisa 1998: Hyvinvointipalvelujärjestelmän ja kansalaisen kohtaanto. Teoksessa Anneli Pohjola & Liisa Hokkanen (toim.): Projektit paikallisina jatkuvuudena. Lapin yliopisto. Täydennyskoulutuksen julkaisuja 56. Rovaniemi, 21–86.
- Hokkanen, Liisa 2003: Vapaehtoinen ja vertainen auttaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-kustannus. Juva, 254–274.
- Hokkanen, Liisa 2009: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Juva, 315–337.
- Honkasalo, Laura 2001: Sinun lapsesi eivät ole sinun. Gummerus. Jyväskylä.
- Hoolekande kontseptsioon 2004: Sotsiaalministeerium. http://www.sm.ee/fitleadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekande/Hoolekande_kontseptsiooni_eeln%C3%B5u.doc [31.8.2006]
- House, James S. 1981: Work Stress and Social Support. Addison-Wesley. Reading, MA.
- House, James S. & Kahn, Robert L. 1985: Measures and concepts of Social Support. Teoksessa Cohen, Sheldon & Syme, Leonard (toim.): Social Support and Health. Academic Press. Orlando, FL, 83–108.
- Hurtig, Johanna 1999: Huvitusta, hyvitystä vai hyödyllistä. Lastensuojelullisen perhekuntoutuksen arviointia. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B Tutkimusraportteja ja selvityksiä 30. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Hurtig, Johanna 2003a: Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lappeenensis 60. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Hurtig, Johanna 2003b: Perhetyö lastensuojelutyönä. Teoksessa Hurtig, Johanna & Hautajärvi, Sanne & Rantalaiho, Ulla-Maija: Lastensuojelua kehittämässä – Arvioivia näkökulmia Nuorten Ystävien Lapsi Lapissa -projektiin. Lapin yliopiston Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 46. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 7–100.
- Hurtig, Johanna 2006: Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö: Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. Juva, 167–194.
- Hämäläinen, Juha & Kurki, Leena 1997: Sosiaalipedagogikka. WSOY. Porvoo.
- Inimarengu Aruanne 1999: ÜRO. Tallinn.
- Ilmonen, Kai 2002: Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. PS-kustannus. Keuruu.
- Inkinen, Sam 2004: Elämisyhteiskunnan Zeitgeist: havaintoja mediasta, ”sisällöistä” ja 2000-luvun aikalaiskulttuurista. Teoksessa Kupiainen, Jari & Laiti-

- nen, Katja (toim.): Kulttuurinen sisältötuotanto. Edita Prima Oy. Helsinki, 27–44.
- Inkinen, Sam 2006: Homo creativus: Havainnot eräistä aikalaikäsitteistä sekä luovuuden mysteeria. Teoksessa Inkinen, Sam & Karkulehto, Sanna & Mäenpää, Marjo & Timonen, Eija (toim.): Minne matka, luova talous? Rajalla Oy. Jyväskylä, 15–54.
- Innanen, Mikko 2001: Isyys ja äitiys nuorten kertomana- lukiolaisten tyttöjen ja poikien kirjoituksia. LIKES Research Reports 130. Jyväskylä.
- Isoherranen, Kaarina 2005: Moniammatillinen yhteistyö. Dark OY. Vantaa.
- Isoherranen, Kaarina & Rekola, Leena & Nurminen, Raija 2008: Enemmän yhdessä: moniammatillinen yhteistyö. WSOY. Helsinki.
- Isokorppi, Tia 2003: Tunneälytaitojen ja yhteisöllisyyden oppiminen reflektoinnin ja ryhmäprosessin avulla. Tampereen yliopisto & Hämeen AMK. Akateeminen väitöskirja. Saarijärven Offset Oy. Saarijärvi.
- Jalava, Urpo & Palonen, Tuire & Keskinen, Soili & Kontkanen, Leila 1999: Osaaminen yrityksessä. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu A:74. Painosalama Oy. Turku.
- Jalava, Urpo & Virtanen, Petri 1995: Moniammatillinen projektitoiminta. Avain hyvinvointipalvelujen tulevaisuuteen. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Jalava, Urpo & Virtanen, Petri 1996: Laatu, innovaatio ja projekti. Hyvinvointipalvelujen kehittämisen ydinkysymyksiä. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Jalava, Urpo & Virtanen, Petri 1998: Tietoa luova projekti. Tammer-Paino. Tampere.
- Jalava, Urpo & Virtanen, Petri 2000: Innovatiiviseen projektijohtamiseen. Tammi. Helsinki.
- Jantsch, Erich 1975: Design for Evolution. Self-Organization and Planning in the Life of Human Systems. New York.
- Jensen, Rolf 1999: The Dream Society. How the Coming Shift from Information to Imagination Will Transform Your Business. McGraw-Hill. R. R. Donnelley & Sons Company. New York.
- Jokinen Antti 2007: Näkemys on kauppatavaraa & luovuuden johdaminen. Luento yhteistyössä Pre Production Management -koulutus & ACE-hanke & Lapin yliopisto. 12. 2.2007. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Jokinen, Jari 2006: Kuka treenaisi isiä? Sosiaaliturva 10, 2006, 11.
- Jokinen, Kimmo 2007: Lasten media ja toimijuus. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.): Lasten ja nuorten kunta. Humanistinen Ammattikorkeakoulu. Sarja A; 3/2007. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 177–192.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo 2006: Suomalainen yhteiskunta. 2p. WSOY. Porvoo. Helsinki.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Jyväskylä.

- Jäppinen, Maija & Hurtig, Johanna 2007: Kulttuurisen sensitiivisyyden jäljillä: Maahanmuuttajien ja ammatilaisten odotuksia tarkastelemassa. Teoksessa Jäppinen, Maija & Hurtig, Johanna & Törrönen, Maritta: Arjenpolkuja ja kohtaamisia: Venäläistaustaiset maahanmuuttajat ja palvelujärjestelmä Kaakkois-Suomessa. Empathos-Ehkäisevää työtä lasten ja perheiden kanssa Suomen ja Venäjän raja-alueella. Helsingin yliopisto, Koulutus ja kehittämiskeskus Palmenia. Kotka.
- Järvelä, Sampo & Laukkanen, Maija 2000: Näkökulmia voimavaraistamiseen. Employment-julkaisut 19. Työministeriö.
- Kahn, Robert L. 1979: Aging and Social Support. Teoksessa White Riley, Matilda (toim.): Aging from Birth to Death: Interdisciplinary perspectives. Westview Press. Bolder. Colo, 77–91.
- Kahn, Robert L. & Antonucci, Toni C. 1980: Convoys over the Life Course: Attachment, Roles, and Social Support. Teoksessa Baltes, Paul B. & Brim, Orville G. (toim.): Life-Span Development and Behavior. Vol.3. Academic Press. New York, 253–283.
- Kajanoja, Jouko 1999: Sosiaalisen pääoman merkitys. Snellman-instituutin B-sarja 42/1999. Snellman-instituutti. Kuopio.
- Kajanoja, Jouko 2005: Hyvä lapsuus – avain menestyvään kansantalouteen? Teoksessa Pentti Takala (toim.): Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Kelan tutkimusosasto. Edita Prima Oy. Helsinki, 234–247.
- Kalmus, Veronika & Lauristin, Marju & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (toim.) 2004: Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Studia Societatis et Communicationis I. Tartu Ylikooli kirjastus. Tartu.
- Kalmus, Veronika & Vihalemm, Triin 2004: Eesti siirdekultuuri väärtused. Teoksessa Kalmus, Veronika & Lauristin, Marju & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (toim.): Eesti elavik 21. sajandi algul: ylevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Studia Societatis et Communicationis I. Tartu Ylikooli kirjastus. Tartu, 31–43.
- Kandla, Kaidi & Ainsaar, Mare & Oras, Kaja 2000: Mida ootab noor pere riigi perepoliitikal? Teoksessa Ainsaar, Mare (toim.): Laste- ja perepoliitika Eestis ja Euroopas. Rahvastikuministri büroo. Tartu, 134–152.
- Kanste, Outi 2005: Moniulotteinen hoitotyön johtajuus (transformational leadership) hoitohenkilöstön työuupumus terveydenhuollossa. Oulu University Press. Oulu. <http://herkules oulu.fi/isbn9514276485> [25.07.06.]
- Kaplan, B. H. & Cassel, J. C. & Gore, Susan 1977: Social Support and Health. Medical care, 15, (Supplement), 47–58.
- Karila, Kirsti & Nummenmaa, Anna Raija 2001: Matkalla moniammatillisuuteen. WSOY. Helsinki.

- Karisto, Antti 2005: Mitä kauniisti kirjoittaminen on? Teoksessa Heino, Tarja & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi (toim.) *Lapsuuden kudelmia*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 27–38.
- Karkulehto, Sanna & Virta, Ann-Mari 2006: Johtamisesta mahdollistamiseen. Muuttunut yhteiskunta, luovat toimialat ja uudet johtamismallit. Teoksessa Inkinen, Sam & Karkulehto, Sanna & Mäenpää, Marjo & Timonen, Eija (toim.): *Minne matka, luova talous? Rajalla Oy*. Jyväskylä, 139–164.
- Karppinen, Seppo J. A. 2005: Seikkailullinen vuosi haastavassa luokassa. Etnografinen toimintatutkimus seikkailu- ja elämyspedagogiikasta. *Acta Universitatis Ouluensis*. e 77/2005. <http://herkules oulu.fi/isbn9514277554/> [2.4.2010]
- Karppinen, Seppo J. A. 2010: Seikkailukasvatus-erilainen tapa opettaa ja oppia. Teoksessa Lomaa, Timo & Karppinen, Seppo J. A. (toim.): *Seikkaillen elämyksiä II*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 118–137.
- Karvonen, Erkki 2004: Koko maailmako elämyspuistoksi? Simuloitujen maailmojen tuottamisen kysymyksiä. Teoksessa Kupiainen, Jari & Laitinen, Katja (toim.): *Kulttuurinen sisältötuotanto? Edita Prima Oy*. Helsinki, 59–80.
- Kaunonen, Marja & Tarkka, Marja-Terttu & Paunonen, Marita, & Laippala, Pekka 1999: Grief and Social Support after the death of a spouse. *Journal of Advanced Nursing*, 1999, 30 (6), 1304–1311.
- Keller, Margit & Kalmus, Veronika 2004: Konsumerismist tarbimisliku ükskõikuseni: tarbimisorientatsioonid tänases Eestis. Teoksessa Kalmus, Veronika & Lauristin, Marju & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (toim.): *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*. *Studia Societatis et Communicationis I*. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 201–216.
- Keränen, Saara 2004: Tukiperhetoiminta lasten kuvaamana – tutkimus lasten osallistumisesta ja kokemista merkityksistä lastensuojelun avahuollon tukiperhetoiminnassa. *Pelastakaa Lapset-Rädda Barnen*. Julkaisusarja 3. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä.
- Keskinen, Soili 1999: Päiväkoti ja työyhteisön toimivuus. Teoksessa Keskinen, Soili & Virtanen, Nana (toim.): *Päiväkoti työyhteisönä*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer Paino. Tampere, 7–20.
- Keskinen, Soili 2005: Alaistaito. Luottamus, sitoutuminen ja sopimus. *Kunnallisuuden kehittämissäätiö. Polemia-sarjan julkaisu 59*. Vammala.
- Kilpeläinen, Arja 2005: Sosiaalinen pääoma ja informaatioteknologia kotihoidon toimintamallien kehittämisessä. *Pro gradu -tutkielma*. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Kinnunen, Petri 1998: Hyvinvoinnin ruletti. *Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun lopun Suomessa*. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.

- Kleinman, Arthur 2006: *Illness Narratives. Suffering, Healing, And The Human Condition*. <http://www.folklore.ee/seminar> [31.8.2006.]
- Komppula, Raija & Boxberg, Matti 2002: *Matkailuyrityksen tuotekehitys. Matkailuyrittäjä-sarja*. Edita. Helsinki.
- Korkiakangas, Mirja 2005: *Perheen voimavaroja etsimässä: Tapaustutkimus asiakaslähtöisistä työorientaatioista lastensuojelun perhetyössä. Nuorten ystävät Raportteja 6/2005*.
- Korp, Erki & Leppiman, Anu & Enn, Ülli 1999: *Lapsed, kes kõnnivad omapäi: Võimalusi tööks vanemliku hoolitsuseta lastega*. Tallinn.
- Korp, Erki & Rääk, Reet 2004: *Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses*. Sotsiaalministeerium. Tallinn.
- Korvela, Pirjo 2003: *Yhdessä ja erikseen. Perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka*. STAKES Tutkimuksia 130. Helsinki.
- Koski, Pirjo (toim.) 2007: *Monikulttuurinen perhevalmennus*. Edita. Helsinki.
- Koskinen, Jari 2006: *Ambience Design*. Teoksessa Inkinen, Sam & Karkulehto, Sanna & Mäenpää, Marjo & Timonen, Eija (toim.): *Minne matka, luova talous?* Rajalla Oy. Jyväskylä, 257–270.
- Kostiainen, Auvo 2002: *Historia matkailuelämyksenä*. Teoksessa Saarinen, Jarkko (toim.): *Elämys. Teollisuutta, taloutta vai jotakin muuta?* Lapin yliopiston menetelmätieteellisiä tutkimuksia 2. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 17–30.
- Kosonen, Miia 2004: *Teknologiavälitteiset yhteisöt, yhteisöllisyys ja sosiaalinen pääoma*. Esitelmä. Lappeenrannan teknillinen yliopisto. Nuorisuotutkimuspäivät. 4.–5.11.2004. Helsinki.
- Korkavirta, Jussi 2002: *Kokemuksen ehdot ja hahmot: Kritik der reinen Vernunft ja Phänomenologie des Geistes*. Teoksessa Haaparanta, Leila & Oesch, Erna (toim.): *Kokemus*. Tampereen yliopistopaino Juvenes Print OY. Tampere, 15–36.
- Kotler, Philip 2001: *Kotler on Marketing: How to create, Win and Dominate Markets*. Simon & Schuster. London.
- Kotter, John P. 1988: *Johtajuus menestystekijänä*. *Ekonomia-sarja*. Weilin+Göös. Espoo.
- Krull, Edgar 2001: *Pedagoogiline psühholoogia*. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu.
- Kulmala, Anu 2007: *Elämyskolmio-malli muotoilun tukena elämysteollisuudessa*. Pro gradu -työ. Lapin yliopisto / LEO. Rovaniemi.
- Kumpusalo, Esko 1988: *Omatoimisuus, sosiaalinen tuki ja terveys. Teoreettinen analyysi ja väestötutkimus neljässä savolaiskylässä. Lääkintöhallituksen julkaisuja, Terveyskasvatus, Sarja Tutkimukset 5/1988*. Helsinki.

- Kumpusalo, Esko 1991: Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8. Valtion Painatuskeskus. Helsinki.
- Kupiainen, Reijo & Suoranta, Juha 2002: Elämys- ja mediakasvatus elämyskulttuurissa. Teoksessa Saarinen, Jarkko (toim.): Elämys. Teollisuutta, taloutta vai jotakin muuta? Lapin yliopiston menetelmätieteellisiä tutkimuksia 2. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 115–134.
- Kuula, Arja 1999: Toimintatutkimus: Kenttätöytä ja muutospyrkimyksiä. Vastapaino. Tampere.
- Käyhkö, Mari 2006: Siivojaksi oppimassa: etnografinen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuu University Press. Joensuu.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula 2007: Taustoja, lähtökohtia ja avauksia kouluetnografiaan. Teoksessa Lappalainen Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino. Tampere, 17–38.
- Lahikainen, A. R. & Pirttilä-Backman, Anna-Maija. 2000: Sosiaalipsykologian perusteet. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.
- Laidmäe, Virve-Ines 1999: Haridus, tervis ja elukvaliteet. Haridus 6/1999 <http://www.cs.ioc.ee/~haridus/Arhiiv/1999/haridus6/tervis.html> [24.9.2004.]
- Laitila-Ukkola, Merja 2005: Päihdehuollon näköinen sosiaalityö?: suomalaisen päihdehuollon sosiaalityötarinoina. Lisensiaatintyö. Lapin yliopisto.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2001: ”Ei tää niin syrjässä” Tutkimus elämisen mahdollisuuksista ja palveluista syrjäkylissä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 37. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Laitinen, Merja 2004: Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Vastapaino. Tampere.
- Lantz-de Bernardis, Petra 2000: Preface. Teoksessa Kutsar, Dagmar (ed.): Children in Estonia. United Nations. Tallinn, 5.
- Lapse õiguste tagamise strateegia 2003: Eesti Sotsiaalministeerium. Tallinn. www.sm.ee/lastekaitse [12.10.2006.]
- Lapse õiguste tagamise strateegia 2006.aasta tegevuskava 2006: Eesti Sotsiaalministeerium. Tallinn. www.sm.ee/lastekaitse [11.10.2006.]
- Lappalainen, Sirpa 2007a: Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa Lappalainen Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino. Tampere, 9–14.
- Lappalainen, Sirpa 2007b: Rajamaalla. Etnografinen tarina kenttätöystä lasten parissa. Teoksessa Lappalainen Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen,

- Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino. Tampere, 65–88.
- Lappalainen, Sirpa 2007c: Havainnoinnista kirjoitukseksi. Teoksessa Lappalainen Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino. Tampere, 113–133.
- Lastekaitse Liidu peretöö kontseptsioon 2007: Lastekaitse Liit. Tallinn. www.lastekaitseliit.ee [12.12.2007.]
- Lastekaitse kontseptsioon. 2004: Eesti Sotsiaalministeerium. Tallinn. www.sm.ee/lastekaitse [11.10.2006.]
- Lastekaitseeadus 1992: RT 1992. Tallinn, 28, 370
- Latomaa, Timo 2005: Ymmärätävä psykologia: Rekonstruktiivisena tieteenä. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): Kokemuksen tutkimus: Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen, 17–88. Dialogia. Guttenberg AS. Tartu.
- Latomaa, Timo 2007: Mieli elämys-, merkitys- ja kokemusmaailmana. Teoksessa Karppinen, Seppo & Latomaa, Timo (toim.): Seikkaillen elämyksiä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 21–52.
- Latva, Suvi 2004: Lasten elämyksiä pelissä. Teoksessa Hyvönen, Pirkko & Lehtonen, Miika & Rajala, Raimo (toim.): Lapset-seminaarin artikkelijulkaisu. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 7. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 47–51.
- Laukkanen, Anne-Mari 2002: Lähiö lapsen kasvuympäristönä: Näkökulmia lapsuuden hyvinvointiin ja sosiaalisaatioon. Turun yliopisto Sosiaalipolitiikan laitos. Sarja A:12/2002. Painosalama OY. Turku.
- Lauristin, Marju 2001: Mõtteid sotsiaalsest kapitalist. Sotsiaaltöö 2001/5 EV Sotsiaalministeerium. Tallinn, 6–11.
- Lauristin, Marju 2004: Hinnangud Eesti ühiskonnas toimunud muutustele. Teoksessa Kalmus, Veronika & Lauristin, Marju & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (toim.): Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Studia Societatis et Communicationis I. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 231–250.
- Lauristin, Marju 2004: Eesti ühiskonna kihistumine. Teoksessa Kalmus, Veronika & Lauristin, Marju & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (toim.): Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Studia Societatis et Communicationis I. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 251–285.
- Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter 2004: Sissejuhatus: Uurimuse Mina. Maailm. Meedia metodoloogias ja tähendusest. Kalmus, Veronika & Lauristin, Marju & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (toim.): Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Studia Societatis et Communicationis I. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 23–28.

- Layder, Derek 1993: *New Strategies in Social Research. An Introduction and Guide*. Polity Press. Padstow.
- Lehtonen, Heleena 2006: Oppimisympäristö oppijan tukena. Teoksessa Lehtonen, Heleena (toim.): *Oppijan kasvun tukeminen*. Tampereen yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Hämeenlinna, 13–30.
- Leino, Mare 2002: Sotsiaalsed probleemid koolis ja õpetaja toimetulek. Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid 1. TPÜ Kirjastus. Tallinn.
- Lemmik, Juhani 1999: Organisatsiooni struktuur ja disain. Eesti Haldusjuhtimise Instituut. Tallinn. www.riigikantslei.ee/arhiiv/atp/Koolitus/oppematerjal/orgstr.htm. [18.4.2007.]
- Leppik, Lauri 1999a: Euroopa Liidu mõju Eesti sotsiaalpoliitikale. Teoksessa Oja, Ahto & Raukas, Anto (toim.): *Eesti 21.sajandil: Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud*. Teaduste Akadeemia Kirjastus. Tallinn. http://www.seit.ee/agenda21/EA21/2_7sotsareng.html [31.1.2007.]
- Leppik, Lauri 1999b: Säästev sotsiaalne areng. Teoksessa Oja, Ahto & Raukas, Anto (toim.): *Eesti 21.sajandil: Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud*. Teaduste Akadeemia Kirjastus. Tallinn. http://www.seit.ee/agenda21/EA21/2_7sotsareng.html [31.1.2007.]
- Leppiman, Anu 1996: Sotsiaalse sugupoole kujunemisest eelkoolieas, Eesti ja Soome võrdlusandmete taustal. Lisensiaatintyö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn.
- Leppiman, Anu 1999: Lastekaitse lisaeriala projekt "Argipäevad". Sotsiaaltöö, 5, 16–17. Tallinn.
- Leppiman, Anu 2002: Sotsiaalse sugupoole kujunemisest. Teoksessa Korp, Erki & Leppiman, Anu & Meres, Tiiu & Vaher, Anni: *Laps: elu, probleemid ja lahendused*. Tallinn, 5–44.
- Leppiman, Anu 2004a: Projekti "Argipäevad" toimetulekulaager riskiperede sotsiaalse toe ja õppimiskeskonnana. Teoksessa Lepik, Aira & Pandis, Meeli (toim.): *Sotsiaal- ja kasvatusteaduste doktorantide II teaduskonverents 25.–26. Aprill 2003. Artiklite kogumik*. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn, 253–266.
- Leppiman, Anu 2004b: Kogemuse kaudu sotsiaaltööd õppimas. Teoksessa Tulva, Taimi (toim.): *Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused: Teadusartiklite kogumik*. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn, 62–76.
- Leppiman, Anu 2004c: Tööturule kogemuse kaudu õppides. Teoksessa V Sotsiaalteaduste aastakonverents. Inimkapital ja sotsiaalne kapital globaliseerivas maailmas. Estonian Social Science ONLINE: www.psych.ut.ee/esta/online/ Tartu Ülikool. Tartu. [8.11.2005]

- Leppiman, Anu 2006: Oppimaan opettaminen – oppimisen iloa ja hämmennystä. Teoksessa Lehtonen, Heleena (toim.): Oppijan kasvun tukeminen. Tampereen yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Hämeenlinna, 93–106.
- Leppiman, Anu 2007a: ”I have something to say...” – Children’s Right to be Heard and Democracy in Family Camps. Teoksessa Hytönen, Juhani (toim.): Education for Democracy as a Part of Education for Sustainable Development. 4th International Journal of Teacher Education and Training Conference: Post Conference-Book. University of Helsinki Research Report 287. Helsinki University Press/Yliopistopaino. Helsinki, 351–365.
- Leppiman, Anu 2007b: Arkipäivät perheleiri – Perheille tarjottu palvelu. Esitelmä. IX Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät 2007 ”Sosiaalityön tulevaisuuden suunta” 15.–16.2.2007 Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Leppiman, Anu 2008: Voimavaroja Arkipäivät-perheleiristä. Esitelmä. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointti. Seminaari lehtori YTT Marjo-Riitta Matuksen kunniaksi. 9–10.10.2008. Lapin yliopisto.
- Leppiman, Anu 2009: Monikulttuurisuus Arkipäivät-perheleirityössä. Esitelmä. XI Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät 2009 Moniammatillisuus sosiaalityön mahdollisuutena. 12.–13.2.2009. Turun yliopisto.
- Leppiman, Anu & Leppiman, Taavi 2007: Laste õigused – laste kogemustena pere-laagrist. Teoksessa Pulver, Aleksander (toim.): Interdistsiplinaarsus sotsiaal-teadustes I. Eesti Sotsiaalteaduste VI aastakonverents 4.–5. november 2005 Tallinna Ülikoolis. Artiklite kogumik. TLU Kirjastus. Tallinn, 127–141.
- Leppiman, Anu & Puustinen-Niemelä, Sirkka 2005: Monikulttuurisen Arkipäivät-perhetyöprojektin hallintaa oppimassa muuttuvassa Virossa. Teoksessa Tulva, Taimi (toim.): Lapsen kasvuympäristö ja sosiaaliset taidot. OKKAsäätiön julkaisuja. Saarijärven Ogffset Oy. Helsinki, 101–113.
- Leppiman, Anu & Puustinen-Niemelä, Sirkka 2006a: Moniammatillisen perhetyön oppiminen ja opettaminen. Savonia-ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 4/2006. Kopijyvä. Kuopio.
- Leppiman, Anu & Puustinen-Niemelä, Sirkka 2006b: Joy of learning in project work: Sustaining the learner and the teacher. Teoksessa Pipere, Anita (toim.): Education and Sustainable Development: First Steps Toward Changes Volume 1, Baltic and Black Sea Circle Consortium Institute of Sustainable Education Daugavpils University. Saule.Daugavpils, 101–118.
- Leppiman, Anu & Lõo, Lauri 2000: Lastega üksi jäänud isad. Eesti Päevaleht 2.10.2000.
- Leppiman, Anu & Ratnik, Marika 2004: Abimaterjal projekt ”Argipäevad” meeskondadele. Argipäevade juhendmaterjal. Eesti Lastekaitse Liit. Tallinn. www.lastekaitseliit.ee/materjalid/argipäevad_abimaterjal.doc [27.8.2004.]

- Leppiman, Anu & Tulva, Taimi 2005: Entwicklung und Probleme der Sozialarbeit in Estland nach der Wiedererlangung der Unabhängigkeit. Teoksessa Thole, Werner & Cloos, Peter & Ortmann, Friedrich & Strutwolf, Volkhardt (toim.): Soziale Arbeit im öffentlichen Raum. Soziale Gerechtigkeit in der Gestaltung des Sozialen. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Berlin, 247& CD 4.4.
- Linde, Siret 2001: Laste väärkohtlemine: vägivalda ilmingud eestlaste ja mitte-eestlaste hulgas. Teoksessa Tulva, Taimi (toim.): Laps ja pere tänases Eestis. Teadusartiklite kogumik. Tallinn, 53–65.
- Lindeman-Viitasalo, Marjaana 1995: Miksi uskomme sellaiseen, mikä ei ole totta? Arkisen ajattelun ansat. Teoksessa Lindeman-Viitasalo, Marjaana (toim.): Toden näköiset harhat. Duodecim. Helsinki.
- Lindgren, Henry Clay 1994: Pedagoogiline psühholoogia koolipraktikas. California.
- Lipiäinen, Toivo 2000: Liiketoiminnan suunnittelu, markkinointi ja johtaminen uudella vuosi tuhannella. Gummerus. Jyväskylä.
- Lovelock, Christopher H. & Wirtz, Jochen 2003: Services Marketing: People, Technology, Strategy. Prentice Hall.
- Lyyra, Virppi & Salmela, A.-R. 2004: Kasvuturve projekti. Teoksessa Keskinen, Soili & Virjonen, Heli (toim.): Vanhemmuuden ja lapsen kasvun tukeminen päivähoitossa. Tammer-Paino Oy. Tampere, 18–58.
- Mager, Birgit 2004: Service Design: A Review. Köln International School of Design. Service Design Network. Köln.
- Malvet, Merle & Mikkola, Matti 1998: Sotsiaalhoolekanne. Phare SSCC 9503.001. Legisactio OY. Karelactio. Helsinki.
- Maslow, Abraham 1970: Motivation and personality. Harper& Row. New York.
- Matud, Maria P. & Ibañez, Ignacio & Bethencourt, Juan M. & Marrero, Rosario & Carballeira, Monica 2003: Structural Gender Differences in Perceived Social Support. Personality and Individual Differences 35 (2003), 1919–1929.
- Mattus, Marjo-Riitta 2001: Valtaistava ja yhteistyötä avaava haastattelumenetelmä perhelähtöisessä interventiossa. Acta Universitatis Lapponiensis 44. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Mattus, Marjo-Riitta & Määttä, Paula 1997: Perhe asiantuntijana. Teoksessa Kaisu Jokela & Juha-Matti kivistö (toim.): Yhteistyössä kohti jaettua asiantuntijuutta. Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä. Julkaisuja A 4. Rovaniemi, 24–39.
- Medar, Marju 2004: Muutused ühiskonnas, hoolekandes ja sotsiaaltöö hariduses Eesti kogemuse põhjal. Teoksessa V Sotsiaalteaduste aastakonverents. Inimkapital ja sotsiaalne kapital globaliseeruvus maailmas. Estonian Social Scien-

- ce ONLINE: www.sosiologia.ee/esso3/6/marju_medar.hym Tartu Ülikool. Tartu. [8.11.2005.]
- Melnikova, Mariina 1999: Tallinna Ülikooli Lastekaitse lisaeriala Argipäevad-Projektitaotlus. Tallinna Ülikool. Tallinn.
- Meri, Lennart 1999: Ihminen on aina ikävöinyt kristallikuulaa. Teoksessa Lapin yliopiston 20-vuotisjuhlavuoden maisteri- ja tohtoripromootio. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 69–70.
- Mezirow, Jack 1995: Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsingin Yliopiston Lahden Tutkimus- ja Koulutuskeskus. Helsinki.
- Mezirow, Jack 2000: Learning to think like an adult. Core concepts of transformation theory. Teoksessa Mezirow, J. and Associates. Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress. 1st edition. Jossey-Bass Inc. San Fransisco.
- Morgan, D. L. 1990: Combining the Strengths of Social Support, and Personal Relationships. Teoksessa Duck, Steve & Cohen, Roxane (toim.): Personal Relationships and Social Support. Sage. London, 190–215.
- Mäkinen, Outi & Tolonen, Ritva 2006: Perhetyö – mitä se on? Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Määttä, Paula 1999: Perhe asiantuntijana: Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Narusk, Anu & Hansson, Leeni 1999: Estonian Families in the 1990's: Winners and Losers. IISS, Estonian Academic Publishers. Tallinn.
- Niemelä, Pauli 1983: Ammatillistumisesta ja paradigmasta – kehittelystä sosiaalityössä. Teoksessa Sosiaalityön vuosikirja 83. Paino Polar Oy. Helsinki, 8–26.
- Niemelä, Pauli 2004: Sosiaalinen pääoma Suomen kunnissa. Kunnallisanalan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisu, nro 42. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.
- Niemelä, Pauli 2006: Hyvinvoinnin käsite toiminnan teorian valossa. Teoksessa Niemelä, Pauli & Pursiainen, Terho (toim.): Hyvinvointi yhteiskuntapolitiittisena tavoiteena. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 62. Kuopio, 67–79.
- Niemelä, Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Juva, 209–236.
- Niiniluoto, Ilkka 2002: Kokemus-kollokvion avaussanat. Teoksessa Haaparanta, Leila & Oesch, Erna (toim.): Kokemus. Tampereen yliopistopaino Juvenes Print OY. Tampere, 9–14.
- Nikander, Pirjo 2008: Constructionism and discourse analysis. Teoksessa Hol-

- stein, James A. & Gubrium Jaber F. (toim.): *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. New York.
- Niskala, Asta 2008: Salatusta suhteesta kahden kimppaan-Analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. *Acta Universitatis Lapponiensis* 150. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Nissinen, Vesa 2006: *Deep Leadership*. Talentum. Helsinki.
- Nissinen, Vesa & Anttalainen, Jarno & Kauppinen, Risto 2008: Sovella syväjohdantamista: huipputuloksiin vuorovaikutusta oppimalla. Tammi. Helsinki.
- Notko, Tiina 2007: Asiakaslähtöisyys iäkkäiden mielenterveyskuntoutujien tukemisessa. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.): *Vanhuus ja sosiaalityö: Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. WS Bookwell Oy. Juva, 235–252.
- Nyqvist, Leo 2003: Projektit – sosiaalityön uhka vai resurssi? Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät. Turun yliopisto 13.–14.2.2003. Turku.
- Nykysuomen sanakirja 1985: Lyhentämätön kansanpainos, osa 1. 9. painos. WSOY. Porvoo.
- Nylund, Marianne 1999: Oma-apuryhmät välittäjinä arjessa. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Siisiäinen, Martti (toim.): *Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan ominaisuudesta*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki, 116–134.
- Ochs, Elinor & Graesch, Anthony P. & Mittmann, Angela & Bradbury, Thomas, & Repetti, Rena 2006: *Video Ethnography and Ethnoarchaeological Tracking*. Teoksessa Pitt-Catsoupes, M. & Kossek, E. E. & Sweet, S. (toim.): *The Work and Family Handbook. Multidisciplinary Perspectives, Methods and Approaches*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. Mahwah, NJ, 387–409.
- Oinonen, Eriikka 1999: Perheet ja pärjääminen. Teoksessa Blom, Raimo (toim.): *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvussa*. Hanki ja jää. Helsinki, 163–191.
- Olson, D. A. & Shultz, K. S. 1994: Gender Differences in the Dimensionality of Social Support. *Journal of Applied Social Psychology*, 24, 1221–1232.
- Opas, Minna 2004: Mitä on uskontoetnografia? Teoksessa Fingerroos, Outi & Opas, Minna & Taira, Teemu (toim.): *Uskonnon paikka. Suomalaisen kirjallisuuden seura*. Hakapaino Oy. Helsinki, 153–182.
- Paadam, Katrin 1995: Perekonnasotsiologia ja perepolitiikka. Teoksessa: *Sotsiaalipoliitika I*, Tallinna Tehnikaülikool, Territoriaalrajanduse instituut. Tallinn, 90–102.
- Paavola, Auli 2006: Lapsipoliittinen ohjelma sysää kehittämistyön liikkeelle. *Sosiaaliturva* 10/2006, 8–9.

- Pall, Katre 2004: Mitteformaalsed perekonnad Eestis. Teoksessa Kutsar, Dagmar (toim.): Millist perepoliitikat me vajame? IPROSEC. Tartu Ylikooli kirjastus. Tartu, 104–114.
- Palmaru, Raivo 2005: Munakivitee lõpus. Keele ja kommunikatsiooni mõjust ühiskonna terviklikkusele. – Keel ja Kirjandus 2005, nr 1, 35–52. (<http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=526c9dd4-76d2-11d9-aa90-0080ad3a5a91> [31.8.2006.]
- Palola, Elina 2004: Haastaako Viro Suomen hyvinvointijärjestelmän? Dialogi. Sosiaali- ja terveystalantutkimuslehti 2/2004, 52–54.
- Palu, Toomas 2000: Children and Organizations. Teoksessa Kutsar, Dagmar (toim.): Children in Estonia. United Nations. Tallinn, 23–25.
- Parasuraman, A. & Zeithaml, Valerie A. & Berry, Leonard 1985: A Conceptual Model of Service Quality and its Implications for Future Research.-Journal of Marketing, 49, 41–50.
- Parasuraman, A. & Zeithaml, Valerie A. & Berry, Leonard 1990: Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations. Free Press. New York.
- Pau, Kristel 2005: Etnograafiline meetod uurimustes. Teoses Eesti Sotsiaalteaduste V aastakonverentsi ettekannete täistekstid. Tartu Ülikool. V Sotsiaalteaduste aastakonverents, 12.–13. november 2004. <http://www.ut.ee/51323;> [1.12.2007.]
- Paulus, Karin 2006: Valus ime. Eesti Ekspress: Areen 36(874) 7. september 2006.
- Payne, Malcolm 1996: What is Professional Social Work? Venture Press. Birmingham.
- Pearlin, L. I. & Lieberman, M. A. & Menaghan, E. G. & Mullan, J. T. 1981: The Stress Process. Journal of Health and Social Behaviour, 22, 337–356.
- Pekkarinen, Elina 2006: Murrosikäisten tyttöjen kokemukset lastensuojelun ryhmätoiminnasta. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö: Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. Juva, 99–128.
- Pekonen, Osmo & Pulkkinen, Lea 2002: Sosiaalinen pääoma ja tieto- ja viestintätekniikan kehitys. Tulevaisuusvaliokunta, teknologian arviointeja 11. Eduskunnan kanslian julkaisu 5. Helsinki.
- Pelkonen, Maija 2003: Vähän kerrallaan niin pääset pitkälle–Tutkimus kehitysvammaisten työkeskusten tuetun työllistymisen verkostoitumisesta. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Pelkonen, Marjaana 1994: Lapsiperheiden voimavarat ja niiden vahvistaminen hoitotyön keinoin. Kuopio yliopisto. Kuopio.

- Pennington, Donald C. & Gillen, Kate & Hill, Pam 1999: *Social Psychology*. Co-published in the USA by Oxford University Press Inc. New York.
- Perekonnaseadus 1994: RT I1994. Tallinn, 75, 1326.
- Perens, Algis 1998: *Teenuste marketing*. Külim. Tallinn.
- Perens, Algis 2001: *Projektijuhtimine*. Külim. Tallinn.
- Perens, Algis & Leppiman, Anu & Virovere, Anu 1999–2003: *Projektijuhtimise käsiraamat. Äripäeva käsiraamat*. Helvetia Balti Partnerid. Äripäeva kirjastus. Tallinn.
- Perttula, Juha 1996: *Ihmistieteiden tiedonmuodotud ja tutkimusetiikka*. Teoksessa Palmroth, Aino & Nurmi, Ismo (toim): *Alttiiksi asettumisen etiikka: Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. JYY julkaisusarja 38. Kopi-Jyvä Oy. Jyväskylä.
- Perttula, Juha 2002: *Kiintopisteitä, ydinteeoja ja prototyyppiä: luonnos matkailun ja matkailuelämyksen psykologiaksi*. Teoksessa Saarinen, Jarkko (toim): *Elämys: Teollisuutta, taloutta vai jotakin muuta? Lapin yliopiston menetelmätieteellisiä tutkimuksia 2*. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 31–53.
- Perttula, Juha 2005: *Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria*. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): *Kokemuksen tutkimus: Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen*. Dialogia. Guttenberg AS. Tartu, 115–162.
- Perttula, Juha 2007: *Elämysten merkitys ihmiselämässä*. Teoksessa Karppinen, Seppo & Latomaa, Timo (toim.): *Seikkaillen elämyksiä*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 53–74.
- Perttula, Juha 2010: *Eksistentiaalisen elämyspedagogiikan luonto ja teot*. Teoksessa: Latomaa, Timo & Karppinen, Seppo J. A. (toim.): *Seikkaillen elämyksiä II*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 58–81.
- Pierce, Gregory R. & Sarason, Barbara R. & Sarason, Irwin G. 1990: *Integrating Social Support perspectives: Working Models, Personal Relationships, and Situation Factors*. Teoksessa Duck, Steve & Cohen, Roxane (toim.): *Personal Relationships and Social Support*. Sage. London, 173–189.
- Pine, Joseph B. II & Gilmore, James H. 1998: *Welcome to the experience economy*. *Harvard Business Review* 76 (4), 97–105.
- Pine, Joseph B. II & Gilmore, James H. 1999: *The Experience Economy. Work Is Theatre & Every Business a Stege*. Harvard Business School Press. Boston.
- Pine, Joseph B. II & Gilmore, James H. 2007: *Authenticity: What Consumers Really Want*. Harvard Business School Press. Boston.
- Pine, Joseph B. II & Tarssanen, Sanna 2008: *A Deep Dive into the Experience Economy. Workbook & Course materials*. Strategic Horizon LLP & LEO. 1.–3.9.2008. Rovaniemi.

- Pohjola, Anneli 1993: Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Granfeldt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli: Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliito. Helsinki.
- Pohjola, Anneli 1994: Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänkulku toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Acta Universitatis Lapponiensis 5. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Pohjola, Anneli 1996: Laps lastekaitse kliendina. Teoksessa Suislepp, Krista (toim.): Lastekaitse muutuvus ühiskonnas. TPÜ. Tallinn, 19–29.
- Pohjola, Anneli 1997: Practice and Practice are not the same. Teoksessa Tulva, Taimi (toim.): Some aspects of Estonian Social Work and Social Policy: Collection of articles. Spin Press. Tallinn, 67–77.
- Pohjola, Anneli 1998: Projektitoiminta oppimisena. Teoksessa Pohjola, Anneli & Hokkanen, Liisa (toim.): Projektit paikallisena jatkuvuutena. Hyvinvointipalveluprojekti osaraportti 7. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 113–129.
- Pohjola, Anneli 1999a: Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa Virtanen, Päivi (toim.): Verkostoituvaa asiakastyötä. Kirjayhtymä Oy. Helsinki, 110–128.
- Pohjola, Anneli 1999b: Työmarkkinavalmiuksien reunaehdot. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 29. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. C. Työpapereita 47. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 53–68.
- Pohjola, Anneli 2004: Äitiys maaseutukylässä. Teoksessa Niskala, Asta (toim.): Sosiaalityön paikallisten käytäntöjen mallinnus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 15. Oulu, 6–19.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tammi. Helsinki, 11–31.
- Pohjola, Anneli 2009: Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 69–89.
- Powell, Diane S. & Patshe, Catherine & Ferro, Jolene & Fox, Lise & Dunlap, Glen 1997: A Strength-Based Approach in Support of Multi-Risk Families: Principles and Issues. Topics in Early Childhood Special Education. Vol. 17/1, 1–26.
- Pruulmann-Vengerfeldt, Pille 2004: Kultuuriline, sotsiaalne ja majanduslik kapital: Eesti inimeste ressursid erinevates eluvaldkondades. Teoksessa Kalmus, Veronika & Lauristin, Marju & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (toim.): Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemus-

- test. *Studia Societatis et Communicationis I*. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 217–230.
- Pulkkinen, Lea & Launonen, Leevi 2005: Eheytetty koulupäivä: Lapsilähtöinen näkökulma koulupäivän uudistamiseen. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Pösö, Tarja 1993: Kolme koulukotia. *Acta Universitatis Tamperensis* 383. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Putnam, Robert D. 2000: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster. New York.
- Quan-Haase, Anabel & Wellman, Barry with Witte, James C. & Hampton, Keith N. 2002: Capitalizing on the Net. Social Contact, Civic Engagement, and Sense of Community. Teoksessa Wellman, Barry & Haythornthwaite, Caroline (toim.): *The Internet in Everyday Life*. Blackwell Publishing. Cornwall, 291–324.
- Raidal, Arvo 1995: Sotsiaalpoliitikast. Teoksessa Kreem, Robert (toim.): *Sotsiaaltöö teooria ja praktika: Lähtealuseid isikliku, perekondliku ja ühiskondliku elu tugevdamiseks*. Eesti Sotsiaaltöötajate Koondis Lääneriikides. Tartu, 271–288.
- Rantala, Taina 2005: Oppimisen iloa etsimässä: kokemuksen etnografiaa alkuperäisessä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 88. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Rantalaiho, Ulla-Maija 2003: Ehkäisevän lastensuojelutyön avauksia. Teoksessa Hurtig, Johanna & Hautajärvi, Sanne & Rantalaiho, Ulla-Maija: *Lastensuojelua kehittämässä – Arvioivia näkökulmia Nuorten Ystävien Lapsi Lapissa-projektiin*. Lapin yliopiston Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 46. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 191–260.
- Rantalaiho, Ulla-Maija 2006: Kun ei tule kuulluksi – lapsiperheiden vanhempien kokemuksia arjesta ja avun tarpeista. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (toim.): *Puhumattomat paikat: Puheenvuoroja perheestä*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Oulu, 46–77.
- Rautiainen, Virpi & Keskinen, Soili 1999: Sosiaalinen tuki päiväkotihenkilöstön voimavarana. Teoksessa Keskinen, Soili & Virtanen, Nana (toim.): *Päiväkoti työyhteisönä*. Helsingin yliopiston Lahden Tutkimus- ja Koulutuskeskus. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Reinomägi, Andra 2004: Perede hinnangud eesti perepoliitikale ja võimalustele selle täiustamiseks. Teoksessa Kutsar, Dagmar (toim.): *Millist perepoliitikat me vajame? IPROSEC*. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 123–156.
- Riiklik peretoetuste seadus 2001: RT I 2001, 95, 587.
- Roberts, Gerard M. 1997: *Action Researching: My practice as a facilitator of Experiential Learning with Pastoralist Farmers in Central West Queensland*. <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/art/t-groberts00.html>. [26.6.2002.]

- Ronkainen, Suvi 1999: Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteeti, tieto ja toimijuus. Gaudeamus. Helsinki.
- Ronkainen, Suvi 2007: Laadullisen analyysin työpajat. Lapin yliopisto. MELA. <https://weboodi.ulapland.fi/oodi/opintjakstied.jsp> [30.1.2007.]
- Ropo, Arja & Erikson, Marja & Sauer, E. & Lehtimäki, H. & Keso, H. & Pietiläinen, T. & Koivunen, N. 2005: Jaetun johtajuuden särvät. Talentum. Helsinki.
- Ruohotie, Pekka 1997: Oppimalla osaamiseen ja menestykseen. Oy Edita Ab. Helsinki.
- Ruohotie, Pekka 2000: Oppiminen ja ammatillinen kasvu. JuvaWS Bookwell Oy. Juva.
- Ruohotie, Pekka & Honka, Juhani 2003: Ammatillinen huippuosaaminen: Komperenssitutkimusten avaama näkökulma huippu-osaamiseen, sen kehittämiseen ja johtamiseen. Hämeen ammattikorkeakoulu. Hämeenlinna.
- Runyan, D. & Hunter, W. & Socolar, R. & Amaya-Jackson, L. & English, D. & Landsverk, J. & Dubowitz, H. & Browne, D. & Bangdiwala, S. & Mathew, R. 1998: Children who Prosper in Unfavorable Environments: The Relationship to Social Capital. *Paediatrics* 101, 1, 12–18.
- Ruuska, Kai 2001: Projekti hallintaan. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Rüütel, Eha & Elenurm, Taimi & Pehk, Alice & Tomberg, Marika & Visnapuu, Piret 2001: Loomismäng: Muusika-, söna-, liikumis-, kunsti- ja värviharjutusi rühmatöök. TPÜ. Tallinn.
- Saarinen, Jarkko 2002: ”Elämyksiä, elämyksiä, elämyksiä”: lyhyt johdatus elämystalouteen ja -tutkimukseen. Teoksessa Saarinen, Jarkko (toim.): *Elämys. Teollisuutta, taloutta vai jotakin muuta? Lapin yliopiston menetelmätieteellisiä tutkimuksia 2*. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 5–16.
- Sarason, Irwin G. & Sarason, Barbara R. 1985: *Social Support: Theory, Research and Applications*. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht, Netherlands.
- Sarason, Barbara & Sarason, Irwin & Pierce, Gregory 1990: *Social Support: The sense of Acceptance and the role of Relationships*. Teoksessa Sarason, Barbara & Sarason, Irwin & Pierce, Gregory (toim.): *Social Support. An Interactional View*. John Wiley & Sons. New York, 97–128.
- Sarja, Anneli 2000: Dialogioppiminen pieniryhmässä: Opettajaksi opiskelevien harjoitteluprosessi terveydenhuollon opettajankoulutuksessa. *Jyväskylä Studies in education, psychology and social research* 160. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Sauvola, Maritta 2005: Perheen rinnalla – kohti laaja-alaista tukea oikeaan aikaan. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Lassila, Marika & Saarinen, Arttu (toim.): *Yhdessä uusiin aloituksiin. Katsauksia Ankkuri-perheprojektiin*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 16. Oulu, 5–32.

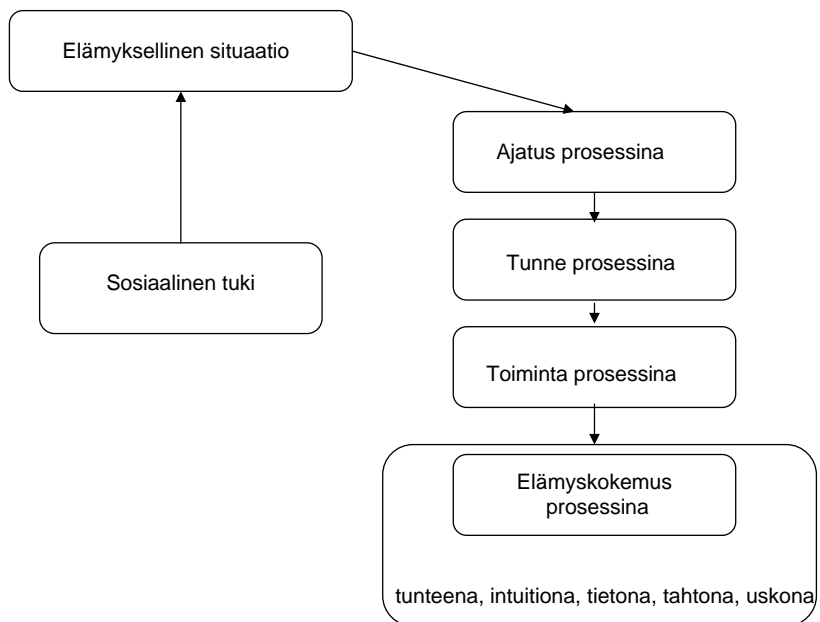
- Schulze, Gerhard 1992: Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Campus Verlag, Fulda.
- Schwartzter, R. & Leppin, A. 1989: Social Support and Health: A Meta Analysis. *Psychology and Health*, 3, 1–15.
- Schwartzter, R. & Leppin, A. 1992: Social Support and Mental Health: A Conceptual, Empirical overview. Teoksessa Montada, L. & Filipp, S. H. & Lerner, M. J. (toim.): *Life Crisis and Experience of Loss in Adulthood*. Lawrence Erlbaum. Hillsdale, NJ, 435–458.
- Selg, Marju 2007: Sotsiaaltöö eetika ja kvalitatiivse sotsiaaltöö uurimuse eetika kokkupuutepunkte. Teoksessa Pulver, Aleksander (toim.): *Interdistsiplinaarus sotsiaalteadustes I. Eesti Sotsiaalteaduste VI aastakonverents 4.–5. november 2005 Tallinna Ülikoolis. Artiklite kogumik*. TLU Kirjastus. Tallinn, 68–78.
- Shaw, Ian & Nick Gould 2001: *Qualitative Research in Social Work*. Sage Publications.
- Sipilä, Jorma 1999: Asiantuntijapalvelujen tuotteistaminen. WSOY. Porvoo.
- Skeggs, Beverley 1999: Seeing differently. *Ethnography and Explanatory Power*. *Australian Educational Researcher* 26:1, 33–53.
- Skeggs, Beverley 2001: *Feminist Ethnography*. Teoksessa Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.) *Handbook of Ethnography*. Sage Publications Ltd. London, 426–442.
- Smith, Dorothy, E. 1988: *Institutional Ethnography: A Feminist Research Strategy*. Teoksessa Smith, Dorothy, E. *The Everyday World as Problematic a Feminist Sociology*. Alden Press. Oxford, 151–178.
- Stoller, Paul 1996: Social Experience and Anthropological Knowledge. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol .2, No. 4, 758–759. <http://www.jstor.org/> [21.7.2006.]
- Strategia Säästev eesti 21: Eesti tee jätkusuutlikule arengule 2005: www.envir.ee/saastev/SE21_pohitekst Tallinn. [13.9.2005.]
- Strömpl, Judith 2002: *The K. School: Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia*. Tartu University Press. Tartu.
- Suojanen, Päivikki 1996: *Etnograafisen tutkimuksen eettisiä ulottuvuuksia*. Teoksessa Palmroth, Aino & Nurmi, Ismo (toim.): *Alttiiksi asettumisen etiikka: Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. JYY julkaisusarja 38. Kopi-Jyvä Oy. Jyväskylä.
- Suojanen, Ulla 1992: *Toimintatutkimus koulutuksen ja ammatillisen kehittymisen välineenä*. Loimaan kirjapaino. Loimaa.
- Suominen, Sakari 1993: *Perceived Health and Life Control. A Theoretical Review and Empirical Study about connections between Health and Life Control determined according to the strength of the Sense of Coherence*. Rese-

- arch reports 26, National Research and Development Centre for Welfare and Health. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Taylor-Gooby, Peter 2004: *New risks, new welfare—the transformation of the European welfare state*. Oxford University Press, Oxford.
- Takala, Pentti 2005: *Johdanto*. Teoksessa Takala, Pentti (toim.): *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Kelan tutkimusosasto*. Edita Prima Oy, Helsinki, 7–19.
- Tarssanen, Sanna & Kylänen, Mika 2007a: *A Theoretical Model for Producing Experiences – A Touristic Perspective*. Teoksessa Kylänen, Mika (toim.): *Articles on Experiences 2*. Kolmas pianos. Lapland Centre of Expertise for the Experience Industry. University of Lapland Press, Rovaniemi, 134–154.
- Tarssanen, Sanna & Kylänen, Mika 2007b: *Entä jos elämyksiä tuotetaan? Elämyskolmio-malli elämyksellisyyden tunnistamisessa, arvioinnissa ja vahvistamisessa*. Teoksessa Karppinen, Seppo J. A. & Latomaa, Timo (toim.): *Seikkailun elämyksiä*. Lapland University Press, Rovaniemi, 99–126.
- Tarssanen, Sanna & Kylänen, Mika 2009: *Elämys – mikä se on?* Teoksessa Tarssanen, Sanna (toim.): *Elämystuottajan käsikirja / Lappi*. Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. Kuudes painos. Oy Sevenprint Ltd, Rovaniemi.
- Tarssanen, Sanna 2008: *Experience Expert. Expert in Experience Production Course*. 31.3.–4.4.2008. Course materials. LEO, Rovaniemi.
- Telemäki, Matti 1998: *Johdatus seikkailukasvatuksen teorian*. Oulun Yliopiston Kajaanin Opettajankoulutuslaitos, Kajaani.
- Thoits, Peggy A. 1982: *Conceptual, Methodological and Theoretical problems in studying Social Support as Buffering against Life Stress*. *Journal of Health and Social Behaviour*, 23, 145–149.
- Thoits, Peggy A. 1985: *Social Support and Psychological Well-being: Theoretical possibilities*. Teoksessa Sarason, Irwin G. & Sarason, Barbara R. (toim.): *Social Support: Theory, Research and Applications*. Martinus Nijhoff publishers, Dordrecht, Netherlands, 51–72.
- Tiit, Ene-Margit & Eglon, Ants 2000: *Lapsed ja haridus*. Teoksessa Kutsar, Dagmar (toim.): *Lapsed Eestis*. ÜRO, Tallinn, 19–22.
- Tiit, Ene-Margit & Käärrik, Ene 2000: *Lastega leibkondade majanduslik toimetulek ja tüpologia*. Teoksessa Ainsaar, Mare (toim.): *Laste- ja perepoliitika Eestis ja Euroopas*. Rahvastikuministri büroo, Tartu, 81–99.
- Tiit, Ene-Margit 2004: *Eesti pere areng XX sajandi lõpus ja XXI sajandi alguses*. Teoksessa Kutsar, Dagmar (toim.): *Millist perepoliitikat me vajame?* IPRO-SEC, Tartu Ülikooli kirjastus, Tartu, 104–114.
- Tiit, Ene-Margit 2006: *Vaesuse mõõtmine ja vaesus Eestis*. Tallinn. <http://vp2001-2006.vpk.ee/img/pilt.php?gid=79015> [7.1.2009.]

- Tooman, Heli 2003: Teenindusihiskond, teeninduskultuur ja klienditeenindusõppe kontseptuaalsed lähtekohad. Doktoriväitekirj. TPÜ kirjastus. Tallinn.
- Tooman, Heli 2007: Kliendi, teenindaja ja teenindamise mõistete mõtestamisest ning tõlgendamisest hariduses. Teoksessa Pulver, Aleksander (toim.): Interdistsiplinaarsus sotsiaalteadustes II. TLÜ Kirjastus. Tallinn, 19–31.
- Tulva, Taimi 1996: Sotsio-ökokultuuriline teooria lastekaitse lähtekohale. Teoksessa Suislepp, Krista (toim.): Lastekaitse muutuvas ühiskonnas. Teadusartiklite kogumik. TPÜ Kirjastus. Tallinn, 5–18.
- Tulva, Taimi 2005: Lapsi ja perhe Viron yhteiskunnassa: ongelmat kotona ja koulussa. Teoksessa Tulva, Taimi (toim.): Lapsen kasvuympäristö ja sosiaaliset taidot. OKKA-säätiön julkaisuja. Saarijärven Ogffset Oy. Helsinki, 57–65.
- Tulva, Taimi & Tikerpuu-Kattel, Anneli & Viiralt, Indira & Väljataga, Signe 2002: Laps Eesti ühiskonnas: probleemid kodus ja koolis. Tallinna Pedagoogikalikool. AS Spin Press. Tallinn.
- Turnbull, Ann P. & Turnbull, Rutherford H. 1986: Families, Professionals and Exceptionality: A special partnership. Merill. Columbus. OH.
- Turtiainen, Pirjo 1999: Lähiöprojektin perhetyö: lastensuojelua vai yhdyskuntatyötä. Tutkimuskatsauksia 3. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.
- Tynjälä, Päivi 2002: Oppiminen tiedon rakentamisena: Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Tammer-Paino OY. Tampere.
- Törrönen, Jukka 2002: Tieteellisen tekstin rakenne. Teoksessa Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Vastapaino. Tampere, 29–49.
- Törrönen, Maritta 1999: Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki University Press. Helsinki.
- Törrönen, Maritta 2005: Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski Synnove & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia-kustannus, 218–239.
- Törrönen, Maritta 2007: Etnografisen aineiston analyysi. Luento. Helsinki yliopisto. Metodologinen kesäkoulu, Lahti 25.8.2007.
- Urponen, Kyösti 1992: Hyvinvointivaltion palvelut valinkauhassa. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Väärälä, Reijo (toim.): Rajojen ylityksiä ja yhteistoimintaa. Kemijärven hyvinvointipalveluprojektin osaraportti 2. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 17–48.
- Urponen, Kyösti 1994: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jaakkola, Jouko ym. (toim.): Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Jyväskylä.
- Urponen, Kyösti 2001: Itä-Lapin kehitys ja sosiaalipalvelujen tulevaisuus. Teoksessa Niemelä, Pauli & Naukkarinen, Arvo & Urponen, Kyösti & Palmio,

- Sirkka-Liisa (toim.): Uusi tutkimukseen perustuva suunnittelukäytäntö Pohjoisen Periferian harvaan asutuilla alueilla-NRBK-projekti. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 29. Kuopio, 361–368.
- Urponen, Kyösti 2003: Sosiaalityön etiikan teoreettiset taustat. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. C. Työpapereita 47. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 71–86.
- Urponen, Kyösti 2004: Social Policy and Social Problems. Loengud Tallinna Ülikooli Doktorikoolis. [21.9.2004.]
- Urponen, Kyösti & Vabar, Mart 1997: Problems and alternatives of the Estonian Social Policy. Teoksessa Tulva, Taimi (toim.): Some aspects of Estonian Social Work and Social Policy: Collection of articles. Spin Press. Tallinn, 45–50.
- Uusimäki, Mervi 2005: Perhetyötäkö kaikki? Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 20. Oulun kaupungin painatuskeskus. Oulu.
- Uusitalo, Hannu 2001: Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. WSOY. WS Bookwell Oy. Juva.
- Vahtera, Jussi & Pentti, Jaana 1995: Voimavarat, terveys ja työelämän murros. Työ ja ihminen. Tutkimusraportti 7. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Valtonen, Anu & Haanpää, Minni 2008: Työntekijät palvelumaisemassa. Teoksessa Valkonen, Jarno & Veijola, Soile (toim.): Töissä tunturissa. Ajatuksia ja kirjoituksia matkailutyöstä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 36–43.
- Vanemahüvitise seadus 2004: RT I 2003, 82, 549
- Vasama, Jaana 2003: Lapsen kansallinen identiteetti Virossa: Virolaislapsen kansallinen identiteetti, sen kehittyminen ja yhteys minäkuvaan. Akadeeminen väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja-ser.C, osa-TOM. 194. Turun yliopisto. Turku.
- Veijola, Arja 2004: Matkalla moniammatilliseen perhetyön: lasten kuntoutuksen kehittäminen toimintatutkimuksen avulla. Oulun yliopisto. Oulu.
- Veijola, Soile 2002: Aitoja elämyksiä näyttämöllä: matkailun elämysteollisuuden sosiaalisesta ja taloudellisesta logiikasta. Teoksessa Saarinen, Jarkko (toim.): Elämys. Teollisuutta, taloutta vai jotakin muuta? Lapin yliopiston menetelmätieteellisiä tutkimuksia 2. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 91–114.
- Veijola, Soile 2008: Turismityön kuvauksia. Teoksessa Valkonen, Jarno & Veijola, Soile (toim.): Töissä tunturissa. Ajatuksia ja kirjoituksia matkailutyöstä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 27–36.
- Vihalem, Ann 2003: Turunduse alused. Tallinna Tehnikaülikool. Majandus-teaduskond. Külim. Tallinn.
- Viitala, Riitta 2006: Perhehanke ehkäisee ongelmia ennen kuin niitä onkaan. Sosiaaliturva, 10/2006, 13.

- Virtanen, Matti 1999: Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänkaari. Teoksessa *Sosiologia: Westermarck-seuran julkaisu 36 (1999) 2*. Westermarck-seura. Tampere, 81–94.
- Vornanen, Riitta 2006: Perhe–turvattomuutta vai turvaa? Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (toim.): *Puhumattomat paikat: Puheenvuoroja perheestä*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 22. Oulu, 119–141.
- Väli, Jane 2005: Intervjuu kasutamine perekonna sotsiaaltöö uurimuses. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpolitiika osakond. *Estonian Social Science Online*. URL: www.sotsioloogia.ee/esso3/6/jane_vali.htm [13.9.2005.]
- Väärälä, Reijo 1995: Ammatikoulutus ja kvalifikaatiot. *Acta Universitatis Lapponensis* 9. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Väyrynen, Kai 2010: Elämyksestä elämysyhteiskuntaan–käsitehistoria ja kritiikin lähtökohtia. Teoksessa: Latomaa, Timo & Karppinen, Seppo J.A. (toim.): *Seikkailen elämyksiä II*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 20–35.
- Walls, Georg 1981: Sosiaalityö ja tieteenteoria. Teoksessa *Sosiaalityön vuosikirja*. Helsinki, 48–56.
- Weckroth, Klaus 1988: Toiminnan psykologia. Hanki ja jää. Helsinki.
- Weick, A. & Saalebey, D. 1995: Supporting Family strengths: Orienting Policy and Practice towards the 21st century. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* 76, 3, 141–149.
- Wethingnton, Elaine & Kessler, Ronald C. 1986: Perceived Support, Received Support, and adjustment to Stressful Life events. *Journal of Health and Social Behavior*, 27, 78–89.
- Wiemann, John M. & Giles, Howard 1996: Communication in Interpersonal and Social relationships. Teoksessa Hewstone, Miles & Stroebe, Wolfgang & Stephenson, Geoffrey M. (toim.): *Introduction to Social Psychology*. Blackwell Publishers Ltd. Oxford, UK, 316–344.
- Wilcox, Brian L. 1981: Social Support in adjusting to Marital Disruption: A Network analysis. Teoksessa Gottlieb, B. H. (toim.): *Social Networks and Social Support*. Sage. Beverly Hills, CA, 97–115.
- Wilcox, Brian L. & Vernberg, Eric M. 1985: Conceptual and Theoretical Dilemmas Facing Social Support. Teoksessa Sarason, Irwin G. & Sarason, Barbara R. (toim.): *Social Support: Theory, Research and Applications*. Martinus Nijhoff Publishers: Dordrecht, Netherlands, 3–20.
- Wilenius, Markku 2004: Luovaan talouteen: Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana. Edita. Helsinki.
- Wills, T. A. 1991: Social Support and Interpersonal Relations. Teoksessa Clark, M. S. (toim.): *Pro-social Behaviour*. Sage. Beverly Hills, CA, 265–289.

Elämyskokemuksen ymmärtäminen

Viiden Narva-Jõesuu perheleirin (1999 – 2001) työntekijät

Ko	Nimi	SP:	Kans:	Työpaikka:	Ammatti:	1/1999	2/2000	3/2000	4/2001	5/2001
39	Leppiman, Anu	N	EE	TLU/ST	ope	koord	koord.	koord	koord	koord
1	Meinikova, Marina	N	RU	TLU/ST	opisk	prijot	prijot	prijot	prijot	prijot
2	Arendi, Katriin	N	EE	TLU/ST	opisk	tiimijot	tiimijot	tiimijot	tiimijot	tiimijot
3	Kell, Kadri	N	EE	TLU/ST	opisk	perhett.				
4	Kell, Reet	N	EE	TLU/RE	opisk	keittiö		keittiö		keittiö
40	Leppiman, Jyri	M	EE	dipl.ins	vapaaeht	kuljet				
41	Matveenkov, Andrei	M	RU	Sintoon	psykologi	psykol	psykol	psykol	psykol	psykol
42	Hogan, Kevin	M	US	USA RK	vapaaeht	perhett				
43	Turner, Anne	N	US	USA RK	vapaaehtoinen	perhett				
5	Leppiman, Taavi	M	EE	TLU/ST	opisk		perhett	perhett		tulkija
6	Vijand, Marge	M	EE	TLU/EIP	opisk		kieloje	kieloje	leirinjoh	leirinjoh
7	Löö, Lauri	M	EE	TLU/ST	opisk		perhett	perhett.		koulutus
8	Lille, Kätlin	N	EE	TLU/AN	opisk		aerobic	aerobic		aerobic
9	Nykopensius, Kerttu	N	EE	TLU/ST	ope		perhett	perhett		perhett
10	Marsenko, Vadim	M	RU	TLU/ST	opisk		perhett	perhett		perhett
11	Scheppan, Christian	M	DE	Hamp ST	opisk		perhett	perhett		perhett
39	Golkov, Aleks	M	RU	Narva	vapaaeht		muusik	muusik		muusik
12	Nikulitsenkova, Nata	N	RU	TLU/ST	opisk				perhett	perhett
13	Sarap, Jevgenia	N	RU	TLU/FIL	opisk				kieloje	kieloje
14	Karjagina, Aina	N	RU	TLU/ST	opisk				askart	askart
15	Fingling, Ritin	N	EE	TLU/KT	opi				perhett	perhett
16	Zorin, Andrei	M	RU	PU/LT	opisk				perhett	perhett
44	Puustinen-Niemelä	N	FI	SavAMK	ope	koord	koord	koord	koord	koord
45	Rainen, Auli	N	FI	SavAMK	ope	tulkija				
46	Kaaresvirta, Päivi	N	FI	SavAMK	ope	tulkija				
17	Räsänen, Riikka	N	FI	SavAMK	opisk	tiimijot	tiimijot	tiimijot		
18	Aberg, Leena	N	FI	SavAMK	opisk	askart				
19	Heikkinen, Arja	N	FI	SavAMK	opisk	perhet				
20	Nissinen, Sari	N	FI	SavAMK	opisk	perhet				
21	Aulakoski, Eva	N	FI	SavAMK	opisk	keittiö	tutkija	tutkija		med
47	Huhtonen, Leena	N	FI	SavAMK	ope		med	med	med	med
25	Lappalainen, Sari	N	FI	SavAMK	opisk		perhett	perhett	perhett	perhett
22	Huhtonen, Marijana	N	FI	SavAMK	opisk		perhett	perhett	perhett	perhett
23	Mattila, Pirkka	N	FI	SavAMK	opisk		perhett	perhett	perhett	perhett
24	Iso-Kunga, Sirja	N	FI	SavAMK	opisk		perhett	perhett	perhett	perhett
26	Mullamaa, Vaima	N	FI	SavAMK	opisk		keittiö	keittiö	keittiö	keittiö
27	Pokka, Maarit	N	FI	SavAMK	opisk		askart	askart	askart	askart
28	Väyrynen, Anne	N	FI	SavAMK	opisk		perhett	perhett	perhett	perhett
29	Jänkäälä, Leevi	M	FI	SavAMK	opisk				perhett	perhett

Haastattelu ennen leiriä

”Arkipäivät” perheleiri
Tallinnan yliopisto, Sosiaalityön laitos

Haastatteluteemat

1. Haastateltavien henkilötiedot
nimi
syntymäaika
kansallisuus
2. Perheiden sosiaalinen osallistuminen
perhemuoto
lapsi
sukulaisia lähiseudulla
perheen sosiaaliset verkostot
3. Työpaikka/koulu ja työmarkkinoilla oleminen
koulutus
työpaikka/opiskelupaikka
ammatti
sosiaalipalvelut
4. Harrastukset ja ruokailutottumukset
harrastukset
lemmikki: -eläin, -kirja, -vuodenaika, -ruoka, -laulu
5. Perheiden voimavarat
terveys
sosiaalisissa organisaatioissa toimiminen
6. Itsereflektio
vahvuudet/heikkoudet
7. Perheiden odotukset ja toiveet
8. Muu...

Elämänhallinta lomakekysely

”Arkipäivät” perheleiri

Tallinnan yliopisto, Sosiaalityön laitos

Lomakekyselyn tavoitteena on selvittää perheiden odotuksia perheleiritoiminnasta ja auttaa osallistumisen kautta perheleirituotteen edelleen kehittämisessä.

PERHEIDEN ODOTUKSET JA TOIVET

Vastausten skaala:

- 1 – en toivo nykyistä enemmän
- 2 – toivon jonkin verran enemmän
- 3 – toivon paljon nykyistä enemmän

HALUATKO MAHDOLLISUUDEN HARJOITELLA

Ruoan laittamista	1 2 3
Huoneiden siivousta	1 2 3
Vaateiden huoltoa	1 2 3
Säästäväisempää rahankäyttöä	1 2 3
Hygieniää	1 2 3

HALUATKO

Keskustella jonkun kanssa kahdestaan	1 2 3
Keskustella pienessä ryhmässä	1 2 3
Toimia yhdessä muiden kanssa	1 2 3
Löytää ystäviä	1 2 3

HALUATKO, ETTÄ

Joku kuuntele sinua	1 2 3
Sinulla on mahdollisuus puhua ongelmista tukihenkilön kanssa	1 2 3
Sinulla on tarpeista huolehtiva tukihenkilö	1 2 3
Sinun olisi mahdollisuus olla joskus yksin	1 2 3
Selviäisit omin voimin	1 2 3

HALUATKO, ETTÄ

Sinulle annetaan palautetta	1 2 3
Sinua kehuaan onnistuneista suorituksista	1 2 3
Sinulla olisi päivittäinen toimintaa ja harrastuksia	1 2 3

KUINKA MIELESTÄSI ONNISTUT SEURAAVISSA TOIMINNOISSA, SKAALALLA:

- 1 – yleensä en
 2 – melko huonosti
 3 - keskimääräisesti
 4 – yleensä hyvin
 5 - erinomaisesti

ARKIASKAREET

Ruoanlaitto.....	1 2 3 4 5
Asunnon siivoaminen.....	1 2 3 4 5

VUOROVAIKUTUS

Keskustelun spontaani aloittaminen.....	1 2 3 4 5
Asiallinen vastaaminen kysymyksiin.....	1 2 3 4 5
Kuunteleminen, (mitä joku toinen puhuu).....	1 2 3 4 5
Osallistuminen ryhmäkeskusteluihin.....	1 2 3 4 5
Itsestäni ja omasta tilanteestani puhuminen.....	1 2 3 4 5
Olen ystävällinen.....	1 2 3 4 5
Keskustelun aikaisen lähikontaktin sietäminen.....	1 2 3 4 5

SOSIAALISUUS

Tutustun oman perheeni ulkopuolisiin ihmisiin.....	1 2 3 4 5
Otan yhteyttä sukulaisiin, naapureihin, tuttaviiin.....	1 2 3 4 5
Seuraan ajankohtaisia tapahtumia ja päivänpolitiikkaa.....	1 2 3 4 5
Olen kiinnostunut oman kotikaupunkini asioista ja tapahtumista.....	1 2 3 4 5

Jos sinulla on ongelmia ja avun tarvetta, mistä saat yleensä apua?

.....

Mistä saat hankittua tietoa avusta?

.....

Minkälaisia muutoksia haluaisit elämässäsi?

.....

Kiitos!

Katrin & Anu

Perheiden suurimmat perheleiriodotukset vuonna 2000 (n= 19).

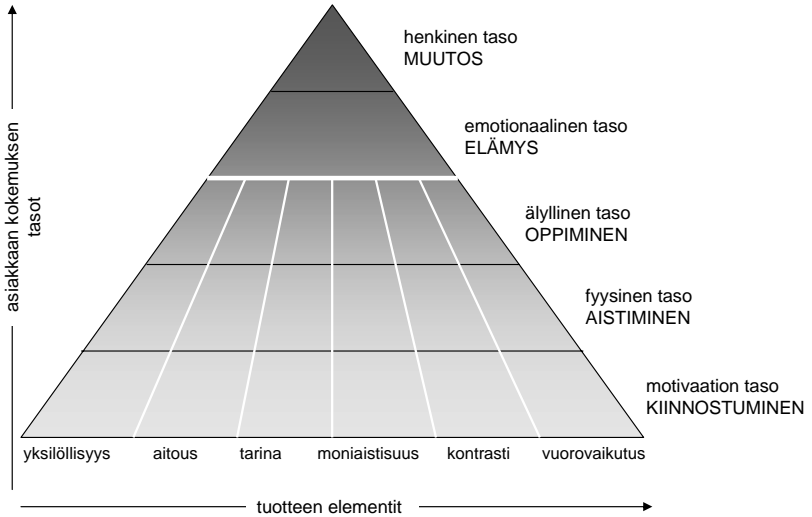
Odotukset	Toivon paljon nykyistä enemmän		Toivon paljon nykyistä enemmän	
	Äidit (n = 11)		Isät (n = 8)	
	%	n	%	n
Vuorovaikutus				
Löytää ystäviä	82	9	63	5
Toimia yhdessä muiden kanssa	91	10	25	2
Keskustella pienessä ryhmässä	40	5	25	2
Keskustella jonkun kanssa kahdestaan	30	3	38	3
Arkiaskareet				
Säästäväisempi rahankäyttö	82	9	13	1
Ruoanlaitto	46	5	25	2
Vaatehuolto	44	5	25	2
Hygienia	27	3	25	2
Siivoaminen	30	3	0	0
Sosiaalinen tuki				
Päivittäinen toiminta ja harrastukset	36	4	50	4
Kuuntelijan saaminen	50	6	13	1
Palautteen saaminen	44	5	25	2
Omin voimin selviäminen	38	4	38	3
Mahdollisuus puhua ongelmista tukihenkilön kanssa	44	5	0	0
Yksin oleminen	27	3	13	1
Tunnustuksen saaminen onnistuneista suorituksista	9	1	25	2
Tarpeista huolehtiva tukihenkilö	20	2	0	0

”Arkipäivät” perheleiri
Tallinnan yliopisto, Sosiaalityön laitos

Lomakekysely leirin päätteeksi

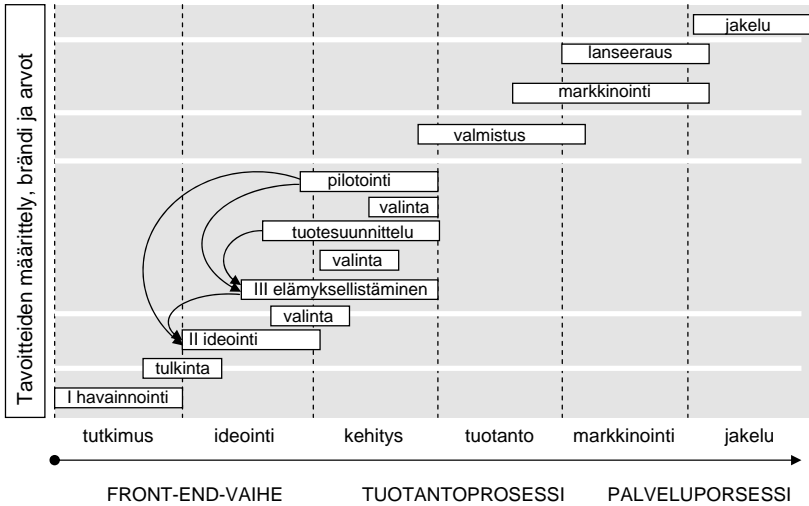
1. Mikä oli mieleenpainuvuin elämys leiristä?
2. Mikä oli epämiellyttävvin leirikokemus?
3. Mikä oli mieleenpainuvuin leirinpäivä?
4. Mihin päivään tekisit muutoksia?
5. Miten suhtauduit päiväohjelmaan ja aikatauluun?
6. Mitkä olivat hyödyllisimmät tiedot/kokemukset perheleiristä arkielämässä selviytymiseksi?
7. Miten suhtauduitte ”erivärisissä” tiimeissä” toimimiseen?
8. Miten suhtauduitte vastuiden jakamiseen yhdessä muiden leiriläisten kanssa?
9. Mitä mieltä olette perheleirin ruokailusysteemistä?
10. Oliko ruokaa riittävästi?
11. Onnistuiko yhteistyö ”väritimien” tukihenkilöiden kanssa?
12. Tunsitteko olevanne osa tiimiä vai sen ulkopuolella?
13. Tapahtuiko suhteiden muutoksia leirin aikana?
14. Millainen on mielipiteenne leiripohjaisen perhetyön tarpeesta?
15. Mitä haluatte vielä lisätä?

Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskuksen Elämyskolmio-malli.

Lähde: Elämyskolmio-malli (Tarssanen & Kylänen 2007b, 114).

Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskuksen elämystuotteen tuotekehityksen-EDP-malli.

Lähde: Elämystuotteen tuotekehitys (Tarssanen 2008).

*Arkipäivät-projektin vastualueet ja niiden toiminnot:***Ohjelmatoimikunta**

Herätyksestä huolehtiminen

Päivän ohjelman selostaminen aamiaisen aikana

Iltaohjelman selostaminen lounaan aikana

Seuraavan päivän ohjelman kirjoittaminen kolmella kielellä

Kunkin aktiviteetin vaatimien tilojen ja välineiden selvittäminen ja niiden hankkiminen

Illallisen jälkeen seuraavan päivän valmisteleminen

Leikkien ja retkien toteuttaminen

Siivoustoimikunta

Työtilojen ja salien siivoaminen

Käytävien siivoaminen iltaisin

Wc- ja suihkutilojen siivoaminen iltaisin

Siivousvälineiden huolto

Keittiötoimikunta

Aamiaisen, lounaan ja illallisen valmistaminen

Astioiden peseminen

Keittiön siivoaminen illalla

Leirin säännöt

- Välitän itsestäni ja lähimmäisistäni
- Siivoan omat jälkeni ja huolehdin yhteisen ympäristön siisteydestä
- Osallistun ohjelman mukaiseen toimintaan
- Ruokailen sovittuna aikana sovitussa paikassa
- Vastaan henkilökohtaisesta omaisuudestani ja lukitsen oven
- En poistu leirialueelta ilman lupaa, myöskään uimaan
- En käytä alkoholia
- Tupakoin vain sille varatussa paikassa
- Hiljaisuus alkaa kello 22.00

Arkipäivät-perheleirin päiväaikataulu.

KELLO	LAPSET	VANHEMMAT
7.00		Keittiöryhmä aloittaa työt
8.00	Herätys (ohjelmaryhmä)	
8.30	Aamuvoimistelu	
9.00	Aamupala	
9.30	Aamukokoontuminen (ohjelmaryhmä)	
10.00	Viron kielen opetusta	
10.30	Päiväohjelman valmistelu	
11.00	<ul style="list-style-type: none"> - Ryhmätöitä - Leikkejä - Piirtämistä - Askartelua - Keskustelua - Näyttelemistä 	Luentoja, ryhmätöitä, keskustelua, aerobicia. Teemoja: <ul style="list-style-type: none"> - Vuorovaikutus perheessä - Stressi - Ensiapu - Paikallisiin organisaatioihin tutustumista - Hygienia - Työmarkkinat
12.15	kahvi- / tee- / mehutauko	
12.30	Toiminnot jatkuvat	Toiminnot jatkuvat Keittiöryhmä valmistaa lounaan
14.00	Lounas	
15.00	Liikuntaleikkejä Rannalla oloa, uimista Retkiä Purjehtimista	
16.30	Askartelua Keittiöryhmä valmistaa iltapalan Leikkejä Luovaa toimintaa	
18.00	Iltapala	
19.00	Ryhmätöitä, iltanuotio, aikaa perheiden yhdessäololle, sauna Siivousryhmä siivoaa leirin tilat Ohjelmaryhmä suunnittelee seuraavan päivän ohjelman	
20.00	Leikkejä	Itse-kontrolli- /vuorovaikutustaidot Leirin henkilökunnan tapaaminen
21.00	Unilaulu, iltakokoontuminen	
22.00	Hiljaisuus	